

Е

ЕКОНОМІЧНА І СОЦІАЛЬНА РАДА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ (ЕКОСОР) – один з головних органів ООН, створений Статутом ООН, основними завданнями якого є координація економічної, соціальної та іншої відповідної діяльності спеціалізованих установ ООН, функціональних та регіональних комісій. **ЕКОСОР** складається з 54 членів ООН, які обираються на основі ротатії Генеральною Асамблеєю ООН. Строк повноважень України закінчується в 2012 р.

ЕКОСОР відповідає за координацію діяльності держав щодо підвищення рівня життя, повної зайнятості населення, економічного та соціального прогресу, способів вирішення міжнародних проблем в економічній і соціальній сферах, а також у сфері охорони здоров'я. До сфер діяльності **ЕКОСОР** також входить сприяння міжнародному співробітництву в галузі культури й освіти та забезпечення поваги прав людини і основоположних свобод.

Основним форматом роботи **ЕКОСОР** є організація та проведення досліджень та складання доповідей у цій сфері. Рада також має повноваження сприяти підготовці й організації конференцій з економічних та соціальних проблем і пов'язаних з ними питань, а також здійснює координацію дій за результатами конференцій. **ЕКОСОР** відіграє надзвичайно важливу роль у системі ООН, саме в її розпорядженні перебуває понад 70% людських та фінансових ресурсів ООН.

Виконуючи свій мандат, **ЕКОСОР** проводить консультації з науковими колами, представниками ділового світу і неурядовими організаціями. Рада щорічно в липні проводить основну сесію протягом чотирьох тижнів – у Нью-Йорку та Женеві. Сесія проходить у кілька етапів: засідання високого рівня, координація, оперативна діяльність, розгляд гуманітарних питань та загального питання.

Допоміжними органами **ЕКОСОР** є функціональні та регіональні комісії, постійні комітети, спеціальні органи, експертні органи, що складаються із урядових експертів, експертні органи, що складаються з членів, які виступають в особистій ролі та пов'язані з Радою органи.

До *функціональних комісій* належать: Статистична комісія, Комісія по народонаселенню і розвитку, Комісія соціального розвитку, Комісія зі становища жінок, Комісія з наркотичних засобів, Комісія з попередження злочинності та кримінального правосуддя, Комісія з науки та техніки з метою розвитку, Комісія зі стабільного розвитку, Форум ООН щодо лісів.

До *регіональних комісій* належать: Економічна комісія для Африки, Економічна і соціальна комісія для Азії та Тихого океану, Європейська економічна комісія, Економічна комісія для Латинської Америки та Карибського басейну, Економічна і соціальна комісія для Західної Азії.

До *постійних комітетів* належать: Комітет з програми і координації, Комітет з неурядових організацій, Комітет з переговорів з міжурядовими установами. До *спеціальних органів ЕКОСОР* належить Спеціальна робоча група відкритого складу з інформатики. До *експертних органів, що складаються з урядових експертів*, належать: Комітет експертів з перевезення небезпечних вантажів і погодженої на глобальному рівні системи класифікації та маркування хімічних речовин, Міжурядова робоча група експертів з міжнародних стандартів обліку та звітності, Група експертів Організації Об'єднаних Націй з географічних назв. До *експертних органів, що складаються з членів, які виступають в особистій ролі*, належать: Комітет з політики у сфері розвитку, Комітет експертів з державного управління, Комітет експертів з міжнародного співробітництва у сфері оподаткування, Комітет з еко-

номічних, соціальних і культурних прав, Постійний форум з питань корінних народів. *Органами, пов'язаними з Радою*, є: Міжнародний комітет з контролю за наркотиками, Виконавча рада Міжнародного навчального та науково-дослідного інституту щодо поліпшення становища жінок, Комітет з присудження Премії Організації Об'єднаних Націй у сфері народонаселення, Координаційна рада Спільної програми Організації Об'єднаних Націй з ВІЛ / СНІДу.

ЕКОСОП постійно модернізує формати своєї діяльності з урахуванням потреб міжнародної спільноти. Для цього використовуються, крім перелічених органів, спеціальні механізми, які створюються на підставі ст. 68 Статуту ООН. Зокрема, до останніх належать: Спеціальні консультативні групи з проблем африканських країн, що пережили конфлікти, Спеціальна консультативна група щодо Гаїті, Союз Організації Об'єднаних Націй між державним і приватним секторами в інтересах розвитку сільських районів.

Літ.: *Офіційний сайт* Економічної і Соціальної Ради Організації Об'єднаних Націй. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru>

Київець О.В.

ЕКОНОМІЧНА СПІЛЬНОТА ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АФРИКИ (англ. *Economic Community of Central African States, ECCAS*), попередня назва **Митний та економічний союз Центральної Африки (МЕСЦА)** (англ. *Customs and Economic Union of Central Africa, CACEU*) – заснована у 1966 р. шістьма африканськими державами на базі Браззавільського договору організація з метою поетапного створення і розвитку спільного ринку Центральної Африки. **МЕСЦА** став наступником Екваторіального митного союзу. Членами організації є 11 країн: Ангола, Бурунді, Габон, Камерун, Демократична Республіка Конго, Демократична Республіка Сан-Томе і Принсіпі, Екваторіальна Гвінея, Республіка Конго, Руанда, Центральноафриканська Республіка, Чад.

Діяльність організації спрямована на визначення найважливіших напрямів і координацію митної, податкової та економічної політики держав-членів, особливо переговорів з тарифних питань з третіми країнами і застосування загальних тарифів.

Основними органами є: Конференція глав держав та урядів; Рада Міністрів; Генераль-

ний секретаріат (Генеральний секретар обирається на чотири роки); Суд; Консультативна комісія.

У 1994 р. шістьма країнами було прийнято рішення про створення Економічної та монетарної Спільноти Центральної Африки на базі центральноафриканського франка (фр. *Communauté Économique et Monétaire de l'Afrique Centrale, CEMAC*), метою якої визначено консолідацію досягнень держав-членів у сфері валютного і економічного співробітництва.

Літ.: *Офіційний сайт*. – Режим доступу : <http://www.cemac.cf/>

Стрельцов В.Ю.

ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ДЕРЖАВ ЗАХІДНОЇ АФРИКИ (ЕКОВАС) (англ. *Economic Community of West African States – ECOWAS*) – регіональний союз країн Західної Африки, що сприяє інтеграції в регіоні і миру в гарячих точках Африканського континенту (Сьєрра-Леоне, Ліберія, Кот-д'Івуар). Блок має власні колективні збройні сили (ЕСОМОГ).

ЕКОВАС було утворено 28 травня 1975 р. згідно з Договором, який підписали в м. Лагос 16 держав: Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар, острови Зеленого Мису (Кабо Верде), Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Ліберія, Малі, Нігер, Нігерія, Сенегал, Сьєрра-Леоне, Того, Мавританія. Нині **ЕКОВАС** нараховує 15 членів, оскільки у 2002 р. Мавританія вийшла із союзу. Регіон являє собою величезний ринок товарів та послуг із сукупним ВВП понад 80 млрд дол. Найпотужнішою й найперспективнішою зі всіх країн в економічному відношенні є Нігерія.

Головною метою **ЕКОВАС** є об'єднання окремих національних ринків товарів, капіталу та праці країн для того, щоб співтовариство мало змогу гармонічно розвиватися як єдиний регіон у пошуках шляхів безперервного економічного зростання та розвитку.

Розвиток економічної інтеграції країн регіону передбачається в кілька етапів: координація політики держав в економічній сфері; утворення спільного ринку; створення економічного й валютного союзу.

Нині **ЕКОВАС** перебуває на стадії формування зони вільної торгівлі.

До інших цілей **ЕКОВАС** можна віднести: боротьбу з бідністю; підвищення рівня життя досягнення економічної стабільності, а

також рівня освіти й культури населення регіону, забезпечення миру та безпеки в “гарячих точках”, боротьба зі злочинністю, контрабандою і т.ін.

Штаб-квартира **ЕКОВАС** розміщена в Абудже (Нігерія).

Найвищим органом управління **ЕКОВАС** є Рада голів держав і урядів. Вона займається обговоренням найважливіших питань політичної організації. Також до організаційної структури **ЕКОВАС** входять: Рада міністрів, Економічна і соціальна рада, Парламент Співробітництва, Суд Співробітництва, Виконавчий секретаріат, Фонд співробітництва, компенсації й розвитку, Спеціалізовані технічні комісії.

Рада міністрів – виконавчий орган, який розробляє програми й бюджети, надає рекомендації Раді голів держав і урядів з питань економічної інтеграції. Економічна і соціальна рада є дорадчим органом. Рада Міністрів складається з діячів і фахівців з різних галузей економіки, які надають консультації іншим органам. Парламент співробітництва нараховує 115 представників. Кожна з 15 країн-учасниць має 5 представників. Решта місць розподіляється пропорційно до населення регіону. Таким чином, Нігерія має 35 місць, Гана – 8; Кот-д’Івуар – 7; Буркіна-Фасо, Гвінея, Малі, Нігер та Сенегал – по 6 місць кожна. Решта країн: Бенін, Капо Верде, Гамбія, Гвінея-Бісау, Ліберія, Сьєрра-Леоне та Того – мають по 5 місць кожна.

Перспективними планами **ЕКОВАС** є: створення внутрішньорегіональної транспортної та енергетичної інфраструктури (будівництво Трансзахідноафриканської автомагістралі, утворення мережі телекомунікації, регіональної авіалінії, залізничної лінії, газопроводу); створення федерації західноафриканських держав; введення єдиного громадянства (уніфікованого паспорту), єдиної валютної розрахункової одиниці “еко”; прийняття єдиного стандарту в освіті (стандартизація дипломів про освіту); створення спільної морської, наземної та енергетичної інфраструктури (енергетичного пулу).

У 1985 р. за ініціативою Федерації національних торговельних палат Західної Африки був створений Екобанк, який мав представництва в 10 країнах членах. Група Екобанку була офіційно зареєстрована 3 жовтня 1985 р. як компанія з обмеженою відповідальністю. Головна контора банку розміщена в столиці

Того-Ломі та має статус офшорної фінансової установи. Екобанк представлений у країнах Західної Африки: Нігерії, Беніні, Того, Гані, Кот-д’Івуарі, Буркіна-Фасо, Малі, Нігері, Ліберії, Гвінеї.

У 1987 р. в Абудже була прийнята програма співробітництва країн **ЕКОВАС** у сфері валютних відносин. Основними цілями цієї програми було: на першому етапі – вдосконалення системи міжрегіональних платежів, зміцнення системи клірингових розрахунків; на другому – підсилення регіональної конвертованості валюти за рахунок вільного використання національних грошових систем на основі їх ринкового курсу; на третьому – встановлення єдиної кредитно-грошової системи, основними характерними рисами якої повинні стати єдина конвертована валюта, спільний міжнаціональний центральний банк.

Першим кроком до створення єдиної валютної системи було прийняте у 1998 р. рішення про введення єдиних туристичних чеків, що мали прийматися до оплати у всіх банках співтовариства номіналом 5, 10, 20, 50, 100 ЗАРЕ (західноафриканська розрахункова одиниця, договірний обмінний курс однієї ЗАРЕ становить 1,36 дол. США).

У 1994 р. 8 франкомовних країн регіону: Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-д’Івуар, Малі, Нігерія, Сенегал, Того, Гвінея-Бісау створили Економічний та валютний союз, запровадили франки КФА як міжнаціональну єдину розрахункову одиницю для цих країн. Франція підтримала цю ініціативу африканських країн, підсиливши тим самим надійність цієї валюти для бізнесу.

Основними проблемами, пов’язаними з економічним розвитком країн-учасниць **ЕКОВАС**, є: відсутність ефективної системи розрахунків; неузгодженість митних інструкцій, що часто призводить до контрабанди; деякі вимоги союзу (наприклад зведення дефіциту бюджету до рівня, меншого ніж 4% ВВП) є для багатьох країн недосяжними; нестабільність політичної обстановки; невизначеність правового статусу організації; громадянські війни та ін.

Літ.: Гуменюк Б. І. Міжурядові регіональні організації : навч. посіб. / за ред. Б. І. Гуменюка. – К. : Видавн.-поліграф. центр “Київ. ун-т”, 2001; Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: Сучасні міжнародні економічні відносини : підручник / А. С. Філіпенко, С. Я. Боринець,

В. А. Вергун та ін. – К. : Либідь, 1992; *Козак Ю. Г.* Міжнародні організації : навч. посіб. / Ю. Г. Козак ; за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського. – К. : ЦУЛ, 2003; *Філіпенко А. С.* Світова економіка : підручник / А. С. Філіпенко, О. І. Рогач, О. І. Шнирко та ін. – К. : Либідь, 2000.

Крамарева О.М.

ЕКОНОМІЧНИЙ ВЕКТОР ПЛАНУ ДІЙ УКРАЇНА–НАТО (англ. Economic vector plan of action Ukraine–NATO) – комплекс принципів та цілей, передбачених в економічній діяльності України на її шляху до євроатлантичної інтеграції.

Серед принципів слід зазначити такі: зміцнення ринкової економіки та прийняття економічних стандартів ОЕСР і розвитку; захист економічних свобод; забезпечення стабільності та добробуту через економічну свободу, соціальну справедливість та відповідальне ставлення до навколишнього середовища, що є вирішальними для розвитку української економіки.

Прагнучи досягти своєї стратегічної мети і повної інтеграції в євроатлантичній структурі безпеки, Україна зобов'язується привести своє внутрішнє законодавство у відповідність із правилами і процедурами, прийнятими на євроатлантичному просторі. Україна продовжуватиме докладати зусиль, спрямованих на забезпечення сталого економічного зростання та суттєвого підвищення загального рівня життя.

Ключовим елементом економічної стратегії України є забезпечення відкритості економіки відповідно до стандартів СОТ. Це сприятиме економічній безпеці держави і більш тісній координації внутрішньої та зовнішньої політики держави в галузі економіки. Зовнішньоекономічним пріоритетом України є повна інтеграція до світового економічного простору та поглиблення її міжнародного економічного співробітництва.

Основними цілями в економічному векторі євроатлантичної інтеграції України є: сприяння сталому економічному зростанню, в тому числі структурній перебудові економіки для підтримання стабільного підвищення річного ВВП, низьких темпів інфляції, зростання реальних доходів населення та обмеження бюджетного дефіциту; введення мораторію на ініціювання законопроектів про податкові пільги; сприяння економічному співробітництву між Україною, НАТО та країнами-партнерами; проведення реформ

оборонної економіки для досягнення мети України щодо інтеграції в євроатлантичній структурі; створення інституційного середовища, що стимулюватиме ділову активність, економічне зростання на основі структурно-інноваційних перетворень, створення сучасної соціальної інфраструктури і механізмів соціально-ринкової економіки, з одночасною підтримкою адекватної мережі соціального захисту; проведення економічних і структурних реформ з урахуванням рекомендацій Світового банку, Міжнародного валютного фонду та інших міжнародних інституцій, включаючи заходи щодо сприяння приватизації, боротьби з корупцією та підвищення прозорості державних витрат; розширення процесу земельної реформи; гарантування економічних прав і свобод громадян в усіх формах, у тому числі шляхом посилення захисту прав інтелектуальної власності; створення необхідних передумов для формування середнього класу; обмеження різниці в реальних доходах між верствами населення з високими і низькими доходами і докладання зусиль для ліквідації бідності; посилення енергетичної безпеки.

Літ.: *Довідник НАТО*, 2006 / Office of Information and Press NATO – 1110. – Brussels – Belgium : [s.n.], 2006; *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010; *Історія, теорія і практика європейської та євроатлантичної інтеграції України* / С. О. Телешун, В. Д. Бакуменко, Д. В. Вітер та ін. // *Енциклопедичний довідник* / за заг. ред. В. Д. Бакуменка, С. О. Телешуна. – К. : Вид-во НАДУ, 2006; *Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні* : навч. посіб. / І. В. Артьомов, В. Д. Бакуменко, В. Д. Бондаренко та ін. – Ужгород : Ліра, 2009. – Вип. 14. – (Серія “Євроінтеграція: український вимір”); *Міжнародна інтеграція* : навч. посіб. / І. В. Артьомов, В. Д. Бакуменко, О. М. Вашук та ін. – Ужгород : Ліра, 2008. – Вип. 15. – (Серія “Євроінтеграція: український вимір”).

Бакуменко В.Д.

ЕКСТРЕМІЗМ (фр. extremismе, від лат. extremus – крайній) – прихильність в ідеології та політиці до крайніх поглядів і засобів у досягненні певних цілей. На початку ХХІ ст. термін “Е.” здебільшого розуміється негативно. Е. формується на ґрунті переоцінки особистісного “Я” чи групи через абсолютизацію її потреб інтересів. Е. в діях означає

ігнорування об'єктивних законів, невміння і небажання зважати на реальні обставини. **Е.** в поглядах несумісний з об'єктивним станом речей, вказує на втрату реалістичності мислення.

Е. виступає проти існуючих громадянських структур та інститутів, намагаючись підірвати їх стабільність, розхитати та ліквідувати їх заради своїх цілей здебільшого силовими засобами. Для цього екстремістські організації та рухи широко використовують палкі гасла та заклики, відверту демагогію, організують і провокують заворушення, терористичні акції, застосовують методи партизанської війни. В ідеологічному плані **Е.** відкидає будь-яке інакомислення, намагаючись жорстко утвердити власну систему політичних, ідеологічних, релігійних поглядів, нав'язати їх опонентам за будь-яку ціну, вимагає від своїх прихильників сліпої покори і виконання відверто абсурдних наказів та інструкцій. До чинників, що породжують **Е.** в суспільстві, належить: соціально-економічні кризи, деформації політичних структур, зниження життєвого рівня значної частини населення, придушення владної опозиції та інакомислення, національне пригноблення, амбіції лідерів політичних партій та соціальних груп та ін. Розрізняють лівий і правий **Е.** Лівий **Е.** зазвичай апелює до ідей марксизму-ленінізму та інших лівих поглядів (анархізм, лівий радикалізм), його представники оголошують себе найпослідовнішими борцями за інтереси трудящих мас. Представники правого **Е.** із крайніх консервативних позицій викривають вади існуючого суспільства: падіння моральності, егоїзм, споживацтво, "масову культуру", відсутність "порядку", панування плутократії. З численних форм прояву **Е.** можна виділити екстремізм політичний, національний, релігійний, екологічний, науковий. **Е.** політичний спрямований на знищення існуючих державних структур і встановлення диктатур тоталітарного порядку лівого або правого гатунку. **Е.** національний, виступаючи з позицій захисту інтересів своєї нації, культури, мови, часто не бере до уваги аналогічні права для інших національних та етнічних груп.

Е. релігійний є шкідливим, що виявляється у віровченні і діяльності релігійних сект чи окремих релігійників з егоїстичним світобаченням та в нетерпимості до представників інших конфесій або в жорсткому проти-

борстві в рамках однієї конфесії. Нерідко **Е.** релігійний використовується в політичних цілях, у боротьбі релігійних організацій проти світської держави або за утвердження представників однієї конфесії. У деяких східних країнах **Е.** релігійний є формою **Е.** політичного, що властивий маргінальним прошаркам, для яких характерне переважання норм контркультури над нормами політичної культури. Новим видом **Е.** є екологічний **Е.**, зумовлений загостренням екологічних проблем, погіршенням стану навколишнього середовища. **Е.** екологічний організовує акції, спрямовані на цілковиту ліквідацію екологічно шкідливих виробництв. **Е.** в науці виявляється в діяльності кастових угруповань і окремих науковців, які, крім своїх ідей, нічого не визнають.

Протидія екстремістській діяльності має базуватися на принципах: дотримання законності; визнання, дотримання і захисту прав і свобод людини та громадянина, а також законних інтересів організації; гласності; співпраці держави із суспільними і релігійними об'єднаннями, іншими організаціями; вжиття профілактичних заходів, спрямованих на запобігання екстремістській діяльності, а також відповідальності державних службовців за здійснення ними екстремістської діяльності.

Літ.: *Політичний* енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К. : Генеза, 2004; *Психологічний* тлумачний словник. – Х. : Прапор, 2004; Безопасность: теория, парадигма, концепция, культура : словарь-справоч. / автор-сост. проф. В. Ф. Пилипенко. – Изд. 2-е, доп. и перераб. – М. : ПЕР СЭ-Пресс, 2005.

Афонін Е.А., Новаченко Т.В.

ЕМБАРГО (від ісп. embargo – заборона) – накладання державою повної або часткової заборони на ввезення або вивезення іншими країнами золота, валюти, товарів, заборона державною владою заходу в порти своєї країни кораблів інших країн або виходу зі своїх портів суден інших країн, часткова або повна заборона торгівлі з певними країнами. Існує кілька форм **Е.**: відкрита форма – повна заборона торгівлі – крайній захід, який вживається на основі не тільки рішення держави-імпортера, а й рішення, узгоджених на міжнародному рівні, зазвичай у рамках ООН. Незважаючи на те, що повна заборона (**Е.**) вводиться з політичних міркувань, її

наслідки, по суті, є економічними. Приклад **Е.**: заборона на імпорт з Іраку та Югославії; заборона арабськими країнами імпорту з Ізраїлю; заборона США торгівлі з Кубою. Різновид **Е.** – часткові заборони безумовного характеру на імпорт конкретних товарів, здатних завдати шкоди різним сферам функціонування держави. Приклади: заборона Іраном ввезення товарів, які підпадають під обмеження релігійних законів; заборона на імпорт свинини та алкогольних напоїв у САР, Лівії та Пакистані. Ввезення певних товарів часто забороняється з міркувань моралі (порнографія), охорони здоров'я людей (наркотики), захисту рослинного та тваринного світу (отруйні хімікати). Наприклад, законодавство ЄС забороняє імпорт слонової кістки та шкір молодих тюленів. У наш час введено заборону на імпорт хутра, добутого “негуманними методами лову”. Поряд з безумовними заборонами існують заборони, ввезення яких зумовлено недотриманням експортером санітарно-гігієнічних та інших пов'язаних з якістю чи стандартизацією вимог, наприклад, заборона, що діє в багатьох країнах, на імпорт британської яловичини та фінських яєць.

Крім постійно діючих, використовуються сезонні та тимчасові заборони на ввезення. Сезонні заборони діють стосовно імпорту сільськогосподарських продуктів у періоди достатньої наявності того чи іншого сезонно достиглого продукту. Тимчасові заборони вводяться з вагомих причин, які мають нестабільний та короткостроковий характер прояву.

Наприклад, у 1996 р. тимчасово був заборонений імпорт породистих коней до ЄС із Росії у зв'язку з випадками захворювання коней кінським сапом.

До завуальованих заборон належать обмеження щодо заходження іноземних суден у внутрішні води або щодо продажу окремих товарів у роздрібній мережі країни. Наприклад, у США законодавство про торговельний флот вимагає, щоб усі перевезення у прибережній внутрішній торгівлі здійснювались суднами, побудованими у США. Зазвичай **Е.** вводиться на основі скасування двох основних видів зовнішньоторговельних ліцензій: відкритої генеральної ліцензії (автоматичної) – опублікованого в пресі дозволу відповідного державного органа на ввезення чи вивезення товару на певний строк.

Товари, включені в список відкритих генеральних ліцензій, можуть увозитися чи вивозитися безперешкодно; вивезення або ввезення інших товарів, на які необхідне одержання кожним експортером індивідуальних ліцензій (неавтоматичні), що видаються на експорт чи імпорт окремих товарів і на строго визначений період часу.

Поряд з ліцензуванням, як одним з видів застосування **Е.**, існує таке кількісне обмеження, як квотування (контенгування). Це обмеження кількості імпортованих товарів певного найменування і виду. Подібно до протекціоністських тарифів квоти знижують іноземну конкуренцію на внутрішньому ринку у певній галузі. Квоти бувають: індивідуальними, які обмежують ввезення (вивезення) товарів в одну конкретну країну; груповими, що встановлюють обсяг ввезення (вивезення) у певну групу країн; глобальними, коли імпорт (експорт) обмежується без укавання країн, на які це обмеження поширюється (наприклад, після вторгнення Іраку в Кувейт країни-члени ООН проголосували за введення **Е.** на іранську нафту).

Е. використовується як у мирний, так і немирний час щодо певних держав, дії яких становлять загрозу світовому суспільству. У деяких випадках **Е.** виступає як інструмент економічного, політичного, фінансового тиску на певні держави (санкції США проти Куби, ООН проти Іраку часів С.Хусейна, Ірану, Північної Кореї тощо). Статут ООН передбачає можливість встановлювати **Е.** як колективних дій щодо країн, які загрожують міжнародній безпеці у світі.

Літ.: *Економічна енциклопедія* : у 3 т. Т. 1 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2000. – 864 с.; *Економічний словник-довідник* / уклад. : М. А. Спроштан, Г. М. Григорян, Л. М. Сєдова. – Х. : РВВ ХДЕУ, 2007. – 148 с.; *Малій економічний словник*. – К. : Либідь, 1999.

Вировий С.І., Крейденко В.В.

ЕМІГРАЦІЯ (від лат. emigre – відселяюсь, переселяюсь) – виїзд з однієї країни до іншої для постійного проживання чи тривалого перебування, що часто супроводжується зміною громадянства.

Відповідно особа, яка виїжджає за кордон для постійного проживання або на тривалий термін, є “емігрантом”. Критерії визначення цього терміна в законодавстві різних країн відрізняються, але, як правило, пов'язують-

ся з мінімальним строком перебування за кордоном (6 місяців, 1 рік тощо). Деякі країни, зокрема, США, взагалі не визначають категорію емігранта і, відповідно, її не обліковують.

Е. може мати соціально-економічні, політичні, етнічні, релігійні, екологічні та інші причини. В основному еміграційні потоки спрямовані з країн з нижчим рівнем розвитку і добробуту до високорозвинутих.

В історії України розрізняють чотири “хвилі” **Е.** Переселення кінця XIX – поч. XX ст. називають *першою хвилею*, що була частиною загального світового міграційного процесу, зумовленого розвитком капіталізму, руйнуванням старих господарських зв’язків, а також першою фазою демографічної революції. З тієї частини України, що входила до складу Російської імперії, **Е.** була спрямована на Схід – за 1881-1914 рр. до Сибіру, Середньої Азії, на Далекий Схід переселилися майже 2 млн осіб. Із Галичини, Буковини, Закарпаття, що на той час належали Австро-Угорщині, **Е.** відбувалася на Захід – напередодні Першої світової війни у США, за оцінками, перебували 250-300 тис. українців, в Канаді – до 170 тис., Бразилії – 47 тис., Аргентині – 15 тис.

Е. в період після закінчення Першої світової війни та в міжвоєнний період отримала назву *другої хвилі*. У результаті поразки української національно-визвольної революції 1917-1920 рр. за кордоном опинилися її учасники – до 100 тис. осіб. Із Західної України продовжувалася економічна еміграція. Усього в міжвоєнний період до США переселилися 70 тис. осіб, до Канади – 20-40 тис., Аргентини – 50 тис., Бразилії – 10 тис.

У складі Радянського Союзу з України відбувалися як організовані переселення, що мали сприяти розвитку віддалених територій держави, так і насильницькі депортації. За оцінками, з 1926 до 1939 р. в результаті переселенських акцій з України виїхало майже 3 млн осіб. Лише в період колективізації були розкуркулені і вислані не менше 1 млн осіб. Після приєднання Західної України за пактом Рібентропа-Молотова 318 тис. сімей, або 1173170 осіб, були репресовані і депортовані із Західної України і Західної Білорусії, що становило близько 10% від населення цих регіонів. Депортації тривали і в роки Другої світової війни та після її завершення. У травні-червні 1944 р. депортації зазнали

близько 200 тис. кримських татар, 38 тис. вірмен, греків, болгар. У 1944-1952 рр. з території західних областей було виселено 203662 осіб.

Значна кількість українців (близько 2 млн) у роки війни були вивезені на каторжні роботи до Німеччини. Після її завершення за оцінками, на території західних окупаційних зон перебувало від 1 до 2 млн українців, серед яких, крім “остарбайтерів” та військовополонених, були представники емігрантів другої хвилі, бійці УПА тощо. Частина з них не повернулися в Україну і сформували *третьою хвилю Е.* на Захід, яка майже виключно була політичною. Загальна чисельність політичних емігрантів воєнної доби становила 260-300 тис. осіб.

Четвертою хвилею називають **Е.** з України після 1991 р. За період незалежності до пострадянських держав, передовсім до Росії, виїхали майже 2 млн осіб. **Е.** до країн, що не входили до складу СРСР, перевищила 650 тис. осіб. Спочатку вона розгорталася за рахунок представників етнічних меншин – євреїв, німців, греків, головною країною призначення яких був Ізраїль. Проте з часом **Е.** втратила етнічний і набула суто економічного характеру. Географія країн призначення розширилася. Більшість емігрантів становлять українці, а їх кількість поповнюється за рахунок численних трудових мігрантів. Масова **Е.** призводить до значних змін чисельності та складу (вікового, освітнього, етнічного) населення країн походження. Найнесприятливішою є **Е.** фахівців, зокрема “відплив мізків”, тобто втрата необхідного для розвитку країни інтелектуального потенціалу. Із значними збитками пов’язана також **Е.** менш кваліфікованої робочої сили, оскільки, як правило, до неї вдаються передовсім найбільш підприємливі і активні особи, які перебувають в найпродуктивнішому віці.

З **Е.** пов’язано формування в зарубіжних країнах діаспор. Найчисленнішою діаспорою у світі є китайська, що налічує 35 млн осіб, ірландська (нараховує 10 млн), індійська (9 млн), італійська (8 млн), єврейська (8 млн), вірменська (5,5 млн), польська (4,5 млн). Діаспори ефективно сприяють міжнародному обміну ідеями, знаннями, культурними надбаннями, збагачують соціальний капітал і в країні походження, і в країні проживання, виступають посередниками у розвитку торгівлі, співробітництва, відіграючи важли-

ву роль у розвитку сучасного світу. Усвідомлення потенціалу діаспор зумовило розробку та впровадження урядами багатьох країн походження заходів, спрямованих на посилення зв'язків з емігрантами в країнах їх проживання, заохочення їх до сприяння розвитку країн походження. Серед найбільш поширених заходів – встановлення безвізового режиму для співвітчизників за кордоном, надання їм певних податкових пільг при здійсненні інвестицій на батьківщині, забезпечення їх представництва в законодавчих органах країни походження, збереження громадянства, незважаючи на набуття емігрантами громадянства інших держав, спеціальні програми сприяння репатріації на батьківщину.

Літ.: Малиновська О. А. Міграція та міграційна політика : навч. посіб. / О. А. Малиновська. – К. : Центр учб. л-ри, 2010; Юдина Т. Н. Миграция : словарь основных терминов : учеб. пособие / Т. Н. Юдина. – М. : Изд-во РГСУ; Академ. проект, 2007.

Малиновська О.А.

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО МОНЕТАРНОГО СОЮЗУ (Е.ф.Є.є.е.м.с.) – найвищий ступінь міждержавної економічної інтеграції, що передбачає здійснення спільної монетарної політики, координації і гармонізації економічних політик держав-членів ЄС (д.-ч.) та створення наднаціональної банківської інституційної системи (ст. 119-133 Договору про функціонування ЄС). **Е.ф.Є.є.е.м.с.** є результатом досягнень у сфері тісної економічної інтеграції, тобто спирається на досягнення внутрішнього ринку ЄС та його основних свобод, передусім вільного руху капіталу. Основна передумова – ефективний внутрішній ринок, оскільки коливання обмінних курсів національних валют д.-ч. перешкоджають торгівлі та інвестиціям. Нормативно-правове регулювання **Е.ф.Є.є.е.м.с.**: ст. 119-133 Розд. VIII “Економічна та монетарна політика” Договору про функціонування ЄС, акти вторинного законодавства та прецедентного права ЄС. Ст. 119 Договору визначає, що “для цілей статті 3 Договору про ЄС діяльність держав-членів та Союзу, ..., включає затвердження економічної політики, що ґрунтується на тісній координації економічних політик держав-членів на внутрішньому ринку і на визначенні спільних цілей та яка здійснюється на принципі відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією”.

Першу невдалу спробу запровадити **Е.ф.Є.є.е.м.с.** здійснили шість д.-ч. на початку 1970-х рр. (Меморандум Комісії про перехід до економічного і монетарного союзу впродовж 10 років, відомий як План Вернера, 1969). Серед причин цього – крах міжнародної монетарної системи (Бреттон-Вудської), значні розбіжності в поглядах між д.-ч. та незавершеність формування внутрішнього ринку ЄС.

Однак певний застій в інтеграційних процесах спонукав до активних пошуків валютної стабільності. Д.-ч. ЄС розуміли, що вони не можуть пришвидшувати багатонаціональний інтеграційний процес, і спочатку необхідно завершити етап побудови спільного ринку, запровадити низку спільних політик та взяти на себе зобов'язання щодо імплементації **Е.ф.Є.є.е.м.с.** 1970-ті рр. характеризуються інтенсифікацією зусиль з побудови Монетарного союзу: фіксація валютних курсів один щодо одного на рівні +/- 2,25%, так звана “валютна змія” (виняток для італ. ліри +/- 6%), створення Європейської монетарної системи (ЄМС) та механізму обмінних курсів (МОК), прив'язаного до розрахункової одиниці єкю (*European Currency Unit* – європейська валютна одиниця). Роль “мотора” валютної інтеграції відіграла економіка ФРН з огляду на її потенціал та міцність грошової одиниці (німецької марки). Першим документом, який чітко артикулював мету – створення **Е.ф.Є.є.е.м.с.** – став Єдиний європейський акт. З вирішальною ініціативою виступив Жак Делор, який у 1989 р. запропонував чітку програму створення **Е.ф.Є.є.е.м.с.**, що була покладена в основу положень Маастрихтського договору з цих питань. Договір містив зобов'язання щодо побудови **Е.ф.Є.є.е.м.с.**, які в подальшому мали наслідком для багатьох д.-ч. запровадження спільної валюти “євро” як символу безперервності багатонаціональної економічної інтеграції. Звідси – “єврозона”, яка об'єднує ті д.-ч. ЄС, обіговою грошовою одиницею яких є євро. Етапи формування **Е.ф.Є.є.е.м.с.**:

I етап (01.07.1990 – 31.12.1993): лібералізація фінансових операцій д.-ч. за умов тісної співпраці центральних банків, поглиблення економічної співпраці;

II етап (01.01.1994 – 31.12.1998): підготовка до запровадження спільної валюти шляхом зближення економічної та монетарної політики д.-ч.; створення Європейського

валютного інституту та Європейського центрального банку (ЄЦБ); запровадження додаткових вимог Ради ЄС до економік д.-ч., так званих “критеріїв конвергенції”, або Маастрихтських критеріїв, які передбачали: рівень стабільності цін і середніх темпів інфляції не повинен перевищувати три кращих показники д.-ч. з найнижчим рівнем інфляції більше ніж на 1,5%; бюджетний дефіцит не повинен перевищувати 3% від ВВП; відношення державного боргу до ВВП не повинне перевищувати 60%; кредитна стабільність: номінальна довгострокова відсоткова ставка не повинна перевищувати три кращих показники стабільності цін держав-членів більше ніж на 2%; відхилення рівня обмінного курсу національної валюти не повинне виходити за межі, визначені Механізмом обмінного курсу (МОК-II), протягом щонайменше двох років.

III етап: запровадження спільної валюти: встановлення обмінних курсів та запровадження в безготівковий обіг (1999); а з 1 січня 2002 р. – запровадження готівкового євро (з 1 січня 1999 р.).

Згідно з Договором про ЄС для участі в третьому **Е.ф.Є.с.е.м.с.** держави-члени мають відповідати “критеріям конвергенції”. Станом на 1 січня 2011 р. до **Е.ф.Є.с.е.м.с.** належать 17 д.-ч. Три “старих” д.-ч. ЄС поки залишаються поза межами, скориставшись правом на неприєднання: Сполучене Королівство Великобританія, Швеція та Данія. Десять нових д.-ч. (приєднання до ЄС у 2004 р.) автоматично стали членами **Е.ф.Є.с.е.м.с.**, проте з обмеженим статусом. До зони євро поки приєдналися лише Естонія, Словенія, Кіпр та Мальта. Водночас Данія, Литва, Латвія та Словаччина беруть участь в Європейському механізмі обмінних курсів, що є завершальною стадією узгодження обмінних курсів перед приєднанням до євро.

Перехід до третього етапу, крім психологічного бар'єру щодо відмови від національної валюти, для бізнесу став викликом з так званого входження у новий простір зростаючої конкуренції на внутрішньому ринку, що вимагає високого рівня транспарентності утворення цін.

Світова фінансова криза 2008 р., яка розпочалася з кризи на іпотечному ринку США та охопила світовий фінансовий ринок, засвідчила слабкі сторони Європи та особливо еврозони. Наслідком цього стали рецесія та

зростаючий рівень безробіття в ЄС. Європейська Рада ухвалила Європейський план економічного відновлення (*European Economic Recovery Plan*) (Брюссель, 11-12.12.2008). Він передбачав, що вжиті заходи повинні мати безпосередній результат, бути обмеженими в часі та спрямованими у сектори, які зазнали найбільшого впливу кризи, і відіграють важливу роль у структурі економіки д.-ч., наприклад, автомобілебудування та будівельна галузь. План відновлення мав на меті вжиття посиленних заходів щодо реалізації структурних реформ згідно з Лісабонською стратегією ЄС на 2008-2010 роки, які передбачають: 1) стимулювання купівельної спроможності в економіці та негайний бюджетних імпульс у розмірі до 200 млрд євро (1,5% від ВВП), щоб стимулювати попит у повній відповідності з Пактом стабільності; 2) негайні заходи щодо зміцнення конкурентоспроможності Європи в довгостроковій перспективі. Останнє передбачало прямі інвестиції з метою підвищення енергоефективності; інвестиції в екологічно чисті технології (низьковуглецеві) для відновлення таких секторів, як будівництво та автомобільна промисловість, створення ринків майбутнього та інвестування в інфраструктуру, щоб сприяти підвищенню ефективності та інноваціям. Основні принципи цього плану: солідарність, соціальна справедливість та відновлення довіри.

Нова Стратегія розвитку ЄС “Європа 2020”: зростання, працевлаштування та інноваційна економіка” ставить за мету синергію та взаємодоповнюваність між програмами д.-ч. та ЄС. Глобальні фінансові виклики засвідчили, що ЄС працює за умов єдиної монетарної політики та координованих, але досі значною мірою децентралізованих економічних політик, тоді як монетарна політика – це виключна сфера компетенції Європейського центрального банку, економічна та бюджетна політики залишаються національною прерогативою д.-ч. А за умов високого рівня інтеграції монетарних та економічних політик держав надмірне чи недостатнє обмеження інфляції в кількох країнах вимагає витрати колективних коштів усіх держав, що мають спільну валюту (приклад: надання д.-ч. ЄС фінансової допомоги Греції). Відтак для **Е.ф.Є.с.е.м.с.** відкритим залишаються такі питання: зміцнення механізму координації діючих економічних

та бюджетних політик д.-ч., покращення моніторингу та оцінки економічних тенденцій в еврозоні, що включає рівень інфляції, зростання заробітної плати, інвестиції та рівень обмінного курсу євро, а також удосконалення механізмів взаємодії між наднаціональним та міждержавним рівнями управління.

Літ.: *Бояр А. О.* Торговельно-економічні відносини між Україною та ЄС: Регулювання зовнішньої торгівлі та конкуренції в умовах єдиного ринку ЄС : підручник / А. О. Бояр ; за заг. ред. :

М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – К. : Міленіум, 2008. – 384 с.; *Мусис Н.* Усе про спільні політики Європейського Союзу : [пер. з англ.] / Н. Мусис. – К. : К.І.С., 2005. – 466 с.; *Стрельцов В. Ю.* Європейська економічна інтеграція : навч. посіб. / В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, Я. Мудрого, О. Рудіка. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 148 с.; *Інтернет-сторінка ЄС: економічні та монетарні питання.* – Режим доступу : http://europa.eu/pol/emu/index_en.htm; *Освітній портал Europedia.* – Режим доступу : <http://europedia.moussis.eu/home.tkl>

Заворітня Г.П.

Є

ЄВРАЗІЙСТВО – геополітичне та соціально-філософське вчення, а також ідейний і суспільно-політичний рух, репрезентований, передусім, діячами російської еміграції 20-30-х рр. ХХ ст. (який відроджує свій ідейно-політичний потенціал на зламі ХХ-ХХІ ст.), спрямований на осмислення геополітичного місця та ролі Росії у всесвітньому цивілізаційному процесі крізь призму опозицій “Захід-Схід”, “католицизм-православ’я”. Є. є своєрідним синтезом філософсько-історичних, геосоціологічних та релігійних версій російської ідеї. Засновниками та провідними ідеологами руху Є. виступили Г.Флоровський, Л.Карсавін, М.Алексеев, Г.Вернадський, М.Трубецькой та ін. Ідеологія та теорія Є. пов’язується також з іменами Т.Святополк-Мірського, С.Ефрона, П.Арапова та ін. Першим маніфестом Є. стала праця М.Трубецького “Європа і людство” (1920 р.), в якій не трапляється термін “Є.”, але закладається методологічний фундамент дослідження культур та цивілізацій, покладений в основу доктрини Є. Першою спробою системного обґрунтування й викладу доктрини Є. виступила низка колективних збірок засновників Є. “Вихід до Сходу. Передчуття і звершення. Утвердження євразійців” (Софія, 1921). Саме в цих збірках з’явився термін “Є.” та були викладені основні його засади. Євразійський рух мав власну періодику (“Євразійська хроніка”, “Євразія”), а також розробляв та впроваджував різноманітні просвітницькі програми. Джерелом ідеології російського Є. великою мірою виступало слов’янофільство – концепція слов’янської єдності, в рамках якої з мовної спільності виводилась культурна спільність (панславізм). Однак згідно з ідеями засновників слов’янофільства слов’яни, будучи мовною групою, не є культурною групою, більше того, не можуть бути геополітичним утворенням чи певною наддержавною історичною спільнотою. З метою усу-

нення цієї проблеми значно глобальніша концепція Є. базувалася не на мовній, а на континентальній єдності. Є. стало спробою створити концепцію управління континентом на основі того, що “нерухома платформа” (тобто Росія, яку називають “вузлом євразійства”) є центром впливу на інші країни континенту внаслідок свого географічного положення. Але ці ідеї були властиві не лише російським авторам. Спочатку ідея провідної ролі Росії з’являється у Гелфорда Джорджа Макіндера у праці 1904 р. “Географічна вісь історії”. Ідею Є. для потреб німецької могутності використовує Карл Гаусхофер. Услід за К.Гаусхофером Є. тлумачиться одним з “батьків” цієї доктрини – П.Савицьким як євразійський централізм, де Росії відводиться особлива, виняткова роль. Є. часто тлумачиться як єдина геополітична версія “російської ідеї”. На думку представників Є., правомірним є асоціювання “серединної частини” Євразії як географічного поняття (а саме території між лінією Балтика-Адріатика та Кавказьким хребтом, що включає Середню Азію, є обмеженою Курилами та кордоном з Китаєм на сході й південному сході), з одного боку, та “місцерозташування” особливої євразійської культури, ядром якої виступає культура східних слов’ян – росіян, білорусів, українців – з другого. На думку представників Є., Росія–Євразія характеризується не лише спільністю історичної долі народів, що мешкають на зазначених територіях, а й спорідненістю їх культур, але й, безумовно, спільним економіко-політичним майбутнім. Спираючись на соціологічно-географічні висновки В.Ключевського, М.Данилевського, С.Соловйова, теоретики Є. акцентували увагу не лише на актуальності протиставлення Росії–Євразії Західній Європі, але й підкреслювали потенційну значущість базових традиційної та модернізованої тріад російської ментальності: “православ’я – самодержавство – народність” та

“централізація – дисципліна – самопожертва”. Розглядаючи експансію російської (асоційованої із східнослов’янською) культури на всю територію Євразії як іпостась глобального процесу набуття народами Євразії територіальної цілісності, геополітичної самосвідомості та державності, ідеологи руху приділяли особливу увагу високоефективному культурному та генетичному синтезу “російські” та “туранські” засад євразійської культури. Гіпотеза Є. про те, що перспективний етнопсихологічний євразійський тип формується переважно на базі мовної палітри східно-слов’янських народів, з одного боку, та “азійського” культурно-етнічного типу – з другого, сприяла легітимації ідеї про особливу значущість імперії великих ординських ханів для конституювання євразійської державності.

Утративши популярність у другій половині 30-х рр. XX ст., ідеологія та світогляд Є. знову набувають актуальності на зламі XX-XXI ст. У контексті філософії історії та теорії етногенезу значну роль у процесі відродження ідей Є. наприкінці XX ст. відіграла творчість Л.Гумільова, праці якого акумулювали різноманітний історичний, етнографічний матеріал та підходи “психології народів” стосовно єдиного євразійського простору. Одночасно реальні геополітичні та соціокультурні процеси у світі кінця XX ст.: розпад СРСР, СФРЮ, руйнування біполярної світової системи, глобалізаційні процеси, розширення ЄС, потреба в самоідентифікації Росії, пов’язана з необхідністю надати чергову відповідь на довічне питання про її “європейськість” чи “азійськість” – сприяли значному підвищенню суспільного інтересу до ідеалів Є. Характерними рисами ідеології, теорії та практики сучасного Є. (великою мірою співзвучного Є. “класичному”) виступають: 1) визнання сильної державно-владної засади обов’язковим джерелом та рушієм соціально-економічних реформ, що здійснюються на користь більшості населення; 2) відмова від політичної конфронтації та одночасно, самоврядності “на місцях”, формування структур виконавчої влади згори до низу; 3) покладання відповідальності за основний масив стратегічних рішень разом із “спрямуванням і духом” законодавчих ініціатив, на всенародно обраного главу держави; 4) надання представницьким органам права та функцій детального тлумачення та

своєрідної канонізації персоніфікованих рішень лідера нації та держави; 5) орієнтація на гармонійне поєднання державної та приватної власності за умов практики регулярних волевиявів та актів політичної волі лідера держави з проблем загальнонаціональної значущості та заборони реалізації політичних програм в інтересах різноманітних фінансово-економічних груп; 6) пріоритет інтересів суспільних груп, що співпрацюють з владою, на протигагу необмеженим індивідуальним потребам окремих індивідів; 7) прагнення досягнути збалансованості між моральнісними цінностями та “чистою” економічною доцільністю; 8) домінування православ’я як релігії, що органічно інтегрує сукупність значущих догматів євразійських регіональних віросповідань. При цьому загальний пафос концепції Є. – мрія про єдину “боголюдину”, про всеєдність людства – протиставляється на початку XXI ст. процесам “вестернізації”, американізації та глобалізації. Намагаючись осучаснити концепцію Є., науковці, ідеологи та політики прагнуть поєднати її із сучаснішими, ніж на початку XX ст., геополітичними теоріями. Так, один з відомих ідеологів Є. А.Дугін у своїй статті “Тези глобалізації”, використовуючи ідеї К.Шмітта, визначає Євразію як цивілізацію суші, до якої належить “Третій Рим” – Москва. Іншу – ворожу силу – в цій концепції становить цивілізація моря, найвпливовішим представником якої є США.

Наріжним каменем у вивченні Є. є питання про перспективність євразійського проекту. Прихильники цього проекту розвитку Росії (Е.Баграмов, А.Дугін, Б.Єрасов, В.Кожин, В.Малявін, А.Панарін, В.Пашенко, І.Орлова, Г.Чесноков та ін.) високо цінують його потенціал щодо збереження унікального союзу азійської та європейської культур, зберігаючи опозицію до Заходу. Противники проекту (О.Гаман, А.Ігнатов, К.Мяло, ігумен Іоанн (Економцев) та ін.) називають різні причини неможливості його здійснення. Передусім йдеться про ідеалізацію азійського начала в російській культурі, що перешкоджає взаємодії із західною культурою, розвитку таких феноменів, як демократія та ринкова економіка. На думку православних дослідників, Є. містить антиправославну тенденцію, дотримуючись якої Росія в подальшому піде шляхом засвоєння ісламського та буддистського факторів, свідомо ви-

ключаючи фактор православ'я (що повністю суперечить твердженням класиків Є.).

У 90-ті рр. ХХ ст. робилися спроби знайти практичне застосування євразійської ідеї на території колишнього СРСР: ідея Н.Назарбаєва про створення Євразійського Економічного Союзу (ЄврАзЕС), створення в Росії політичних партій, що використовують євразійську ідеологію – партія “Євразія” (2001 р.), “Євразійська партія – Союз патріотів Росії” (2002 р.) тощо.

Специфічною у рамках сучасного Є. є розроблювана відомим російським науковцем О.Панаріним ідея створення Євразійського Союзу за аналогією та в опозицію до Європейського Союзу. Євразійський Союз, за цією концепцією, мав би стати новою формою добровільного об'єднання рівноправних держав СНД. Але розглядати Євразійський Союз як альтернативу Європейському Союзу складно навіть у теоретичному плані. Адже Європейський Союз є специфічним утворенням, де ознаки наддержавної структури не перетворюються на ознаки централізованого державного утворення: зберігається принципове значення національних держав-членів у процесі прийняття рішень, немає домінуючої країни, яка вважалася б “старшою серед рівних”, забезпечується рівноправність у відносинах усіх держав-членів, взаємовигідні умови перебування у складі Євросоюзу та відповідно до змін, внесених Лісабонським договором, право держави на вихід із його складу. Доктрина ж побудови Євразійського Союзу передбачає створення централізованої держави з “євразійським обличчям”, у рамках якої країни “близького зарубіжжя” Росії мають об'єднатися у колишню велику “родину”. Фактично ця ідея відтворює образ частково зменшеного СРСР, позбавленого марксистсько-ленінської ідеології як державної. Отже, створення Євразійського Союзу не може розглядатися як альтернатива сучасним процесам європейської інтеграції та глобалізаційним тенденціям.

Літ.: *Бжезинський З.* Велика шахівниця / З. Бжезинський. – Львів – Івано-Франківськ : Лілея-НВ., 2000. – 236 с.; *Трубецкой Н. С.* Об истинном и ложном национализме / Н. С. Трубецкой // Россия между Европой и Азией: Евразийский соблазн. Антология. – М. : Наука, 1993. – С. 36-47; *Вернадский Г. В.* Опыт истории Евразии. Звенья русской культуры / Г. В. Вернадский. – М. : КМК, 2005. – 342 с.; *Глебов Сергей.* Евразийство меж-

ду империей и модерном / Сергей Глебов. – М. : Новое изд-во, 2010. – 632 с.

Баранцева К.К.

ЄВРАЗІЙСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВ-ТОВАРИСТВО (англ. Eurasian Economic Community; **ЕЕС** – міжнародна економічна організація, наділена функціями, пов'язаними з формуванням загальних зовнішніх митних кордонів країн, що входять до неї (Білорусь, Казахстан, Киргизія, Росія, Таджикистан і Узбекистан), виробленням єдиної зовнішньоекономічної політики, тарифів, цін та іншими складовими функціонування спільного ринку. Спостерігачі **ЄврАзЕС**: Вірменія, Молдова, Україна.

ЄврАзЕС було організовано на основі створеного в 1995 р. Митного союзу Білорусі, Казахстану, Киргизстану та Росії. З ініціативою перетворення Митного союзу в нову міжнародну економічну організацію в травні 2000 р. виступив президент Росії Володимир Путін. 10 жовтня 2000 р. в Астані президенти Білорусі, Казахстану, Киргизстану, Росії та Таджикистану підписали Договір про заснування Євразійського економічного співтовариства.

У грудні 2003 р. **ЄврАзЕС** був наданий статус спостерігача при Генеральній Асамблеї ООН. У вересні 2005 р. прем'єр-міністри країн **ЄврАзЕС** підписали в Душанбе базовий документ з формування паливно-енергетичного балансу держав співтовариства, проєкт угоди про регулювання поставок зерна на ринки співтовариства.

7 вересня 2005 р. в Санкт-Петербурзі на саміті ЦАС було ухвалено рішення об'єднати Організацію “Центрально-Азіатське співробітництво” з **ЄврАзЕС**. У листопаді 2005 р. почала свою роботу Рада з фінансово-економічної політики **ЄврАзЕС**. 24 січня 2006 р. на позачерговому засіданні Міждержавної ради **ЄврАзЕС** у Санкт-Петербурзі був підписаний протокол про приєднання Узбекистану до співтовариства.

У червні 2006 р. на Мінському саміті країн **ЄврАзЕС** було ухвалено рішення, згідно з яким подальше формування Митного союзу відбуватиметься на базі **ЄврАзЕС** із урахуванням напрацювань проєкту СЕП. Організаційні структури з формування СЕП відтепер діють на площадці Секретаріату **ЄврАзЕС**. Доцільність такого рішення була продиктована тим, що цілі та завдання **ЄврАзЕС** і

ЄЕП ідентичні – створення спільного ринку й єдиного економічного простору.

2 листопада 2006 р. парламент Казахстану ратифікував протокол до угоди між урядами Росії, Білорусі, Казахстану, Киргизії й Таджикистану про взаємні безвізові поїздки громадян. Відповідно до умов протоколу при збереженні безвізового режиму між державами-членами **ЄврАзЕС** вводиться єдиний перелік документів для переміщення громадян згаданих держав по території співтовариства. 6 жовтня 2007 р. в Душанбе відбувся саміт **ЄврАзЕС**, на якому була прийнята концепція митного союзу Росії, Казахстану та Білорусі. План дій з формування митного союзу розрахований на три роки. Також було ухвалене рішення про формування комісії Митного союзу – наднаціонального органу. Росія одержала в ньому 57% голосів, а Казахстан і Білорусь – по 21,5%.

Керівні органи. До органів управління **ЄврАзЕС** належать: Міждержавна Рада; Інтеграційний Комітет; Міжпарламентська Асамблея; Суд Співтовариства.

Вищим органом управління **ЄврАзЕС** є *Міждержавна Рада*, до складу якої входять глави держав і глави урядів. Міждержавна Рада розглядає принципові питання, пов'язані спільними інтересами держав-членів Співтовариства, визначає стратегію, напрями та перспективи розвитку інтеграції й приймає рішення, спрямовані на реалізацію завдань **ЄврАзЕС**. Міждержавна Рада на рівні глав держав збирається не рідше одного разу на рік і на рівні глав урядів – не рідше двох разів на рік.

Виконавчий орган Євразійського економічного співтовариства – *Інтеграційний Комітет*. Основними його функціями є забезпечення взаємодії органів **ЄврАзЕС**, контроль за реалізацією рішень, прийнятих Міждержавною Радою, підготовка пропозицій з формування бюджету Співтовариства й контроль за його виконанням. До складу Інтеграційного Комітету входять заступники глав урядів. У період між засіданнями Інтеграційного комітету поточну роботу Співтовариства забезпечує *Комісія постійних представників*, призначуваних главами держав. *Секретаріат Інтеграційного комітету* здійснює організаційне й інформаційно-технічне забезпечення діяльності Міждержавної Ради та Інтеграційного Комітету. Дві третини персоналу Секретаріату перебувають у Москві, одна третина – в Алмати.

Міждержавна Рада **ЄврАзЕС** приймає рішення шляхом досягнення консенсусу. Прийняті рішення стають обов'язковими для виконання у всіх країнах-членах Співтовариства. Рішення виконуються шляхом прийняття необхідних національних нормативних правових актів відповідно до національного законодавства.

В Інтеграційному Комітеті рішення приймаються більшістю у дві третини голосів. Кількість голосів при прийнятті рішень в Інтеграційному Комітеті відповідає внеску кожної сторони до бюджету Співтовариства. Росія має 40 голосів, Білорусь, Казахстан і Узбекистан – по 15, Киргизія та Таджикистан – по 7,5. У разі, якщо за ухвалення рішення проголосували 5 з шести сторін, але при цьому воно не набрало більшості у дві третини голосів, то питання передається на розгляд Міждержавної Ради.

Бюджет Співтовариства на кожний бюджетний рік розробляється Інтеграційним Комітетом за погодженням з державами Співтовариства і затверджується Міждержавною Радою. Бюджет Співтовариства формується за рахунок пайових внесків: 40% вносить Росія, по 15% – Білорусь, Казахстан і Узбекистан, по 7,5% – Киргизія та Таджикистан. *Міжпарламентська Асамблея ЄврАзЕС* – орган міжпарламентського співробітництва держав-членів співтовариства. Основною метою діяльності Асамблеї є правове забезпечення функціонування **ЄврАзЕС** і гармонізація (зближення, уніфікація) законодавств держав-членів співтовариства, приведення його у відповідність із договорами, укладеними в рамках **ЄврАзЕС**.

Асамблея формується з парламентарів, що делегуються парламентами держав співтовариства. Чисельність парламентських делегацій становить: Республіки Білорусь – 14; Республіки Казахстан – 14; Киргизької Республіки – 7; Російської Федерації – 28; Республіки Таджикистан – 7. Кількість представників від Узбекистану поки не визначено.

Засідання Міжпарламентської Асамблеї **ЄврАзЕС** проходять у Санкт-Петербурзі.

Суд Співтовариств покликаний забезпечувати однакове застосування державами-членами діючих у рамках **ЄврАзЕС** договорів та інших нормативних актів. До формування Суду Співтовариства його функції покладені на Економічний Суд СНД.

Основні пріоритети в діяльності ЄврАзЕС. До пріоритетних напрямів діяльності **ЄврАзЕС**

на найближчу перспективу належать: транспорт – вирішення проблеми єдиних тарифів, збільшення вантажопотоку, спрощення митних процедур, завершення внутрішньодержавних процедур за підписаними угодами, створення транснаціональних транспортно-експедиційних корпорацій; енергетика – спільне освоєння гідроенергетичних комплексів Центральної Азії і вирішення проблеми постачання електроенергії та водокористування, вихід на єдиний енергетичний баланс; трудова міграція – соціальний захист мігрантів, створення дієвої системи регулювання та контролю за міграцією трудових ресурсів, боротьба із злочинністю, що супроводжує міграцію, розв'язання проблем, пов'язаних зі сплатою мігрантами та їх роботодавцями податків; аграрно-промисловий комплекс – узгодження сільськогосподарської політики держав **ЄврАзЕС**, формування єдиного продовольчого ринку країн Співтовариства, скорочення витрат на транспортування, зберігання, реалізацію сільськогосподарської продукції, утворення нових ринкових інститутів у цій сфері (страхових, банківських, лізингових, біржових та інших). *Умови переміщення громадян країн, що входять до ЄврАзЕС, по території Співтовариства.* Відповідно до міжурядової угоди громадяни держав-членів **ЄврАзЕС** незалежно від місця постійного проживання, мають право в'їжджати, виїжджати, прямувати транзитом, пересуватися та перебувати на території держав **ЄврАзЕС** без віз.

Порядок набуття громадянства. В цей час у Співтоваристві діє спрощений порядок набуття громадянства. Оскільки міждержавна угода, яка регламентує цей порядок, належить до міжнародних, то згідно з міжнародними правилами воно має пріоритет над відповідними національними правовими актами.

Права громадян держав, що входять до ЄврАзЕС, на здобуття освіти у вищих навчальних закладах країн Співтовариства. Відповідно до укладеної угоди будь-який громадянин будь-якої країни **ЄврАзЕС** має право вступати до будь-якого цивільного вищого навчального закладу будь-якої країни **ЄврАзЕС** на тих самих підставах, що й громадяни тієї країни, на території якої розміщений цей вищий навчальний заклад.

Вигоди для реального бізнесу. Вигоди від участі в **ЄврАзЕС** для реального бізнесу п'яти країн полягають насамперед у тому, що

ділова активність розвивається в рамках єдиного економічного простору, яке підтримується завдяки уніфікації національних законодавств країн Співтовариства та створення рівних умов для суб'єктів господарювання, що діють на цьому просторі. При переміщенні товарів і послуг, вироблених на території **ЄврАзЕС**, через внутрішні кордони Співтовариства не стягуються митні збори. За рахунок зниження трансакційних витрат товари, вироблені на території країн **ЄврАзЕС**, стають більш конкурентоспроможними порівняно з товарами третіх країн. Чималу роль відіграє також можливість використання наявного потенціалу інноваційних технологій та інтелектуальних ресурсів п'яти держав Співтовариства.

Проблеми взаємовідносин України з Євразійським економічним співтовариством (**ЄврАзЕС**) останнім часом набули актуальності. На жодній із зустрічей керівників України і Росії не оминають цього питання. Україні наполегливо пропонують приєднатися до **ЄврАзЕС**. Проте для прийняття відповідального рішення необхідно спрогнозувати всі можливі варіанти розвитку подій, визначити як потенційні переваги, так і потенційні недоліки.

На думку експертів, проект **ЄврАзЕС** з формального погляду, багато в чому нагадує інтеграційний, який свого часу був реалізований у рамках Європейського економічного співтовариства. Але проблема в тому, що за своїм змістом інтеграційна політика в рамках **ЄврАзЕС** нині істотно відрізняється від тієї, що здійснюється в ЄС. Зокрема, на відміну від ЄС, в **ЄврАзЕС** поки що явно переважають макроекономічні підходи. Перехід до вищих стадій інтеграції тут намагаються здійснити за ще невирішених завдань попередніх етапів (сама трансформація Митного союзу в **ЄврАзЕС** відбулася тоді, коли він іще не був повною мірою сформований). Хоча механізм узгодження національного законодавства в рамках **ЄврАзЕС** нагадує аналогічну діяльність у рамках ЄС, цей процес не спрямований на всеосяжну адаптацію законодавчої бази до чинного законодавства Євросоюзу. А отже, навряд чи **ЄврАзЕС** можна розглядати як механізм підготовки до повної інтеграції до структур ЄС. Разом з тим **ЄврАзЕС** може розглядатись як механізм налагодження співробітництва з ЄС в окремих важливих секторах та для

розвитку таких форм інтеграції з ним, як створення зони вільної торгівлі, і навіть гіпотетично (в разі значного успіху **ЄврАзЕС**) – як інструмент створення загальноєвропейського економічного простору. Проте для того, щоб виникла реальна можливість використання такого механізму, необхідно, щоб **ЄврАзЕС** став справді ефективною структурою.

Поки що органи **ЄврАзЕС** не наділені функціями наднаціональних на кшталт європейських. Існує певний дисбаланс між органами, що забезпечують взаємодію на центральному державному рівні та на рівні окремих секторів (галузей) економіки. Процес інтеграції до **ЄврАзЕС** поки що не має належного імпульсу з боку реального або фінансового секторів економіки.

Літ.: *Барановський О.* Україна – ЄврАзЕС: спостереження? співробітництво? інтеграція? / *О. Барановський, В. Сиденко* // Дзеркало тижня. – 2002. – № 50; *Бураковський А.* ЄврАзЕС: намерення і перспективи / *А. Бураковський*. – М.: [б. и.], 2003; *Марышев А. Н.* ЄврАзЕС и ВТО / *А. Н. Марышев, Н. А. Черкасов* // Хозяйство и право. – 2003. – № 5; *Рожкова М. А.* Актуальные вопросы законодательства Евразийского экономического сообщества / *М. А. Рожкова* // Законодательство. – 2001. – № 10; *Трунова Л.* Направление деятельности ЕвразЭС / *Л. Трунова* // Российская юстиция. – 2003. – № 2; Офіційний сайт ЄврАзЕС. – Режим доступу : <http://www.evrazes.com/>

Фесенко Н.С.

ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ (див. *Інтеграція євроатлантична*).

ЄВРОБАНКІВСЬКА АСОЦІАЦІЯ (англ. Euro Banking Association, ЕВА) – загальноєвропейський форум, що був утворений в 1985 р. і налічує 75 членів, з обговорення практик здійснення платежів.

ЄБА відіграє важливу роль у фінансовій галузі як форум для обговорення та просування загальноєвропейських платіжних ініціатив. **ЄБА** є нейтральною банківською асоціацією з практики платежів з пан'європейським мисленням і баченням, тому традиційно має міцні позиції щодо активної підтримки банків у продовження їх міграції до єдиної платіжної зони євро (англ. *Single Euro Payments Area, SEPA*). Іншою ініціативою є сприяння практичному співробітництву на загальноєвропейському рівні. З огляду на це **ЄБА** також визначає шляхи, за допомогою яких вона змо-

же поширювати пан'європейський підхід до електронних розрахунків.

Унікальність членства в цій Асоціації полягає в тому, що вона робить свій внесок у розвиток і вдосконалення загальноєвропейської ділової практики у співпраці з регуляторними та галузевими органами. Комунікації і роз'яснення сучасних бізнес-практик та інших подій у галузі її членам і більш широкому загалу є ще однією з важливих частин місії ЄБА.

Літ.: Офіційний сайт ЄБА. – Режим доступу : <http://www.abe-eba.eu>

Стрельцов В.Ю.

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ – процес набуття державами схожих/спільних рис у процесі європейської інтеграції. Євроінтеграційні процеси охопили численні сфери економічної діяльності та суспільного життя Європейського континенту; під їх впливом відбуваються зміни: вони торкаються людей, що беруть участь у цих процесах; позначаються на фірмах та організаціях, які запроваджують зміни у внутрішніх процесах і структурах, щоб легше адаптуватися до активного співробітництва з європейськими колегами; відбуваються в управлінні органами влади на місцевому, регіональному та національному рівнях, коли їх керівництво шукає власних шляхів або бачить на прикладі держав-партнерів, як можна працювати більш ефективно і результативно. Європейська інтеграція може вимагати від держави змін у внутрішньому законодавстві (приватному чи публічному праві, податковому чи бюджетному кодексі); нав'язувати стандарти безпеки чи якості послуг.

Вищеописані зміни, що відбуваються під тиском євроінтеграційних процесів і супроводжують їх, є процесом **Є. Є.** – це закономірна відповідь на виклики і впливи європейської інтеграції у політико-правовій, соціально-економічній, культурно-ідеологічній та інших сферах, яка виявляється у формі соціально-економічних, суспільно-політичних, правових, світоглядно-ідеологічних чи культурних змін. Західні дослідники переважно характеризують **Є.** англійським словом "imprast" (вплив): інакше кажучи, **Є.** можна охарактеризувати як зміни під впливом європейської інтеграції.

Результатом **Є.** стає створення спільного європейського простору – території або уявної сфери, де відбуваються схожі процеси, діють норми та правила, які поділяють усі

держави-члени, наднаціональні органи ЄС, інші європейські держави. Наразі прикладами такого простору є внутрішній ринок ЄС та Європейський економічний простір, Європейський правовий простір, Європейський освітній простір, Європейський простір свободи, безпеки та миру, Шенгенська зона, Європейський адміністративний простір. Процеси європейської інтеграції та Є. відрізняються за напрямками: одні спрямовані на загальноєвропейський (наднаціональний, міжнародний, міждержавний, міжурядовий) рівень, передбачають об'єднання зусиль національних, регіональних, місцевих "гравців" для реалізації спільних ініціатив, проектів, заходів; другі – на національний рівень і реалізуються як ініціативи наднаціональних або національних (державних, приватних, регіональних, місцевих тощо) учасників євроінтеграційних процесів щодо адаптації середовища, усунення бар'єрів і перешкод, зміни правил гри, перепідготовки кадрів тощо для сприяння європейській інтеграції. Термін "Є." став активно вживатися у 70-80-х рр. минулого століття: спочатку в процесі поглиблення європейської інтеграції та завершення формування внутрішнього ринку, пізніше, у 1990-х рр., – в процесі розширення ЄС та підготовки до членства країн-кандидатів з Центральної та Східної Європи. Є. ототожнюють з процесами становлення європейських наднаціональних інституцій у процесі європейської інтеграції; прирівнюють до процесів інституціалізації, що зумовили появу європейського врядування; описують формування національних інституційних конфігурацій під впливом і тиском ЄС. Спочатку в дослідженні процесів Є. домінував односторонній підхід "зверху до низу": дослідники вивчали Є. як реакцію держави-члена на рішення Брюсселя. Сьогодні Є. розглядається як багатосторонній процес, у якому є місце для впливу окремих національних суб'єктів на рішення наднаціональних органів ЄС та їх подальше поширення на національному рівні. Також все більшого значення набуває глобалізація, вплив якої виявляється на європейському наднаціональному та національному рівнях. Сьогодні численні дослідження явища Є. зосереджуються на різних аспектах її прояву: політичних, економічних, регуляторних, правових тощо. Якщо в перші десятиліття формування Європейської Спільноти та ЄС

предметом аналізу ставали переважно економічні та політичні аспекти Є., то в останні десятиліття увагу дослідників привернули соціальні і культурні аспекти. Інституційні зміни, реформування національних інститутів вироблення державної політики й прийняття управлінських рішень, створення систем координації політики європейської інтеграції були особливо актуальними аспектами Є. під час підготовки до членства в ЄС держав Центральної та Східної Європи.

Наразі науковці відмовились розглядати Є. як конвергенцію, уніфікацію чи гомогенізацію національних адміністративних, політичних, правових, систем під впливом європейської інтеграції, оскільки емпіричні дані не свідчили на користь такого підходу.

Сьогодні Є. переважно ототожнюють із змінами на національному рівні. Зростання ваги спільних європейських політик привернуло увагу до змін та трансформацій, що відбуваються на субнаціональному – регіональному та місцевому рівнях, у політиках регіонального, територіального чи місцевого розвитку, соціальній політиці тощо. Для окремих дослідників Є. асоціюється із становленням європейських наднаціональних інституцій.

Цілком природно, що держави, які тісно співпрацюють, упроваджують європейське законодавство, реалізують спільні європейські політики, з часом розвивають спільні риси. Держави запозичають одна в одній механізми координації, впроваджуючи політику європейської інтеграції, вдаються до схожих заходів щодо виконання єдиних правил та дотримання стандартів, установлених ЄС. Можна припустити, що чим більше держави інтегровані, тим більше вони європеїзовані, адже тісніша співпраця, постійні контакти, робота у спільних органах і взаємозалежність між партнерами вимагають гармонізації і адаптації норм, процедур, структур і систем, що приводить до їх зближення, схожості. ЄС в особі наднаціональних інституцій, передусім Європейської комісії, всіляко сприяє співпраці держав-членів та разом з ними вдається до пошуку найбільш ефективних і результативних методів і підходів до застосування права ЄС, реалізації спільних політик і програм, дотримання норм, принципів і цінностей, проголошених Договорами та актами вторинного права ЄС.

Літ.: Айзінг Р. Європеїзація та інтеграція. Концепти дослідження ЄС / Р. Айзінг // Європейська

інтеграція : пер. з нім. М. Яковлева ; уклад. : М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох. – К. : Видавн. дім “Києво-Могилян. акад.”, 2007. – С. 255-274; *Daison K.* Економічний і валютний союз як процес європеїзації / К. Дайсон // Європейська інтеграція ; пер. з нім. М. Яковлева ; уклад. : М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох. – К. : Видавн. дім “Києво-Могилян. акад.”, 2007. – С. 255-274; *Graziano Paolo R.* Bringing the Actors Back In: Europeanization and Domestic Policy Change: The Case of the European Employment Strategy in Italy and France / Paolo R. Graziano // *Pacte Working paper.* – 2009. – N 10. – September. – Режим доступу : www.pacte.cnrs.fr; *Schimmelfennig F.* Europeanization beyond Europe / F. Schimmelfennig // *Living Reviews in European Governance.* – 2009. – N 3. – Vol. 4. – P. 5-28. – Режим доступу : www.livingreviews.org

Оржель О.Ю.

ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ – євроінтеграційний процес впливу на національні системи державного управління, з одного боку, та відповідні дії національних інституцій щодо сприйняття цього впливу – з другого. Результатом Є.д.у. є набуття європейськими країнами схожих або окремих спільних рис у власних системах державного управління. Є.д.у. здійснюється з урахуванням однієї з особливостей державного управління у державах-членах Європейського Союзу: їх співпраця у цій сфері має неофіційний характер. Пояснюється це тим, що засновницькі договори про Європейський Союз не передбачають його повноважень щодо організації державного управління, оскільки існують істотні відмінності у національних системах державного управління держав-членів. Автори положень засновницьких договорів умисно відмовились від правового урегулювання цих питань, надаючи можливість вирішувати проблеми державного управління національним урядам і парламентам з урахуванням історичних традицій, національних особливостей, політико-правового та адміністративно-територіального устроїв, соціально-економічних надбань тощо. Проте на практиці вплив права ЄС і співпраця в управлінській сфері усе більше позначаються на адміністративних, організаційних, правових і політичних структурах держав-членів. Така форма європеїзації привела до виникнення Європейського адміністративного простору, який ще називають Європейською моделлю публічної (або державної) служби.

Сучасні тенденції до глобалізації та процеси європейської інтеграції, які нібито заперечують традиційну державу “зверху”, насповхуються на її заперечення “знизу” у формі децентралізації, делегування, посередництва, приватизації, що в результаті фактично урівноважує ці зміни. Тому питання полягає не тільки в тому, як буде змінюватися державне управління, а в тому, якими будуть зміст і роль традиційного, національного за суттю державного управління на Європейському континенті, який постійно змінюється, тобто європеїзується.

Процес Є.д.у. здійснюється в кількох формах, основною з яких є правова. В її рамках використовується правовий інструментарій (хоч не єдиний і не виключний) як адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Правова форма Є.д.у. спрямована, як правило, на такі конкретні пріоритетні сфери, на які безпосередньо поширюється дія державного управління. Аналіз впливу європейської інтеграції на національні системи державного управління (наприклад у публічній службі і у сфері навколишнього середовища) показав, що потрібно диференціювати спільні досягнення, які виникають із загальної реформи і процесів модернізації, та досягнень, що є результатом інтеграційного процесу. Крім того, “процеси конвергенції” (у розумінні гармонізації та зближення структур) необхідно відрізнити від процесів, що показують деякі подібні тенденції. Інститут державної служби у кожній державі-членові ЄС є певною частиною політико-адміністративної системи цієї держави, а тому йому найбільше притаманні відповідні національні традиції та історичні особливості. Можливо, саме через це національні системи державної служби якнайменше піддаються європеїзації у принципових питаннях. З огляду на ці характерні особливості законодавці Європейського Союзу не передбачили в жодному із засновницьких договорів повноважень для Союзу щодо правового регулювання національних систем державної служби. Ніщський договір, положення якого спеціально спрямовані на реформу системи управління у межах Євросоюзу, також не змінив цієї традиції. Нічого нового з цих питань не передбачено і в Лісабонському договорі про реформування ЄС.

Європейська інтеграція *де факто* не впорядковує національні системи державного уп-

равління, хоча досить інтенсивно впливає на ці системи, європеїзуючи їх. Розумінню цих напружених відносин сприяють існуючі відмінності між: європеїзацією національних систем державного управління, що відбувається шляхом виконання і примусового здійснення законодавства ЄС; європеїзацією національних систем державної служби, що відбувається за допомогою переговорів, ухвалення рішень і процесів їх виконання в ЄС і на національному рівні; європеїзацією національних систем державного управління і державної служби, що відбувається через управлінську співпрацю; європеїзацією законодавства про національну державну службу і кадрову політику, що відбувається через судові справи Європейського Суду та за допомогою створення відповідних структур. Те, що Євросоюз не має прямої компетенції законодавчо регулювати сферу державного управління, не означає, що європейська інтеграція не впливає на національні системи державного управління та безпосередньо – на національні державні служби. Навпаки, вказані національні системи, ніби неофіційно або “закулісно” все більше піддаються впливу процесу європейської інтеграції, а національне адміністративне право все частіше підпадає під вплив судових справ, що розглядаються в Суді Європейського Союзу. Крім того, правові та управлінські системи державчленів піддаються постійному процесу адаптації з метою виконання вимог щодо прийняття і здійснення законодавства ЄС.

Вплив законодавства ЄС на національні системи державного управління виявляється через відмітні особливості між: європеїзацією основних принципів (“демократія”, “громадянство”, “дієвість” і “ефективність”, “верховенство права”, “ринкова економіка”) і розвитком загальних принципів державного управління (“належне управління”, “відкритість”, “відповідальність”, “підзвітність”, “боротьба з поганим управлінням” і т.ін.); європеїзацією національних систем державної служби внаслідок вузького тлумачення принципу вільного руху працівників і обмеженнями про суспільну зайнятість (положення ст. 45 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДфЄС)); європеїзацією внаслідок виконання і примусового здійснення вторинного законодавства (положення про недискримінацію та громадянство, ст. 18-25 ДфЄС); європеїзацією внаслідок

впливу правил конкуренції, передбачених ст. 101-106 ДфЄС, і відокремлення колишніх державних служб і суспільних послуг (поштові послуги, залізничні сполучення і т.ін.). Адаптаційні процеси характерні і для вітчизняної сфери державної служби. Так, для залучення до цих процесів та їх розвитку ще 5 березня 2004 р. Указом Президента України була схвалена Концепція адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу (далі – Концепція), яка визначила шляхи удосконалення державної служби в Україні відповідно до загальних засад її функціонування у державах Європейського Союзу. Схвалення цього документа стало реальною дією у комплексі заходів “європеїзаційного” характеру в сфері державного управління, ключовим елементом якого, як наголошується у Концепції, є державна служба.

Аналіз положень Концепції вказує на прагнення тодішнього вищого керівництва держави активно реформувати державне управління, і, зокрема, державну службу як її ключовий елемент, відповідно до *Копенгагенських* і *Мадридських критеріїв*. Про це чітко записано у “Загальних засадах”, в одному з положень якого йдеться про те, що з огляду на стратегічне завдання України щодо здійснення комплексу системних перетворень та створення реальних (внутрішніх) передумов для вступу до Європейського Союзу наближення державної служби до загальноприйнятих її засад для країн-членів ЄС набуває особливо актуального значення. Проте у Концепції відсутній, принаймні, перелік цих засад, що дещо збіднює цей важливий документ.

Концепція була спрямована на подальше вдосконалення інституту державної служби в Україні у рамках його адаптації до стандартів Європейського Союзу, що, зрештою, мало сприяти більш повній реалізації конституційних прав, свобод та законних інтересів громадян, наданню їм у належному обсязі якісних державних послуг. Нею також були визначені пріоритетні напрями, за якими мала здійснюватися адаптація інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу, якими, зокрема, вважалися такі як: вдосконалення правових засад функціонування державної служби; реформування системи оплати праці державних службовців; установа порядку надання державних послуг та вдосконалення нормативного регулювання вимог професійної ети-

ки державних службовців; удосконалення та підвищення ефективності управління державною службою; професіоналізація державної служби. Однак подальші суспільно-політичні явища і процеси в Україні не сприяли вжиттю належних заходів європеїзаційного характеру насамперед у системі державної служби, і відповідно, у всій системі державного управління. Не покращилася ця ситуація і нині, незважаючи на те, що вже стало цілком очевидним, що без Є.д.у. неможливо здійснити адміністративну реформу, завдяки якій можна було б створити сучасну ефективну систему державного управління.

Літ.: *Demmke Christoph*. Undefined Boundaries and Grey Areas: The Evolving Interaction Between the EU and National Public Services / *Christoph Demmke* // European Institute of Public Administration. – Maastricht – Eirascope 2002/2; *Конституційні акти Європейського Союзу* (в ред. Лісабонського договору) / пер. Г. Друзенка та С. Друзенко ; за заг. ред. Г. Друзенка. – К. : К.І.С., 2010; *Концепція адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу* // Уряд. кур'єр. – 2004. – 17 берез. – № 50 (2713); *Указ про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу* // Уряд. кур'єр. – 2004. – 17 берез. – № 50 (2713).

Грицяк І.А.

ЄВРОПЕЇЗМ – ідейно-політична течія, яка виступає за політичне та економічне об'єднання європейських країн на основі історичної, духовної спільності народів Європи. Бере свій початок у XVIII ст. Утрехтський мир 1713 р., який завершив війну за іспанську спадщину, на думку Нормана Дейвіса, дав останню нагоду згадати християнську спільноту – *Respublica Christiana*. Після цього при розробці проектів об'єднання Європи взяло гору усвідомлення європейськості на противагу християнській єдності. Одним з перших акцентував на цьому увагу *Вольтер*.

Вольтер (Франсуа Марі Аруе) (1694-1778) – французький мислитель, письменник, історик, один з найбільш видатних діячів французького Просвітництва. Народився в сім'ї нотаріуса Франсуа Аруе, який зробив блискучу кар'єру. Закінчив

коледж Людовіка Великого, отримав звання камергера, придворного історіографа, у 1750-1753 рр. перебував на службі у пруського короля Фрідріха II, після розриву з яким мешкав у Ферне (Швейцарія). Його величезний талант знайшов відображення у різноманітних літературних, філософських, історичних творах, що становили понад 90 об'ємних томів. Започаткував новий принцип висвітлення історії, який спирався на засади внутрішньої еволюції світу. Світову історію Вольтер бачив як вищий суд людських дій. Оскільки всі дії людей ґрунтуються на певних переконаннях, боротьба думок виступає у формі рушійного чинника історичного прогресу. Саме тому історія народу виявляється невідривною від його культури, моралі, звичаїв.

У 1751 р. Вольтер схарактеризував Європу як своєрідну велику республіку, поділену на кілька держав, одні з яких монархічні, інші – змішані, але всі пов'язані між собою. Вони всі мають однакові релігійні засади, якщо навіть поділені на кілька конфесій. Усі вони визнають один принцип публічного права й політики, невідомий в інших частинах світу. Він уважав, що в перспективі на місці цієї європейської спільноти, яка багато століть була “*Respublica Christiana*”, постане “Велика Республіка”, що базується на рівновазі сил європейських народів.

Пізніше цю думку висловив Жан-Жак Руссо (1712-1778), французький філософ, письменник. Народився в Женеві у сім'ї годинникаря. 15-річним покинув домівку, працював слугою, музикантом, переписувачем нот. У

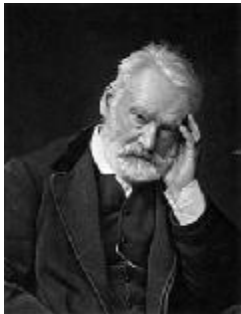
1741 р. переїхав до Парижа, де познайомився з просвітниками. У 1743-1744 рр. – на дипломатичній роботі, домашній секретар французького посла у Венеції, що дало змогу набути певного політичного та дипломатичного досвіду. Наступні роки життя були пов'язані з творчою роботою. Один з авторів “Енциклопедії”. Проблеми суспільства, історії, держави розглядав у творах “Про Суспільний договір, або принципи політичного права”, “Розмірковування про похо-

дження та основи нерівності між людьми”, “Судження про вічний мир” та ін.

Невід’ємною складовою його політичної філософії була ідея союзу європейських держав. Він віддавав належне досвіду Швейцарії та Голландії, вважаючи разом з тим, що поряд з такими формальними об’єднаннями можна створити інші, менш формалізовані, але не менш реальні, які цементуються спільністю інтересів, схожими звичками і традиціями, іншими зв’язками, які встановлюють відносини між політично розділеними націями. Передумовами цього, на думку Ж.-Ж.Руссо, є єдність Європи, яка являє собою своєрідну цілісність, об’єднану ідентичністю релігії, моральними стандартами, схожими звичками і традиціями, міжнародним правом, алфавітом, торгівлею тощо. У “Міркуваннях про польський уряд” (1769) Ж.-Ж.Руссо підкреслював: “Немає більше ані французів, ані німців, ані іспанців чи навіть англійців, а є лише європейці”.

Розмірковуючи про причини більш сильного збереження Європою почуття єдності порівняно з іншими спільнотами, він зазначав, що, на відміну від Азії чи Африки, це реальне суспільство з релігією і моральним кодексом, з традиціями і навіть власними законами, від яких жодна нація, що входить до цієї спільноти, не може відмовитися, не викликавши потрясіння усєї структури.

Активно пропагували ідею “Є.” представники руху пацифістів, які на своїх конгресах у Брюсселі (1848 р.), Парижі (1849 р.), Франкфурті-на-Майні (1850 р.) відстоювали необхідність відновлення втраченої єдності народів континенту шляхом дедалі більшого розуміння своєї європейської ідентичності. Одним з найбільш активних діячів пацифістського руху був Віктор Гюго.

Віктор Марі Гюго (1802-1885), французький письменник, поет. Народився в сім’ї наполеонівського генерала, виховувався матір’ю-роялісткою. На початку 1830-х рр. В.Гюго був визнаний головною фігурою французького романтизму. У 1841 р. був обраний до Французької академії, королівським ука-

зом йому присвоюється звання пера Франції (1845). У 1849 р. головував на Конгресі миру у Парижі. Після державного перевороту Наполеона III у 1851 р. брав участь у республіканському Комітеті опору, жив в еміграції з 1852 р. до 1870 р. Після повернення з еміграції обирався депутатом Національних зборів, членом Сенату II Республіки.

У своєму виступі на Конгресі пацифістів 1849 р. В. Гюго говорив: “Настане день, коли війна між Парижем і Лондоном, між Петербургом і Берліном, між Віднем і Турином видасться так само абсурдною і неможливою, як між Ам’єном і Руаном. Настане день, коли всі ви – французи, росіяни, італійці, англійці, німці, всі нації континенту, будете спаяні у вищу єдність, не втрачаючи своєрідності і прославленої індивідуальності”.

Саме у 1849 р. Віктор Гюго проголосив ідею “Сполучених Штатів Європи”. Він уважав, що столицею Сполучених Штатів Європи має стати Париж, продовжуючи таким чином спадщину Греції і Риму. Якщо Афіни розвинули еллінські ідеї, а Рим – християнські досягнення, то Франція, на його думку, повинна відіграти головну роль у розбудові майбутнього континенту. Усі свої рукописи він заповідав Паризькій національній бібліотеці, яка “колись стане Бібліотекою Сполучених Штатів Європи”.

Серед прихильників ідеї “Сполучених Штатів Європи” можна назвати також Лайоша Кошута (1802-1894), Адама Міцкевича (1798-1855), Жюльє Мішле (1798-1874), Джузеппе Гарібальді (1807-1882). Так, Ліга миру і свободи на чолі з Дж.Гарібальді, створена за рішенням Міжнародного конгресу миру (Женева, 1867 р.), мала своїм друкованим органом двомовне, німецько-французьке видання “Les Etats Unis d’Europe” (“Сполучені Штати Європи”).

Особливого поширення тема “Є.”, загальної долі європейських народів набула після Першої та Другої світових воєн, що знайшло відображення в розвитку масових європейських рухів і, зрештою, зумовила створення Європейського Союзу.

Літ.: *Всемирная история* : в 10 т. / гл. ред. Е. М. Жуков. – М. : Соцэргиз, 1958. – Т. 5; *Дейвіс Норман*. Європа: Історія / Норман Дейвіс ; пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. – К. : Основи, 2000; *Мотрошилова Н. В.* Идеи единой Европы: философские традиции и современность / Н. В. Мотрошилова // *Вопр. философии*. – 2004. – № 11;

Прокопенко Л. Л. Вступ до європейської інтеграції: навч. посіб. / Л. Л. Прокопенко. – К.: Міленіум, 2009; *Сучасний* словник іншомовних слів: уклад.: О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006; *Lastawski Kazimierz.* Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw / Kazimierz Lastawski. – Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, 2004; *Heater Derek.* The idea of European unity / Derek Heater. – Leicester and London: Leicester University Press, 1992.

Прокопенко Л.Л.

ЄВРОПЕЙСЬКА АСОЦІАЦІЯ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ (EUROPEAN FREE TRADE ASSOCIATION), ЄАВТ (EFTA) – міжурядова регіональна торговельно-економічна організація, створена згідно з конвенцією, укладеною у Стокгольмі 4 січня 1960 р. з ініціативи Великої Британії як противага Європейським Співтовариствам. На момент створення до ЄАВТ увійшли: Австрія, Великобританія, Данія, Норвегія, Португалія, Швейцарія і Швеція. З 1961 р. до ЄАВТ приєдналася Фінляндія як асоційований член. У 1970 р. учасницею ЄАВТ стала Ісландія, у 1991 – Ліхтенштейн. Зі вступом у ЄС (пізніше – ЄС) у 1973 р. з ЄАВТ вийшли Великобританія і Данія, у 1986 р. – Португалія, а в 1995 р. – Австрія, Швеція і Фінляндія. На цей час членами ЄАВТ є Ісландія, Норвегія, Швейцарія і Ліхтенштейн. ЄАВТ була створена з метою забезпечення вільної торгівлі промисловими товарами між країнами-учасниками шляхом поступового скорочення митних тарифів та кількісних обмежень (лібералізація торгівлі сільськогосподарською продукцією та продуктами моря не передбачалась). Зона вільної торгівлі промисловими товарами ЄАВТ була сформована у 1967 р., що сприяло зростанню товарообігу між країнами-учасниками організації. Водночас головна мета – конкуренція з ЄС – досягнута не була. На сьогодні основу ЄАВТ становить зона вільної торгівлі. У взаємній торгівлі скасовані мита і кількісні обмеження, однак відсутній єдиний зовнішній тариф. Кожна держава проводить самостійну торговельну політику стосовно третіх країн, а товари з цих країн не можуть вільно переміщатися усередині ЄАВТ (крім промислових товарів з ЄС). Розширюється співробітництво в галузі науки і техніки, захисту навколишнього середовища.

Асоціація не ставить собі за мету створення економічного і валютного, а тим більше політичного союзу.

Діяльністю ЄАВТ керує Рада у складі ради міністрів або постійних глав делегацій. У її завдання входить розробка рекомендацій і виконання урядами країн-членів угод, укладених у рамках асоціації. Кожна країна-член має в Раді міністрів один голос, однак існує тенденція до прийняття рішень на основі консенсусу.

Як правило, засідання Ради ЄАВТ відбуваються щомісяця на рівні Постійних представників країн-членів при ЄАВТ та двічі на рік на рівні міністрів. Країни-члени по черзі головує в Раді ЄАВТ протягом півріччя. Рада ЄАВТ уповноважена приймати рішення з питань: розвитку торговельно-економічних відносин між країнами-членами згідно з положеннями Угоди про ЄАВТ; розвитку торговельно-економічних відносин з іншими країнами та їх об'єднаннями; розвитку відносин між ЄАВТ та іншими міжнародними організаціями; бюджету та управління ЄАВТ.

До складу Ради ЄАВТ входять: 8 комітетів (Парламентський комітет, Консультаційний комітет, Комітет з питань розвитку відносин з третіми країнами, Комітет експертів у сфері торгівлі, Бюджетний комітет, Комітет з питань технічних бар'єрів в торгівлі, Комітет експертів з митних питань та питань визначення походження товарів, Комітет з питань управління Португальським фондом); 6 експертних груп (з питань державної допомоги, з питань державних закупівель, з питань захисту прав інтелектуальної власності, з питань цінової компенсації, з питань торгівлі послугами та інвестиційної діяльності, з питань ефективних торговельних процедур); Рада аудиторів.

Поточну діяльність ЄАВТ забезпечують три Секретаріати. Секретаріат ЄАВТ у Женеві відповідає за виконання положень Угоди про ЄАВТ та розвиток співробітництва ЄАВТ з третіми країнами. Він складається з офісу Генерального Секретаря, відділу з питань розвитку відносин з третіми країнами та відділу з фінансових питань та управління. Генеральним Секретарем ЄАВТ є Кір Брін (Kere Bryn), який очолює Секретаріат у Женеві з 1 вересня 2006 р.

Секретаріат ЄАВТ у Брюсселі відповідає за співробітництво ЄАВТ з ЄС, Секретаріат

ЄАВТ у Люксембурзі – за співробітництво ЄАВТ з Європейським агентством з питань статистики (ЄВРОСТАТ).

У системі інституцій ЄАВТ сформувалась структура комітетів і експертних груп, які виконують допоміжні консультативні функції щодо Ради Міністрів, а також спостерігають за розвитком торговельних відносин країн-членів ЄАВТ з третіми країнами. У центрі уваги ЄАВТ від початку її діяльності перебували відносини з ЄЕС (пізніше – з ЄС). 22 липня 1972 р. ЄЕС підписала з країнами-членами ЄАВТ окремі угоди про принципи взаємної торгівлі, на основі яких між цими країнами була створена зона вільної торгівлі промисловими товарами. Етапним на шляху інтеграційного зближення країн ЄЕС та ЄАВТ було підписання 9 квітня 1984 р. Люксембурзької декларації, яка передбачала консолідацію та посилення співробітництва стосовно гармонізації стандартів, усунення технічних бар'єрів, спрощення прикордонних формальностей з метою утворення “європейського економічного простору”. 2 травня 1992 р. країни-члени ЄАВТ і ЄЕС підписали угоду про утворення Європейського економічного простору (набула чинності 1 січня 1994 р.). Вона передбачала поширення “чотирьох свобод”, які діють на Єдиному внутрішньому ринку ЄС, на країни ЄАВТ. Швейцарія не ратифікувала угоду у зв'язку з негативним результатом референдуму з цього питання і залишилась поза межами Європейської економічної зони. Відповідно до досягнутого договору з 1 січня 1993 р. країни-члени ЄАВТ стали включати у свої національні законодавства законодавчі акти ЄС, що стосуються вільного руху товарів, капіталів і послуг, а також політики ЄС у сфері конкуренції. Інтеграції ринків аграрної продукції не передбачається, оскільки сільське господарство ЄАВТ не змогло б витримати конкуренцію з боку ЄС. Відмінності ЄАВТ від ЄС: в ЄАВТ немає наднаціональних органів; вищий керівний орган – консультативна Рада, у якій кожна країна має один голос; режим вільного безмитного товарообігу в рамках ЄАВТ діє тільки відносно промислових товарів і не поширюється на сільгосппродукцію; за кожною країною-членом ЄАВТ зберігається зовнішньоторговельна автономія і власні мита в торгівлі з третіми країнами; в ЄАВТ не існує єдиного митного тарифу.

З часу створення ЄАВТ встановила також тісні торговельні відносини з країнами Центральної та Східної Європи, басейну Середземного моря, Азії, Північної та Південної Америки, Близького Сходу та Африки.

Розвиток торговельних відносин з іншими країнами та їх регіональними об'єднаннями призвів до необхідності перегляду країнами-членами ЄАВТ положень Стокгольмської угоди про ЄАВТ. Оновлену угоду було підписано 21 червня 2001 р. у м. Вадуц, Ліхтенштейн і вона набула чинності 1 червня 2002 р., одночасно з набуттям чинності пакетом двосторонніх угод між Швейцарією та ЄС. Положення оновленої угоди про ЄАВТ (так звана Вадуцька конвенція) враховують розвиток торговельних відносин країн-членів ЄАВТ з ЄС та іншими торговельними партнерами. Вадуцька конвенція регулює відносини між країнами-членами ЄАВТ у сфері торгівлі товарами та послугами, конкурентної та інвестиційної політики, економічної та грошової політики, захисту прав інтелектуальної власності тощо.

Співробітництво з іншими країнами здійснюється на двох рівнях. Перший з них передбачає укладення двосторонніх угод про вільну торгівлю. ЄАВТ уклала такі угоди з Болгарією, Чилі, Хорватією, Ізраїлем, Йорданією, Ліваном, Македонією, Мексикою, Марокко, Палестинською Автономією, Румунією, Сінгапуром, Тунісом, Туреччиною та Південною Кореєю.

Другий рівень співробітництва передбачає укладення ЄАВТ спільних декларацій про співробітництво. Укладено спільні декларації про співробітництво ЄАВТ із сімома країнами та регіональними організаціями, зокрема Україною, Албанією, Алжиром, Єгиптом, Сербією та Чорногорією, Торговельно-економічним союзом країн Латинської Америки (МЕРКОСУР) та Організацією співробітництва країн Перської затоки.

Стратегічною метою діяльності ЄАВТ залишається лібералізація торгівлі з її найбільш важливими торговельними партнерами шляхом укладення угод про вільну торгівлю та розвитку співпраці в рамках СОТ. У найближчій перспективі ЄАВТ планує укласти угоди про вільну торгівлю з Канадою та Таїландом, а також продовжити співпрацю з Україною та іншими країнами щодо створення умов, необхідних для укладення угод про вільну торгівлю.

В останні роки ЄАВТ приділяє значну увагу укладенню угод про вільну торгівлю з країнами Середземномор'я. Метою укладення таких угод є створення для суб'єктів підприємницької діяльності країн-членів ЄАВТ сприятливих умов доступу до ринків країн цього регіону у зв'язку із запланованим створенням Євросередземноморської зони вільної торгівлі, яка разом з країнами ЄАВТ об'єднає ринки 40 країн, населення яких становить близько 800 млн споживачів. ЄАВТ та Україна. 19 червня 2000 р. у Женеві Україна і держави-члени ЄАВТ підписали Декларацію, в якій були визначені основні напрями й інституційні засади співробітництва сторін. 24 вересня 2002 р. у Києві відбулося перше засідання спільного комітету України і ЄАВТ в рамках декларації. У 2009 р. відбувався активний переговорний процес між Європейською асоціацією вільної торгівлі та відповідними відомствами України щодо підготовки та аналізу тарифних пропозицій та інших питань взаємного доступу на ринки товарів і послуг, які обговорювались під час проведення першого та другого раундів переговорів про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄАВТ 21-21 квітня, 27-30 серпня 2009 р. у Києві. Третій раунд переговорів проведено у листопаді 2009 р. в Женеві.

Літ.: *Міжнародні організації* : навч. посіб. / за ред. О. С. Кучика. – 2-ге вид. – К. : Знання, 2007. – 749 с.; *Ломагин Н. А. Международные организации: Теория и практика деятельности* / Н. А. Ломагин. – М. : [б. и.], 2006. – 564 с.; *Циганкова Н. Міжнародні організації* : навч. посіб. / Н. Циганкова, О. Гордєєва. – К. : КНЕУ, 2001. – 274 с.

Шамраєва В.М.

ЄВРОПЕЙСЬКА БАНКІВСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ (англ. European Banking Federation, EBF) – організація європейського банківського сектору, що представляє інтереси понад 5 тис. європейських банків з 31 країни із загальним обігом 30 000 млрд євро та з 2,4 млн працюючих.

З моменту свого створення в 1960 р. ЄБФ діє як форум, на якому обговорюються ініціативи її членів та ведеться партнерський діалог з інституціями ЄС з метою підготовки відповідних законодавчих актів в банківській сфері. ЄБФ, представляючи інтереси банківського сектору, тим самим гарантує, що досвід та думка учасників фе-

дерації буде врахована при формуванні політики ЄС.

У перші роки існування ЄС зосереджувався на забезпеченні вільного руху товарів, а не послуг. У результаті це не стосувалося значною мірою банківської справи, але було природно, що банки, як і будь-яка інша бізнесова структура, можуть висловити свою думку щодо досягнення цілей економічної інтеграції, наприклад у таких питаннях, як законодавство про компанії та оподаткування.

Однак з 1970-х рр. ситуація істотно змінилася, а інституції Спільноти все більше уваги почали приділяти розвитку банківської сфери. В цей час європейське законодавство продовжує розширювати зону свого впливу на такі сфери, як свобода створення банків та інших фінансових інститутів, гармонізація банківського нагляду, бухгалтерського обліку та низку інших сфер, що стосуються банківської діяльності. Збільшення обсягу національного законодавства в цій сфері, директив ЄС та інших законодавчих актів безпосередньо впливає на діяльність банків держав-членів як на національному рівні, так і за межами держави.

Функціонування Федерації як форуму визначило її структуру. Зустрічі в рамках форуму, передусім, стосуються питань, що становлять інтерес для всього європейського банківського сектору, заздалегідь обговорюються в спеціалізованих робочих групах і комітетах, що аналізують конкретні питання і пропонують рішення, які публікуються у вигляді доповідей або документів з викладом позиції. Нарешті, роль Федерації аж ніяк не обмежується європейськими питаннями, а поширюється на більш широкі питання, що мають важливе значення для всіх європейських банків відносно своїх колег та наглядових органів по всьому світу.

Літ.: *Офіційний сайт Європейської банківської федерації*. – Режим доступу : <http://www.ebf-fbe.eu/>

Стрельцов В.Ю.

ЄВРОПЕЙСЬКА ЕКОНОМІЧНА СПІЛЬНОТА (European Economic Community) – організація заснована 25 березня 1957 р. у Римі згідно з Договором про заснування Європейської економічної спільноти (Договір ЄЕС) з метою створення Спільного ринку. Договір ЄЕС складався з 248 статей, чотирьох додатків, дев'яти протоколів і уго-

ди, що стосувалися асоціації зі спільнотою заморських країн і територій, які мають спеціальні відносини з Бельгією, Францією, Італією та Нідерландами. Разом з *Європейською спільнотою з вугілля та сталі* (ЄСВС) і *Європейською спільнотою з атомної енергії* (Євратом) **Є.е.с.** становить Європейські спільноти. Згідно з Договором про Європейський Союз у 1993 р. назву “Європейська економічна спільнота” було змінено на назву “Європейська Спільнота”. Після того, як у 2002 р. Паризький договір про заснування ЄСВС втратив чинність, залишилось дві Європейські спільноти, які часто узагальнено називають “Європейська Спільнота”. Під англійським акронімом “ЕС” (European Communities) також розуміються всі три (дві) спільноти.

Створення **Є.е.с.** розпочалося в процесі інтеграції спочатку трьох європейських держав – Бельгії, Нідерландів і Люксембургу, які утворили між собою митний союз під назвою Бенілюкс. 1 січня 1948 р. були усунуті митні бар’єри між цими трьома країнами, а спільний митний тариф був узгоджений між ними стосовно зовнішнього світу. Ефект від цього полягав у тому, що між трьома країнами можна було вільно переміщати товари з мінімальними формальностями. Митні збори, що стягували з товарів, які вироблялися в межах трьох країн, були скасовані, а до товарів, які надходили з-за меж цих країн, мав застосовуватися загальноприйнятий митний тариф. У 1954 р. Бенілюкс також дозволив безкоштовний потік капіталу, який означав свободу інвестицій і необмежене переміщення валюти в межах трьох країн, а в 1956 р. він дозволив вільний рух працівників. Внутрішня торгівля між країнами Бенілюксу в період 1948-1956 рр. виросла на 50%. Цей спільний міні-ринок довів, що він є прибутковим для всіх трьох країн, а його успіх “збудив апетити” сусідніх країн і призвів до проектування такого експерименту в європейському масштабі. Подібне становище було в Сполученому Королівстві Великобританії, де товари, працівники, послуги і капітал могли рухатися вільно між Англією, Шотландією, Уельсом і Північною Ірландією.

Приклад Бенілюксу та Сполученого Королівства Великобританії зумовив виникнення політичної атмосфери в європейських країнах для набагато честолюбнішого проекту,

який було закріплено в Договорі ЄЕС між країнами Бенілюксу, Францією, Німеччиною та Італією. У договорі було передбачено, що створення спільного ринку в межах **Є.е.с.** мало базуватися на принципі вільного руху товарів, працівників, капіталу і послуг у шести країнах-засновницях. Спільний ринок, заснований Договором ЄЕС, був на той час найбільшою зоною безмитної торгівлі у світі.

Літ.: *Мудрий Я. М.* Словник-довідник термінів з Європейської інтеграції // Glossary of Terms on European Integration : словник / Я. М. Мудрий ; за заг. ред. : М. Бойцуна, Я. М. Мудрого, О. М. Рудіка. – К. : Міленіум, 2009; *Chris Vincenzi.* Law of the European Community / Vincenzi Chris and Fairhurst John // Third edition, 2002; *John Fairhurst.* Law of the European Union / Fairhurst John // Fifth edition published in Great Britain, 2006.

Грицяк І.А.

ЄВРОПЕЙСЬКА ЕНЕРГЕТИЧНА ХАРТІЯ (англ. European Energy Charter) – міжнародний документ, розроблений за пропозицією прем’єр-міністра Нідерландів Рууд Любберс на саміті ЄС в Дубліні в червні 1990 р. з метою створення загальновизнаного підґрунтя для розвитку співробітництва між державами Євразії в енергетичному секторі. Прем’єр-міністр Нідерландів висловив думку, що співробітництво в енергетичному секторі стимулюватиме економічне відродження країн Центральної та Східної Європи та колишнього СРСР, а також гарантуватиме енергетичну безпеку ЄС. Рада ЄС доручила Європейській Комісії вивчити це питання й подати пропозиції щодо найкращих шляхів реалізації такого співробітництва. В 1991 р. Комісія запропонувала концепцію розробки та прийняття **Є.е.х.** Переговори щодо змісту **Є.е.х.** почалися в Брюсселі в липні 1991 р. й завершилися підписанням Заключного документа в Гаазі в грудні 1991 р. **Є.е.х.** підписала 51 країна Європи, Азії, Африки, Близького Сходу, а також США, Канада, Австралія.

Сторони, що підписали **Є.е.х.**, взяли на себе відповідальність щодо досягнення цілей та дотримання принципів Хартії, а також щодо здійснення співробітництва у межах юридично обов’язкової базової угоди, пізніше названої Договором про Енергетичну хартію, розробленої з метою сприяння промислового співробітництва між Сходом і Заходом шляхом забезпечення правових гарантій у таких сферах, як інвестування, транзит та

торгівля. Договір про Енергетичну хартію та Протокол Енергетичної хартії щодо ефективної енергетики та відповідних екологічних аспектів було підписано 17 грудня 1994 р. в Лісабоні всіма державами, які приєдналися до Хартії в 1991 р. (Європейська Спільнота та Євратом колективно підписали Договір). Усі сторони Договору його ратифікували, за винятком Австралії, Білорусі, Ісландії, Норвегії та Російської Федерації (РФ). Білорусь та РФ погодились застосовувати Договір на тимчасовій основі, тобто до завершення процесу ратифікації. 20 серпня 2009 р. РФ офіційно повідомила Депозитарій Договору про свій намір не ставати стороною Договору і з 18 жовтня 2009 р. не застосовує Договір. Білорусь продовжує тимчасове застосування Договору. ЄС та його держави-члени є сторонами Договору і Протоколу. Договір і Протокол набули чинності 16 квітня 1998 р. Для України, яка ратифікувала Договір і Протокол 6 лютого 1998 р., ці документи набули чинності 27 січня 1999 р.

Керівним органом процесу **Є.е.х.**, що приймає рішення, є міжурядова організація – Конференція по Енергетичній хартії, яка представляє всіх країн-учасниць. Очолює конференцію Голова, який має три заступники. Конференція регулярно проводить сесії для обговорення політичних питань, що впливають на енергетичне співробітництво сторін, огляду виконання положень Договору та Протоколу та для розгляду можливих нових документів і проектів з проблем енергетики. Допоміжними органами, які доповідають Конференції, є групи з питань стратегії, інвестицій, торгівлі і транзиту, енергоефективності, а також бюджетний та юридичний консультативний комітет. Організовує роботу Конференції Секретаріат на чолі з Генеральним Секретарем. У структурі Секретаріату два департаменти та два директори (з торгівлі і транзиту та енергоефективності й інвестицій). Місцезнаходженням Секретаріату є м. Брюссель (Бельгія).

Хоча **Є.е.х.** була спочатку суто європейською ініціативою, Договір та Протокол охоплюють набагато ширший простір. Спостерігачами Конференції по **Є.е.х.** є 24 країни, зокрема США, Канада, Китай, Саудівська Аравія, Венесуела, Кувейт, а також низка міжнародних організацій (АСЕАН, Світовий банк, ЄБРР, ОЕСР та ін.). Спостерігачі мають право брати участь у всіх засіданнях Конференції

та її допоміжних груп, а також отримувати всі документи, звіти та аналітичні матеріали. Якщо **Є.е.х.** була розроблена як декларація політичних намірів щодо стимулювання співробітництва між Сходом і Заходом у галузі енергетики, то Договір про Енергетичну хартію є юридично зобов'язуючим багатостороннім документом, присвяченим міжурядовому співробітництву в енергетичному секторі. Це єдина угода такого роду, яка стосується міжурядового співробітництва в енергетичному секторі, що охоплює весь енергетичний виробничо-збутовий ланцюжок, всі енергетичні продукти і пов'язана з енергетикою устаткування. Метою Договору є створення правових рамок для сприяння довготерміновому співробітництву в енергетичній сфері відповідно до принципів **Є.е.х.** Найважливіші положення Договору стосуються: 1) захисту інвестицій на основі розширення національного режиму або режиму найбільшого сприяння та захисту від основних некомерційних ризиків; 2) недискримінаційних умов торгівлі енергетичними матеріалами, продуктами та пов'язаним з енергетикою обладнанням на основі правил СОТ і свободи транзиту енергії; 3) вирішення суперечок між як між державами, так і між окремими інвесторами і державами, в які ці інвестиції були вкладені; 4) сприяння підвищенню енергоефективності і прагнення мінімізувати вплив виробництва та використання енергії на довкілля.

До тексту Договору включено принцип “забруднювач платить”, який сприяє функціонуванню ринкового механізму формування ціни, що повністю відображає екологічні вигоди та витрати. Сторони зобов'язані зменшувати в економічно ефективний спосіб негативний вплив на навколишнє середовище як на власній території, так і за її межами, що справляється всіма виробничими процесами у межах енергетичного циклу на їх території, приділяючи особливу увагу питанням безпеки. Договір містить також положення щодо конкуренції, прозорості, суверенітету та оподаткування, різні механізми вирішення суперечок. Якщо країна-учасниця вважає, що інша країна не виконує свої зобов'язки за Договором, то справа може бути передана в міжнародний арбітраж. Іноземним інвесторам надано право притягувати країн-учасниць **Є.е.х.** до міжнародного арбітражу у разі порушення інвестиційних

положень Договору. Договір містить також унікальну процедуру згоджувального врегулювання спеціально для суперечок щодо транзиту, яка є менш бюрократичною, ніж арбітраж. Торговельні положення Договору, які спочатку базувалися на торговельному режимі ГАТТ, були модифіковані після прийняття в квітні 1998 р. торговельної поправки до Договору, що привело торговельні положення Договору у відповідність з правилами і практикою СОТ. Торговельна поправка (набула чинності в січні 2010 р.) також розширила сферу застосування Договору, охоплюючи торгівлю устаткуванням, пов'язаним з енергетикою.

Після ратифікації Договору та набуття ним чинності не всі положення Договору негайно застосовуються до всіх його сторін. Країни з перехідними економіками можуть скористатися певними перехідними положеннями та заходами. Договір надає сторонам можливість виходу з нього через 5 років після набуття ним чинності. Протокол Енергетичної хартії щодо ефективної енергетики та відповідних екологічних аспектів був прийнятий відповідно до положень Договору про Енергетичну хартію. Його цілями є: сприяння політиці ефективного використання енергії, сумісної з вимогами сталого розвитку; створення умов, які б спонукали виробників і споживачів до максимально економічного, ефективного та екологічно прийняттого використання енергії; стимулювання співробітництва у сфері ефективного використання енергії. Сторони Протоколу взяли на себе зобов'язання щодо запровадження політики ефективного використання енергії та створення правових і регуляторних рамок, які б, зокрема, забезпечували ефективне функціонування ринкових механізмів, у тому числі ринкового формування цін. Договір є відкритим для приєднання будь-якої країни, що хоче брати в ньому участь та готова взяти на себе певні зобов'язання, заявка якої схвалена Конференцією по Є.е.х.

Договором передбачені вимоги щодо регулярних Оглядів процесу Є.е.х. Періодичність Оглядів визначається Конференцією (однак щонайменше один раз на 5 років), яка ретельно переглядає передбачені Договором функції з урахуванням реалізації існуючих положень Договору та Протоколу. Перший огляд відбувся в 1999 р. Конференція також визначає коло питань Огляду.

Для приведення норм та інструментів Є.е.х. у відповідність із сучасними викликами і вимогами в 2007 р. члени Конференції використали Спеціальну групу з питань стратегії як тимчасового форуму для обговорення нових викликів в енергетичному секторі. В грудні 2009 р. Конференція по Енергетичній хартії прийняла рішення щодо створення Групи Енергетичної хартії з питань стратегії як постійного форуму для обговорення питань енергетичного сектору та аспектів діяльності організації. В результаті роботи Групи Конференція в листопаді 2010 р. прийняла Дорожню карту модернізації процесу Енергетичної хартії, яка визначила конкретні завдання на середньострокову перспективу у сферах географічного охоплення Договору, транзиту та транскордонної торгівлі, реагування в екстрених випадках, підтримки і захисту інвестицій, енергоефективності, енергетичної безпеки.

Є.е.х. стала відображенням нового прагнення до загальноєвропейського і глобального співробітництва, яке ґрунтується на взаємній повазі і довірі, сприяє розвитку нової моделі довгострокового енергетичного співробітництва в Європі та в глобальному масштабі в межах ринкової економіки і на основі взаємодопомоги і принципу недискримінації.

Літ.: Дахно І. І. Міжнародна економіка / І. І. Дахно, Ю. А. Ботрук. – К. : МАУП, 2002; Дзяд О. В. Спільні політики Європейського Союзу та їх значення для України : навч. посіб. / О. В. Дзяд, О. М. Рудік ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – К. : Міленіум, 2009; *Договор к Энергетической Хартии и связанные с ним документы.* – Брюссель : Секретариат Энергетич. Хартии, 2004; *Moussis N. Guide to European policies / N. Moussis.* – Brussels : European Study Service, 2007.

Рудік О.М.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ – соціокультурний феномен сучасної Європи, наднаціональна європейська інтеграційна ідентичність, тобто манера і спосіб взаємного впливу особи та соціального контексту, що оточує її, яка функціонально доповнює національну та локальну ідентичність.

Існування Є.і. як такої, а також можливі її чинники, складові, визначальні ідентитети залишаються дискусійним питанням, особливо серед євроскептиків, а також у процесі обговорення проблеми розширення Європейського Союзу та можливих шляхів його

розвитку. Основними аргументами, що висувуються проти визнання Є.і. як інтеграційної ідентичності ЄС, є думки про принципову відмінність національних ідентичностей держав-членів про те, що об'єднувальною силою ЄС виступає лише користь, яку одержують держави-члени від економічного союзу та спільного ринку, а також про невідворотність руйнування можливої Є.і., її розчинення в інших типах етнічної та культурної ідентичності, пов'язаних з європейською політикою мультикультуралізму та глобалізаційними тенденціями.

Щоб підтвердити чи заперечити існування Є.і. як такої, необхідно звернутися до визначення ідентичності та з'ясувати наявність відповідних ознак ідентичності на рівні європейської спільноти.

У сучасній політичній теорії існують три домінуючі підходи щодо розгляду ідентичності. Перший, примордіальний (есенціалістський) підхід передбачає, що самоусвідомлення особи та відчуття її належності до соціуму є фіксованим явищем, яке визначається об'єктивними критеріями, такими як спільний родовід та біологічні характеристики, вроджені зв'язки зі своєю групою та відповідною культурою. При цьому культурно-історичні варіанти примордіалізму роблять основний акцент на "безпосередній даності", що поділяється членами групи – культурі, мові, релігії, наслідуванні певних соціальних практик, що виникають у результаті багатоголового історичного досвіду групи.

Другий підхід – інструменталістський – ставить у центр уваги не генетичні, біологічні чи емоційні аспекти ідентичності, а її раціональні аспекти і функції, які вона виконує в політичному житті суспільства. Інструменталісти стверджують, що фізичні чи культурні характеристики групи створюють інструмент, за допомогою якого група може висувати і реалізовувати свої інтереси. Відповідно група конститує себе свідомо, оскільки це політично доцільно, а не тому, що її члени відчують якийсь ірраціональний вроджений психологічний чи емоційний зв'язок. Іншими словами, належність до будь-якої соціальної групи – етнічної, групи інтересів, політичної партії тощо – розглядається інструменталістами в одному ряду й тлумачиться як засіб політичної дії, як і інші типи соціального зв'язку, що використовуються в політичних цілях.

Третій, конструктивістський підхід до ідентичності, утверджує соціальний характер її походження й природи. Ідентичність розглядається як форма організації культурних відмінностей у суспільстві. Ідентичність формується та існує в контексті соціального досвіду, з яким пов'язані люди і з яким ідентифікуються інші як члени певної соціальної групи. Тому, з одного боку, ідентичність слід розглядати швидше як форму соціальної організації, ніж як відтворення певного культурного контексту, а з другого, ідентичність формується середовищем оточення групи, загрозами і можливостями, які породжують солідарність. Тому ідентичність може бути як латентною, так і актуалізуватися в певні моменти залежно від змін у типах і змісті соціальної взаємодії.

Оскільки зазначені три підходи щодо тлумачення ідентичності сьогодні розглядаються не як опозиційні, а як взаємодоповнюючі, як такі, що вивчають різні аспекти одного й того самого явища, підстави для твердження про існування Є.і. можуть бути підтвержені демонстрацією наявності визначених трьома наведеними підходами ознак ідентичності у європейській політиці та культурі.

Примордіальна складова Є.і. проявляється у спільному походженні етносів, що населяють Європу, але більшою мірою у спільному історичному розвитку європейських народів, який фактично може оцінюватися як їх спільний культурний досвід, що поділяється членами групи і який став підставою для еволюції ідеї європейської єдності та підґрунтям основних цінностей, на яких вона базується. Саме Стародавня Греція дала нам актуальні й нині цінності культури, мистецтва, філософії, і, передусім у галузі держави та політики, – античні громадянські общини, які були першими у світовій історії демократіями. Зародження європейської цивілізації античного типу породило традицію, яка залишалася домінуючою протягом усієї європейської історії: у центрі уваги в процесі розвитку європейської цивілізації завжди був індивід, людина, її права і свободи, обов'язки і майно, життя і честь. Крім того, на розвиток специфіки сучасної Європи великий вплив справили римські політичні інститути, римське право. Зокрема, сучасна континентальна модель організації місцевої влади є результатом тривалої еволюції римської системи.

Як другий ідентитет **Є.і.** у рамках примордіалістського підходу може розглядатися рання стабілізація етнічної картини Європи: у VIII ст. вона фактично сформувалася, почала набувати в цілому сталих рис і приблизно відповідати сучасній етнічній карті. Головні мовні спільноти володіли майже тими самими територіями, де й досі живуть їх нащадки. Крім того, в епоху Карла Великого західний світ не лише об'єднався й відокремився, а й завершив розробку соціально-політичних структур, які відрізняли його від іншого світу. Уже в IX ст. Європа перетворилась на дещо більше, ніж географічний регіон, вона стала комплексом територій із спільною долею.

Визнання християнства державною релігією в пізній Римській імперії стало також одним з потужних ідентитетів **Є.і.** та чинників формування сучасної Європи. Християнська релігія створила нову культурну спільноту – християнський світ, а середньовічна західна християнська республіка породила новітню світську західну цивілізацію. Християнський світ усвідомив себе не лише релігійною громадою, а і єдиною політичною спільнотою.

Усвідомлення у Новий час європейськими державами-націями своїх національних інтересів породило не лише феномени політичної нації як нової форми національної ідентичності, громадянського суспільства як ідентичності громадянської, а й усвідомлення спільних європейських інтересів, а отже, і формування **Є.і.** в її інструменталістському тлумаченні. Колективна ідентичність Європейського Союзу в її інституційному саморозумінні відповідає самоусвідомленню співтовариства європейських ліберально-демократичних держав. “Європа” окреслює передусім регіональні кордони цієї спільноти, причому географічні межі, насамперед на сході, є аж ніяк не однозначними та доволі суперечливими в межах самого Союзу (звідси дискусії щодо статусу Туреччини як кандидата на вступ). “Ліберальна демократія” вказує на ідеологічний орієнтир Союзу, основоположні політичні цінності, на яких ґрунтується легітимність влади у державах-членах: ліберальні права людини й базований на них суспільний плюралізм, правова держава, демократія, приватна власність і ринкова економіка. Така колективна ідентичність відображена у нормах, які регулю-

ють членство у ЄС, зокрема, встановлюють критерії вступу. Передусім держави-члени мають відповідати критеріям демократичної й правової держави, у якій визнають і поважають права людини. По-друге, держави-члени зобов'язані дотримуватись принципів відкритої ринкової економіки і вільної конкуренції. Нарешті, нові держави-члени мають перейняти спільний правовий доробок ЄС – *acquis communautaire*. Раціональність визначення таких критеріїв ідентичності, тлумачення їх як засобу політичної дії підкреслив колишній президент Франції Ф.Міттеран у відомому вислові: “Те, що ми називаємо Європою, є другим найкращим рішенням, яке саме по собі не може репрезентувати спільної європейської історії, географії й культури”. Сумісна з так витлумаченою **Є.і.** політика – політика “повернення до Європи”, – на думку європейських дослідників, дала змогу, зокрема, новим державам-членам взяти верх над силою домінуючого переговорного потенціалу оформленої серед держав-старих членів коаліції “гальмівників” розширення ЄС. За цих обставин держави Центрально-Східної Європи та прихильники розширення на схід серед держав-членів ЄС намагалися чинити моральний тиск, публічно вимагаючи сумісної з ідентичністю поведінки й публічно викриваючи її противників. Ефективність морального тиску пов'язана з тим, що певний актор, який належить чи належатиме до групи з притаманною їй ідентичністю, повинен публічно визнати цю ідентичність – чи за щирим переконанням, чи з прагматичних міркувань. Якщо у певній ситуації цей актор, дбаючи про власні інтереси, відхилятиметься від ідентично сумісної поведінки, решта членів групи можуть почати відкриту розмову про різницю між його попередніми заявами та його теперішньою поведінкою, критикувати її тощо. Під впливом морального тиску актор або щиро соромиться, що спонукає його до належної корекції поведінки, або йому доводиться хвилюватися за свою репутацію як члена групи та за негативні наслідки, які зіпсована репутація може мати для його здатності відстоювати свої інтереси у групі. Моральний тиск не обов'язково змусить критикованого актора переконатися у правильності належної поведінки та змінити свої пріоритети, а скоріш спонукає його до адекватної поведінки.

Що стосується конструктивістського підходу до Є.і., то він забезпечується процесом європеїзації, витлумаченням як процес поширення, конструювання та інституціалізації формальних і неформальних правил, процедур, парадигм політики, стилів, “способів дії” та спільних переконань і норм, які насамперед визначає та об’єднує прийняття спільних для ЄС рішень, після чого вони інкорпуються в логіку локального дискурсу, ідентичностей, політичних структур і публічних політик. Звичайно, наявність ознак Є.і., визначених трьома провідними тлумаченнями ідентичності, не гарантує стабільності цієї підстави наднаціональної інтеграції. Разом з тим виклики Є.і., які кидають політика мультикультуралізму, глобалізаційні процеси тощо можуть виступити загрозами, які породжують солідарність і сприяють актуалізації цього типу ідентичності.

Літ.: Дейвіс Норман. Європа: Історія : пер. з англ. / Норман Дейвіс. – К. : Основи, 2000. – 1464 с.; *Європейська інтеграція* : пер. з нім. / уклад. : М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох. – К. : Видавн. дім “Києво-Могилян. акад.”, 2007. – 394 с.; *Політика європейської інтеграції* : навч. посіб. / за ред. д-ра філос. наук, проф. В. Г. Воронкової. – К. : ВД “Професіонал”, 2007. – 512 с.; *Фадиева Т. М.* Единая Европа: идея и реальность. Концепции культурной идентичности / Т. М. Фадиева. – М. : Рос. Акад. наук : ИНИОН РАН, 1997. – 48 с.; *Інтернет-колекція* “Articles By International Relations Theorists”. – Режим доступу : <http://www.allannoble.net>; *Дірк Якобс.* Європейська ідентичність: факти і вимисли 11.09.2003 / Дірк Якобс, Роберт Мейер. – Режим доступу : <http://dialogs.org.ua>

Баранцева К.К.

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ (див. *Інтеграція європейська*).

ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ (European Commission) – політично незалежна інституція Європейського Союзу, створена в процесі європейської інтеграції, яка не має аналогів у національних системах урядування і представляє та підтримує інтереси ЄС у цілому. Роль Є.К. відображає її неформальна назва “двигун європейської інтеграції”. Сферу повноважень Комісії регламентують ст. 17 та ст. 244–250 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДфЄС).

Є.К. виступає охоронцем договорів та правового доробку (*acquis communautaire*) й

забезпечує належне застосування державами-членами положень первинного та вторинного права ЄС. На додаток до цих загальних конституційних прав Комісія також має автономні повноваження у сфері Спільної сільськогосподарської політики та політики конкуренції. Є.К. обстоює спільний інтерес Союзу та висуває належні ініціативи в цьому напрямі. Вона забезпечує виконання Договорів та заходів, які ухвалюються інституціями на їх підставі. Комісія під контролем Суду Європейського Союзу наглядає за застосуванням права Союзу. Вона виконує бюджет та керує програмами. Є.К. здійснює координаційну, виконавчу та управлінську функції, як установлено Договорами. Вона забезпечує представництво Союзу в зовнішніх відносинах, за винятком сфери спільної зовнішньої та безпекової політики та інших випадків, обумовлених Договорами. Є.К. ініціює щорічне та багаторічне планування діяльності Союзу з метою досягнення міжінституційних домовленостей.

Є.К. наділена правом законодавчої ініціативи, оскільки ухвалення правових актів Союзу можливе лише на підставі її пропозиції, якщо інше не передбачено Договорами. Ухвалення інших актів відбувається на підставі пропозицій Комісії у випадках, передбачених Договорами. Законодавча пропозиція Комісії є результатом багатостороннього процесу консультацій, який може здійснюватися різними шляхами (оцінка впливу, експертні висновки, консультування з національними експертами, міжнародними та/або недержавними організаціями, консультування за допомогою “зелених” та “білих” книг тощо). У передбачених Договором випадках Комісія і Рада обов’язково мають консультуватися з Комітетом регіонів і Економіко-соціальним комітетом. Законодавча пропозиція одночасно направляється до Європейського Парламенту та в Раду. Оскільки йдеться про законодавчий процес, відносини між Європейським Парламентом та Є.К. визначаються, як правило, “Рамковою угодою щодо відносин між Європейським Парламентом та Комісією”, укладеною в 2000 р.

Період повноважень Комісії становить п’ять років. Члени Комісії обираються на підставі їхньої загальної компетенції та відданості європейській справі з-поміж осіб, чия незалежність не підлягає сумніву. Під час виконання своїх обов’язків Комісія є абсолютно

незалежною. Без шкоди ч. 2 ст. 18 ДфЄС члени Комісії не звертаються за вказівками і не приймають їх від будь-якого уряду або іншої установи, органу, служби чи юридичної особи. Вони утримуються від будь-яких дій, несумісних з їхніми обов'язками або з виконанням їхніх завдань.

Є.К., призначена між датою набуття чинності Лісабонським договором та 31 жовтнем 2014 р., складається з одного громадянина кожної держави-члена, включаючи її Голову та Верховного представника Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, який виконує функції одного із заступників Голови. Починаючи з 1 листопада 2014 р. **Є.К.** складатиметься з такої кількості членів, включаючи її Голову та Верховного представника Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, що відповідає двом третинам кількості держав-членів, якщо Європейська Рада одностайно не вирішить змінити цю кількість.

Члени **Є.К.** обираються з-поміж громадян держав-членів на основі системи суто рівномірної ротації між ними, що відображає демографічний та географічний масштаб усіх держав-членів Європейського Союзу. Така система встановлюється Європейською Радою одностайно відповідно до ст. 244 ДфЄС. Беручи до уваги результати виборів до Європейського Парламенту та після проведення належних консультацій, Європейська Рада кваліфікованою більшістю подає Європейському Парламентові кандидатуру Голови Комісії. Цього кандидата обирає Європейський Парламент більшістю членів свого складу. Якщо кандидат не отримує необхідної більшості, Європейська Рада, діючи кваліфікованою більшістю, протягом одного місяця подає на розгляд Європейському Парламенту нову кандидатуру, яка проходить ту саму процедуру обрання. Голова **Є.К.**: встановлює керівні положення щодо роботи Комісії; визначає структуру Комісії, забезпечуючи послідовність, ефективність та колегіальність її роботи; призначає з-поміж членів Комісії заступників Голови, інших ніж Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки.

У цей час **Є.К.** складається, з одного боку, з її політичної частини – Колегії комісарів: 27 незалежних членів (по одному від кожної країни-члена), включаючи Голову комісії та 5 його заступників; її адміністрації, з другого боку, до її складу входять генеральний

секретаріат та чимало структурних підрозділів на зразок юридичної служби та генеральних директоратів, які відіграють вирішальну роль у забезпеченні ефективного й результативного функціонування Комісії. Саме на їх рівні приймаються важливі рішення з урахуванням змін і майбутніх тенденцій розвитку в окремих напрямках діяльності Євросоюзу. Здебільшого генеральні директорати, як і члени Комісії, мають кілька напрямів діяльності, що зумовлює необхідність залучення інших директоратів.

Колегія комісарів призначається на п'ятирічний термін за згоди та формальної номінації країн-членів під час засідання Європейської Ради, рішення про його призначення затверджує Європейський Парламент. У процесі виконання своїх обов'язків комісари спираються на так звані кабінети, склад яких вони формують особисто. Комісія організована на кшталт уряду. Кожен комісар має сферу відповідальності, у межах якої він повинен готувати справи Комісії і забезпечувати їх вирішення. Розподіл портфелів не є статичним і може змінюватися Комісією.

Рада за спільною згодою з обранням Головою ухвалює перелік інших осіб, яких вона пропонує призначити членами Комісії. Вони добираються на підставі пропозицій держав-членів згідно з критеріями, встановленими в другому абзаці ч. 3 та другому абзаці ч. 5 ДфЄС. Член Комісії іде у відставку, якщо цього вимагає Голова. Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки іде у відставку згідно з процедурою, встановленою ч. 1 ст. 18 ДфЄС, якщо цього вимагає Голова.

Голова, Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки та інші члени Комісії як орган підлягають схваленню Європейським Парламентом. На підставі цього схвалення Європейська Рада, діючи кваліфікованою більшістю, призначає Комісію.

Є.К. є органом, відповідальним перед Європейським Парламентом. Відповідно до ст. 234 ДфЄС Європейський Парламент може висловити Комісії вотум недовіри. Якщо такий вотум висловлено, Комісія як орган іде у відставку, а Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки складає повноваження, які він здійснює в Комісії.

Нищський договір суттєво підсилює роль голови **Є.К.** щодо внутрішньої організації

Комісії, консультування при номінуванні окремих комісарів, а також їх звільнення за згодою колегії. Члени колегії засідають у Брюсселі, зазвичай по середах, приймають рішення повним складом **Є.К.** після його презентації відповідальним комісаром. Станом на 1 січня 2009 р. адміністрація Комісії налічувала понад 25 тис. службовців й складалася із 24 Генеральних директоратів зі спільних політик та зовнішніх відносин та 13 загальних Генеральних директоратів та служб обслуговування, кожен з яких опікується окремою сферою спільних політик. Генеральні директорати поділяються на директорати та сектори за напрямками роботи. Кожен Генеральний директорат очолює Генеральний директор, який відповідає перед одним або кількома комісарами. Голова **Є.К.** приймає рішення про те, хто з комісарів відповідатиме за той чи інший напрям політики і протягом якого часу. Кількість і коло повноважень генеральних директоратів і служб не збігається з кількістю та повноваженнями комісарів. Генеральні директорати розробляють законодавчі пропозиції, законопроекти стають офіційними після прийняття їх на щотижневому засіданні Комісії.

Комісія має і відповідний механізм реалізації своїх функцій, до елементів якого слід віднести: власні повноваження на законодавчу діяльність; повноваження на участь у підготовці та імплементації права ЄС; контроль за дотриманням права ЄС; повноваження на реалізацію правових актів, на здійснення переговорів з метою укладання міжнародних угод та на представництво з третіми країнами і міжнародними організаціями. Перефразовуючи відомий вислів, Комісія фактично не робить нічого, але вона вживає заходів щодо того, щоб справи робилися. Інакше кажучи, вона пристосовує нормативи, а потім наглядає, стежить і контролює.

Діяльність **Є.К.** здійснюється через: стратегічне планування та формулювання політики; виключне право законодавчої ініціативи; реалізацію заходів ЄС; представлення Союзу у зовнішніх відносинах; управління спільними політиками та фондами; координацію / моніторинг виконання зобов'язань Союзу; повну участь у спільній зовнішній та безпековій політиці та у співпраці у сфері охорони правопорядку і правосуддя у кримінальних справах. Як орган ЄС Комісія є найчисленнішою, кожен п'ятий зі співробітників якого виконує

перекладацьку діяльність. Виконуючи свої обов'язки, комісари спираються на так звані кабінети, склад яких вони формують особисто. Комісія організована на кшталт уряду. Кожен комісар має сферу відповідальності, у межах якої він повинен готувати справи Комісії і забезпечувати її вирішення. Розподіл портфелів не є статичним і може змінюватися Комісією.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – (Серія “Б-ка держ. службовця у галузі європ. інтеграції”); *Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу* / пер. Держ. департаменту з питань адаптації законодавства М-ва юстиції України. – Б. м. : [б. в.], 2010; *Neill Nugent. The European Commission / Nugent Neill // First published 2001 by PALGRAVE. – New York, 2001; Peterson John. The College of Commissioners / John Peterson // The Institutions of the European Union / Edited by John Peterson and Michael Shakleton. – Oxford University Press, 2006.*

Грицяк І.А.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО (ВЕНЕЦІАНСЬКА КОМІСІЯ)

більш відома як **Венеціанська комісія (В.к.)** – консультативний орган Ради Європи з конституційних питань. Заснована в 1990 р., **В.к.** відіграє провідну роль у прийнятті конституцій, які відповідають стандартам демократії, верховенства права та конституційної спадщини Європи.

Спочатку задумана як інструмент для надзвичайної конституційної інженерії, **В.к.** стала міжнародно визнаним незалежним юридичним мозковим центром. Сьогодні вона сприяє поширенню європейської конституційної спадщини, що базується на фундаментальних правових цінностях, продовжуючи при цьому забезпечувати надання “невідкладної конституційної допомоги” окремим державам. **В.к.** збирається на пленарні засідання чотири рази на рік: у березні, червні, жовтні і грудні у Венеції, в будинку Скола Гранде ді Сан-Джованні Євангеліста. Заснована в 1990 р. згідно з відповідною угодою 18 держав-членів Ради Європи, **В.к.** в лютому 2002 р. отримала розширену угоду, що дає змогу неєвропейським державам стати повноправними членами.

В.к. складається з “*незалежних експертів, які домоглися членства завдяки своєму досвіду в демократичних інститутах або зробили значний внесок у зміцнення юридичних чи політичних наук*” (п. 2 ст. 2 переглянутого Статуту). Члени Комісії є відомими вченими, зокрема в галузі конституційного та міжнародного права, суддями Конституційного Суду або Верховних судів та членами національних парламентів. **В.к.** обирає з числа своїх членів Бюро, що складається з Президента, трьох заступників та чотирьох інших членів. Термін повноважень Президента, віце-президентів та інших членів Бюро – 2 роки. Бюро може бути переобрано. З грудня 2009 р. президентом Комісії є пан Джанні Букіккіо.

Робочими мовами Комісії є англійська та французька.

Усі держави-члени Ради Європи є членами **В.к.**, зокрема Австрія, Азербайджан, Албанія, Алжир, Андорра, Бельгія, Бразилія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Данія, Естонія, Ізраїль, Ірландія, Ісландія, Італія, Іспанія, Кіпр, Киргизстан, колишня Югославська Республіка, Македонія, Латвія, Литва, Ліхтенштейн, Люксембург, Мальта, Марокко, Мексика, Молдова, Монако, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Перу, Республіка Корея, Росія, Румунія, Польща, Португалія, Сан-Марино, Сербія, Словаччина, Словенія, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Туніс, Туреччина, Угорщина, Україна, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чеська Республіка, Чорногорія, Швейцарія, Швеція.

Білорусь є асоційованим членом, Аргентина, Ватикан, Казахстан, Канада, США, Уругвай, Японія – спостерігачами. Південна Африка і Палестинська національна автономія мають спеціальний статус. У засіданнях Комісії мають право брати участь представники Європейської Комісії та ОБСЄ з правами, які надані спостерігачам.

Основне завдання **В.к.** полягає в наданні юридичних консультацій окремим країнам, які важливі для демократичного функціонування державних інститутів. Як правило, запит на висновок робить сама держава. Комісія при наданні висновків призначає робочу групу доповідачів (в основному з числа своїх членів), яка дає поради національним органам у підготовці відповідного закону. Після обговорення з національними

органами та зацікавленими сторонами в країні робоча група готує проект висновку про те, чи відповідає законодавчий текст демократичним стандартам у своїй галузі і про те, як поліпшити його на основі загального досвіду. Проект висновку обговорюється та приймається **В.к.** під час пленарного засідання, як правило, у присутності представників з цієї країни. Після прийняття висновку стає загальнодоступним, і спрямовується до запитуючого органу. Важливим напрямом діяльності **В.к.** є вирішення конфліктів шляхом надання юридичних консультацій. Як правило, така допомога надається у формі розробки проекту угоди про врегулювання конфлікту. У цьому контексті на вимогу Європейського Союзу **В.к.** відіграла важливу роль у розвитку та інтерпретації конституційного закону Боснії і Герцеговини, колишньої Югославської Республіки, Македонії, Сербії, Чорногорії і провінції Косово. Вона також брала участь у врегулюванні конфліктів щодо статусу Абхазії і Південної Осетії в Грузії та Придністров'я в Молдові.

З моменту створення **В.к.** брала активну участь у виборчій сфері, зокрема шляхом формулювання висновків щодо проектів виборчого законодавства. Комісія також брала участь у розробці законодавчих актів у галузі виборів. Найбільш характерним прикладом є те, що в Албанії, де Комісія взяла участь у розробці законодавства про вибори в 1997, 2000 і в 2003 рр. Комісія тісно співпрацює з Бюро демократичних інститутів і прав людини. Більшість висновків, пов'язаних з виборчим законодавством, розробляються спільно цими двома організаціями. **В.к.** також надає висновки, пов'язані з референдумами, як це було у випадку з Чорногорією. У 2002 р. було створено Раду з демократичних виборів, яка розробила Кодекс належної виборчої практики.

Важливим напрямом діяльності **В.к.** є співпраця в галузі конституційного судочинства. Ще в 1991 р. Комісія створила центр з конституційного правосуддя, основним завданням якого є збирання і поширення конституційного прецедентного права.

В.к. також здійснює транснаціональну освітню діяльність у сфері демократії та верховенства права, проводячи так звані UniDem (University for Democracy – університет за демократією) семінари. Забезпечуючи обмін між фахівцями з різних галузей, UniDem

семінари дають змогу визначити загальні правила для демократичних держав, у яких дотримуються прав людини і верховенства права.

У 2001 р. у відповідь на необхідність забезпечення стабільності у Південно-Східній Європі, на реалізацію важливих правових реформ у цих країнах Комісія розпочала UniDem-кампус – програму правової підготовки для державних службовців з дев'яти країн Південно-Східної Європи та України і Білорусі.

Літ.: *Buquicchio*, Gianni / Dürr, Schnutz Rudolf, The Venice Commission's Action in Africa, in Yazici, Serap / Gözler, Kemal / Göztepe, Ece, Essays in Honour of Ergun Özbudun, Yetkin. – Ankara (2008). – Vol. II; *Chablais*, Alain / Garrone, Pierre, European Commission for Democracy through Law – Review of Recent Reports and Opinions relevant to the Protection of National Minorities, European Yearbook of Minority Issues. – 2005/6. – Vol. 05; *Hamilton*, James, The Venice Commission, Hamilton, Irish Times 27.10.99; *Jowell*, Jeffrey, The Venice Commission – Disseminating Democracy through Law, Public Law 2001.

Мельник Ю.В.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ ПРОТИ РАСИЗМУ І НЕТЕРПИМОСТІ (ЄКРН) (European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) – незалежна спеціалізована агенція Ради Європи з моніторингу дотримання прав людини, що спеціалізується на боротьбі з проявами расизму, расової дискримінації, ксенофобії або національного чи етнічного походження.

ЄКРН є однією із спеціалізованих агенцій, які були створені для розвитку роботи Ради Європи у специфічних сферах. Деякі з таких агенцій були підтримані усіма державами-членами, інші базуються на часткових угодах і їх діяльність стосується лише деяких держав-членів. **ЄКРН** поряд з Конгресом місцевих та регіональних влад, що відіграє ключову роль у сфері демократії на місцях, та Комісаром з прав людини є структурою, підтриманою всіма державами-членами Ради Європи.

Рішення про заснування **ЄКРН** являло собою додаток до Віденської декларації, ухваленої на Віденському саміті 9 жовтня 1993 р. 14 червня 1992 р. Комітет Міністрів видав для **ЄКРН** статут діяльності (резолюція (2002) 8), визначаючи її роль як незалежного органу з нагляду за дотриманням прав

людини та боротьбою з расизмом, расовою дискримінацією, ксенофобією, антисемітизмом та браком толерантності в Європі.

Відповідно до статуту завданнями **ЄКРН** є: аналіз законодавчої бази, політики та інших заходів держав-членів, пов'язаних із боротьбою з расизмом, расовою дискримінацією, ксенофобією, антисемітизмом та браком толерантності на предмет їх ефективності; висування пропозицій щодо подальших дій на місцевому, національному та загальноєвропейському рівнях; формулювання рекомендацій державам-членам щодо загальної політики в цій сфері; вивчення міжнародних юридичних інструментів, що можуть застосовуватися у цій сфері, з пропозицією їх посилення у разі необхідності.

ЄКРН орієнтує свої делегації для вивчення дотримання прав людини, недискримінації та боротьби з нетерпимістю, збирання інформації, надання рекомендацій та контролю за їх втіленням в державах-членах Ради Європи. Комісія видає щорічний звіт з моніторингу дотримання прав людини, недискримінації та боротьби з нетерпимістю в Європі загалом, а також по кожній країні окремо. Крім того, вона проводить різноманітні комунікативні заходи: тематичні семінари, круглі столи, конференції.

Вивчаючи ситуацію в кожній країні окремо, **ЄКРН** здійснює моніторинг та узагальнення діяльності, пов'язаної з боротьбою з расизмом, расовою дискримінацією, ксенофобією, антисемітизмом та браком толерантності. Звіти Комісії визначають проблеми та пропонують шляхи їх розв'язання. Загалом вони формують стандарти політики для урядів та інших органів влади держав-членів, авторизуючи “добрі практики”, що виявилися ефективними у боротьбі з расизмом та браком толерантності.

Однією з проблем, що постала сьогодні перед **ЄКРН**, як і перед іншими структурами Ради Європи, є неможливість узгоджувати дії з іншими європейськими організаціями, що мають подібні цілі чи сферу діяльності. Від самого моменту заснування Рада Європи перебувала у конкуренції з іншими міжнародними організаціями, деякі з яких володіли значно більшими ресурсами.

Тісні зв'язки між Радою Європи та Європейським Союзом є сьогодні очевидними, адже уже в 1974 р. у звіті Групи шести “Щодо майбутньої ролі Ради Європи” Комі-

тет Міністрів вважав життєво необхідним розбудувати взаємодоповнюючу систему з іншими міжнародними організаціями та інституціями, зокрема з Європейськими Спільнотами. В угоді із Постійними представниками Спільнот у Брюсселі було відповідно задекларовано необхідність визначення сфер із спільним інтересом, а також запровадження програми щодо окреслення шляхів ефективної співпраці. Саме у той час Рада Європи прийняла рішення про заснування Представництва у Брюсселі.

У 1985 р. Комітет Міністрів заявив, що європейську солідарність буде зміцнено, якщо відбудеться консолідація та інтенсифікація партнерства між Радою Європи та Європейськими Спільнотами. Він намагався розвивати ідеї тісної співпраці між двома організаціями, але такої співпраці, що поважала б їх відмінність як у природі, сутності організацій, так і в процедурах їх діяльності. Однак така співпраця не відбувається на регулярній основі, зокрема через те, що делегації Ради Європи нечасто беруть участь у засіданнях робочих груп Ради ЄС, тоді як Європейська комісія представлена на засіданнях Комітету Міністрів. Рада Європи ставить за мету мінімізувати такий дисбаланс, вважаючи, що сьогодні співпраця між сторонами стає особливо важливою, оскільки ЄС нещодавно почав звертати увагу на галузі, що значною мірою збігаються із сферами діяльності Ради Європи, причому деякі проблеми не можуть бути вирішені на рівні ЄС. Наприклад, торгівля наркотиками чи організована злочинність є серйозною проблемою для обох структур. Так само відмивання грошей та тероризм стосуються не лише ЄС, а й усієї Європи. Це, поза сумнівом, проблеми, над розв'язанням яких обидві організації повинні спільно працювати.

Крім того, Рада Європи занепокоєна тим, що ЄС віднедавна демонструє ознаки зацікавлення сферами, які вже довгий час належали до компетенції Ради Європи, що може в певному контексті спричинити суперечність між адміністрацією двох структур, а також створити небезпеку виникнення подвійних стандартів. Однією з таких сфер є організація заходів із боротьби проти расизму та антисемітизму, що здійснювалася Радою Європи зусиллями ЄКРН, а згодом також стали сферою інтересів ЄС, який у 2007 р. перетворив Європейський моніторинговий центр з расизму та ксенофобії (що діяв з 1997 по

2007 р.) на Агентство з питань захисту основних прав, обов'язком якого є забезпечення захисту прав людини на території ЄС. Хоча обидва органи погодилися на співпрацю, однак в Раді Європи є сумніви щодо необхідності такого дублювання. Адже обидві організації здійснюють подвійний моніторинг виконання державами-членами ЄС та державами-членами Ради Європи взятих на себе зобов'язань у сфері прав людини та демократії. Отже, усунення дублювання відповідних функцій, пошук форм та методів співпраці з аналогічними структурами ЄС та інших європейських організацій стали викликом для ЄКРН, так само як і для інших агенцій Ради Європи, не менш важливим, ніж прояви расизму та нетерпимості.

Літ.: *Бенуа-Ромер Ф.* Право Ради Європи. Прямуючи до загальноєвропейського простору : пер. з англ. / Ф. Бенуа-Ромер, Г. Клебес. – К. : К.І.С., 2007. – 232 с.; *Website of the European Commission against Racism and Intolerance (ECRI)*. – Режим доступу : <http://www.coe.int/ecri>

Баранцева К.К.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ЄКПЛ) – багатосторонній регіональний договір, що запровадив механізм міжнародного захисту громадян і політичних прав та свобод людини для країн-членів Ради Європи. Відкрита для підписання 4 листопада 1950 р., набула чинності 3 листопада 1953 р. Україна ратифікувала Конвенцію 17 липня 1997 р., а набула вона чинності 11 вересня 1997 р.

Це перший міжнародний договір, спрямований на імплементацію Загальної декларації прав людини 1948 р. Загалом (ЄКПЛ) складається з трьох розділів та 59 статей, а також низки Протоколів, якими внесено зміни до тексту Конвенції. Цю Конвенцію ще називають європейським біллем про права. Три основні риси надають Конвенції особливого значення: права і свободи кожної людини гарантовані державами-учасниками; вперше в рамках міжнародного договору про захист прав людини був створений конкретний механізм їх захисту – Європейський суд з прав людини; парламенти і судові органи отримали доручення у сфері прав людини для прийняття і тлумачення законів.

ЄКПЛ гарантує право на: життя, свободу і недоторканність особистості; справедливе

судове рішення по цивільних і кримінальних справах; участь особи у виборах і висунення своєї кандидатури; свободу думки, совісті і релігії; свободу вираження точки зору (включаючи свободу засобів масової інформації); майно і свободу користування власністю; свободу зібрань і об'єднань.

ЄКПЛ забороняє: тортури і нелюдське та принизливе поводження; рабство і підневільну працю; дискримінацію в реалізації гарантованих конвенцією прав; випровадження з країни власних громадян або відмову їм у в'їзді в країну; колективне випровадження іноземців.

Протокол № 1 до Конвенції, який було підписано 20 березня 1952 р. (набрав чинності 1954 р.), містив права: на мирне використання власного майна (ст. 1), на освіту (ст. 2) і на вільні вибори (ст. 3). Протоколом № 4, підписаним 16 вересня 1963 р. (набрав чинності 1968 р.), до Конвенції було додано заборону позбавлення свободи за борги (ст. 1), свободу пересування (ст. 2).

Особливо важливим стало прийняття Радою Європи 28 квітня 1983 р. Протоколу № 6 (набрав чинності 1985 р.), яким уперше вводилась вимога скасування смертної кари у мирний час. Протокол № 7, прийнятий 22 листопада 1984 р. (набрав чинності 1988 р.), включив у правове поле Конвенції процедурні гарантії у разі вислання іноземців (ст. 1), право на оскарження вироків у кримінальних справах у другій інстанції (ст. 2), право на компенсацію у випадку судової помилки (ст. 3), право не бути засудженим чи покараним двічі (ст. 4), рівноправність подружжя (ст. 5). Протоколом № 12, підписаним 4 листопада 2000 р. (набрав чинності 2005 р.), введено загальну заборону дискримінації, а Протоколом № 13, який підписаний 3 травня 2002 р. і набув чинності 1 липня 2003 р., скасовано смертну кару.

При цьому варто зазначити, що в Конвенції міститься норма про те, що перелік гарантованих прав та свобод не є вичерпним.

Другий розділ (ЄКПЛ) містить положення про створення та функціонування Європейського суду з прав людини, який є органом, що забезпечує захист прав та свобод, передбачених Конвенцією. Право звернутись до Європейського суду з прав людини виникає якщо вичерпані всі національні засоби захисту прав, передбачені у Конвенції. Третій розділ (ЄКПЛ) визначає процедурні питання для держав-учасниць стосовно ви-

конання Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод національними урядами, а також повноваження органів Ради Європи та їх посадових осіб щодо контролю та нагляду за цим.

23 лютого 2006 р. Верховна Рада України прийняла Закон "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" № 3477-IV. Розділ 4 цього закону було присвячено питанням застосування Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Відповідно до ст. 17 закону Конвенція та практика Європейського суду з прав людини визнаються джерелом права на території України. Більше того, цей нормативно-правовий акт зобов'язує застосовувати Конвенцію не лише в судовій, а й в адміністративній практиці. Міністерство юстиції зобов'язано здійснювати експертизу всіх нормативно-правових актів, які підлягають державній реєстрації на відповідність вимогам Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Міністерства та відомства забезпечують систематичний контроль за додержанням у рамках відомчого підпорядкування адміністративної практики, що відповідає Конвенції та практиці Суду. Загалом Конвенція відіграє надзвичайно важливу роль у зв'язку з тим, що до української системи права імплементована європейська система захисту прав людини.

Літ.: *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод* // Офіц. вісн. України. – 2006. – 23 серп. (№ 32); *Закон України про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини* // Уряд. кур'єр. – 2006. – 30 берез. (№ 60); *Мучник А. Г.* Філософія достоїнства, свободи и прав человека / А. Г. Мучник. – К. : Парлам. изд-во, 2009.

Мельник Ю.В.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ АБО ОРГАНАМИ ВЛАДИ (далі – **Конвенція**)

– міжнародна угода, підписана у Мадриді 21 травня 1980 р. Україна приєдналася до **К.** у 1993 р. Транскордонне співробітництво відповідно до **К.** визначається як "будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або тери-

торіальними владами, що перебувають під юрисдикцією двох або кількох Договірних Сторін, а також на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей”. Відповідно до “Методичних рекомендацій щодо транскордонного співробітництва місцевих і регіональних влад в Європі”, виданих Радою Європи, основоположним принципом транскордонного співробітництва є встановлення зв’язків та договірних відносин у прикордонних зонах з метою пошуку спільних рішень та ідентичних проблем.

Розвиток транскордонного співробітництва між територіальними громадами або владами є пріоритетним напрямом зовнішньої та внутрішньої політики Ради Європи. Її основним внеском у визначення правових засад такого співробітництва була саме ця **К.** та два протоколи до неї, прийняті 9 листопада 1995 р. та 5 травня 1998 р. (набрав чинності 5 лютого 2005 р.). Протокол № 1 переважно стосувався створення і функціонування органу транскордонного співробітництва, у Протоколі № 2 йдеться про “міжтериторіальне співробітництво”, під яким розуміють будь-яку спільну діяльність, спрямовану на започаткування відносин між територіальними громадами або властями двох чи більше Договірних Сторін, крім відносин транскордонного співробітництва між сусідніми властями, включаючи укладання угод про співробітництво з територіальними громадами або властями інших сторін.

В основному тексті **К.** міститься 12 статей. **К.** передбачає, що договірні держави зобов’язалися підтримувати та заохочувати транскордонне співробітництво між територіальними громадами. У ст. 2 наводяться формулювання поняття “територіальні громади або органи влади”, які здійснюють місцеві або регіональні функції та визнаються як такі внутрішнім законодавством кожної держави. Кожна Договірна Страна держави під час підписання цієї **К.** або після цього у повідомленні на ім’я Генерального секретаря Ради Європи може визначити громади або органи влади, види діяльності і форми, якими вона має намір обмежити сферу застосування цієї **К.** або які вона має намір виключити з неї.

К. передбачає, що Договірні Сторони можуть враховувати типові міждержавні дво- або багатосторонні угоди, вироблені у Раді

Європи і спрямовані на сприяння співробітництву між територіальними громадами та органами влади. Ці рамкові угоди, статuti та договори призначаються для керівництва і не мають сили договору. Договірним Сторонам дозволяється визначити контекст, форми та межі діяльності територіальних громад і органів влади у сфері транскордонного співробітництва. Договірні Сторони зобов’язуються усувати будь-які юридичні, адміністративні або технічні труднощі, що гальмують транскордонне співробітництво. Передбачено проведення консультацій договірних сторін, взаємний обмін інформацією. Додаток до тексту **К.** має назву “Типові угоди, статuti та договори, а також угоди, статuti та договори про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними громадами або органами влади”. Виключно до компетенції держав-учасниць належать лише: міждержавні угоди про розвиток транскордонного співробітництва; угоди про регіональні транскордонні зв’язки. Інші міждержавні угоди встановлюють лише юридичні межі, у рамках яких територіальні громади та органи влади реалізують транскордонне співробітництво.

В усій Європі найбільшого розвитку, починаючи з 1980 р., в цьому контексті набуло утворення об’єднань територіальними громадами або органами влади, які часто називали “євро регіонами”, що спрямовані на розвиток взаємного інформування, координацію діяльності та пряму дію залежно від засобів та обставин між їх членами. Поширення “Євро регіонів” в більшості, якщо не в усіх європейських державах та на численних її кордонах, зумовило необхідність гармонізації правил, що застосовуються до них. Юридичний статус цих об’єднань значно відрізняється в різних державах, і вони не користуються визнанням на європейському рівні. Європейські міністри, відповідальні за питання місцевого і регіонального розвитку, під час зустрічі в Будапешті 24-25 лютого 2005 р. визнали необхідність створення “чітких та ефективних правових засад для інституційного співробітництва між територіальними громадами або органами влади (євро регіонами)” (Декларація щодо забезпечення належного врядування на місцевому і регіональному рівні, “Будапештський Порядок денний”). Голови держав та урядів держав-членів Ради Європи під час зустрічі у

Варшаві 16-17 травня 2005 року вирішили “поглибити розвиток транскордонного співробітництва та стандарти демократії і належного врядування, включаючи функціонування публічної служби”. На наступній сесії у Валенсії 15-16 жовтня 2007 р. європейські міністри підтвердили свій намір щодо створення “чітких та ефективних правових засад для інституційного співробітництва” та погодилися “продовжити роботу над розробкою проекту Протоколу до Мадридської рамкової конвенції про об’єднання єврорегіонального співробітництва”.

Робота над проектом третього протоколу розпочалася у 2004 р. в рамках Комітету експертів з питань транскордонного співробітництва під егідою Європейського Комітету з питань місцевої та регіональної демократії (CDLR). Початковою метою була розробка **К.**, яка б містила “єдиний закон” щодо юридичного статусу органів транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Після того, як Європейське співтовариство розпочало роботу над регламентом про юридичний статус органів прикордонного співробітництва (пропозиція Комісії від 14 липня 2004 р., потім Регламент (ЄС) № 1082/2006 Європейського Парламенту та Ради від 5 липня 2006 р. щодо Європейського об’єднання територіального співробітництва (ЄОТС)), ця робота була переорієнтована на підготовку проекту третього протоколу до Мадридської Конвенції, який би передбачив основні положення щодо створення та функціонування органів транскордонного і міжрегіонального співробітництва, водночас повністю відповідаючи Регламенту ЄС.

Робота була виконана Комітетом експертів з питань транскордонного співробітництва та його наступником – Комітетом експертів з питань місцевих та регіональних інституцій та співробітництва. Європейський Комітет з питань місцевої та регіональної демократії ухвалив проект третього протоколу 24 квітня 2009 р. Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив текст протоколу 9 вересня 2009 р. та погодився відкрити його для підписання та ратифікації з нагоди 16-ї сесії Європейської конференції міністрів Ради Європи, відповідальних з питань місцевого і регіонального врядування під час зустрічі в м. Утрехт (Королівство Нідерланди) 16-17 листопада 2009 р.

Оскільки **К.** є рамковою, то вона визначає лише найголовніші засади транскордонного співробітництва і відкриває широкий простір для Договірних Сторін щодо його конкретизації.

Літ.: *Європейська конвенція про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними громадами або органами влади* // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 9; *Воронкова В. Г. Муніципальний менеджмент* / В. Г. Воронкова. – К. : [б. в.], 2004; *Драгоманов М. Старі Хартії Вільності* / М. Драгоманов // Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст. : хрестоматія / за ред. О. І. Семківа. – Львів : [б. в.], 1996. *Кушніренко О. М. Державна підтримка розвитку транскордонного співробітництва* : автореф. дис. ... канд. держ. упр. / Кушніренко О. М. – К., 2007.

Хаварівська Г.С., Лутчак І.Ф.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКСКЛЮЗІЇ – багатофакторна

концепція, що розкриває механізми виключення індивідів та груп з участі в соціальному обміні. **Є.к.с.е.** сформувалася на тлі концепції відносної бідності П.Таунзенда. На її основі Рада Міністрів ЄС у грудні 1984 р. запропонувала таке трактування бідності: це люди, сім’я чи група, ресурси (матеріальні, культурні та соціальні) яких настільки обмежені, що виключають їх з мінімально прийняттого способу життя, який має решта жителів тих європейських країн, де вони проживають. Важливим моментом у цьому визначенні є розуміння того, що бідність – це відхилення від “нормального” життя через обмеженість ресурсів.

Зазначена концепція вплинула не тільки на академічні кола, а й на політичні. Концепція соціальної ексклюзії виявилася більш зручною, оскільки безпосередньо не заперечувала післявоєнну політику Welfare State, ключовим пунктом якої була ліквідація бідності. **Є.к.с.е.** перенесла акцент з бідності як соціального явища на індивідуальний вимір буття окремої особи. Зміна парадигм знайшла відображення в ініційованих Комісією ЄС та санкціонованих Європарламентом спеціалізованих програмах щодо боротьби із *соціальною ексклюзією* в Європі. Діяльність у межах цих програм дала змогу чітко артикулювати, в яких саме ситуаціях люди страждають від ексклюзії: у разі, якщо вони перебувають у невідгідному становищі з точки зору освіти, кваліфікації, зайнятості, житлових, фінансових ресурсів тощо; коли

їхні шанси отримати доступ до соціальних інститутів, що здійснюють розподіл життєвих шансів, є відчутно нижчими порівняно з іншим населенням; подібні обмеження мають часову протяжність.

Петер Абрахамсон, професор соціології університету Копенгагена (Данія), так розмежує концепції бідності та ексклюзії:

Позиції	Бідність	Ексклюзія
Ситуація	Брак необхідних ресурсів	Обмеження загальноприйнятих прав
Причина	Фрустрація потреб	Дискримінація від інститутів інтеграції
Перспектива	Статична (стан)	Динамічна (процес)
Тип соціальної стратифікації	Вертикальна (вищі – нижчі класи)	Горизонтальна (“інсайдери – аутсайдери”)
Можливі заходи щодо захисту	Соціальні трансфери (гарантований мінімальний дохід)	Соціальні послуги (заходи щодо активації)
Дисциплінарний підхід	Економічний	Соціологічний

Зазначені зміни були зумовлені новим контекстом життя сучасного суспільства. На сьогодні дедалі більше втрачають значення відносини в координатах “верх-низ” (вищий клас–нижчий клас), натомість більшої ваги набувають відносини “центр–периферія” (тобто “зсередини–ззовні”, “інсайдери–аутсайдери”). На думку М.Кастельса, на сьогодні населення Земної кулі пододало поняття простору і часу, тож виокремлюються нові спільноти, які можуть жити як у різних просторах (глобальному, локальному), так і в різному часі.

Тож **Є.к.с.е.** є постмодерним варіантом концепції бідності. При цьому поняття ексклюзії включає поняття “бідність”, однак остання не перекриває ексклюзії повністю. Сама по собі бідність не веде до виключення. Однак за умов наявності численних механізмів дискримінації певні категорії людей починають “випадати” з соціальних мереж, навіть з родинного та найближчого оточення.

Є.к.с.е. динамічна, вона має багатofакторний характер, що розкриває механізми виключення індивідів та груп з участі в соціальному обміні. Саме тому починаючи з 1990-х рр. політична спільнота у межах ЄС вважає соціальну ексклюзію більш адекватною концепцією боротьби із соціальною несправедливістю, ніж концепцію бідності.

Німецький дослідник Ульріх Бек сучасне суспільство схарактеризував як суспільство

ризиків, відповідно на зміну старої держави добробуту, що тяжіла до солідарності та рівності, прийшла нова держава добробуту, головними цінностями якої стали безпека та розподіл ризиків. Ці думки знайшли відображення в “Зеленому меморандумі про майбутнє соціальної політики в Європі” 1993 р., у якому була поставлена під сумнів можливість позитивного розвитку суспільства, виходячи з наявних умов держави добробуту, оскільки існує ризик утворення такого суспільства, в якому створення багатств буде прерогативою висококваліфікованої робочої сили, в той час коли доходи за принципом соціальної справедливості будуть перерозподілятися на користь значної маси економічно неактивних людей. Таке суспільство вочевидь стане роз’єднаним та неконкурентоспроможним.

Європейська Комісія та Рада Європи на сьогодні пов’язують соціальну ексклюзію з неадекватною реалізацією соціальних прав. Ексклюзія пов’язана не тільки з індивідуальними відмінностями (і, відповідно, із можливостями вибору, які має людина), а й із соціальною диференціацією, вже створеними у суспільстві структурами та асоціаціями, існуючою системою поділу праці тощо. Саме з розуміння цього виводиться європейська правозахисна практика, яка тісно пов’язує соціальну ексклюзію з проблемами бідності та питаннями справедливості й можливості реалізації власних прав.

Є.к.с.е. орієнтується на захист прав, які були зафіксовані практично у всіх міжнародних конвенціях, у тому числі у Європейській соціальній хартії.

Лит.: *Abrahamson P.* Postmodern Governing of Social Integration or Risk Management / *P. Abrahamson // Sociologisk Rapportserie.* – 1998. – N 13; *Townsend P.* The international analysis of poverty / *P. Townsend.* – New York : Harvester Wheatsheaf, 1993; *Бек У.* Общество риска. На пути к другому модерну / *У. Бек.* – М. : Прогресс-Традиция, 2000; *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество, культура / *М. Кастельс.* – М. : ГУ ВШЭ, 2000.

Міхеєва О.К.

ЄВРОПЕЙСЬКА ПАТЕНТНА КОНВЕНЦІЯ (див. *Європейська патентна організація*).

ЄВРОПЕЙСЬКА ПАТЕНТНА ОРГАНІЗАЦІЯ (англ. European Patent Organization) – міжнародна патентна організація, яка регулює патентне право у Європі з метою охо-

рони прав на винаходи, промислові зразки, товарні знаки тощо. Основні цілі діяльності **Є.п.о.** – видача європейських патентів, який надає його власнику патентний захист протягом 20 років, поширення співробітництва між європейськими державами в галузі охорони інтелектуальної власності та посилення патентного захисту завдяки єдиній процедурі видачі патентів. **Є.п.о.** була створена в 1977 р. на основі Конвенції про видачу європейських патентів, підписаній в 1973 р. Штаб-квартира **Є.п.о.** розміщена в Мюнхені (Німеччина). **Є.п.о.** з 1993 р. укладає з державами не членами **Є.п.о.** договори про поширення дії європейських патентів на їх території за умови, що ці країни мають власне патентне відомство і прийняли закон про охорону інтелектуальної власності. Видані за таких умов патенти представляють у цих країнах такий самий захист, як і європейські патенти **Є.п.о.**

Крім **Є.п.о.**, міжнародний захист прав на інтелектуальну власність здійснюють Паризький союз (група країн, які підписали Паризьку конвенцію про охорону промислової власності), Бернський союз (група країн, які підписали Бернську конвенцію про охорону літературних та художніх витворів) та Всесвітня організація інтелектуальної власності (World Intellectual Property Organization, WIPO). Членом WIPO може стати будь-яка держава, яка є членом одного з двох (Паризького чи Бернського) союзів. Європейська патентна конвенція (**Є.п.к.**) – конвенція про видачу європейських патентів, завдяки якій 5 жовтня 1973 р. у Мюнхені була реалізована ідея щодо створення європейської патентної системи. Об'єктом патентування в межах однієї країни найчастіше є винаходи. Винаходом визнається технічне вирішення, яке має новизну і суттєві відмінності від аналогів. Охорона прав винахідника здійснюється за допомогою патентів. Патент (від лат. *patens* – свідоцтво, грамота) – документ, який засвідчує визнання державою технічного вирішення винаходом і закріплює за особою, якій він виданий (патентовласником), виключні права на його винахід. Патент видається державним патентним відомством винахіднику чи його правонаступнику (право на службовий винахід належить підприємцю) за його заявою, розглянутою відповідно до процедури, встановленої законодавством певної країни. Строк дії патен-

ту також встановлюється національним законодавством (переважно 15-20 років). Виключне право патентовласника полягає в наданні йому монопольного права на застосування винаходу. Патент охороняє права власника тільки в країні, де він виданий. У країнах Європейського Союзу визнаються дійсними тільки європейські патенти.

Є.п.к. регулює процедуру видачі європейського патенту, який з дати його публікації в тих країнах, для яких він був виклопотаний, закріплює за власником патенту такі самі права та відповідний термін дії, які надаються національним патентом. У **Є.п.к.** закріплені принцип вільного доступу для представника будь-якої країни незалежно від її членства в **Є.п.о.** Тому заявка може бути подана будь-якою особою незалежно від її громадянства і місця проживання, фізичною чи юридичною, спільно або індивідуально. На національній стадії міжнародна заявка розглядається в патентних відомствах тих держав, у яких заявник має намір забезпечити охорону. При цьому враховуються результати міжнародного пошуку і міжнародної попередньої експертизи. Національні відомства ухвалюють рішення про видачу або про відмову у видачі патенту. Вони діють на підставі РСТ (Patent Cooperation Treaty) – Договору про патентну кооперацію, укладеному в 1970 р. в рамках Паризької конвенції. У сфері подання та розгляду заявок на винаходи цей договір дає заявнику можливість подати тільки одну міжнародну заявку і вказати ті країни, що підписали договір, у яких потрібна охорона заявленого винаходу.

Паризька конвенція по охороні промислової власності (англ. Paris Convention for the Protection of Industrial Property), підписана у першій редакції у Парижі 20 березня 1883 р., є однією з найперших та найважливіших міжнародних угод у сфері *інтелектуальної власності*. Надалі Конвенція неодноразово переглядалась і доповнювалась. У країнах-учасниках Паризька конвенція діє за різними редакціями залежно від того, який з її текстів був ратифікований країною. Учасники Конвенції утворюють так званий Міжнародний союз по охороні промислової власності (також відомий як *Паризький союз*). За цією конвенцією патенти будь-якої країни-учасниці є доступними всім іншим учасникам цієї конвенції. **Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів** (англ. Berne

Convention for the Protection of Literary and Artistic Works), підписана 9 вересня 1886 р. у Берні, є міжнародною угодою, яка визначає, що як тільки твір зафіксовано на будь-якому фізичному носії, його автор автоматично стає власником всіх авторських прав на цей твір та будь-які похідні твори.

Всесвітня організація інтелектуальної власності (англ. World Intellectual Property Organization або WIPO, фр. Organisation mondiale de la propriété intellectuelle або OMPI) є одним із спеціалізованих агентств ООН, яке створене з метою забезпечити захист інтелектуальної власності на світовому рівні. Була утворена в 1970 р. на основі Конвенції про заснування WIPO, підписаної в Стокгольмі в 1967 р. WIPO сприяє підписанню нових міжнародних угод та модернізації національних законодавств, заохочує адміністративне співробітництво між країнами, надає технічну допомогу країнам, що розвиваються, і утримує служби, які полегшують міжнародний захист винаходів, знаків, промислових зразків, творів та інших об'єктів інтелектуальної власності.

Літ.: *Интеллектуальная собственность в Украине: правовые основы и практика* : в 4 т. / общ. ред. А. Д. Святоцкий ; Акад. правов. наук Украины, Гос. патент. ведомство Украины. – К. : Ін Юре, 1999. – Т. 1 : Право інтелектуальної власності / С. А. Довгий [и др.] ; ред. В. М. Литвин, С. А. Довгий. – К. : Ін Юре, 1999. – 489 с.; *Право інтелектуальної власності* / М. В. Паладій [та ін.] ; заг. ред. М. В. Паладій ; Держ. департамент інтелектуальн. власності, АПН України ; Ін-т приват. права і підприємництва. – К. : Парламент. вид-во, 2006. – 432 с.; *Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України* / Верховна Рада України ; Ком. з питань науки і освіти ; упоряд. Г. О. Андрощук [та ін.] ; заг. ред. В. І. Полохало. – К. : Парлам. вид-во, 2008. – 408 с.; *Соснін О. В.* Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України / О. В. Соснін. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 572 с.; *Інтелектуальна власність у формуванні інноваційної економіки України: проблеми законодавчого забезпечення та державного регулювання* : матеріали слухань у Ком. Верхов. Ради України з питань науки і освіти / за заг. ред. проф. В. І. Полохала ; авт.-упоряд. Г. О. Андрощук ; Верховна Рада України ; Ком. з питань науки і освіти. – К. : Парлам. вид-во, 2010. – 383 с.; *Крайнев П.* Економічна доцільність патентування винаходів за кордоном / П. Крайнев // *Право України*. – 2002. – № 5.

Загайнова Л.І.

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА СУСІДСТВА (European Neighbourhood Policy) – один з видів процесу європейської інтеграції у формі нової політики Європейського Союзу, яка має на меті створити на південь і схід від нових кордонів розширеного ЄС зону стабільності, миру та добробуту шляхом налагодження тісних довготривалих відносин із сусідніми країнами. Уперше принципи **Є.п.с.** були викладені в зверненні Європейської Комісії під назвою “Розширена Європа” у березні 2003 р., а в травні 2004 р. з’явився більш детальний документ стратегічного характеру щодо **Є.п.с.**

Основною метою **Є.п.с.** є уникнення появи нових ліній поділу між розширеним ЄС і його сусідами та надання їм можливості брати участь у різних видах діяльності Євросоюзу шляхом тіснішої політичної, економічної, культурної співпраці та взаємодії в галузі безпеки. **Є.п.с.** спрямована на виконання одного з основних завдань Євросоюзу – зробити особливий внесок у забезпечення стабільності й належного урядування у найближчому оточенні ЄС і сприяти створенню кола країн з належним урядуванням на схід від ЄС та на кордонах Середземномор’я, з якими ЄС міг би тісно співпрацювати.

Є.п.с. поширюється на такі країни, як Алжир, Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Молдова, Марокко, Сирія, Туніс, Україна та Палестинська автономія. **Є.п.с.** пропонує сусіднім країнам привілейовані відносини, які будуватимуться на взаємному визнанні спільних цінностей, переважно у сфері верховенства права; справедливого управління; дотримання прав людини, зокрема прав меншин; принципів ринкової економіки та безперервного розвитку. На основі стратегії розробляються детальні плани дій з кожною країною-партнером. Плани дій визначають пріоритетні завдання, виконання яких має зблизити країну з ЄС.

Є.п.с. стала відповіддю на нову геополітичну реальність, що постала внаслідок останнього розширення ЄС, і здійснюється через двосторонні плани дій, погоджені й укладені Євросоюзом з кожною країною-сусідкою терміном дії на три роки. Такі плани дій як справжні управлінсько-правові інструменти реалізації **Є.п.с.** визначають зміст політичних та економічних реформ стосовно коротко- та середньострокових пріоритетів. Украї-

на та ЄС підписали План дій Україна – ЄС 21 лютого 2005 р. Завдання, яке поставили перед собою сторони на трирічний строк дії плану, зводилося до встановлення тісніших відносин, спрямованих на стабільність, безпеку та добробут.

Першим важливим кроком щодо встановлення конкретних умов, на яких ЄС тісніше працює зі своїми сусідами, була Стратегія та звіти про сусідні країни, представлена Комісією 12 травня 2004 р., у якій конкретизовано основні складові **Є.п.с.** за допомогою принципів, географічного масштабу, методології впровадження цієї політики та питань, що стосуються регіональної співпраці. Стратегія також пояснює, у який спосіб має надаватися фінансова підтримка впровадженню **Є.п.с.** і визначає, як буде здійснюватися співпраця у таких сферах, як економічно-соціальний розвиток, торгівля та енергетика.

Результати першого оцінювання досягнутих успіхів у виконанні Планів дій та запровадженні **Є.п.с.** були опубліковані Європейською Комісією в грудні 2006 р., а другі та детальні 12 національних звітів щодо успіхів – у квітні 2008 р. Підсумовуючи результати першого року застосування **Є.п.с.**, Комісія у Повідомленні від 4 грудня 2006 р. “Про посилення Європейської політики сусідства” дійшла висновку, що перші 18 місяців запровадження **Є.п.с.** заклали міцні підвалини для посиленних відносин між Союзом та його сусідами і що **Є.п.с.** тепер має фінансовий інструмент спеціального призначення – Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЄІСП), який помітно підвищить якість допомоги з боку ЄС і надасть більше ресурсів для підтримки реформ у країнах-партнерах. ЄІСП замінив програми TACIS та MEDA. В період з 2007 р. до 2013 р. ЄІСП сприятиме посиленій співпраці і поступовій економічній інтеграції між ЄС і країнами-партнерами. **Є.п.с.**, на думку Комісії, досить швидко досягла високих результатів. Зокрема, запроваджено інструмент інвестування у країни-сусіди, започатковано ініціативу регіонального виміру для Сходу Чорноморська взаємодія (синергія), досягнуто значних успіхів щодо надання можливостей участі країн-партнерів ЄПС у програмах ЄС та його агенцій. Незважаючи на це залишається ще багато питань, які потребують вирішення. Багато країн-учасниць ЄПС по-

трують проведення політичного, соціального та економічного реформування. Тому Комісією запропоновано подальші дії, які б зробили цю політику ще більш ефективною. Запровадження таких дій вимагатиме політичного управління, партнерського підходу та вирішення цілої низки суперечливих питань, оскільки фактично йдеться про спроможність ЄС розробляти свою зовнішню політику на додаток до розширення своїх кордонів, яке має бути ефективним для сприяння майбутнім перетворенням та реформам. 5 грудня 2007 р. було опубліковано Повідомлення Європейської Комісії під назвою “Міцна Європейська політика сусідства”, зміст якого базується на концептуальному аналізі функціонування **Є.п.с.** та містить пропозиції щодо подальших кроків, необхідних для підвищення її ефективності протягом наступного, 2008 р.

Вартим уваги є те, що згідно з концепцією **Є.п.с.** об'єктами її дії не можуть бути країни Європейської економічної зони, а також країни-кандидати, потенційні кандидати та Росія. Виходячи з цього, можна зробити логічний висновок, що Україна, на яку поширюється **Є.п.с.**, не розглядається Євросоюзом у контексті цієї політики навіть як потенційний кандидат на вступ до ЄС. Можливо така позиція Євросоюзу пояснюється тим, що **Є.п.с.** є односторонньою ініціативою ЄС щодо Південного Середземномор'я, Близького Сходу та окремих країн Східної Європи. Проте Україна зацікавлена розвивати двосторонні відносини з ЄС у напрямі реалізації стратегічної мети – вступу до ЄС. При цьому Україна апелює до ст. 49 Договору про заснування ЄС, п. 5 Рекомендацій Європейського Парламенту на переговори ЄС з Україною від 12 липня 2007 р. та п. b Резолюції Європейського парламенту від 25 лютого 2010 р. щодо ситуації в Україні, відповідно до яких ЄС відкритий для будь-якої європейської держави, що поділяє його демократичні цінності.

Крім України, під безперспективність отримання членства в ЄС потрапили й інші країни Східної Європи, на які поширюється **Є.п.с.**, що, у свою чергу, може спричинити дестабілізацію й подальшу стагнацію країн регіону. **Є.п.с.** не влаштувала Україну з самого початку як країну, яку не можна називати сусідом Європи, оскільки вона, власне, є географічною частиною в її центрі.

Подальша співпраця у рамках **Є.п.с.** показала, що Україна зробила багато значних кроків на шляху до європейської інтеграції та зміцнення стабільності й безпеки на Європейському континенті. Тому для продовження цього процесу єдиних рамок **Є.п.с.** стало вже замало. Такий розвиток подій зумовив гостру потребу у виокремленні південного й східного напрямів **Є.п.с.** Східний напрям мав визначити європейську ідентичність східних партнерів, сформувати двосторонні відносини та багатостороннє співробітництво, які б відрізнялися від південного напрямку **Є.п.с.** і враховували особливості Східної Європи та Південного Кавказу. Впровадження нових ініціатив ЄС було також зумовлено незадовільними результатами попередніх ініціатив. Спочатку за ініціативою Франції був відокремлений південний напрям під назвою “Союз для Середземномор’я”. Зазначена ініціатива просуvalася переважно Францією з істотними труднощами, оскільки країни – члени ЄС, які не мали виходу до Середземного моря, не сприймали створення нового Союзу в цьому регіоні за їх участю. Напередодні засідання Європейської Ради, 28 травня 2008 р., президент Франції Ніколя Саркозі, перебуваючи з візитом у Польщі, висунув ідею створення союзу в Середземноморському регіоні. Скептичність Польщі стосовно створення будь-якого союзу у цьому регіоні зумовило започаткування двох нових ініціатив: щодо Сходу та Півдня Європи. Франція заручилася підтримкою Польщі для планів на період Французького Президентства в ЄС та для створення Союзу для Середземномор’я, а Польща натомість заручилася підтримкою своїх планів щодо розвитку політики ЄС у східному напрямі. У результаті такого компромісу 23 травня 2008 р. була оформлена спільна пропозиція Польщі й Швеції “Східне партнерство”. Південний же напрям **Є.п.с.** був оформлений 13 липня 2008 р. на саміті Союзу Середземномор’я. Варто зауважити, що сама ідея відокремлення східного напрямку **Є.п.с.** існувала задовго до виникнення вищезгаданої ініціативи “Східного партнерства” і набула активного розвитку одночасно з ініціативою створення Союзу для Середземномор’я. Так, 22 квітня 2008 р. представник Європейського парламенту від Німеччини Інго Фрідріх задекларував ідею створення Східноєвропейського Союзу. Було запропоновано ство-

рити на східному напрямі ЄС організацію, до якої б увійшли Україна, Молдова та країни Південного Кавказу. Одразу було проведено два засідання: засідання країн Вишеградської групи та спільне засідання цих країн, а також Швеції та України, які зафіксували чітке прагнення посилити східний напрям **Є.п.с.**

Напрямок посилення східного вектора **Є.п.с.** став одним з пріоритетних у зовнішній політиці Польщі на 2008 р., яка позиціонує себе лідером у цьому питанні. Польща намагається зміцнити свою позицію в ЄС, насамперед за рахунок посилення ролі в Східній Європі, має намір реалізовувати **Є.п.с.** на східному напрямку зі своїми партнерами: Чеською Республікою, Словаччиною, Угорщиною, Естонією, Литвою, Латвією, Румунією і Болгарією, а також із Швецією. На засіданні Європейської Ради у березні 2008 р. Польща підтримала пропозицію створити Союз для Середземномор’я і, таким чином, розраховувала на підтримку з боку ЄС для виокремлення східного напрямку **Є.п.с.** Ці прагнення Польщі були реалізовані й знайшли відображення, як уже зазначалося, в спільній польсько-шведській пропозиції “Східне партнерство” від 23 травня 2008 р., яка була представлена та ухвалена на засіданні Ради ЄС із загальних справ і зовнішніх відносин 26 травня 2008 р. та стала флагманською ініціативою Європейського Союзу. 25 травня 2011 р. Європейська Комісія та Високий представник ЄС із закордонних справ та безпекової політики опублікували щорічний “пакет політики сусідства”. Він складається з пропозицій щодо реформи **Є.п.с.**, 12 доповідей щодо поступу конкретних країн у 2010 р., зокрема України, а також галузевої доповіді та доповіді про Східне партнерство.

Наведемо окремі факти та цифри реалізації **Є.п.с.** щодо України: 2005 р. – ухвалено План дій ЄС-Україна; 2007 р. – розпочато переговори про укладання далекоюсяжної Угоди про асоціацію; 2007, 2008 та 2009 р. – мобілізовано Механізм ЄС із захисту цивільного населення, спрямований на здійснення першої оцінки шкоди довкіллю та необхідних дій для усунення наслідків забруднення у Керченській протоці, на оцінку наслідків паводків на річках Дністер та Прут, на допомогу Україні в боротьбі проти пандемії грипу та в запобіганні наслідкам можливого прориву дамби в Калуші; 2008 р. – набула

чинності Угода про спрощення візового режиму та Угода про реадмісію. Розпочато візовий діалог, довгостроковою метою якого є запровадження безвізового режиму; 2008 р. – Україна приєдналася до СОТ, у такий спосіб відкривши можливості для початку переговорів щодо глибокої та всебічної зони вільної торгівлі з ЄС; 2007-2010 рр. – бюджет допомоги Україні з боку Європейського інструменту сусідства та партнерства досяг 494 млн євро; додаткові 28,6 млн євро надано з бюджету Механізму допомоги на цілі урядування (Governance Facility); 2011-2013 рр. – Єврокомісія оголосила, що індикативний трирічний бюджет допомоги Україні з боку Європейського інструменту сусідства та партнерства дорівнюватиме 470,1 млн євро; 2008-2010 рр. – з бюджету Інвестиційного інструменту сусідства виділено 22 млн євро на фінансування п'ятьох проектів в Україні, передусім в енергетичному секторі. Україна також частково скористалася з 42 млн євро, виділених на реалізацію регіональних проектів у східному векторі Європейської політики сусідства; 2011-2013 рр. – у березні 2010 р. було ухвалено нову Національну індикативну програму для України на період з 2011 до 2013 р. Її бюджет – 470,1 млн євро. Програму спрямовано на підтримку досягнення ключових цілей, викладених в Порядку денному асоціації між Україною та ЄС: належного врядування та верховенства права; сприяння набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (зокрема розділу про глибоку та всебічну зону вільної торгівлі) та стійкого розвитку.

Літ.: *Bulletin of the European Union*. – 2003. – N 3. – P. 107-108; *General Report on the Activities on the European Union, 2006* (Brussels – Luxembourg, 2007). – P. 151-158. – Режим доступу : <http://europa.eu/bulletin/en/200712/p133002.htm>; *Грицяк І. А.* Європейська інтеграція у східноєвропейському та південному напрямках / І. А. Грицяк // Вісн. НАДУ. – 2008. – № 1. – С. 5-14; *Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України* / І. Ф. Газизуллін, М. М. Гончар, О. В. Коломієць та ін. ; за ред. В. Мартинюка. – К. : Агентство “Україна”, 2009. – 84 с.; “*Європейський простір*” – веб-портал просвропейського громадянського суспільства України. – Режим доступу : <http://eu.prostir.ua>; *Східне партнерство: поглиблення двосторонніх відносин і розвиток багатостороннього співробітництва* // Євробюлетень. – 2009. – № 5. – С. 4-6. – Режим доступу : <http://eeas.europa.eu>

Грицяк І. А.

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

– система цілей та дій держав і урядів країн ЄС, спрямованих на оптимальне забезпечення медичних потреб населення; система заходів, спрямованих на забезпечення якості надання медичної допомоги населенню і створення відповідних оптимальних умов для продовження його життя, вирішення стратегічних і тактичних завдань розвитку сфери охорони здоров'я відповідно до інтересів європейської та світової спільноти. **Є.п.с.о.з.** є складовою частиною соціальної політики держав і передбачає наукове обґрунтування стратегії і тактики покращання організації та якості надання медичної допомоги населенню.

Є.п.с.о.з. реалізується шляхом координації зусиль європейських країн, спрямованих на підтримання та покращання здоров'я населення Європи та світу. Суб'єктами **Є.п.с.о.з.** є центральні і місцеві органи влади держав ЄС, об'єктами – окремі галузі охорони здоров'я, соціальна інфраструктура, ресурси... **Є.п.с.о.з.** передбачає наявність чітких механізмів державного управління, які забезпечують контроль та реалізацію державної політики збереження здоров'я населення. Всебічне сприяння індивідуальному і громадському здоров'ю, яке широко впроваджено державними і громадськими організаціями в країнах Європейського регіону, продиктоване вимогами, які висуває сучасність перед суспільством.

Європейська структура системи охорони здоров'я являє собою двоступеневий рівень надання медичної допомоги – сімейний лікар та лікарня-госпіталь. Діяльність сімейного лікаря, на думку дослідників системи охорони здоров'я в європейських країнах, забезпечує не тільки гарантовану якість медичного обслуговування, але і є основою для регулювання фінансових потоків у галузі. Характерною рисою системи охорони здоров'я більшості розвинених країн є страхова медицина.

Перші спроби скоординувати політику в галузі охорони здоров'я здійснювалися ще на початку 1950-х рр. Так, у 1948 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Загальну Декларацію прав людини, в якій зафіксовано, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд і необхідне соціальне обслуговування, який необхідний для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї.

Питання правового регулювання охорони здоров'я розглядаються в багатьох міжнародних документах, прийнятих Генеральною Асамблеєю ООН, Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), Всесвітньою медичною асоціацією, Радою Європи тощо.

Згідно з концепцією "Поле здоров'я" стан здоров'я розглядається як наслідок способу життя, впливу довкілля, біології людини і охорони здоров'я. Саме цей підхід через 10 років покладено в основу загальної стратегії європейської охорони здоров'я, прийнятої ВООЗ в 1984 р., а також використано при укладанні Оттавської хартії охорони здоров'я, прийнятої в 1986 р.

У 1991 р. XXXIV сесія Парламентської асамблеї Ради Європи прийняла рекомендації урядам держав. Там, зокрема, зазначається, що здоров'я є показником якості життя і невід'ємною частиною соціального, економічного і культурного розвитку індивіда.

У 1992 р. Європейське бюро ВООЗ розробляє перспективні напрями розвитку охорони здоров'я населення, які були відображені в доповіді "Перспективи охорони здоров'я в Європі на майбутнє" ("*Perspectives on the Future of Health Care in Europe*"). В цій доповіді була визначена низка факторів, що найбільше впливає на стан здоров'я населення та охорону здоров'я в цілому в регіоні. Серед основних факторів були визначені: регулююча роль держави в охороні здоров'я; демографічні зміни, що впливають на стан здоров'я та медичну допомогу; швидкий розвиток медичних технологій; зміни соціального та політичного клімату в Європі. Більшість країн Європейського регіону ВООЗ сьогодні проводять ґрунтовний аналіз своїх систем охорони здоров'я, оцінюють можливості проведення реформ у галузі, виявляють нові підходи до фінансування, організації, політики та прийняття управлінських рішень з метою підвищення ефективності, рівня та якості надання медичної допомоги.

У Статуті, прийнятому ВООЗ проголошується, що уряди несуть відповідальність за здоров'я своїх народів, і ця відповідальність вимагає вжиття відповідних заходів соціального характеру в галузі охорони здоров'я. Провідною тезою політики ВООЗ у XXI ст. є запровадження відповідальності урядів держав за здоров'я населення. Перед урядами європейських держав Програмою ВООЗ

"Здоров'я – 21" поставлено 21 конкретне завдання, відповідно до яких і реалізується стратегія охорони здоров'я в Єврозоні.

Новий погляд європейських країн на здоров'я включає аналіз умов фізичного середовища, соціально-економічних умов існування людей і передбачає як важливу умову для збереження здоров'я нації активну участь у цьому процесі самого населення. Основними принципами стратегії Всесвітньої організації охорони здоров'я "Здоров'я для всіх" є: *справедливість* (основний принцип). Усім людям мають бути забезпечені рівні можливості для повної реалізації потенціалу здоров'я; *запобігання* захворюванням та зміцнення здоров'я. Це є найважливішими стратегічними підходами, що забезпечують досягнення людьми такого стану здоров'я, який дає змогу повністю використовувати їх фізичні, психічні та соціальні можливості; *активна участь* окремих людей, а також громад у визначенні пріоритетів, прийнятті та виконанні рішень, якщо вони добре інформовані та мотивовані; *співпраця* якомога більшої кількості складових суспільства з метою досягнення здоров'я для всіх. Міжгалузеві дії є необхідними для забезпечення здоров'я, захисту від факторів ризику довкілля, економічного та соціального оточення; *задоволення основних потреб* суспільства, що здійснюється через гармонійну систему охорони здоров'я, побудовану на первинній медичній допомозі та адекватній практиці направлення хворих до лікарів-спеціалістів, які надають прийнятні з урахуванням конкретних умов якісні послуги; *вихід* усе більшої кількості проблем у сфері охорони здоров'я *за межі національних кордонів*.

Серед важливих нормативно-правових актів, які регламентують повноваження громадян у питаннях охорони здоров'я, узагальнюючими є Лісабонська декларація з прав пацієнтів і Європейська хартія з прав пацієнтів. Перша з них розроблена та прийнята Всесвітньою лікарською асоціацією у 1981 р. (редакція 1995 р.). Декларація визначила стратегію щодо просування прав пацієнтів у Європі, що містить рекомендації: з розробки законодавства чи нормативного регулювання; з прийняття медичних чи інших професійних кодексів, хартій пацієнтів та інших подібних документів для побудови основ суспільного взаєморозуміння; з організації тісного співробітництва груп

пацієнтів та провайдерів медичних послуг; з необхідності державної підтримки громадських організацій у галузі прав пацієнтів; з проведення національних конференцій для вироблення спільних рішень; із залучення засобів масової інформації (ЗМІ) до інформування суспільства в галузі прав та відповідальності пацієнтів; з покращання системи освіти, а також подальшого просування досліджень у цій сфері.

Вагомим внеском у розвиток концепції прав пацієнтів стали задекларовані в Європейській Хартії пацієнтів 14 конкретних прав пацієнтів, частина яких є новими правами, що спрямовані на підвищення рівня захисту прав пацієнтів/громадян. До таких нових прав віднесено такі: *на повагу до часу пацієнта* – право одержувати необхідне лікування щонайшвидше і в межах наперед установленого часу на будь-якій стадії лікування; *на дотримання стандартів якості* – право доступу до високоякісних медичних послуг і дотримання чітких стандартів якості; *на безпеку при медичному втручанні* – право бути захищеним від спричинення шкоди, зумовленої неякісною роботою медичних установ або його персоналу; *мати нагоду доступу до сучасних досягнень* – право доступу до найсучасніших медичних процедур незалежно від економічних і фінансових міркувань; *на усунення невинуватих страждань і болю* – право на усунення, наскільки це можливо, страждань і болю на будь-якій стадії свого захворювання; *на лікування, що індивідуалізується* – право на застосування діагностичних або лікувальних програм, що максимально відповідають стану здоров'я пацієнта; *на компенсацію* за понесені фізичні або моральні ушкодження в результаті проведеного лікування; *на активну громадську позицію*, включаючи можливість здійснювати діяльність у спільних інтересах, спрямовану на захист прав у галузі медичної допомоги і право на участь у формуванні політики в галузі охорони здоров'я.

Для підвищення ефективності запровадження тієї чи іншої стратегії більшість європейських країн вжила комплекс заходів, що мали сприяти здійсненню реформи в галузі державного управління охороною здоров'я. Весь комплекс заходів, а також механізми їх досягнення можна розподілити на чотири окремі взаємопов'язані категорії: *створен-*

ня потенціалу (ресурси: технічні, управлінські і фінансові та інфраструктури, необхідні для здійснення реформи); *усунення чи використання соціальних факторів*, які перешкоджають, або сприяють розробці і реформуванню системи державного управління охороною здоров'я; *формування політичних союзів*: становлення відносин, які сприятимуть підтримці й успішному проведенню перетворень; *вироблення системних процедурних цілей*, досягнення яких сприятиме підтримці перетворень та активізуватиме їх проведення.

Найсерйознішою проблемою галузі охорони здоров'я в Європі стає підвищення вартості медичного обслуговування. Цей процес зумовлений такими факторами, як старіння населення, підвищення рівня захворюваності на хронічні хвороби та інвалідності, поява нових методів лікування та медичних технологій, а також надія населення на краще медичне обслуговування, що зростає. Зважаючи на проблеми, що постають у зв'язку з цим перед керівниками галузі охорони здоров'я, виникає необхідність розробки нових стратегій державного управління, метою яких є вдосконалення існуючих систем охорони здоров'я.

Літ.: *Здоровье – 21: Основы политики достижения здоровья для всех в Европейском регионе Всемирной организации здравоохранения* // ВОЗ, Европейское региональное бюро. – Копенгаген: [б. и.], 1999; *Ковжарова Е.* Міжнародний досвід вирішення проблеми фінансування системи охорони здоров'я: Практичні висновки для України / Е. Ковжарова // *Формування демократичного та ефективного державного управління в Україні*: матеріали наук.-практ. семінару 11-12 берез. 2002 р. / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2002; *Пліш Б. А.* Визначення пріоритетів в охороні здоров'я: Європейський досвід / Б. А. Пліш // *Зб. наук. пр. УАДУ*. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – Вип. 1; *Пліш Б. А.* Державне управління охороною здоров'я в країнах Східної Європи: досвід та можливість використання в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Пліш Б. А.; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2005; *Салтман Р. Б.* Реформи системи здравоохранения в Европе. Анализ современных стратегий: пер. с англ. / Р. Б. Салтман, Дж. Фигейрас. – М.: ГЭОТАР МЕДИЦИНА, 2000. – 432 с.

Мазур О.В.

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІЦЕЙСЬКА СЛУЖБА (див. *Європол*).

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРОКУРАТУРА – новий правоохоронний орган в Європейському Союзі, створений для боротьби проти злочинів, що завдають шкоди фінансовим інтересам Союзу. Згідно зі ст. 86 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДфЄС) **Є.п.** може заснувати при Євроюсті Європейська Рада за допомогою постанов (регламентів), що ухвалюються згідно зі спеціальною законодавчою процедурою. Рада діє одностайно після отримання згоди Європейського Парламенту.

Є.п., підтримуючи у належних випадках зв'язок з Європолем, відповідальна за розслідування злочинів проти фінансових інтересів Союзу, а також за звинувачення та притягнення до суду їх виконавців та спілників, як це визначено постановою (регламентом), що ухвалюються згідно зі спеціальною законодавчою процедурою. **Є.п.** виконує щодо таких злочинів функції обвинувачення в компетентних судах держав-членів.

Загальні положення про **Є.п.**, умови виконання її функцій, процесуальні правила стосовно її діяльності, а також правила щодо прийнятності доказів та правила судового контролю процесуальних заходів, вжитих під час виконання її функцій, визначають постанови (регламенти), що ухвалюються згідно зі спеціальною законодавчою процедурою. З метою розширення повноважень **Є.п.** на сферу тяжких злочинів транскордонного змісту та про внесення змін до ч. 2 ст. 86 ДфЄС щодо виконавців та спілників тяжких злочинів, що впливають на більш ніж одну державу-члена, Європейська Рада може у цей самий час або в подальшому ухвалити рішення про внесення змін до ч. 1 цієї статті. Європейська Рада діє одностайно після отримання згоди Європейського Парламенту та після проведення консультацій з Комісією.

Літ.: *Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії)* : пер. Держ. департаменту з питань адаптації законодавства / за заг. ред. Олени Зеркаль. – К. : Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.

Грицяк І.А.

ЄВРОПЕЙСЬКА РАДА (The European Council) – інституція, утворена в процесі європейської інтеграції (в 1974 р.), до складу якої входять голови держав або урядів (президенти / прем'єри) усіх держав-членів Європейського Союзу, Голова Європейської Ради та Голова Комісії. Верховний представ-

ник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки бере участь в її роботі.

Є.Р. надає Союзові необхідні для його розвитку імпульси і визначає його загальні політичні орієнтири та пріоритети. Вона не виконує законодавчих функцій.

Є.Р. збирається двічі кожні шість місяців; її скликає Голова. Якщо того вимагає порядок денний, члени Європейської Ради можуть вирішити, що кожному з них мають допомагати в роботі міністри, а Голові Європейської Комісії – член Комісії. У разі потреби Голова скликає спеціальне засідання Європейської Ради. Засідання проводить лідер держави-члена, яка головує в Раді ЄС.

Є.Р. – це найвищий орган, який формує політику ЄС, а тому його засідання називають самітами. Рішення, прийняті **Є.Р.**, надають основний імпульс розвитку політик ЄС, визначаючи їх напрям та загальні рекомендації.

Є.Р. (не плутати з Радою ЄС та Радою Європи) формально не належить до інституцій Союзу, однак залишається “останньою інстанцією” ухвалення багатьох рішень і уособлює міждержавну складову Європейського Союзу. **Є.Р.** започаткована згідно з комюніке, прийнятому в грудні 1974 р. на закритті Паризького саміту. Якщо в Договорах не обумовлено інакше, **Є.Р.** ухвалює рішення консенсусом.

Є.Р. обирає свого Голову кваліфікованою більшістю строком на два з половиною роки з правом переобрання на один строк. У разі виникнення перешкод або вчинення серйозного проступку **Є.Р.** може припинити повноваження Голови згідно з тією самою процедурою. Голова **Є.Р.**: очолює Раду та керує її роботою; забезпечує підготовку й послідовність роботи **Є.Р.** у співпраці з Головою Комісії та на основі роботи Ради із загальних питань; докладає зусиль щодо єднання та консенсусу в **Є.Р.**; звітує Європейському Парламентові після кожного засідання **Є.Р.** Голова **Є.Р.** як такий забезпечує на своєму рівні зовнішнє представництво Союзу в питаннях спільної зовнішньої та безпекової політики без шкоди повноваженням Верховного представника Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки. Голова **Є.Р.** не може обіймати національну посаду.

Є.Р. у рамках концепції Європейського Союзу взяла на себе провідну роль як його унікальна інституція, в основу та поступовий

розвиток якої покладено правові положення засновницьких договорів. До статусу інституції Європейської Спільноти вона була “піднята” ст. 2 Єдиного європейського акта, а до рівня інституції Європейського Союзу – ст. 4 Маастрихтського договору. Провідна роль, яку відіграє Є.Р. як орган, який має забезпечити Союз необхідним імпульсом для його розвитку й повинен визначити загальнополітичні керівні принципи цього, закріплена в ч. 1 ст. 4 Договору про ЄС. У результаті Є.Р. стала своєрідним гібридом: хоча формально вона більше не підпорядкована Договору про ЄСп, проте практично залишається пов’язаною з процесом європейської інтеграції, яка є підґрунтям Європейської Спільноти.

На відміну від інших інституцій, Є.Р. діє без будь-яких правил внутрішнього розпорядку. Цей недолік формальності є характерною особливістю вищого політичного органу, який скликається головною у Союзі державою-членом. Порядок денний засідань готується головною державою-членом, а самі засідання ЄР проводяться, як правило, в цій самій країні. Порядок денний відображає найбільш важливі поточні проблеми Союзу.

Після кожного засідання Є.Р. повинна представити Європейському Парламенту звіт своїх слухань і щорічний письмовий звіт щодо прогресу, досягнутого Союзом. У такий спосіб із залученням Європарламенту до систематичного огляду справ Союзу був створений додатковий демократичний елемент дебатів з питань майбутнього європейської інтеграції. Крім зазначених вище, особливості діяльності Є.Р. полягають у тому, що на відміну від інших інституцій, її рішення або резолюції є: політичними і загальними по суті; не мають юридичної сили; не є предметом судового контролю. Незважаючи на цю останню особливість Є.Р., щоб бути ефективними, її рішення або резолюції в певних випадках можуть бути “трансформовані” в обов’язкове законодавство (тобто набути форми і змісту таких правових актів, як постанова, директива чи рішення) відповідно до процедур, передбачених засновницькими договорами. У таких випадках політичні рішення чи декларації Є.Р. “вступають” у законотворчий процес, який має два етапи: політичний та юридичний. Після успішного проходження цих етапів за вста-

новленими процедурами політичні рішення чи декларації Є.Р. можуть набувати форми й змісту вищезгаданих правових актів ЄС, тобто поповнюють вторинне законодавство Європейського Союзу.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основа Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – (Серія “Б-ка держ. службовця у галузі європ. інтеграції”); *Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу* / пер. Держ. департаменту з питань адаптації законодавства М-ва юстиції України. – Б. м. : [б. в.], 2010; *Michael Shackleton. The European Council / Shackleton Michael // The Institutions of the European Union / Edited by John Peterson and Michael Shackleton. – Oxford University Press, 2006.*

Грицяк І. А.

ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ (ESDI, European Security and Defence Identity) – невід’ємна складова адаптації політичних та військових структур НАТО та ЄС до нових реалій міжнародного життя.

Обидва процеси почали відбуватися на основі Маастрихтського (1991 р.) та Амстердамського (1997 р.) договорів Європейського Союзу та відповідних декларацій Західноєвропейського Союзу, а також рішень, прийнятих Альянсом на Лондонському (1990 р.), Брюссельському (1994 р.), Мадридському (1997 р.), Вашингтонському (1999 р.) самітах, а також на засіданнях міністрів країн – членів НАТО.

У Договорі Європейського Союзу, який був підписаний у грудні 1991 р. в Маастрихті й набув чинності 1 листопада 1993 р., керівники ЄС погодились розвивати Спільну Зовнішню Політику і Політику Безпеки (Common Foreign Security Policy), що включала формування спільної оборонної політики, яка з часом може привести до створення спільної оборони. Ця угода містила посилання на Західноєвропейський Союз (ЗЕС) як на невід’ємну складову розвитку ЄС, який було створено Договором. Західноєвропейському Союзу пропонувалося ретельно готувати і втілювати у життя відповідні рішення, а також вживати заходів Європейського Союзу, які мають оборонне значення. На засіданні ЗЕС, яке відбулося в Маастрихті у грудні

1991 р. паралельно із засіданням Європейської Ради, країни-члени ЗЄС оприлюднили заяву, в якій вони погодилися з необхідністю розвивати власне **Є.с.б.о.** та підвищувати відповідальність європейців за оборонні справи.

У січні 1994 р. глави держав та урядів країн-членів НАТО вітали набуття Маастрихтським договором чинності і створення Європейського елемента Альянсу, який дасть змогу європейським членам НАТО робити більш вагомий внесок у безпеку усіх членів НАТО. Було наголошено на тому, що Альянс є важливим форумом для проведення консультацій між його членами, а також засобом узгодження політики з огляду на відповідальність за безпеку і оборону союзників, яку несуть учасники згідно з Вашингтонським договором. Також було схвалено зростаюче тісне співробітництво між НАТО і Західноєвропейським Союзом, що ґрунтується на засадах узгоджених принципів взаємодоповнення і прозорості. Це знайшло відображення в оприлюдненому рішенні про готовність надати ЗЄС доступ до ресурсів НАТО за умов консультацій у Північноатлантичній раді для проведення європейськими членами Альянсу операцій під керівництвом ЗЄС у рамках реалізації їх спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Глави держав та урядів країн-членів НАТО запропонували Північноатлантичній раді вивчити можливості розвитку та адаптації політичних і військових структур Альянсу з метою досягнення трьох цілей: більш ефективного і гнучкого виконання місій Альянсу, зокрема миротворчих; удосконалення співпраці з ЗЄС; створення власне **Є.с.б.о.** з перспективами подальшого розвитку.

У межах цього процесу була розроблена концепція Багатонаціональних об'єднаних оперативно-тактичних сил (БООТС) з метою покращання оперативної гнучкості, а також більш швидкого і мобільного розгортання сил, необхідних для виконання нових завдань у межах всіх місій Альянсу.

На засіданнях у Берліні та Брюсселі в червні 1996 р. міністри закордонних справ та оборони країн-членів НАТО вирішили, що власне **Є.с.б.о.** має розбудовуватись у межах НАТО як важлива складова процесу внутрішньої адаптації Альянсу до радикальних

трансформацій міжнародної системи безпеки. Це дасть змогу усім європейським членам Альянсу робити більш вагомий спільний внесок у діяльність НАТО, а також у разі необхідності спонукає їх до самостійних дій та підсилить трансатлантичне партнерство. За умов цілеспрямованого та ефективного використання переваг концепції БООТС власне **Є.с.б.о.** може бути відчутно посилене і дасть можливість створити єдині та ефективні збройні сили, спроможні діяти за умов політичного контролю і стратегічного керівництва з боку ЗЄС.

Відповідно на зустрічі у Вашингтоні у квітні 1999 р. глави держав та урядів країн-членів Альянсу схвалили роботу з подальшого розвитку **Є.с.б.о.** Було розпочато обговорення низки специфічних питань, а саме: засоби забезпечення ефективних взаємних консультацій, співпраці і гласності між Європейським Союзом (ЄС) і Альянсом, які ґрунтувались би на механізмах, що існують між НАТО і Західноєвропейським Союзом (ЗЄС); участь європейських членів Альянсу, які не входять до ЄС; практичні можливості доступу ЄС до планувальних можливостей НАТО, а також до ресурсів і потужностей Альянсу.

Однак на Кельнському саміті ЄС у червні 1999 р. були прийняті рішення про надання ЄС засобів і можливостей для розбудови Спільної європейської політики в галузі безпеки і оборони (European Security and Defense Policy). За цими рішеннями роль ЗЄС в розбудові **Є.с.б.о.** повинна була поступово перейти до Європейського Союзу. З огляду на це на початку XXI ст. **Є.с.б.о.** почала набувати інших форм. До набуття чинності 1 грудня 2009 р. рішень Лісабонського Договору, який було підписано на саміті ЄС 13 грудня 2007 р., країни-члени ЄС брали участь у двох паралельних процесах: Спільної Зовнішньої Політики і Політики Безпеки (Common Foreign Security Policy) та Спільної європейської політики в галузі безпеки і оборони (European Security and Defense Policy).

Літ.: Довідник НАТО. – К., 2002; *Європейський Союз* : підручник / кол. авт. ; за заг. ред. О. І. Пошедіна. – К. : НАОУ, 2006; *Копійка В. В.* Європейський Союз: історія і засади функціонування : навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; за ред. Л. В. Губерського. – К. : Знання, 2009; *Мировая политика в условиях кризиса* : учеб. пособие для студентов вузов / под ред. С. В. Коргунова. – М. : Аспект Пресс, 2010.

Мандрагеля В.А.

ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ (The European System of Central Banks) – система, що створена в процесі європейської інтеграції в 1998 р. у рамках третього етапу формування Економічного та монетарного союзу і складається з Європейського центрального банку (ЄЦБ) та Національних центральних банків (НЦБ) усіх 27 держав-членів Європейського Союзу. **Є.с.ц.б.** управляється керівними органами ЄЦБ. Її основною метою є підтримання цінкової стабільності. Без шкоди цій меті **Є.с.ц.б.** підтримує загальні економічні політики в Союзі для того, щоб сприяти досягненню його цілей.

НЦБ держав-членів ЄС, які не входять до зони євро, наділені окремим статусом у межах **Є.с.ц.б.** Це зумовлено тим, що вони проводять свою власну національну валютну політику і не беруть участі в ухваленні рішень стосовно єдиної валютної політики зони “євро”.

Центральна банківська система держав зони “євро” називається Євросистемою (Eurosystem) і об’єднує ЄЦБ та НЦБ держав-членів ЄС, які прийняли євро. На Євросистемі покладено відповідальність: за забезпечення стабільності фінансової системи, висловлювання позиції щодо всіх законопроектів національних органів влади з питань, які входять до сфери його повноважень, розробку та впровадження спільної монетарної політики, здійснення валютних операцій та управління й підтримання валютних резервів, забезпечення безперебійного функціонування платіжної системи; здійснення емісії євробанкнот у межах Союзу, здійснення запитів про надання статистичних даних, необхідних для його роботи, участь у діяльності міжнародних валютних установ.

Євросистема та **Є.с.ц.б.** співіснують паралельно, доки існують держави-члени ЄС, що не входять до зони євро. Головною особливістю **Є.с.ц.б.** та Євросистеми є незалежність, суть якої полягає в тому, що ані ЄЦБ, ані будь-який НЦБ, ані жоден член їх керівних органів не мають права пропонувати або приймати інструкції від інституцій Євросоюзу, окремих держав або іншого органу.

Є.с.ц.б. керують органи ЄЦБ, які ухвалюють рішення. Найвищим органом **Є.с.ц.б.** є Керівна Рада (Governing Council) ЄЦБ, яка видає важливі директиви та постанови, ухвалює

рішення і вживає необхідних заходів щодо виконання завдань, покладених на систему банків Договором. До керівництва **Є.с.ц.б.** залучена також Генеральна рада, яка насамперед вирішує питання, що виникають у відносинах з державами-членами, що не увійшли до зони євро. До керівництва **Є.с.ц.б.** залучена також Розширена рада ЄЦБ, до складу якої, на відміну від Керівної Ради ЄЦБ, входять усі голови НЦБ і члени Ради директорів, які, щоправда, крім голови та його заступника, не мають права голосу. Розширена рада вирішує насамперед питання, що виникають у відносинах з державами-членами, які не увійшли до зони євро.

Є.с.ц.б. відповідає за консультування ЄС та національної влади з питань, які належать до її компетенції, зокрема передбачених законодавством, і сприяє безперешкодному здійсненню політики відповідними органами влади з питань, які стосуються виваженого управління банківськими установами. Джерелом капіталу **Є.с.ц.б.** є власний капітал ЄЦБ та капітал національних банківських систем держав зони євро згідно з критеріями, які ґрунтуються на розмірі національного валового продукту та населення. Перед початком третього етапу формування Економічного та монетарного союзу у 1999 р. **Є.с.ц.б.** володів близько 4 млрд євро власного капіталу ЄЦБ, а також наданими резервами держав зони “євро” у розмірі близько 40 млрд євро.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 620 с. – (Серія “Б-ка держ. службовця у галузі європ. інтеграції”); *Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії)* : пер. Держ. департаменту з питань адаптації законодавства / за заг. ред. Олени Зеркаль. – К. : Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.; *Kathleen R. McNamara. Managing the Euro: The European Central Bank* / R. McNamara Kathleen // *The Institutions of the European Union*. Edited by John Peterson and Michael Shakleton. – Oxford University Press, 2006. – 390 p.

Грицяк І.А.

ЄВРОПЕЙСЬКА СЛУЖБА ЗАЙНЯТОСТІ (EURES, European Employment Services) – мережа, яка об’єднує близько 400 “євроадників” з національних служб зайнятості, асоціацій роботодавців, проф-

спілок, місцевих та регіональних органів влади і вищих навчальних закладів. Європейська служба зайнятості (**EURES**) створена для підвищення дієвості спільного ринку праці, оскільки потенційні робітники-мігранти мають отримувати достовірну інформацію стосовно кількості та особливостей вакансій у країнах Спільноти, а також професійних вимог до можливих кандидатів.

На відміну від державних служб зайнятості, **EURES** не займається пошуками роботи, але надає необхідну інформацію для тих, хто шукає роботу за кордоном: адреси інтернет-порталів з пошуку роботи; загальну інформацію про країну; систему оподаткування; соціальні гарантії; інформацію про дозвіл на роботу і дозволи на проживання; умови проживання в країнах ЄС; законодавство, що регулює трудові відносини тощо.

EURES має єдиний інформаційний інтернет-ресурс зі збирання даних про наявність робочих вакансій по всій Європі. На сайті європейської служби зайнятості **EURES** оприлюднена інформація більш ніж про 1 млн вакансій, наявних у всіх країнах Євросоюзу. Люди потрібні як для виконання нескладних робіт, так і на керівні посади. Всі відомості можна отримати абсолютно безкоштовно, до того ж доступні вони двадцятьма мовами. Веб-сайт європейської служби зайнятості **EURES**: <http://ec.europa.eu/eures/>

Мета **EURES**: доступ громадян, що шукають роботу, і роботодавців до інформації та консультацій для полегшення переміщення робочої сили і прозорості на ринку праці в рамках ЄС; обмін між партнерами мережі **EURES** інформацією про вакансії, профіль регіональних ринків праці та умови життя та праці; створення справжнього європейського ринку праці за рахунок поліпшення умов вільного переміщення працівників у межах ЄС, сприяння максимальній прозорості ринків. Таким чином, **EURES** надає послуги громадянам, які бажають скористатися принципом вільного переміщення робочої сили.

Це включає три види послуг: інформацію, консультації, підбір і розстановку кадрів (робота-відповідність). Зокрема, серед послуг, що пропонуються **EURES**: бази даних про вакансії; допомога та індивідуальні консультації для підготовки заявок і резюме; інформаційні послуги для роботодавців; інформа-

ція про життя і роботу в країнах ЄС; інформація про тенденції на європейському ринку праці. У контексті Європейської стратегії зайнятості мобільність робочої сили є не тільки основним правом, а й інструментом, що допомагає ринку праці адаптуватися до змін. Таким чином, **EURES** відіграє все більш важливу роль у виявленні надлишків і дефіциту робочої сили в різних секторах, в подоланні вузьких місць щодо кваліфікації працівників. Мережа також дає змогу поліпшити можливості працевлаштування, особливо молоді, шляхом набуття професійного досвіду за кордоном.

Літ.: *Мусіс Ніколас*. Усе про спільноти Європейського Союзу : пер. з англ. / Ніколас Мусіс. – К. : К.І.С., 2005; *Європейський Союз* : словник-довідник / М. Марченко (ред.-упоряд.). – К. : К.І.С., 2005; *Європейская социальная хартия*. 18.10.1961 : справочник : пер. с фр. – М. : Междунар. отношения, 2000; *Як працює Європейський Союз*: Досвід. інституцій ЄС. – К. : ТОВ "Лік", 2005.

Діденко Н.Г.

ЄВРОПЕЙСЬКА СОЦІАЛЬНА ХАРТІЯ (англ. European Social Charter) – конвенція Ради Європи, прийнята в Турині в 1961 р. Набула чинності 26 лютого 1965 р. Беручи до уваги Загальну декларацію прав людини ООН, уряди держав-членів Ради Європи у Римі 4 листопада 1950 р. підписали Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. За роки Конвенція збагатилася новими положеннями, які спрямовувалися на забезпечення і подальше здійснення прав людини та основних свобод: право на життя; заборона рабства та примусової праці, право на свободу та особисту недоторканність; право на повагу до приватного і сімейного життя; свобода думки, совісті і віросповідання, свобода зібрань та об'єднання; право на шлюб; заборона дискримінації та ін. 18 жовтня 1961 р. в Турині держави-члени Ради Європи для підвищення життєвого рівня та поліпшення соціальної забезпеченості населення підписали **Є.с.х.** Доповнена і розширена Протоколами 1988, 1991 і 1995 р. **Є.с.х.** визначала низку соціальних прав людини: на працю; на справедливі умови праці; на безпечні та здорові умови праці; на справедливий винагорода; на створення організацій; на укладання колективних договорів; право дітей та підлітків на захист; право працюючих жінок на за-

хист; на професійну орієнтацію; на професійну підготовку; на охорону здоров'я; на соціальне забезпечення; на соціальну та медичну допомогу; на користування соціальними службами; право осіб з фізичними або розумовими вадами на професійне навчання, перекваліфікацію та соціальну реадaptaцію; право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист; право матерів і дітей на соціальний та економічний захист; право займатися прибутковою діяльністю на території інших Договірних Сторін; право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу.

З метою врахування докорінних соціальних перетворень, які відбулися після її прийняття, підвищення життєвого рівня та соціального добробуту населення європейська спільнота 3 травня 1996 р. задекларувала нові стандарти соціальної політики у Є.с.х. (переглянутій) [англ. European Social Charter (revised)]. Є.с.х.(п.) набрала сили 1 червня 1999 р. Соціальні права і принципи, зафіксовані в Є.с.х.(п.), спрямовані на підвищення рівня життя і соціального благополуччя населення. Хартія систематизує, уточнює і доповнює соціально-економічні (передусім соціально-трудова) права, закріплені в міжнародних документах, що передують їй, зокрема в первинному варіанті самої Хартії від 1961 р. Тим самим вона відображає сучасний рівень уявлень про демократичні соціальні цінності і принципи їх реального втілення на європейському просторі. Є.с.х.(п.) поряд з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод становить єдиний механізм забезпечення прав людини у Європі. Її положення є складовою частиною системи стандартів Ради Європи у сфері прав людини. Права Є.с.х.(п.) поділені на такі тематичні групи:

Житло: забезпечення доступу до житла належного рівня; зменшення кількості безпритульних; житлова політика, орієнтована на всі категорії малозабезпечених; заходи з обмеження примусового виселення; принцип рівного доступу іноземців до соціального житла та житлових субсидій; будівництво житла та житлові субсидії відповідно до потреб сім'ї.

Охорона здоров'я: доступне та ефективне медичне обслуговування кожному; політика, спрямована на профілактику захворювань, зокрема на забезпечення здорового навко-

лишнього середовища; усунення ризиків професійних захворювань для того, щоб гарантувати в законодавстві та на практиці безпечні та здорові умови праці; захист материнства.

Освіта: безкоштовна початкова та середня освіта; безкоштовні та ефективні служби професійної орієнтації; доступ до початкової освіти (загальна і професійна підготовка на рівні середньої школи) до університетської та неуніверситетської вищої освіти, до професійної підготовки та перепідготовки; вжиття заходів щодо підтримки іноземців, які проживають на території певної країни; інтеграція дітей-інвалідів у загальні навчальні заклади; доступ до освіти та професійної підготовки для інвалідів.

Зайнятість: заборона примусової праці; заборона прийняття на роботу дітей віком до 15 років; створення умов праці для підлітків у віці від 15 до 18 років; право заробляти на життя вільно обраною професією; соціальна та економічна політика з метою досягнення повної зайнятості; створення справедливих умов праці у плані тривалості робочого дня і розміру винагороди; захист від сексуальних домагань і моральних принижень; свобода створення профспілок і організацій роботодавців для захисту економічних і соціальних інтересів; свобода кожного вступати або не вступати в такі організації; заохочення спільних консультацій, колективних переговорів, механізму примирення та добровільного арбітражу; право на страйк; доступ до роботи осіб з обмеженими можливостями.

Юридичний та соціальний захист: юридичний статус для дітей; ставлення до неповнолітніх правопорушників; захист від жорстокого поводження та насилля; заборона будь-яких форм експлуатації (сексуальної та іншої); юридичний захист сім'ї (рівність подружжя у шлюбі та у відношенні до дітей, захист дітей у разі розлучення батьків); право на соціальне забезпечення, соціальний захист і соціальні служби; право на захист від бідності та маргіналізації; турбота про дітей; вжиття заходів щодо захисту осіб похилого віку.

Свобода пересування: право на возз'єднання сім'ї; право громадян на виїзд з країни; наявність процедурних гарантій у разі висилання з країни; спрощення імміграційного режиму.

Заборона дискримінації: право чоловіків та жінок на рівне ставлення і рівні можливості у сфері зайнятості; забезпечення реалізації громадянами, а також іноземцями, які законно проживають та/або працюють на території країни, рівних можливостей, закріплених у Хартії незалежно від раси, статі, віку, кольору шкіри, мови, релігії, поглядів, національності, соціального походження, стану здоров'я, належності або неналежності до національних меншин; заборона на дискримінацію на основі розподілу зобов'язань у сім'ї; право осіб з обмеженими можливостями на соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства. **Є.с.х.(п.)** зобов'язує держави сприяти повній зайнятості, гарантувати справедливі умови праці, створити безкоштовну службу професійної орієнтації та систему професійної підготовки і перепідготовки, зменшити кількість безпритульних осіб, забезпечити право на захист від бідності та соціального відчуження, гарантує право створювати профспілки і організації роботодавців для захисту економічних і соціальних інтересів, право створювати ефективну систему охорони здоров'я, право на соціальне забезпечення, соціальну допомогу та користування соціальними службами, безкоштовну початкову і середню освіту, забороняє дискримінацію. Нагляд за дотриманням взятих на себе зобов'язань країнами-учасниками щодо **Є.с.х.(п.)** здійснює Європейський комітет з соціальних прав, який обирається Комітетом Міністрів Ради Європи. Контрольний механізм за виконанням норм Хартії включає дві складові: процедуру представлення урядом національних доповідей за групами прав "Зайнятість, професійне навчання та рівні можливості", "Охорона здоров'я, соціальне забезпечення та соціальний захист", "Трудові права", "Діти, сім'я, мігранти" та підготовку заключних висновків за цими доповідями Комітетом із соціальних прав, а також процедуру колективних скарг. Щорічно країни-учасники подають доповіді, в яких здійснюють опис виконання взятих на себе зобов'язань щодо Хартії у законодавстві та на практиці. Кожна доповідь стосується лише взятих на себе країнами зобов'язань. 14 вересня 2006 р. Україна ратифікувала **Є.с.х.(п.)**, приєднавшись до 27 (у тому числі 6 із 9 обов'язкових) та 74 пунктів (із 98). Україна не взяла на себе зобов'язання щодо: встановлення щорічної оплачуваної відпуст-

ки тривалістю не менше від чотирьох тижнів; визнання права працівників на таку винагороду, яка забезпечує їм та їхнім сім'ям достатній життєвий рівень. Не ратифіковано також ст. 12 щодо права на соціальне забезпечення, ст. 13 – права на соціальну та медичну допомогу, ст. 19 – права трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу, ст. 25 – права працівників на захист їхніх прав у разі банкрутства їхнього роботодавця, п. 3 ст. 31 право щодо встановлення цін на житло, доступних для малозабезпечених осіб. Поки що Україна не приєдналась і до процедури колективних скарг. Зазначені норми Хартії стосуються надзвичайно важливих соціальних прав людини, і тому приєднання України до цього міжнародного документа в повному обсязі залишається одним із нагальних завдань.

Є.с.х.(п.) набрала чинності для України з 1 лютого 2007 р. Відтоді нашою країною представлені три національні доповіді про виконання взятих на себе зобов'язань щодо **Є.с.х.(п.)**. Остання, третя національна доповідь уряду України за період 2007-2009 рр. присвячена реалізації положень **Є.с.х.(п.)** за статтями: Право дітей та підлітків на захист (ст. 7); Право працюючих жінок на охорону материнства (ст. 8); Право сім'ї на соціальний, правовий та економічний (ст. 16); Право дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист (ст. 17); Право працівників із сімейними обов'язками на рівні можливості та рівне ставлення до них (ст. 27); Право на житло (ст. 31).

Літ.: *Європейська Соціальна Хартія*. Хартію ратифіковано із заявами Законом України № 137-V(137-16) від 14 верес. 2006 р. // Відом. Верховної Ради України. – 2006. – № 43. – Ст. 418; *Європейська соціальна хартія* (переглянута). Третя національна доповідь Уряду України щодо реалізації положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) за період: 2007-2009 роки (ст.: 7, 8, 16, 17, 27, 31). – Режим доступу : mlsp.kmu.gov.ua
Петрос О.М.

ЄВРОПЕЙСЬКА СОЦІАЛЬНА ХАРТІЯ (ПЕРЕГЛЯНУТА) (див. *Європейська соціальна хартія*).

ЄВРОПЕЙСЬКА СПІЛЬНОТА – сучасна європейська цивілізація, корені якої сягають Стародавньої Греції і Стародавнього Риму (VIII ст. до н. е. – V ст. н. е.), коли були закладені основи всього подальшого розвит-

ку Європи. Зародження Європейської цивілізації античного типу відносять до реформ Солона в Афінах (VI ст. до н. е.). Саме тоді розпочалося формування властивих їй рис, нехарактерних для інших давніх цивілізацій Сходу: панування приватної власності як основи ринкової економіки, громадянське суспільство та інститут громадянства, демократичні інститути управління. У центрі уваги в процесі розвитку європейської класичної цивілізації завжди був індивід, людина, її права і свободи, обов'язки і майно, життя і честь. Навпаки, в східних цивілізаціях не існувало громадян, а були лише піддані, над усе стояли інтереси колективу і держави як найбільш відомого людству соціально організованого колективу, волю якого висловлював старший, начальник, вождь, намісник і, нарешті, правитель як верхівка соціальної піраміди. Здобутки Стародавньої Греції були успадковані й розвинуті Римом. У результаті цього римська цивілізація не тільки глибоко змінила життя людей і характер людських відносин, а й сприяла появі нових технологій, формуванню нового способу мислення, які в багатьох випадках збереглися на століття, а деякі й до нашого часу. Сприймаючи, засвоюючи й переробляючи культурну спадщину (в широкому розумінні) давньосхідного й елліністичного світу, римляни одночасно сприяли залученню до греко-римської культури панівних верств населення західних провінцій імперії, розповсюджуючи в їх середовищі латинську і грецьку мови, знайомлячи їх з господарськими і технічними досягненнями, міфологією, творами мистецтва, архітектури, літератури, науковими знаннями і філософськими теоріями, а також із системою римського права. Антична епоха зумовила важливі політичні, економічні й етнічні зміни на Європейському континенті, які визначили його подальший розвиток. Хоча після падіння Західної Римської імперії і виникнення на її території варварських королівств багато з досягнень античного світу було забуто, ці досягнення у галузі як матеріальної, так і духовної культури, знову і знову відроджувались, опановувались і переосмислювались відповідно до потреб тієї чи іншої епохи, стимулювали подальший розвиток різних сфер суспільного життя. Зокрема, великий вплив здійснили римські політичні інститути, римське право. Досить згадати, що існуюча в більшості євро-

пейських країн континентальна модель місцевого управління має свої витоки в Стародавньому Римі, оскільки її правова форма та основні елементи склалися ще в період еволюції Римської держави.

Особливий вплив на формування європейської цивілізації справило християнство. У процесі народження Європи в період Середньовіччя відбувся, хоча і не без конфліктів, культурний синтез християнства і кількох цивілізацій, що були спадкоємцями Стародавнього світу та давніх культур кельтів, германців, слов'ян. Християнська релігія створила нову культурну спільноту – християнський світ. Але цей християнський світ був поділений на окремі держави, які дедалі більше віддалялися одна від одної і все більше мислили національно. Тому в Європі, яка формувалася, суміщалися єдність і поділ, єдність і різноманітність.

Європа успадкувала також частково від римських часів, де межували два різних світи: латиномовний Захід і грекомовний Схід, також значний культурний розрив. Цей розрив та особливості засвоєння античної спадщини, розвитку християнства і християнської церкви зумовили формування двох складових єдиної європейської цивілізації – західно-латинської та греко-православної. Зокрема, середньовічна західна *Respublica Christiana*, підкреслює Арнольд Тойнбі, породила новітню світську західну цивілізацію. Разом з тим саме у середньовічній Європі були закладені і підвалини європейської єдності. Це, передусім, досягнення у сфері науки і мислення, а також у галузі мистецтва. Власне, спільні риси, духовні цінності, набуті європейськими народами у процесі свого розвитку, стали об'єктивною основою європейської інтеграції.

Пройшовши складний шлях *модернізації*, Європа завдяки динамізму свого розвитку позбулася властивих доіндустріальним суспільствам традиційності та консерватизму і перетворилася на сучасну європейську цивілізацію – один з найбільш передових з економічного та культурного погляду регіонів світу.

Літ.: *Всемирная история* : в 10 т./ гл. ред. Е. М. Жуков. – М. : Соцэкгиз, 1958. – Т. 5; *Дейвіс Норман*. Європа: Історія / Норман Дейвіс ; пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. – К. : Основи, 2000; *Дергачев В. А.* Геополитический словарь-справочник / В. А. Дергачев. – К. : КНТ, 2009; *Історія*

древнього Рима : учеб. пособие / под ред. А. Г. Бокшанина и В. И. Кузицина. – М. : Высш. шк., 1971; *Прокопенко Л. Л.* Вступ до європейської інтеграції : навч. посіб. / Л. Л. Прокопенко. – К. : Міленіум, 2009; *Рубель В. А.* Історія середньовічного Сходу : курс лекцій / В. А. Рубель. – К. : Либідь, 1997; *Сучасний* словник іншомовних слів / уклад. : О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2006; *Тойнбі Арнольд.* Дослідження історії : в 2 т. / Арнольд Тойнбі ; пер. з англ. В. Шовкуна. – К. : Основи, 1995. – Т. 1; *Lastawski Kazimierz.* Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw / Kazimierz Lastawski. – Warszawa : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, 2004.

Прокопенко Л.Л.

ЄВРОПЕЙСЬКА СПІЛЬНОТА ВУГІЛЯ І СТАЛІ (European Coal and Steel Community) – організація створена 18 квітня 1951 р. згідно з договором, який підписали в Парижі шість європейських держав: Франція, Німеччина, Італія та країни Бенілюксу – Бельгія, Нідерланди і Люксембург. Паризький договір, який, по суті, “узаконив” план Р.Шумана та Ж.Моне, набрав чинності в липні 1952 р., а термін його дії передбачався на 50 років.

Є.с.в.с. було створено з метою об’єднання вугільних та сталеливарних ресурсів країн-членів і запобігання в такий спосіб новій війні в Європі. Ідея створення наднаціонального органу управління життєво важливими галузями промисловості, який пов’язав би потенційних суперників економічно, належала Жану Моне, а вперше офіційно її оприлюднив міністр закордонних справ Франції Роберт Шуман (див. також “*Декларація Шумана*”).

Про те, що об’єднана Європа була б невід’ємною частиною в підтримці миру у світі, заявив 9 травня 1950 р. Роберт Шуман (міністр закордонних справ Франції) менш ніж через 4 роки після відомої промови прем’єр-міністра Великобританії У.Черчилля в Цюриху у вересні 1946 р. про необхідність створення “Сполучених Штатів Європи”. Р.Шуман закликав Францію, Німеччину та інші європейські країни передати управління виробництвом вугілля та сталі єдиному національному органу. Унаслідок такого об’єднання ключові ділянки військової промисловості мали перейти під спільний контроль, що унеможливило підготовку окремої країни до нової війни.

План Р.Шумана був зумовлений зростанням напруженості між Францією та Німеччиною, причиною якої залишався проблемний регіон Саару, та зменшенням ролі Ради Європи в євроінтеграційному процесі. Під впливом ідей Ж.Моне Р.Шуман запропонував новий підхід до вирішення європейських проблем. В опублікованому ним 9 травня 1950 р. меморандумі було запропоновано вживати окремих конкретних заходів, які передбачали спочатку досягнення фактичної солідарності і, врешті-решт, привели б до ліквідації споконвічних суперечок між Францією та Німеччиною. Ця пропозиція принципово відрізнялася від багатьох попередніх, суть яких зводилася до так званої інституційної інтеграції Європи шляхом запровадження комплексної політики.

План Р.Шумана про створення **Є.с.в.с.** полягав у тому, щоб віддати під спільний найвищий орган управління, відкритий для участі в ньому інших країн Європи, все виробництво сталі та видобуток вугілля у Франції та Німеччині. Солідарність, що виникне в процесі спільного контролю за виробництвом, зробить війну між Францією та Німеччиною не тільки немислимою, а й неможливою фізично. Щоб досягти цього, слід створити наднаціональний найвищий орган управління, покликаний модернізувати виробництво, забезпечити однакові умови для вугілля і сталі на спільному ринку, розвинути спільний експорт, урівняти “в процесі розвитку” умови життя робітників. На статус Німеччини не буде вчинено жодного посягання.

Прагнучи насамперед досягти політичної мети, суть якої полягала в політичній інтеграції шляхом об’єднання суттєвих економічних інтересів європейських держав, поетапного створення “Європейської федерації”, план Р.Шумана піднімав цілий комплекс і економічних проблем. Проте цього можна було досягти поступово, через конкретні здобутки, базовані на спільних політиках. Як зазначав Р.Шуман, “Європу неможливо побудувати враз або за певним планом, її будуватимуть поступово, крізь конкретні досягнення, що закладуть підвалини солідарності де-факто”.

Така позиція Р.Шумана показує, що він запропонував *функціональний підхід (принцип)* щодо вироблення й реалізації політики європейської інтеграції, відмовившись від конституційного підходу, який передбачав би прийняття передусім конституції федерації.

Практична реалізація такої пропозиції означала, що європейські держави, які після Другої світової війни відновили свій національний суверенітет, мали поступово відмовлятися від догми його неподільності. В обмін на готовність поділитися певними частинами національного суверенітету в окремих чітко визначених сферах у майбутньому на користь об'єднаного європейського міждержавного утворення держави здобули б право перевіряти ті справи своїх партнерів, на які мало поширювалося спільне управління, яке, у свою чергу, свідчило б про розширення їх власного суверенітету.

Отже, було запропоновано цілком ефективний спосіб розв'язання давньої проблеми, зокрема шляхом поступового зменшення суперечностей між ідеями європейської інтеграції та національної незалежності.

Вибір у меморандумі Р.Шуманом саме вугільної та сталевих галузей економіки, на основі яких він запропонував створити спільний ринок, був не випадковим. Адже на цих двох галузях базувалася військова промисловість, оскільки вугілля було на той час основним енергоносієм, а сталь – головним компонентом у виробництві військової техніки.

Крім економічних переваг, які планували здобути Франція і Німеччина, їх спільна діяльність щодо освоєння ресурсів вугілля і сталі мала знаменувати францuzько-німецьке примирення й забезпечити мир і стабільність у Європі. Вугільна й сталеливарна галузі економіки стали, таким чином, своєрідним матеріальним підґрунтям європейської інтеграції з економічних та політичних міркувань.

Галузевий підхід до організації спільного ринку пропонувалося юридично оформити створенням **Є.с.в.с.** Йшлося про економічне й політичне інтегрування Німеччини і Франції та інших європейських держав, які цього бажали. При цьому передбачалося утворення незалежного вищого органу з повноваженнями, які раніше мали держави у вищезазначених галузях економіки. Цьому органу держави-члени спільноти мають передати частину свого суверенітету у певних сферах, а його рішення мали бути обов'язковими для держав-членів. Саме ці умови вирізняли **Є.с.в.с.** від традиційних міжнародних організацій.

Пропозиція Р.Шумана відкрити **Є.с.в.с.** для участі інших країн Європи була насправді

не настільки широко й прозорою. З одного боку, через холодну війну із спільноти автоматично виключались країни Східної Європи, з другого – скандинавські країни під час Конгресу Європи, а потім і в Раді Європи продемонстрували своє скептичне ставлення до ідеї наддержавних утворень. Для Р.Шумана і Ж.Моне європейська інтеграція означала передусім довгоочікувану франко-німецьку інтеграцію, завдяки якій було б покладено кінець традиційній ворожнечі з Німеччиною, яка була економічним генератором Європи та країною, що становила для Франції найбільшу загрозу. Франко-німецьке примирення через європейську інтеграцію спричиняло уникнення проявів повторних жорстоких конфліктів, якими ознаменувалися перші п'ять десятиліть ХХ ст. Під "іншими країнами Європи" Р.Шуман насправді мав на увазі сусідні Бельгію, Нідерланди і Люксембург на півночі, та Італію на півдні. Крім **Є.с.в.с.**, Р.Шуман вважав за потрібне створити спільний ринок для інших товарів (як у США, наприклад), на якому завдяки досконалішому поділу праці та активному використанню нових технологій у виробництві будуть створені умови для швидкого й постійного економічного зростання.

Конкретні пропозиції Р.Шумана щодо врегулювання давніх проблем між двома з найбільших європейських держав були прийняті по-різному. США, наприклад, відреагували на них надзвичайно позитивно, в той час як СРСР різко розкритикував їх. Великобританія відмовилася від участі у підготовчій роботі через те, що Р.Шуман наполягав на прийнятті проекту "в цілому" ще до його обговорення (при цьому французький міністр не хотів, щоб його проект після всляких доопрацювань було знівелювано). Крім того, лейбористська партія Великобританії видала у червні брошуру "Європейська єдність", в якій вона категорично відмовлялась поступитись хоч найменшою часткою національного суверенітету.

Одним з найпотужніших аргументів на користь європейського об'єднання Ж.Моне висунув тезу про те, що в разі, якщо принцип наддержавності брати під сумнів, то запропонована організація з вугілля і сталі швидко піде тим самим шляхом, що й аморфна Організація європейської економічної співпраці.

Усі ці ідеї й підходи щодо післявоєнного об'єднання європейських країн, закріплені

Паризьким договором як першим правовим інструментом європейської інтеграції, знайшли відображення в 100 статтях, у трьох додатках та у трьох протоколах і конвенціях з тимчасовими положеннями. Паризький договір закріпив найсуттєвішу особливість **Є.с.в.с.** – її наднаціональний, а не міжурядовий характер. Спільноту було влучно визначено західними вченими як напівфедерацію держав-членів у важливому економічному секторі та всіх інших секторах, де вони зберігають свій суверенітет.

Одним з перших найважливіших спільних заходів шести країн-засновниць **Є.с.в.с.** згідно з положеннями договору було запровадження митного союзу в межах ринку вугілля та сталі. Навіть нетривале функціонування митного союзу засвідчило, що модель **Є.с.в.с.** спрацьовує досить ефективно, а тому цілком може бути поширена на всі товари. Договір також передбачав таку систему управління Європейським об'єднанням вугілля й сталі, при створенні якої держави-члени багато в чому запозичували концептуальні структури й практику власного політико-правового та державно-управлінського розвитку. Такий підхід слугував підставою для використання при описі принципів побудови й функціонування інституційної структури **Є.с.в.с.** основних положень теорії поділу влади і, зокрема, концепції розподілу повноважень.

Уже напередодні створення **Є.с.в.с.** розгорнулася досить гостра боротьба між прихильниками наднаціональної організації співпраці (так званими федералістами, що керувалися теорією “федералізму”) і прихильниками міжнародного, або міжурядового, співробітництва (концепція “міжурядовості”), що виступали за створення спільноти у формі класичної міжнародної організації. Створення **Є.с.в.с.** стало наслідком досягнення певного компромісу двох протилежних тенденцій, хоча й за деякого домінування ідей федералізму.

Було створено систему управління **Є.с.в.с.**, до якої ввійшли такі інституції, як: Вищий керівний орган – виконавчий орган, який був “прообразом” сучасної Європейської Комісії; Консультативний комітет, доданий до Вищого керівного органу (нинішній Соціальний і економічний комітет); Спеціальна Рада міністрів, яка стала “першим варіантом” сучасної Ради, яку ще називають Радою Міністрів, або Радою ЄС; Асамблея (нинішній Євро-

пейський Парламент); Суд, який став основою для сучасного Суду ЄС та Суду І інстанції.

Є.с.в.с. завершила своє існування в 2002 р., коли втратив чинність відповідний договір про її заснування.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – (Серія “Б-ка держ. службовця у галузі європ. інтеграції”); Мудрий Я. М. Словник-довідник термінів з Європейської інтеграції // Glossary of Terms on European Integration : словник / Я. М. Мудрий ; за заг. ред. М. Бойцуна, Я. М. Мудрого, О. М. Рудіка. – К. : Міленіум, 2009; Chris Vincenzi. Law of the European Community / Vincenzi Chris and Fairhurst John // Third edition, 2002; John Fairhurst. Law of the European Union / Fairhurst John // Fifth edition published in Great Britain, 2006.

Грицяк І. А.

ЄВРОПЕЙСЬКА СПІЛЬНОТА З АТОМНОЇ ЕНЕРГІЇ (The European Atomic Energy Community (Euratom) – організація заснована 25 березня 1957 р. у Римі Францією, Італією Німеччиною, Бельгією, Нідерландами і Люксембургом в один день із заснуванням Європейської економічної спільноти. Договір про Євратом складався з 225 статей, п'яти додатків й одного протоколу. Два Римські договори: про Євратом та про Європейську економічну спільноту набрали чинності 1 січня 1958 р.

Метою Договору про Євратом було: створення спільного ринку для ядерних матеріалів та обладнання; вироблення і прийняття спільного законодавства в ядерній галузі; впровадження спільної системи розпадних матеріалів і системи контролю за мирним використанням атомної енергії та спільних стандартів ядерної безпеки й охорони здоров'я населення та працівників атомних станцій.

Політичні мотиви створення **Є.с.а.е.** спочатку асоціювалися з програмою ядерної зброї Франції, але згодом у результаті поширених сумнівів про безпеку і життєздатність атомної енергії, **Є.с.а.е.** ніколи не розвивалася, як спочатку передбачалося. Проте **Є.с.а.е.** залишилася важливим осередком для дослідження ядерної безпеки і сприяння їй.

Система управління в **Є.с.а.е.** сформована за моделлю системи управління Європей-

ської спільноти з вугілля і сталі (Єс.в.с.) і включає такі інституції: Вищий керівний орган – виконавчий орган, який був “прообразом” сучасної Європейської Комісії; Консультативний комітет, доданий до Вищого керівного органу (нинішній Соціальний і економічний комітет); Спеціальна Рада Міністрів, яка стала “першим варіантом” сучасної Ради, яку ще називають Радою Міністрів, або Радою ЄС; Асамблея (нинішній Європейський Парламент); Суд, який став основою для сучасного Суду ЄС та Суду І інстанції.

Є.с.а.е. після свого 50-річного існування вплило в Європейську Спільноту, втративши свій автономний статус, визначений Римським договором 25 березня 1957 р.

Літ.: *Грицяк І. А.* Правова та інституційна основа Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – (Серія “Б-ка держ. службовця у галузі європ. інтеграції”); *John Fairhurst.* Law of the European Union / Fairhurst John // Fifth edition published in Great Britain, 2006.

Грицяк І.А.

ЄВРОПЕЙСЬКА СТРАТЕГІЯ ЗАЙНЯТОСТІ (European Employment Strategy – EES) – стратегія, розроблена у зв’язку з тим, що відповідно до Амстердамської угоди 1997 р. до Договору про Європейське Співтовариство була додана нова гл. VIII про зайнятість та координацію стратегії зайнятості в державах-членах ЄС як одного з пріоритетів Співтовариства.

Амстердамська угода визначила стратегію зайнятості в ЄС як сприяння появи кваліфікованої, освіченої, здатної пристосуватися до нових умов робочої сили та ринків праці, чутливих до економічних змін. На основі цих нових положень на засіданні Європейської Ради в Люксембурзі в листопаді 1997 р. була прийнята Європейська стратегія зайнятості (**Є.с.з.**), також відома як “люксембурзький процес”. В люксембурзькому процесі виділені 4 теми: підприємницькі якості (entrepreneurship) – готовність до створення нових робочих місць за рахунок скорочення трудових витрат, які не стосуються зарплати та інших форм податкового навантаження зайнятості; відповідність вимогам наймання (employability) – сприяння громадянам в отриманні ними додаткових якостей, умінь,

які сприятимуть отриманню роботи; адаптивність (adaptability) – вплив на підприємства та індивідів засобами податкового стимулювання; рівність можливостей – сприяння участі жінок у ринку праці, інтеграція інвалідів до трудового життя.

Є.с.з. являє собою щорічну програму планування, моніторингу, вивчення та реорганізації стратегій, які були введені в дію державами-учасниками з метою координації засобів для боротьби з безробіттям.

До складу **Є.с.з.** входять такі компоненти: рекомендації у сфері зайнятості: загальні пріоритети для стратегії зайнятості в державах-членах ЄС, розроблені Єврокомісією; національні плани дій у сфері зайнятості: здійснення спільних рекомендацій на національному рівні; об’єднаний звіт про зайнятість: загальне резюме Національних планів дій, що використовується як фундамент для розробки рекомендацій на наступний рік; рекомендації: Рада приймає рекомендації, особливі для кожної країни, кваліфікованою більшістю голосів.

У 1999 р. Європейська Рада в Кельні ухвалила Європейський пакт зайнятості, який був спрямований на припинення скорочення кількості робочих місць і визначив підхід до об’єднання всіх заходів ЄС щодо політики зайнятості.

На Лісабонському саміті (2000 р.) була визначена мета: перетворити ЄС до 2010 р. у найбільш інноваційну, конкурентоспроможну і динамічну економіку у світі, зокрема, досягти 70% зайнятості, в т.ч. при 60% зайнятості жінок. Для цього було виділено п’ять головних орієнтирів: подовження трудового життя, введення безперервного навчання відповідно до завдань економічної реструктуризації; реформування системи соціального захисту; заохочення соціальної інтеграції; надання батькам свободи у визначенні кількості дітей у сім’ї, щоб створити рівні можливості для жінок і чоловіків на ринку праці; розвиток імміграційної політики.

У 2005 р. Лісабонська стратегія була переглянута. Її основними пріоритетами стали: більш інтенсивне і стає економічне зростання, створення більшої кількості робочих місць і поліпшення пропозицій на ринку праці.

Такий перегляд Лісабонської стратегії привів до ретельного аналізу **Є.с.з.** У результаті в липні 2005 р. після схвалення Європейською

Радою об'єднаних рекомендацій для економічного зростання і зайнятості, було започатковано новий процес у рамках Є.с.з. Тепер Є.с.з. базується на таких компонентах: об'єднані рекомендації для економічного зростання і зайнятості (одночасно з цими рекомендаціями тепер видаються також вказівки для макроекономічної і мікроекономічної стратегій ЄС на три роки); національні програми реформ для кожної країни; щорічний звіт Єврокомісії про економічне зростання і зайнятість, у якому аналізуються національні програми реформ, представлені державами-членами ЄС; будь-які рекомендації, прийняті Радою.

Є.с.з. реалізується у формі діалогу: між державами-членами і Європейською Комісією на підставі як керівних принципів, рекомендацій та щорічному спільному звіті із зайнятості; між Європейською Комісією та соціальними партнерами; між іншими європейськими інституціями, включаючи Європейський Парламент, Економічний і соціальний комітет і Комітет регіонів.

Згідно зі ст. 130 Договору про ЄС, рішенням Ради в січні 2000 р. був офіційно створений Комітет із зайнятості (Employment Committee), який відіграє важливу роль у розвитку Європейської стратегії зайнятості. Кожної осені Комітет готує для обговорення в Раді такий пакет документів: керівні принципи зайнятості, об'єднана доповідь щодо зайнятості і рекомендації щодо реалізації національної політики у сфері зайнятості. Комітет також формулює пропозиції щодо зайнятості або на прохання Ради, Комісії, або за власною ініціативою.

Для реалізації Є.с.з. у Комітеті працює дві підгрупи: 1) спеціальна група, що допомагає комітету у сприянні координації між державами-членами з питань зайнятості та ринку праці; 2) індикативна група, що допомагає обирати та розробляти індикатори, необхідні для моніторингу стратегії зайнятості.

Комітет регулярно проводить зустрічі з соціальними партнерами (профспілками і роботодавцями) на рівні ЄС для обговорення питань, що становлять взаємний інтерес. Для проведення засідань Комітет підтримує контакти з Генеральним секретаріатом Ради, має тісні робочі відносини з Комітетом з економічної політики ЄС, Комітетом з соціального захисту та Комітетом з освіти. Комітет бере участь в роботі макроекономіч-

ного діалогу (Кельнський процес) як на технічному, так і на політичному рівні.

З 2005 р. в країнах ЄС запроваджені керівні принципи зайнятості, інтегровані в макроекономічну та мікроекономічну політику, які полягають у наступному: політика в сфері зайнятості спрямована на досягнення повної зайнятості, підвищення якості та продуктивності праці, а також на зміцнення соціальної та територіальної згуртованості; сприяння зайнятості протягом життєвого циклу людини; сприяння у пошуку роботи для соціально інклюзивних громадян; покращення відповідності зайнятості потребам ринку праці; сприяння гнучкості у поєднанні з гарантією зайнятості та скороченням сегментації ринку праці; забезпечення зближення заробітної плати та вартості робочої сили; розширення і поліпшення інвестицій у людський капітал; адаптація систем освіти і навчання у відповідь на нові вимоги до компетенцій фахівців.

Нова європейська стратегія "Європа – 2020", схвалена у березні 2010 р. як стратегія раціонального, стійкого і всеосяжного зростання ЄС, містить План з розвитку нових здібностей і збільшення кількості робочих місць.

Метою Плану є створення необхідних умов для вдосконалення ринку праці з метою підвищення зайнятості та гарантії стабільності суспільства. Наділяючи європейців новими можливостями за допомогою отримання ними нових знань і навичок, ЄС націлює майбутню робочу силу на адаптацію до мінливих умов на ринку праці, що призведе до зменшення безробіття і зростання продуктивності діяльності працівників. На рівні ЄС для реалізації європейської стратегії "Європа–2020" Європейська Комісія працюватиме в таких напрямках: створення ринку праці, побудованого на гнучкості в динамічній економіці і безпеці для працівників; створення і адаптація законодавства, яке відповідатиме принципам раціонального регулювання, включаючи інструменти трудового законодавства (робочий час, час відпочинку, призначення на посаду, донесення інформації до працівників), а також новим ризикам заподіяння шкоди здоров'ю та отримання травм на роботі, що виникають; підтримка внутрішньої європейської мобільності працівників за допомогою необхідних інвестицій, особливо з Європейського соціального фонду; підтримка посилення коо-

перації між інститутами трудового ринку, в тому числі з державними установами зайнятості держав-членів ЄС; посилення ступеня соціального партнерства, підключення всіх можливих служб до вирішення проблем у галузі зайнятості; надання сильного поштовху, що спонукає до вирішення проблем кооперації у сфері освіти та навчання, залучаючи до обговорення цих питань всіх зацікавлених сторін.

На національному рівні держави-члени ЄС працюватимуть у таких напрямках: упровадження національних шляхів досягнення гнучкості та безпеки на ринку праці; перегляд та регулярне відстеження ефективності податкових та пільгових систем; підтримка нових форм балансу роботи і повсякденного життя, проведення активної політики з проблеми старіння нації, а також збільшення гендерної рівності; підтримка та відстеження ефективності впровадження заходів соціального партнерства; надання сильного поштовху, що спонукає до розробки та впровадження Європейського Рамкового Рішення про кваліфікації за допомогою встановлення національних стандартів кваліфікацій працівників; налагодження партнерства між сферами освіти/навчання і зайнятості, зокрема шляхом залучення соціального партнерства до планування освітніх заходів.

Літ.: Діденко Н. Г. Державне управління і соціальне партнерство: актуальні проблеми теорії і практики : монографія / Н. Г. Діденко. – Донецьк : Видавн. підприємство "Схід. видавн. дім", 2007; *Европейская социальная хартия*. 18.10.1961 : справочник : пер. с фр. – М. : Междунар. отношения, 2000; *Mycis Nicolas*. Усе про спільноти Європейського Союзу : пер. з англ. / Mycis Ніколас. – К. : К.І.С., 2005; *Як працює Європейський Союз: Досвід інституцій ЄС*. – К. : ТОВ "Лік", 2005; *Hantrais Linda*. Social policy in the European Union. Palgrave Macmillan / Linda Hantrais. – Basingstoke, 2007; *Measuring Attitudes Cross-Nationally. Lessons from European Social Survey* / Editors R. Jewell, C. Roberts, R. Fitzgerald and G. Eva. – Centre for comparative Social Surveys, City University. – London, 2007; *Social Policy. A Conceptual and Theoretical Introduction* / Edited by M. Lavalette and A. Pratt. Sage publications. – London, 2001; *Social Class in Europe. An introduction to the European Socio-economic Classification* / Edited by David Rode and Eric Harrison. Routledge. – Oxtun, 2010; *Social policy. Second edition* / Edited by J. Baldock, N. Manning, S. Vickerstaff. – Oxford University Press. – New York, 2003.

Діденко Н.Г.

ЄВРОПЕЙСЬКА СТРУКТУРА (АРХІТЕКТУРА) БЕЗПЕКИ – специфічні багатосторонні міждержавні відносини за активної участі міжнародних організацій і структур (насамперед ЄС та ОБСЄ), основу яких становлять: політичне співробітництво; взаємозв'язок між системами політичної й воєнної безпеки з дипломатичними, економічними та іншими заходами запобігання агресії або іншої реальної / потенційної загрози; створення національних і міждержавних оборонних структур; встановлення міждержавного воєнного планування, узгодження планів воєнного будівництва; скорочення озброєння; перебудова сектору безпеки і оборони. Історично розбудові **Є.с.(а.)б.** були властиві дві ключові тенденції.

Перша тенденція пов'язана з пошуком безпеки розколотою (розрізненою) Європою. Протягом століть в Європі існувало багато країн, кожна з яких переслідувала власні інтереси. У той час, коли одні держави, досягнувши певного рівня розвитку, прагнули розширити власну політичну та економічну владу назовні, для інших гостро стояло питання самозбереження. Таким чином, у Європі з'являлися перші військові союзи, як правило, тимчасового характеру, що були спробами створення моделей мирного співіснування – механізмів міжнародної безпеки. Поглиблення розбіжностей та загострення суперечностей між європейськими державами підштовхувало їх до пошуку шляхів мирного співіснування.

Так, Вестфальський мир 1648 р., що завершив Тридцятилітню війну, ознаменував собою створення першої системи міжнародної безпеки. Згодом система міжнародних договорів 1814-1815 рр., пов'язаних з боротьбою та перемогою над наполеонівською Францією, стала основою Віденської системи міжнародних відносин. Інституційним виміром спільної європейської безпеки стала створена в 1920 р. Ліга Націй – міжнародна організація, основною метою якої стало забезпечення миру в Європі шляхом закріплення результатів Першої світової війни.

Безпекові договори (Дюнкеркський пакт 1947 р. та Брюссельський договір 1948 р.) між європейськими країнами після завершення Другої світової війни, які передували Вашингтонському договору 1949 р., що створив НАТО, можна також вважати спробами створення системи колективної безпеки.

ки в Європі. Сучасним інституційним виявом колективної безпеки вважається Організація Об'єднаних Націй (ООН) на глобальному рівні, а в Європі – Організація з питань безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Друга тенденція – розвиток політики спільної оборони, організація єдиних органів, структур, сил та засобів її реалізації. Особливо гострою необхідністю побудови європейської спільної оборони стала після завершення Другої світової війни та в результаті розгортання холодної війни. Інституційним виявом спільної оборони європейців на цьому етапі стала створена в 1949 р. Організація Північноатлантичного договору (НАТО).

Основу сучасної архітектури європейської безпеки було закладено ще на початку 1990-х рр. XX ст., коли “холодному” протистоянню заступила хистка рівновага постбіполярного світу з якісно новими викликами, загрозами та конфліктогенним середовищем. Крім НАТО, питання миру та безпеки в Європі були покликані забезпечувати започаткована у 1975 р. у м. Гельсінкі Нарада з питань безпеки та співробітництва в Європі, яка згодом інституціоналізувалась до статусу організації, а також ООН.

Разом з цим після краху соціалістичного табору виявилася принципова неготовність американців дотримуватися багатосторонності (multilateralism), приписів міжнародного права та ООН, що позначилося на низці дій та рішень США. Отже, бажання європейців розбудувати власні безпекові механізми в рамках нової Є.с.(а.)б. ґрунтувалось, передусім, на невідповідності між значними досягненнями на шляху створення потужної економічної спільноти в Європі та безперечним домінуванням США в усіх питаннях, що стосувались збройного захисту надбань європейської інтеграції.

Отже, почали розбудовуватися і реалізовуватися Спільна Зовнішня Політика і Політика Безпеки (Common Foreign Security Policy) та Спільна європейська політика в галузі безпеки і оборони (European Security and Defense Policy). На їх зміст, форми, спрямованість, динаміку розвитку великий вплив справила в 2008 р. серпнева російсько-грузинська війна.

Росія тривалий час була незадоволена своєю роллю та місцем у Є.с.(а.)б. і намагалася запропонувати свій варіант її удосконалення.

Президент Російської Федерації уперше заговорив про цю ініціативу в червні 2008 р. (Берлін) перед конфліктом з Грузією. Її головною метою було обмежити вплив Америки в Євразії. Д.Медведев зазначив, що “атлантизм як єдиний принцип історично вичерпав себе” і стверджував, що нинішня європейська архітектура несе “на собі відбиток ідеології, успадкованої від минулого”, що НАТО “ніяк не може визначити новий зміст свого існування”. І головне, Москва закликала провести європейський саміт, присвячений розробці нової хартії за зразком Гельсінської.

Більш розроблена версія Російської Федерації була представлена на конференції з питань світової політики, що проходила в Евіані у жовтні 2008 р. На цей момент (після війни із Грузією) відносини Росії із Заходом, особливо зі США, значно погіршилися.

Основні пропозиції російської сторони зводяться до таких. Існуюча система безпеки в Європі є невдалою спробою пристосувати стару Є.с.(а.)б. до нових реалій шляхом розширення НАТО. З цього процесу випало кілька великих європейських держав, включаючи Росію, Україну та ін.

Керівництво Російської Федерації впевнене, що з питань жорсткої безпеки (hard security) можна швидко домовитися і тим самим перейти до більш широких домовленостей у сфері безпеки і оборони.

Пропонується в основному п'ять можливих форматів договору: “Гельсінкі-Плюс”, “Гельсінкі-2”, “Нато-Плюс”, “Європейська політика у галузі безпеки й оборони-плюс”, і останній – щось принципово нове. Найбільш реалістичним видається вибір між “Гельсінкі-Плюс” і “Гельсінкі-2”.

Можливими суб'єктами переговорного процесу Росія вважає п'ять організацій: ОБСЄ, Євросоюз, НАТО, Організацію Договору про колективну безпеку й СНД. Але проблема переговорних процесів полягає в тому, що жодна з цих п'яти організацій не має права виступати від імені усіх своїх членів, тому неминуче переведення консультацій на національний рівень.

Україна також прагне брати активну участь у розбудові Є.с.(а.)б. Про це свідчить стратегічний курс країни на інтеграцію до ЄС, намагання підвищити свою роль і зробити внесок у зміцнення європейської системи колективної безпеки, що зафіксовано у За-

коні України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” від 1 липня 2010 р. Поки що питання трансформації **Є.с.(а.)б.** не актуалізоване, але після поживлення діалогу між НАТО і Росією, успішного завершення лісабонського саміту Альянсу 19-20 листопада 2010 р. за участю Президента РФ Д.Медведева, з розгортанням так званих “весняних революцій” в арабських країнах Близького Сходу та Північної Африки, появою нових загроз, викликів і ризиків цей процес може отримати новий імпульс розвитку.

Літ.: *Закон України про засади внутрішньої і зовнішньої політики*; *Європейський Союз* : підручник / кол. авт. ; за заг. ред. О. І. Пошедіна. – К. : НАОУ, 2006; *Копійка В. В.* Європейський Союз: історія і засади функціонування : навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; за ред. Л. В. Губерського. – К. : Знання, 2009; *Мировая политика в условиях кризиса* : учеб. пособие для студентов вузов / под ред. С. В. Корунова. – М. : Аспект Пресс, 2010; *European Security Strategy – 2003*. – Режим доступу : <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIRU.pdf>; *European Security and Defence Policy. The first 10 Years (1999–2009)* / Eds. Giovanni Grevi, Damien Helly and Daniel Keohane. – Paris : The European Union for Security Studies, 2009.

Мандрагеля В.А.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ АГЕНТСТВО З КООРДИНАЦІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ (European Research Coordination Agency, **EUREKA**) – програма міжнародного науково-технічного співробітництва, розроблена за ініціативою президента Франції Франсуа Міттерана та заснована на Конференції міністрів 17 країн і членів Комісії Європейського Співтовариства 17 липня 1985 р. з метою створення та підтримки умов для ефективного міжнародного інноваційного співробітництва, а також сприяння встановленню контактів у сфері наукових досліджень та дослідницько-конструкторських розробок, які мають за кінцеву мету комерціалізацію отриманих результатів. Програма **EUREKA** фактично є каталізатором європейських інновацій.

До структури **EUREKA** входять: Голова, який обирається кожного року та працює з липня по червень наступного року. Він впроваджує трирічну циклічну програму в співробітництві з попередніми та майбутніми головами **EUREKA** (“Трійка”). Його роль полягає в збереженні робочого імпульсу **EUREKA**, організації наради в країні, голо-

вуючої на Конференції міністрів або на Міжпарламентській конференції із залученням групи високого рівня, виконавчої групи та Національного координатора проекту.

До основних, пов’язаних зі створенням організації, належать такі періоди: 1985-1988 рр. – затвердження Декларації Ганновер, де визначені принципи **EUREKA**, процедура та розширення програми, включаючи всю Західну Європу та Туреччину, загальна кількість проектів – 223; 1989-1995 рр. – започаткування програми **EUREKA** в країнах Центральної та Східної Європи, створення та визначення першого переможця Премії Ліллекхаммера, загальна кількість проектів – 890; 1996-2001 рр. – початок глобалізаційного процесу, введення керівних принципів для кластерних проектів, загальна кількість проектів – 1013; 2001-2002 рр. – формування сфери європейських досліджень, визначено перелік процедури оцінювання, загальна кількість проектів – 173; 2002-2003 рр. – досягнення спільного розуміння якості проектів **EUREKA**, підвищення ефективності організації **EUREKA**, пропозиція Європейського наукового простору – проект у галузі біотехнології “Нові безпечні лікувальні засоби”, загальна кількість проектів – 169; 2003-2004 рр. – діяльність, яка спрямована до “3%-ї мети”, покращення **EUREKA** в процедурі прийняття рішення (одноголосно замінено на кваліфіковану більшість), загальна кількість проектів – 212; 2004-2005 рр. – відзначено 20 років загальноєвропейських інновацій, покращення стану рамкової програми досліджень з ЄС, створення політичного та індустріального діалогу щодо підвищення загальної ефективності **EUREKA**, налаштування постійної незалежної зовнішньої оцінки проекту із затвердження та закріплення знака якості **EUREKA**, загальна кількість проектів – 231; 2005-2010 рр. – стартувала кампанія **EUREKA**, яка поставила за мету залучення **EUREKA** ближче до суспільства, запуск програми EUROSTARS у партнерстві з Європейською Комісією, на цей час учасниками програми **EUREKA** є 40 держав, включаючи Європейський Союз. Програма **EUREKA** представляє децентралізоване співтовариство, що враховує вимоги ринку, пропонує партнерам швидкий доступ до набутих знань, навичок та досвіду всієї Європи, а також полегшує доступ до державних та приватних джерел фінансування. Про-

екти, які реалізуються в рамках програми **EUREKA**: є міжнародними, оскільки в них беруть участь партнери не менш ніж з двох країн-учасниць програми **EUREKA**; спрямовані на створення інноваційної продукції (виробів, процесів або послуг, що відповідають сучасним вимогам ринку); партнери пропонують, формують, здійснюють плани проєктів; отримують фінансування з приватних або державних джерел.

Завданням програми **EUREKA** є зміцнення конкурентоспроможності економік європейських держав шляхом підтримки комерційних кампаній, дослідницьких центрів та університетів, які виконують проєкти з розробки інноваційної продукції: виробів, процесів та послуг на базі новітніх технологій. **EUREKA** – Європейська програма, яка сприяє: просуванню на ринок науково-технічних розробок в усіх сферах новітніх технологій; посиленню конкурентоспроможності на європейському і світовому ринках; розробці виробів, технологічних процесів та послуг високої якості; просуванню міжнародного співробітництва; залученню промислових та дослідних установ для виконання спільних розробок; підвищенню продуктивності праці.

Принципи **EUREKA**: принцип “Знизу доверху”; міжнародне співробітництво; децентралізація; гнучкість; орієнтація на ринок; підтримуючі заходи; приєднання до інших існуючих програм співробітництва; гроші не перетинають кордонів.

Можливості, які надає участь у програмі **EUREKA**: збільшення кількості ідей; використання новітніх європейських технологій; використання європейського досвіду; співробітництво з науковими та виробничими організаціями по всій Європі та за її межами; комерціалізація результатів науково-технічних проєктів; розширення ринків збуту; перспективність та престижність участі компаній у проєктах **EUREKA**; сприяння ринковому розвитку економіки України.

Отримання права на використання всесвітньо відомого знака-символу якості програми **EUREKA** підвищує значимість проєкту. Завдяки цьому учасники мають конкурентну перевагу під час ділових контактів з фінансовими, технічними та комерційними проєктами.

Дослідження виявило, що знак-символ якості **EUREKA** пропонує додаткову вартість для

учасників проєкту з погляду підвищення значимості та гарантії для потенційних приватних інвесторів, що свідчить про відповідність проєкту прискіпливому та високому процедурному оцінюванню. Цінність знака-символу підвищилася через рекламу та маркетингові дослідження. Маркетингові компанії використовують цей фірмовий знак разом з описом діяльності **EUREKA** та деяких її новаторських ідей.

Існує три види інноваційних проєктів, що реалізуються в рамках програми **EUREKA**: 1. Регулярні проєкти – незалежні один від одного проєкти, що формуються в рамках загальних процедур програми. 2. Проєкти єдиної спрямованості – парасолькові проєкти (*Umbrella projects*) – об’єднані в рамках певних технологічних сфер, але які мають самостійні цілі та завдання. Таке об’єднання спрощує процес ініціювання проєктів та підбору партнерів. 3. Кластерні проєкти (*Cluster projects*), що, на відміну від *Umbrella projects*, виступають як стратегічні напрями співробітництва в рамках програми **EUREKA**. Проєкти, що входять до кластера, об’єднані спільною метою.

Стратегічна ініціатива, що виконується в рамках програми **EUREKA** – “кластерні проєкти”, відіграє важливу роль у формуванні конкурентоспроможності Європи, особливо це стосується інформаційних технологій та зв’язку. Кластерні проєкти наочно демонструють переваги колективної роботи, що виконується шляхом міжнародного співробітництва.

Щорічно дається старт сотням інноваційних проєктів програми **EUREKA**, в межах якої реалізуються ідеї малих та середніх компаній. Результати реалізації цих проєктів стають внеском у добробут, безпеку, покращення навколишнього середовища та зростання зайнятості для європейців.

Починаючи з 1985 р. виконано понад 2000 проєктів на суму близько 10 млн євро (без кластерних та парасолькових проєктів).

Особливістю фінансування проєктів програми **EUREKA** є те, що кожна країна-учасниця **EUREKA** проєкту самостійно фінансує свою відповідну частку від загального бюджету проєкту, користуючись приватними, національними та міжнародними джерелами фінансування.

Усі країни-учасниці намагаються досягнути 3%-й бар’єр, який визначений з погляду

Лісабонської стратегії з досягнення 3% від ВВП фінансування науково-технічних розробок в Європі. 3%-й бар'єр з фінансування долають такі високорозвинуті держави, як Ізраїль, Швеція, Фінляндія та Ісландія. Наближаються до цього рубежу Швейцарія, Німеччина, Данія, Франція та Бельгія. Програма **EUREKA** не має аналогів серед інших європейських програм міжнародного співробітництва через свою ринкову спрямованість, вона не має міждержавних бар'єрів. Ця програма має навчальні функції: як готувати ринково орієнтований проект, як контактувати, як розподіляти готовий продукт. Програма **EUREKA** сприяє пошуку партнерів, нових ринків, нових можливостей і завдяки цьому трансферу технологій. Програма **EUREKA** є перспективною і актуальною, вона надає рівні умови для всіх учасників, що позитивно позначається на об'єднанні загальних зусиль всієї Європи для розв'язання глобальних проблем у різних галузях науки і техніки, включаючи охорону довкілля та медицину. **EUREKA** є однією з програм, які сприяють інтеграції України до Європейського Союзу.

Літ.: *Glossary of The European Union and European Communities*. – Режим доступу : <http://www.uta.fi/FAST/GC/eurgloss.html#EUREKA2>; *EUREKA Secretariat*. – Режим доступу : <http://www.eurekanetwork.org/>

Шереметьєва Л.А.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО – самостійна наука і галузь права, що почала виокремлюватися наприкінці 80-х рр. ХХ ст. як закономірний результат європейських адміністративних конвергентних процесів, спрямованих на зменшення розбіжностей та невідповідностей в адміністративній структурі та налагодження зв'язків між формально відокремленими публічними адміністраціями європейських країн. На сьогодні дослідженню змісту **Є.а.п.** та відповідних правових принципів присвячені роботи видатних зарубіжних вчених: Ж.Зіллера, С.Касіса, Й.Олсена, М.Фромонта та багатьох ін. У вітчизняній науці державного управління та адміністративного права **Є.а.п.** як самостійна галузь комплексно не досліджувалася. Окремі аспекти поняття та принципів **Є.а.п.** розглядалися в роботах В.Б.Авер'янова, І.А.Грицяка, А.А.Пухтецької. Вивчення самостійної навчальної дисципліни "**Є.а.п.**"

запроваджується в Національному університеті "Києво-Могилянська академія" з 2010-2011 н.р.

На сьогодні в доктрині адміністративного права України визнається необхідність урахування принципів **Є.а.п.** права для оновлення розуміння принципів діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, що сприятиме не тільки вдосконаленню доктринального розуміння вимог, основоположних засад діяльності органів публічної адміністрації у взаємовідносинах з громадянами, а й великою мірою визначатиме подальшу правотворчу та правозастосовчу практику, напрями трансформації вітчизняної правової системи в цілому.

Теоретичне підґрунтя формування **Є.а.п.** розкрито в роботах Ю.Шварце, Ж.Зіллера, С.Касіса та ін. У працях цих вчених узагальнено, що **Є.а.п.** регулює діяльність європейської адміністрації, до якої належить сукупність європейських та національних адміністративних органів. Необхідність виникнення самостійної галузі **Є.а.п.** зумовлена багаторівневою структурою європейської адміністрації, наявністю у її складі європейських та національних адміністративних органів.

Є.а.п. відрізняється від національного адміністративного права європейських країн за такими ознаками: 1) змішаною структурою європейської адміністрації, до якої належать органи управління наднаціонального та національного рівня; 2) наявністю переважно тристоронніх відносин, наприклад між громадянином, Європейською Комісією та національними органами державного управління. Для національного ж адміністративного права характерні, як правило, двосторонні адміністративні правовідносини між громадянином та національними органами державного управління.

Є.а.п. співвідноситься з європейським правом як спеціальне і загальне. Європейське право виступає основним регулятором євроінтеграційних процесів. У юридичній літературі переважно виділяють два основних підходи щодо визначення європейського права: 1) (*sensu largo*) – міжнародний правопорядок європейських організацій; 2) (*sensu stricto*) – право, пов'язане з діяльністю Європейського Союзу. У свою чергу, до принципів європейського права належать: автономність європейського права; примат

над національним правом; безпосередність застосування; принцип рівності (або заборона дискримінації, який разом із принципом субсидіарності європейські дослідники відносять також і до переліку принципів **Є.а.п.**); принцип солідарності; принцип субсидіарності.

Нормативне підґрунтя застосування принципів та інших положень **Є.а.п.** визначено в Лісабонській угоді, проєкті Конституції ЄС. Положення **Є.а.п.** також імплементується в національне законодавство країн-членів ЄС у зв'язку з потребами у зближенні національних правових систем країн-членів ЄС, формування спільних засад діяльності органів публічної влади європейського та національного рівнів.

Принципи **Є.а.п.** були вперше сформульовані у праці Юргена Шварце "Europaisches Verwaltungsrecht" (з нім. – "Європейське адміністративне право"), 1988 р., у якій до таких принципів було віднесено: принцип законності; можливість скасування (або відкликання) незаконного адміністративного акта; принцип недискримінації; юридична визначеність; право на захист; принцип пропорційності; принцип поваги до фундаментальних прав людини та громадянина; принцип субсидіарності; принцип належної адміністрації; принцип прозорості; принцип застосування; принцип прямої дії.

Тут важливо уточнити співвідношення принципів **Є.а.п.** з принципами європейського права: принципи європейського права мають загальний характер та застосовуються щодо визначення автономності європейського права, примату над національним правом, безпосередності застосування тощо; а галузь **Є.а.п.** відносить до своїх принципів основоположні вимоги щодо діяльності органів публічної адміністрації та їх взаємовідносин з приватними особами, що проявляється у виділенні принципів законності, можливості скасування незаконного адміністративного акта, принципу недискримінації, юридичної визначеності, права на захист, принципу пропорційності тощо. Зокрема, останній одноіменний з принципом європейського права принцип як принцип **Є.а.п.** визначається як вимога щодо використання в реалізації повноважень таких засобів, які відповідають цілям отримання відповідного результату та які не повинні виходити за межі необхідного для поставленого завдання. У свою чергу, принцип суб-

сидіарності, який також має одноіменний принцип-вимогу серед принципів європейського права, як принцип **Є.а.п.** тлумачиться як вимога щодо прийняття рішень відповідними органами на найнижчих рівнях, забезпечувати ефективність запропонованих заходів.

У вітчизняній науці державного управління та адміністративного права комплексні дослідження **Є.а.п.** ще не проводилися, необхідним слід визнати розробку теоретико-методологічних і наукових засад дослідження змісту та ключових вимог порівняно недавно сформованої в європейській правовій доктрині галузі **Є.а.п.** Це сприятиме адаптації як доктринальних положень, так і чинних норм вітчизняного адміністративного законодавства до європейських принципів та стандартів організації та діяльності публічної адміністрації.

На основі **Є.а.п.** формуються та впроваджуються в правозастосовчу практику країн-членів ЄС уніфіковані вимоги-принципи, правила взаємовідносин органів публічної влади з особами публічного і приватного права. **Є.а.п.** та одноіменні принципи відіграють важливу роль в уніфікації зовнішньої діяльності публічних адміністрацій європейських країн, насамперед у взаємовідносинах з громадянами. Окремі принципи **Є.а.п.** дістали закріплення у проєкті Модельного кодексу належної адміністрації. Видається, що розробка національного Кодексу належної адміністрації та врахування принципів **Є.а.п.** виступають основними напрямками оновлення доктринальних засад діяльності вітчизняних органів виконавчої влади, визначаються орієнтирами удосконалення правотворчої та правозастосовчої практики в Україні.

Важливим напрямом розвитку **Є.а.п.** є захист прав громадян, зокрема, в Європейському суді з прав людини, в судовій практиці якого набувають подальшого розвитку принципи і стандарти взаємовідносин органів публічної адміністрації з громадянами, забезпечується єдність правозастосовчої практики. Тому вивчення цього напрямку розвитку **Є.а.п.** має важливе значення для формування вітчизняного інституту адміністративної юстиції, перегляду окремих запроваджених у ньому засад, перегляду рішень суб'єктів владних повноважень.

Літ.: Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС / Жак Зіллер ; [пер. з фр. В. Ховхун]. –

К. : Основи, 1996. – 420 с.; *Грицяк І. А.* Європейське управління: теоретико-методологічні засади : монографія / І. А. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006. – 398 с.; *Адміністративне право України*. Академічний курс : підручник : у 2 т. / [ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова) та ін.]. – К. : ТОВ "Вид-во "Юрид. думка", 2007-2004. – Т. 1 : Загальна частина. – 2007. – 592 с.; *Пухтецька А. А.* Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права : монографія / А. А. Пухтецька ; відп. ред. В. Б. Авер'янов. – К. : Юрид. думка, 2010. – 140 с.

Пухтецька А. А.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ КООПЕРАТИВНЕ ТОВАРИСТВО (ЄКТ) (англ. European Cooperative Society (SCE)) – один з різновидів пан'європейських наднаціональних утворень – юридичних осіб. В основу регулювання діяльності **ЄКТ** покладено Регламент Ради (ЄС) № 1435/2003 від 22.07.2003 р. про статут Європейського кооперативного товариства. Головною метою вказаного Регламенту є передбачення можливості створення **ЄКТ** фізичними особами, які перебувають у різних державах-членах, або юридичними особами, пов'язаними з правом різних держав-членів. Установлення європейської організаційно-правової форми для кооперативів, що ґрунтується на загальних принципах, але враховує їх специфічні особливості, має надати їм можливість діяти за межами їх власних національних кордонів на всій або на частині території Спільноти.

ЄКТ є товариством, капітал якого поділено на частки. Розмір капіталу та кількість учасників можуть змінюватися. Якщо учасники мають обмежену відповідальність, то до назви **ЄКТ** додається позначка "з обмеженою відповідальністю". Основною метою діяльності **ЄКТ** є задоволення інтересів та/або економічний чи соціальний розвиток його учасників. Учасниками **ЄКТ** можуть бути не тільки кооперативи (на сьогодні в ЄС нараховується близько 300 тис. кооперативів, у яких зайнято 2,3 млн осіб), але й будь-які інші компанії і фізичні особи. С цією метою він, зокрема, укладає зі своїми членами угоди про постачання товарів або виконання робіт, надання послуг. Своєю діяльністю **ЄКТ** може здійснювати і через дочірні товариства. **ЄКТ** може також діяти з метою сприяння участі його членів в економічній діяльності одного чи кількох **ЄКТ** та/або в національних кооперативах. На практиці форма **ЄКТ**

найбільш прийнятна для міжнародного об'єднання кооперативів, які діють, наприклад, у кредитній або житловій сфері. Якщо статутом не передбачено інше, особи, які не є членами кооперативу, не можуть скористатися результатами його діяльності.

Передбачені такі умови створення **ЄКТ**:

1) як мінімум п'ятьма фізичними особами, що перебувають хоча б у двох різних державах-членах;

2) як мінімум п'ятьма фізичними особами та товариствами в розумінні ч. 2 ст. 48 ДзЄС, так само як і з іншими юридичними особами публічного чи приватного права, створеними відповідно до законодавства однієї з держав-членів, які містяться хоча б у двох різних державах-членах або потрапляють під регулювання законодавством хоча б у двох різних державах-членах;

3) товариствами в розумінні ч. 2 ст. 48 ДзЄС, так само як і іншими юридичними особами публічного чи приватного права, створеними відповідно до законодавства однієї з держав-членів, які містяться хоча б у двох різних державах-членах або потрапляють під регулювання законодавством хоча б у двох різних державах-членах;

4) шляхом злиття кооперативів, створених відповідно до права держави-члена, які мають зареєстроване місцезнаходження та центральну адміністрацію на території Спільноти, якщо хоча б два з них регулюються правом різних держав;

5) шляхом перетворення кооперативу, створеного відповідно до законодавства однієї з держав-членів, який має своє зареєстроване місцезнаходження та центральну адміністрацію на території Спільноти.

Держава-член може передбачити, що юридична особа, яка не має своєї центральної адміністрації в межах Спільноти, може брати участь у створенні **ЄКТ**, якщо вона створена згідно з правом однієї з держав-членів, має зареєстроване місцезнаходження в тій самій державі-члені та ефективний і тривалий зв'язок з економікою держави-члена.

Капітал **ЄКТ** виражається в національній валюті. **ЄКТ**, місцезнаходження якого перебуває поза зоною євро, також може виражати свій капітал у євро. Мінімальний передплатний (розміщений) капітал дорівнює 30 тис. євро. В статуті **ЄКТ** має визначатись сума, нижче від якої передплатний (розміщений) капітал забороняється зменшувати шляхом виплати

часток учасникам, що припиняють свою участь в ЄКТ. Дозволяється створювати різні категорії внесків, які мають різну номінальну вартість і надають різні права членам кооперативу. Використання як внеску трудових зобов'язань або зобов'язань з надання послуг не припускається. Майнові вклади мають бути внесені повністю в момент вступу в кооператив. В частині оцінки майнових вкладів і аудиторської перевірки застосовується національне акціонерне право. Управління ЄКТ здійснюється на основі створення або дуалістичної, або моністичної структури управління. Як і у випадку з Європейським акціонерним товариством, участь працівників у діяльності ЄКТ закріплена відповідною директивою. Право голосу на загальних зборах ЄКТ має будь-який член кооперативу, при цьому кожен член має один голос незалежно від розміру своєї участі. З цього принципу у певних визначених випадках національним законодавством та статутом ЄКТ можуть бути зроблені винятки. У великих кооперативах допускається скликання зборів секцій або секторів.

Літ.: Кібенко О. Право товариств (company law): порівняльно-правовий аналіз acquis ЄС та законодавства України / О. Кібенко, Сарбах А. Пендак. – К. : Видавн. організація “Юстиніан”, 2006; Дубовицкая Е. А. Европейское корпоративное право / Е. А. Дубовицкая. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2008; *Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека* : учеб. для вузов / [М. В. Каргалова, Е. Ю. Козлова, С. О. Корогод и др.] ; рук. авт. кол. и отв. ред. Л. М. Энтин. – 2-е изд., пересмотр. и доп. – М. : Норма, 2007.

Сафронова О.М.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ КОСМІЧНЕ АГЕНТСТВО (ЄКА) (European Space Agency (ESA)) – міжнародна регіональна організація, утворена 30 травня 1975 р. на конференції у Парижі європейськими державами-членами Європейської конференції з космосу (Бельгія, Великобританія, Данія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Франція, ФРН, Швейцарія, Швеція) на підставі Конвенції про створення Європейського космічного агентства.

ЄКА утворилась у результаті злиття Європейської організації космічних досліджень (European Space Research Organization) і Європейської організації з розробки ракет-носіїв (European Launcher Development Organization), утворених на підставі підпи-

саних в 1962 р. Конвенцій, які вступили в силу в 1964 р. Усі права та обов'язки перейшли до ЄКА в 1980 р.

Після утворення ЄКА до неї вступили ще Австрія, Греція, Ірландія, Люксембург, Норвегія, Португалія, Фінляндія. Канада та Угорщина беруть участь лише в окремих проєктах. Для координації зусиль і забезпечення спільної діяльності між Європейським співтовариством і ЄКА в 2003 р. було підписано Рамкову Угоду (вступила в силу в травні 2004 р.) і утворено Космічну Раду, перед якою поставлено дві найважливіші цілі: 1) спільне поступове створення європейської космічної політики, яка має задовольняти потреби Євросоюзу у використанні космічних систем; 2) встановлення спільної основи і взаємоприйнятних практичних заходів щодо ефективного взаємовигідного співробітництва між ЄКА та Євросоюзом.

До завдань ЄКА належить організація та проведення розробок за основними напрямками в галузі використання і дослідження космічного простору, координація діяльності національних космічних агентств та компаній. Діяльність ЄКА охоплює всі основні галузі дослідження космосу: пілотовані польоти, розробку та експлуатацію ракет-носіїв, дослідження планет сонячної системи, дистанційне зондування Землі, супутникової навігацію та супутниковий зв'язок.

Відповідно до Конвенції діяльність ЄКА має бути спрямована на встановлення та розвиток виключно мирного співробітництва європейських країн у галузі космічних досліджень. Для забезпечення виконання цих завдань ЄКА: 1) розробляє і реалізує довгострокову європейську космічну політику; 2) розробляє та реалізує програми в космічній галузі; 3) узгоджує європейську космічну програму з національними програмами; 4) забезпечує інтеграцію національних програм з питань розробки супутників прикладного призначення; 5) розробляє і реалізує промислову політику в галузі космонавтики.

Керівним органом ЄКА є Рада, яка складається із представників (на рівні міністрів або уповноважених) держав-членів і скликається раз на квартал. Кожна держава має у складі Ради під час обговорення питань один голос. Рішення ухвалюються простою або кваліфікованою більшістю голосів або на основі консенсусу залежно від важливості питання, яке розглядається. Рада може ство-

ривати допоміжні органи, які покликані сприяти виконанню покладених на неї завдань. Допоміжними органами, які складаються з делегатів держав-учасників, є: Комітет з наукових програм, Адміністративно-фінансовий комітет, Комітет промислової політики, Комітет з міжнародних відносин. Крім того, як допоміжні органи ЄКА створюються також Ради з різноманітних програм ЄКА. Рада призначає головний виконавчий орган ЄКА – генерального директора, а також директорів основних програм, керівників установ та адміністрацію. Генеральний директор є головною виконавчою особою і виступає як юридичний представник ЄКА. До складу ЄКА входять: Європейський центр астронавтів у Німеччині (European Astronauts Centre (EAC)), Європейський астрономічний центр в Канаді (European Space Astronomy Centre (ESAC)), Європейський центр космічних операцій в Німеччині (European Space Operations Centre (ESOC)), Європейський центр досліджень і космічних технологій (European Space Research and Technology Centre (ESRTC)), Центр зондування ресурсів Землі в Європейському інституті космічних досліджень (Centre for Earth Observation of European Space Research Institute (ESRIN)). ЄКА сприяє створенню європейських організацій, у яких вона зацікавлена. Зокрема, за сприяння ЄКА були утворені Європейська організація супутникового зв'язку (European Telecommunications Satellite Organisation (EUTELSAT)) та Європейська організація експлуатації метеорологічних супутників (European Organization for the Exploitation of Meteorological Satellites (EUMETSAT)). Згідно з Конвенцією програми ЄКА можуть бути обов'язковими або факультативними. До обов'язкових програм належать: вивчення перспектив майбутніх космічних проектів; створення супутників різноманітного призначення, космічних фондів для дослідження далекого космосу, космічних телескопів, телекомунікаційних систем тощо; підтримка постійних контактів із користувачами космічної техніки; підготовка фахівців із космічних технологій. Факультативні програми виконують лише ті члени ЄКА, які зацікавлені у їх проведенні. До факультативних програм належать, наприклад, програми створення космічних транспортних систем, орбітальних космічних станцій, пілотованих місій тощо. Держави-члени ЄКА беруть участь у

факультативних програмах, якщо не заявлять про свою відмову від участі.

Промислова політика ЄКА має відповідати потребам європейської космічної політики. Під час здійснення своїх планів ЄКА має віддавати перевагу промисловим підприємствам держав-членів.

Конвенція передбачає різні форми міжнародного співробітництва, однією з яких є безпосередня участь держави у програмі ЄКА. Угода про таку участь та співробітництво вимагає одностайної підтримки Ради. Співробітництво може стосуватися як обов'язкових, так і факультативних програм, причому Рада може наділити стороннього учасника правом голосу в питаннях, що стосуються лише конкретної програми. Зокрема, Україна уклала угоду про співробітництво із ЄКА в 2008 р.

Іншою формою міжнародного співробітництва є надання державі статусу асоційованого члена на термін 5 років, який розглядається як перший крок до вступу до ЄКА. На сьогодні асоційованими членами ЄКА є Угорщина, Польща, Естонія та Словенія.

ЄКА має статус спостерігача в Комітеті ООН з космосу. ЄКА також взяло на себе права і обов'язки, передбачені Угодою про порятунк космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених у космічний простір (1968 р.), Конвенцією про міжнародну відповідальність за збитки, спричинені космічними об'єктами (1972 р.), Конвенцією про реєстрацію об'єктів, запущених в космічний простір (1975 р.).

Відповідно до Конвенції кожен член ЄКА бере участь у витратах по обов'язкових програмах згідно із шкалою, яка розробляється на підставі середньої величини національного доходу кожної держави-члена за останні три роки.

Штаб-квартира ЄКА розміщена в Парижі. ЄКА має Бюро зв'язку із Національним управлінням США з авіації і дослідження космічного простору (НАСА) (National Aeronautics and Space Administration (NASA)) у Вашингтоні та з Федеральним космічним агентством (ФКА) в Москві.

Літ.: Лукашук И. И. Международное право : в 2 т. / И. И. Лукашук. – М. : БЕК, 1997; *Международное космическое право* / отв. ред. Г. П. Жуков, Ю. М. Колосов. – М. : Междунар. отношения, 1999; *Словарь международного космического права* / под ред. В. С. Верещетина. – М. : Междунар. отношения, 1992.

Шевчук Б.М.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ З ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ (ЄОЕІ) (англ. European Economic Interest Grouping, EEIG) – один з різновидів наднаціональних правових утворень – юридичних осіб у рамках ЄС. Діяльність такого роду утворень підлягає єдиним правилам регулювання і не обмежується територіальними кордонами окремих держав-членів Спільноти. **ЄОЕІ** є організаційно-правовою формою ведення спільної діяльності з метою оптимізації бізнесу його учасників шляхом об'єднання їх ресурсів, діяльності та досвіду. Діяльність **ЄОЕІ** має бути пов'язана з бізнесом його учасників, але не заміщати його (функції об'єднання мають здійснюватися поряд з діяльністю кожного з його учасників). Стосовно діяльності учасників діяльність **ЄОЕІ** має тільки допоміжний характер.

В основу правового регулювання діяльності **ЄОЕІ** покладено Постанову (Регламент) Ради (ЄЕС) № 2137/85 від 25 липня 1985 р. Цією Постановою визначено, що одержання прибутку не є метою **ЄОЕІ**. Якщо ж об'єднання одержує який-небудь прибуток, то він цілком підлягає розподілу між учасниками. Відповідно до Регламенту **ЄОЕІ** не має статусу платника податку.

Учасниками **ЄОЕІ** можуть бути товариства, фірми та інші юридичні особи, що створені відповідно до права держав-членів ЄС і мають свій зареєстрований офіс на території Співтовариства. **ЄОЕІ** може бути також утворено фізичними особами, що здійснюють промислову (включаючи народний промисел), торговельну або сільськогосподарську діяльність, або надають професійні й інші послуги на території Співтовариства. Необхідно, щоб, принаймні, два учасники **ЄОЕІ** мали різну державну належність. Критерієм визначення державної належності є: для фізичних осіб – місце, де вони здійснюють свою основну діяльність, для компаній (інших юридичних осіб) – місце, де розміщена їх штаб-квартира (центр управління, фактичне місцезнаходження). Учасниками об'єднання не можуть виступати інші **ЄОЕІ**. Суб'єкти права держав, що не є членами ЄС, не можуть бути учасниками **ЄОЕІ**. Винятки становлять держави, що беруть участь у Договорі про Європейський економічний простір (Ісландія, Норвегія, Ліхтенштейн). Суб'єкти права цих країн можуть нарівні із суб'єктами права держав-членів ЄС засновувати та брати участь в діяльності **ЄОЕІ**.

ЄОЕІ створюється на підставі договору, який укладається між усіма його учасниками. Договір подається для реєстрації в орган, уповноважений державою-членом ЄС. Правом держави-члена ЄС, у якому здійснюється ця процедура, можуть передбачатися додаткові вимоги або обмеження щодо створення і діяльності **ЄОЕІ**, введення яких санкціоноване Постановою (наприклад кількість учасників **ЄОЕІ** може обмежуватися 20, може заборонятися участь у **ЄОЕІ** окремих категорій фізичних і юридичних осіб тощо). З моменту реєстрації договору про створення **ЄОЕІ** об'єднання стає правочинним. Відомості про створення **ЄОЕІ** і припинення його діяльності підлягають опублікуванню в Офіційному віснику ЄС.

Юридична адреса **ЄОЕІ** має бути в одній з держав-членів ЄС. Однак вона може переноситися з однієї держави в іншу за умов дотримання передбачених Постановою норм (зокрема, рішення про перенесення потребує одноголосного схвалення всіх учасників). З метою захисту публічних інтересів уповноважений орган держави, з якої переводиться місцезнаходження **ЄОЕІ**, що призводить до зміни права, яке застосовується до об'єднання, може заборонити переведення. Управління **ЄОЕІ** здійснюється за допомогою двох органів – учасників, що діють колективно, і менеджера (менеджерів). Кожен учасник має один голос, якщо контрактом не передбачено інше. Регламент містить перелік питань, рішення з яких приймаються учасниками тільки одноголосно. **ЄОЕІ** не може наймати на роботу більше ніж 500 осіб. В **ЄОЕІ** не є обов'язковим формування спільного капіталу, його учасники можуть обрати й інші форми фінансування діяльності об'єднання. Об'єднання не може залучати інвестиції шляхом публічного звернення.

Порядок розподілу прибутку (покриття збитків) від діяльності **ЄОЕІ** визначається договором. Якщо в останньому це питання не врегульоване, розподіл прибутку (збитків) здійснюється між учасниками порівну. Прибуток (збитки) **ЄОЕІ** обкладається податком тільки як прибуток (збитки) учасників об'єднання. Кожний з учасників **ЄОЕІ** несе необмежену і солідарну відповідальність за його боргами.

ЄОЕІ не повинна здійснювати керівництво або контроль за діяльністю своїх учасників або інших компаній; брати участь у капіталі

своїх учасників (участь у капіталі інших компаній допускається, якщо це необхідно для досягнення цілей **ЄОЕІ**, і така участь забезпечується за рахунок членів Об'єднання); використовувати для видачі позик або передачі майна керівникам компаній – учасниць; брати участь в інших **ЄОЕІ**.

Численні заборони, що накладаються Постановою на діяльність **ЄОЕІ**, у поєднанні із необмеженою відповідальністю його учасників призвели до незначної поширеності цього різновиду наднаціональних правових утворень на практиці. Нині налічується близько 800 таких об'єднань. Сферами діяльності **ЄОЕІ** наразі є: реалізація спільних дослідницьких проєктів, транспортні об'єднання, спільні закупівлі і збут, спільна участь у конкурсах, співробітництво в рекламній діяльності тощо.

Літ.: Кібенко О. Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: Перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України / О. Р. Кібенко. – Х. : Страйд, 2005; Кібенко О. Право товариств (company law): порівняльно-правовий аналіз *acquis* ЄС та законодавства України / О. Кібенко, Сарбах А. Пендак. – К. : Видавн. організація “Юстиніан”, 2006; Дубовицкая Е. А. Европейское корпоративное право / Е. А. Дубовицкая. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2008.

Сафронова О.М.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО – система правових норм, що регулюють діяльність європейських структур та включають європейське інтеграційне право, правові норми, що забезпечують функціонування європейської системи захисту прав людини, а також інші правові норми європейських міжнародних договорів. У науці існує подвійне розуміння поняття **Є.п.**: широке та вузьке, причому вживання останнього превалює. У широкому розумінні **Є.п.** – правове регулювання відносин у Європі, які охоплюють організацію і діяльність практично всіх міжнародних організацій, що діють на Європейському континенті, всю сукупність економічних, соціальних, політичних, наукових та культурних відносин. У цьому разі під **Є.п.** розуміють регіональну частину права міжнародного. У вузькому розумінні **Є.п.** – це право Європейського Союзу, яке поширює сферу своєї дії лише на територію його держав – членів.

Право Європейського Союзу розвивалося ще задовго до його створення, хоча сам термін “право Європейського Союзу” увійшов у вжиток на початку 90-х рр. минулого століття. До того часу весь правовий масив, під яким зараз розуміється право Євросоюзу, позначався як “право Європейських Співтовариств”, хоча ці поняття і не є ідентичними. Більшість учених розглядає поняття “європейське право” та “право Європейського Союзу” як синоніми. Слід, однак, зазначити, що така тотожність охоплює **Є.п.** лише *sensu stricto*. Поняття права Європейського Союзу ширше від поняття права Європейських Співтовариств. Різниця між ними полягає саме в структурі Європейського Союзу, одним із стовпів якого до прийняття Лісабонського договору були Європейські Співтовариства, тому, відповідно, право Європейських Співтовариств є частиною права Європейського Союзу.

У наукових поглядах на природу права Європейського Союзу немає одностайності. Деякі вчені вважають його правом *sui generis*, оскільки воно не підпадає під традиційні категорії міжнародного та національного права. Окремі дослідники вважають, що право Європейського Союзу формувалося як частина міжнародного права. Існує також погляд, відповідно до якого право Європейського Союзу має комплексний характер, який виявляється у тому, що воно може бути відокремлене від загальноновизнаного розуміння міжнародного права, оскільки певна його частина є формою координації, наближення та уніфікації внутрішнього права держав-членів. Визначення праву ЄС дав у своєму преюдиційному рішенні Суд Європейських Співтовариств: Співтовариство становить новий правовий порядок міжнародного права, на користь якого держави обмежили свої суверенні права, хоча і в окремих сферах, та до кола суб'єктів якого належать не лише держави-члени, а і їх громадяни. Незалежно від законодавства держав-членів право Співтовариства не лише покладає обов'язки на окремих осіб, а й покликане надавати їм права, які стають частиною їхнього правового спадку. Ці права виникають не лише тоді, коли вони чітко гарантовані Договором, а й на підставі обов'язків, які договір покладає у чітко визначений спосіб на окремих осіб, на держав-членів та на інституції Співтовариства.

Право ЄС також розглядається як таке, що належить до нової категорії права та через його дію на суверенітет описується як “наднаціональне”.

Є.п. складається з інституційного та матеріального (субстанціонального) права. Інституційне право регулює питання політичної, адміністративної та юридичної організації ЄС і включає норми, що стосуються статусу, функцій і повноважень різних інституцій ЄС. До таких органів належать, насамперед, Європейський Парламент, Європейська Рада, Рада, Європейська Комісія, Суд ЄС, Європейський центральний банк та Рахункова Палата. Крім того, інституційне право включає норми, що стосуються джерел права ЄС в ієрархії юридичних актів у рамках ЄС: договорів та угод, постанов (регламентів), директив і рішень.

Матеріальне **Є.п.** включає сутнісні норми **Є.п.**, тобто норми, які регулюють поведінку і діяльність суб'єктів у різних сферах, що входять до сфери застосування установчих договорів ЄС. Матеріальне **Є.п.** охоплює норми, що належать до компетенції ЄС та формують його відповідні галузі. Таким шляхом поступово сформувалися спеціалізовані розділи **Є.п.**: торговельне право, екологічне право, податкове право, соціальне право, сільськогосподарське право, банківське право, транспортне право тощо.

Літ.: *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration: Judgment of the Court of 5 February, 1963.* – Case 26/62 // English special edition; *Энтин Л. М.* Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека / Л. М. Энтин ; рук. авт. кол. и отв. ред. д-р юрид. наук, проф. Л. М. Энтин. – 2-е изд., пересмотр. и доп. – М. : Норма, 2007; *Гердеген М.* Европейское право / М. Гердеген ; пер. з нім. – К. : К.І.С., 2008.

Мовчан Ю.В.

ЄВРОПЕЙСЬКЕ СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО – вид соціального партнерства, який об'єднує таких суб'єктів, як структури ЄС, національні уряди, транснаціональні корпорації, профспілкові організації та об'єднання роботодавців. Основні категорії соціальних партнерів у ЄС: Європейська конфедерація профспілок; Союз конфедерацій промисловців та роботодавців Європи; Європейська асоціація малих і середніх ремісничих підприємств; Європейський

центр підприємств з частковою участю держави і підприємств загального економічного інтересу.

Наднаціональний характер органів Європейського Союзу та їх особлива компетенція, що певною мірою поширюється і на сфери забезпечення зайнятості і проведення спільної соціальної політики (розд. 8 і 11 Договору про заснування Європейського співтовариства), створюють передумови для застосування моделі соціального партнерства як способу одностайного упорядкування трудових відносин на європейському просторі. Соціальне партнерство на європейському рівні відрізняється від національних моделей за колом учасників, їх повноважень залежно від змісту регульованих питань і способів їх реалізації.

В останні роки в країнах ЄС соціальне партнерство переходить на новий рівень: укладаються рамкові галузеві, колективні угоди загальноєвропейського формату; згідно з Директивою Комісії ЄС 1994 р. створюються *європейські трудові ради* як консультативні органи в кожній компанії, яка має підприємства в двох і більше країнах-членах ЄС з 1 тис. та більше працівників в цілому або не менше ніж 150 у кожній країні. У таких радах керівництво компаній на регулярній основі обговорює з представниками працівників соціально-економічні питання, які стосуються трудящих певного підприємства, підписує колективні угоди. Це означає, що проникнення на український ринок західноєвропейських транснаціональних компаній має поєднуватися з включенням до складу таких рад представників українських профспілок і відповідним удосконаленням профспілкового законодавства. Основою діяльності європейських партнерів залишаються пріоритети, зафіксовані в різних програмних документах ЄС (Пакт стабільності і економічного зростання, Програма 2000: За укріплення і розширення Союзу тощо), які включають такі цілі: стабільне економічне зростання та створення економічних умов, які гарантують зайнятість населення і скорочення безробіття; розвиток європейських проектів у різних сферах; нівелювання регіональних диспропорцій економічного розвитку, збереження відносно високих стандартів рівня життя та соціальних гарантій для населення; підпорядкування розвитку економіки інтересам індивіда і забезпечення повного розквіту особистості на основі науко-

во-технічних можливостей у суспільстві, поставивши їх на службу людині.

Літ.: Діденко Н. Г. Державне управління і соціальне партнерство: актуальні проблеми теорії і практики : монографія / Н. Г. Діденко. – Донецьк : Видавн. підприємство “Східний видавн. дім”, 2007; *Muscis Nicolas. Усе про спільноти Європейського Союзу* / Ніколас Мусіс ; пер. з англ. – К. : К.І.С., 2005; *Европейская социальная хартия. 18.10.1961* : справочник : пер. с фр. – М. : Междунар. отношения, 2000; *Європейський Союз* : словник-довідник / М. Марченко (ред.-упоряд.). – К. : К.І.С., 2005; *Social Class in Europe. An introduction to the European Socio-economic Classification* / Edited by David Rode and Eric Harrison. Routhledge. – Oxton, 2010.

Діденко Н.Г.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОСТІР – юридична категорія, що використовується для позначення складної, цілісної, диференційованої та динамічної системи міжнародного співробітництва публічних адміністрацій європейських держав, покликана забезпечувати однаково реалізацію прав громадян та юридичних осіб, створених у межах ЄС, а також забезпечувати ефективно та якісно надання адміністративних послуг. Слід зауважити, що до принципів **Є.а.п.** відносяться не всі без винятку принципи адміністративного права окремо взятих європейських держав, а лише ті з них, які відповідають цілям та завданню створення **Є.а.п.**

У комплексному дослідженні **Є.а.п.**, проведеному за підтримки Програми СІГМА (1999 р.), зазначено, що принципи публічної адміністрації, які є спільними для держав-членів Європейського Союзу, створюють умови для виникнення **Є.а.п.**, що, у свою чергу, включає набір (групу) спільних стандартів діяльності публічних адміністрацій, які визначаються законом та реалізація яких на практиці забезпечується відповідними процедурами та механізмами відповідальності. Хоча **Є.а.п.** і не являє собою частини схвалених *acquis communautaire*, але він покликаний слугувати орієнтиром реформ публічних адміністрацій у країнах-кандидатах. Під **Є.а.п.** також розуміють послідовну конвергенцію управлінських (адміністративних) структур, процесів та цінностей у єдину модель, а саме у єдину європейську модель. Це визначення є найбільш поширеним серед західних дослідників у сфері публічного права.

Поняття **Є.а.п.** використовується для позначення єдиної для ЄС системи співробітництва у сфері юстиції і включає надання взаємної допомоги у виконанні законів та забезпечення необхідного наближення у відповідних галузях права, оскільки спільний адміністративний простір стає можливим тоді, коли набір (група) адміністративних принципів, правил та регламентів однаково виконуються на певній території, на яку поширюється дія національної конституції.

Концепція **Є.а.п.** виникла наприкінці ХХ ст. як результат спеціальних наукових досліджень природи Європейського правового простору та місця в ньому нових, удосконалених форм (методів) співробітництва публічних адміністрацій європейських держав. У європейських країнах проведено комплексні науково-практичні дослідження та розроблені методичні рекомендації щодо входження до **Є.а.п.** країн-кандидатів на вступ до ЄС, що становить значний інтерес для України. Зокрема, особливу увагу доцільно приділити працям зарубіжних дослідників Ж.Булуа, Р.-М.Шевальє, К.Демке, К.д'Орга, Ж.Фурньє, Г.Граббе, Ж.Гессе, К.Нілл, К.Ніццо, Й.П.Олсен, Ж.Зіллер та ін.

Серед вітчизняних вчених – представників науки державного управління, конституційного та адміністративного права проблемам дослідження поняття та основних принципів **Є.а.п.** присвятили свої праці В.Б.Авер'янов, І.А.Грицяк, Н.В.Гнидюк, А.А.Пухтецька та ін. Термін **Є.а.п.** у сучасному розумінні було вперше вжито у робочих документах Програми СІГМА. Проте ще в 1994 р. Європейська комісія (виконавчий орган ЄС) у своєму Комюніке “Про розвиток адміністративного співробітництва щодо імплементації та забезпечення виконання законодавства Співтовариства на внутрішньому ринку” вперше зробила спробу запровадити рамкове адміністративне співробітництво в межах Співтовариства. Зокрема, зазначалося, що такі рамки співробітництва охоплюватимуть зобов'язання щодо надання взаємної допомоги, прозорості діяльності, а також дотримання принципів пропорційності та конфіденційності.

Ідея створення **Є.а.п.**, як і розуміння практичної необхідності запровадження особливого міжнародного правопорядку у сфері діяльності публічних адміністрацій національних держав-членів ЄС, знайшли об'єктив-

не відображення в підсумкових робочих матеріалах Програми СІГМА 1998 р. Ця ідея з-поміж іншого ґрунтувалася на визнанні національними державами-членами ЄС спільних принципів публічної адміністрації, під якими мається на увазі набір (група) критеріїв, що мають бути виконані країнами-кандидатами у їх діяльності, спрямованій на досягнення встановленого рівня адміністративної здатності, необхідного для набуття членства в ЄС.

Концепція **Є.а.п.** вперше була офіційно представлена у 1999 р. на конференції “Європейський адміністративний простір: управління та диверсифікація” у Потсдамі, організованій Міжнародним інститутом адміністративних досліджень, створеним при Європейській групі публічної адміністрації. Відповідно до цієї концепції: “**Є.а.п.** – це певна юридична абстракція, загальна правова категорія, що використовується на позначення якісно нової форми Європейського співробітництва з питань діяльності публічних адміністрацій”. Утім, автори цієї дефініції, як випливає із загального аналізу цитованого документа, мали на увазі не власне “юридичну абстракцію” в розумінні вітчизняної доктрини права, а об’єктивне явище, що існує та динамічно розвивається у сфері міжнародного співробітництва публічних (державних) адміністрацій європейських країн.

Поняття **Є.а.п.** є новелою науки адміністративного права України. Термінологічний зворот **Є.а.п.** є новим і для вітчизняної галузі адміністративного законодавства. На сьогодні в системі актів законодавства України не закріплено положень щодо визначення поняття, елементів, структури, функцій та взаємозв’язків між компонентами (елементами) **Є.а.п.** як багатоаспектного явища, складної диференційованої системи, основними системоутворюючими елементами якої виступають публічні адміністрації європейських держав. Сучасне законодавство України закріплює пріоритетність входження України до Європейського правового простору, який виступає метасистемою відносно **Є.а.п.** та інших предметних підпросторів Європейського правового простору.

Вітчизняними вченими опубліковано кілька наукових робіт, присвячених окремим аспектам формування та функціонування **Є.а.п.** Зокрема, А.А.Пухтецька визначає, що необхідними складовими елементами **Є.а.п.** ви-

ступають: а) принципи; б) правові норми; в) стандарти (за змістом – поєднання принципів (а) та правових норм (б); г) національні адміністративні традиції; д) спільні соціальні та культурні цінності національних держав та е) спеціальні методи міжнародного співробітництва у сфері діяльності публічних адміністрацій. При цьому національні публічні (державні) адміністрації є) виступають суб’єктами, в результаті реалізації повноважень яких, власне, і відбувається практична реалізація програм та планів міжнародного та міжурядового співробітництва, і одночасно – необхідним системоутворюючим елементом **Є.а.п.**

Для підготовки вступу до **Є.а.п.** держав-членів ЄС провідними європейськими науково-дослідними установами та інститутами, а також за участю комісій та комітетів провідних регіональних європейських організацій було проведено комплексні наукові дослідження підвищення адміністративної здатності публічних адміністрацій європейських держав з метою входження до **Є.а.п.** Результати цих досліджень, а також викладені у них пропозиції і рекомендації щодо здійснення адміністративних реформ у пострадянських країнах мають бути взяті за основу при проведенні вітчизняних досліджень у цій сфері.

Літ.: *Авер’янов В. Б.* Проблеми формування нової доктрини адміністративного права / В. Б. Авер’янов // Адміністративне право в контексті європейського вибору України : зб. наук. пр. – К. : Міленіум, 2004. – С. 5-9; *Грицяк І. А.* Європейський адміністративний простір / І. А. Грицяк // Адміністративна реформа в Україні: шлях до Європейської інтеграції : зб. наук. пр. – К. : [б. в.], 2003. – С. 78; *Європейські принципи державного управління* : пер. з англ. О. Ю. Куленкової. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – С. 52; *Механізми координації європейської політики: практика країн-членів та країн-кандидатів* / Н. Гнидюк (ред.), А. Новак-Фар, Я. Гонцяж, І. Родюк. – К. : Міленіум, 2003. – С. 12; *Пухтецька А. А.* Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права : монографія / А. А. Пухтецька ; відп. ред. В. Б. Авер’янов. – К. : Вид-во “Юрид. думка”, 2010. – 140 с.

Пухтецька А. А.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ БАНК РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА РОЗВИТКУ (ЄБРР) – міжнародна фінансово-кредитна установа, яка надає допомогу країнам, що визнають принципи багатопартійної демократії і плюралі-

му, для проведення структурних та галузевих економічних реформ, розвитку приватної та підприємницької ініціативи, а також для активного інтегрування економік цих країн у міжнародні господарські зв'язки. Всі проекти інвестицій перевіряються на відповідність екологічній (екологічно сталого розвитку, захисту навколишнього середовища) та соціальній політиці цих країн.

Створений у 1991 р. (штаб-квартира в Лондоні) з метою залучення внутрішнього та іноземного капіталу для сприяння переходу країн Центральної і Східної Європи від командної до відкритої ринкової економіки, демонополізації, децентралізації і роздержавлення. Ідея створення банку належить спеціальному раднику президента Франції Ф.Міттерана доктору Ж.Атталі, який став першим головою **ЄБРР**.

Статутний капітал **ЄБРР** у 20 млрд євро становили капітали країн-членів ЄС, Європейської Комісії, Європейського інвестиційного банку, США, Японії, інших акціонерів та країн-операцій (рис. 1). Зокрема, частка України становить 0,8% капіталу, а Російської Федерації – 4%, Республіки Білорусь – 0,2%, Таджикистану – 0,2005%.

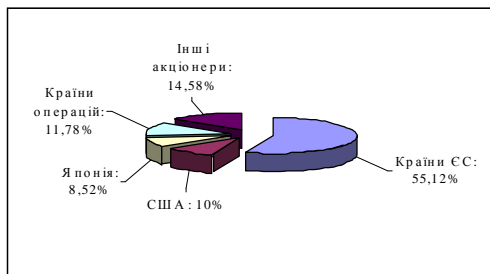

Рис. 1. Статутна частка акціонерів **ЄБРР**

На сьогодні акціонерами **ЄБРР** є 61 держава, кожна з яких представлена у керівних органах банку. Усі повноваження щодо управління **ЄБРР** покладені на Раду керуючих, яка складається з міністрів фінансів або керуючих центральними банками країн-учасниць та представників від ЄС і Європейського центрального банку, а також на Раду директорів. За поточну діяльність **ЄБРР** відповідає Банківський департамент на чолі з Президентом і трьома віце-президентами, які координують діяльність шести бізнес-груп – трьох галузевих: 1) фінансові установи; 2) промисловість та торгівля; 3) інфраструк-

тура та трьох територіальних груп: 1) Центральна Європа; 2) Росія та Центральна Азія; 3) Південно-Східна Європа та Кавказ.

Територіальні групи включають представництва 29 країн-операцій (Албанії, Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Хорватії, Естонії, Македонії, Угорщині, Грузії, Казахстані, Киргизькій Республіці, Латвії, Литві, Молдові, Монголії, Чорногорії, Польщі, Росії, Румунії, Сербії, Словачькій Республіці, Словенії, Таджикистані, Туреччині, Туркменістані, Україні, Узбекистані). Україна входить до складу групи Південно-Східної Європи разом із Румунією, Боснією і Герцеговиною та Хорватією. Загалом багатонаціональний персонал **ЄБРР** налічує близько 1500 осіб. Щорічно у квітні-травні проводяться збори акціонерів (почергово: у непарні роки – в Лондоні, а в парні – в одній із країн-членів банку). У Києві 1998 р. відбулися сьомі щорічні збори акціонерів.

Спеціальних коштів для надання технічної допомоги **ЄБРР** не має, а залучає інші ресурси, в тому числі із створених у країнах ЄС спеціальних фондів, міжнародних організацій. Головною особливістю **ЄБРР**, що відрізняє його від інших банків розвитку, є підтримка ним саме приватної підприємницької ініціативи. У цьому положенні виявляється сутність діяльності **ЄБРР**, яка проголошує, що не менше 60% від загального обсягу фінансування Банку має спрямовуватися у приватний сектор.

ЄБРР здійснює як пряме, так і опосередковане фінансування. *Пряме фінансування* здійснюється безпосередньо **ЄБРР** у великі за обсягом інфраструктурні проекти (як приватні, так і за участю місцевої або центральної влади). До інструментів прямого фінансування **ЄБРР** належать: 1) кредити, які надаються на конкретні потреби з урахуванням кредито- і платоспроможності позичальника; 2) інвестиції в акціонерний капітал (шляхом купівлі субконтрольних пакетів акцій та гарантування розміщення випуску акцій); 3) гарантії **ЄБРР**, за допомогою яких позичальник отримує доступ до фінансування і розподіляє ризики. Мінімальна сума прямих кредитів, що надаються **ЄБРР**, становить 5 млн євро, хоча за певних умов ця сума може бути скоригована; середня сума кредитів дорівнює близько 22 млн євро. Термін кредитів – у середньому 5-10 років, а у виняткових випадках – 15 років. *Опосередковане фінан-*

сування відбувається через фінансових посередників (місцеві банки або інвестиційні фонди). Основними партнерами **ЄБРР** у співфінансуванні виступають міжнародні фінансові установи (Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, Багатостороннє агентство з гарантування капіталовкладень, Організація економічного співробітництва та розвитку, а також спеціалізовані установи ООН) і пов'язані з економічним розвитком та інвестиціями юридичні і приватні організації: комерційні банки; офіційні партнерські установи (державні організації і фінансові установи, що створюються спеціально на основі міжурядових угод); експортно-кредитні агенції. У загальному обсязі кредитування найбільша частка належить місцевим комерційним банкам, а **ЄБРР** виступає гарантом наданих кредитів (рис. 2).

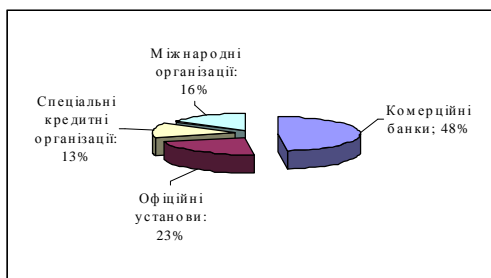

Рис. 2. Частка партнерів **ЄБРР** у загальній сумі наданих кредитів 1997 р.

Залежно від порядку фінансування **ЄБРР** використовує різноманітні фінансові інструменти надання незначних за обсягом кредитів: кредитні лінії **ЄБРР** середньо- і довгострокового характеру фінансовим посередникам (якими є місцеві банки) для задоволення внутрішнього попиту на кредити на умовах **ЄБРР**; інвестиції в приватні акціонерні капітали шляхом передплати акцій (об'єктом вкладень є капітали інвестиційних фондів, які надалі самікладають ці кошти у приватні середні компанії, або в капітали банків з метою підтримки і розвитку фінансового сектору); програми розвитку місцевих банків, які сприяють їх надійній репутації і дають змогу їм працювати на міжнародних фінансових ринках; 35%-ве співфінансування у проектах приватного сектору, коли **ЄБРР** виступає каталізатором залучення інших інвесторів.

Головною особливістю **ЄБРР**, що відрізняє його від інших банків, є те, що він надає тільки цільові кредити під конкретні проекти приватним і державним структурам на потреби розвитку економіки. 60% позичкових коштів спрямовуються у приватний і 40% – у державний сектор підтримка ним саме приватної підприємницької ініціативи. У цьому положенні виявляється сутність діяльності **ЄБРР**, відповідно до чого не менше 60% від загального обсягу фінансування Банку має спрямовуватися до приватного сектору.

В Україні **ЄБРР** має дипломатичний статус і статус привілейованого кредитора, діяльність якого спрямовується на розвиток та реформування пріоритетних галузей економіки України, зокрема сільського господарства та переробки сільськогосподарської продукції, енергетики, транспорту, охорони навколишнього середовища, у сферах телекомунікацій, конверсії військово-промислового комплексу, а також на реконструкцію і модернізацію нафтопереробної промисловості. Згідно з першою кредитною угодою між **ЄБРР** та НБУ від 16 грудня 1994 р. в Україні було відкрито кредитну лінію малим та середнім підприємствам із загальним обсягом 120,2 млн дол. США. Українські підприємці мали можливість отримати кредит розміром від 50 тис. до 2,5 млн дол. під 14% річних на строк не більше як п'ять років із двома пільговими роками. Найбільше коштів спрямовано в харчову промисловість (30%), на транспортні послуги (8,59%), у легку (8,22%) та деревообробну (7,88%) промисловість, сільське господарство (переробні галузі) (7,48%), хімічну промисловість (7,16%). Перспективними галузями кредитування **ЄБРР** в Україні є екологічно зорієнтовані проекти і пов'язані з використанням відновлюваних джерел енергії та боротьбою із парниковим ефектом. На сьогодні Євробанк інвестував понад 4 млрд євро в рамках ініціативи з розвитку сталої енергетики у 27 країнах. За словами представників банку, загальний обсяг скорочення викидів вуглецю, як результат виконання цих проектів, досягає 27 млн т на рік.

Літ: Боринець С. Я. Міжнародні фінанси / С. Я. Боринець. – К. : Знання, 2006; Грязных С. П. Европейский банк реконструкции и развития / С. П. Грязных // Деньги и кредит. – 1990. – № 9; Лютий І. О. Державний кредит та боргова політика України: монографія / І. О. Лютий. – К. : Центр навч. л-ри,

2008; *Моисеев А. А.* Международные кредитно-финансовые организации / А. А. Моисеев. – М. : МНИМП, 1999; *Філіпенко А. С.* Міжнародні валютно-кредитні відносини : підручник / А. С. Філіпенко, В. І. Мазуренко, В. Д. Сікора та ін. – К. : Либідь, 1997; *Шелудько Н. М.* Сучасні тенденції фінансової глобалізації та їх вплив на розвиток банківського сектору України / Н. М. Шелудько // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 2.

Киричук О.С.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МОЛОДІЖНИЙ ФОРУМ (European Youth Forum). **Є.м.ф.** – самостійне об'єднання молодіжних організацій Європи. **Є.м.ф.** складається з 99 членських організацій, які поділяються на дві групи: групи 37 національних молодіжних рад і групи більш як 60 міжнародних неурядових молодіжних організацій. Правління, що обирається членськими організаціями, складається з 11 членів і працює разом із секретаріатом над тим, щоб виступати як інституційні партнери **Є.м.ф.** Форум об'єднує десятки мільйонів молодих людей з усієї Європи, організовує їхню діяльність та виступає представником їхніх інтересів.

Формування ідей, внутрішня демократія, незалежність, відвертість і співпраця, рівність – такі головні принципи функціонування **Є.м.ф.** та його організацій-членів.

Є.м.ф. відкриває широкі можливості для молоді брати активну участь у формуванні Європи та суспільства, в якому вони живуть, робити все необхідне для покращення своїх умов життя та підняття їх до європейського рівня. Форум відображає погляди і думки молодіжних організацій у всіх відповідних сферах, а також сприяє крос-секторальному характеру молодіжної політики.

Цілі **Є.м.ф.**: підвищення участі молоді та молодіжних організацій у житті суспільства, а також у процесах прийняття рішень; позитивний вплив на політичні питання, що торкаються молодих людей і молодіжних організацій, через партнерство з міжнародними установами, а саме Європейським Союзом, Радою Європи та Організацією Об'єднаних Націй; формування концепції молодіжної політики як інтегрованого та міжсекторального елемента загальної політики в галузі розвитку; сприяння участі молоді через розвиток стійких і незалежних молодіжних організацій на національному та міжнародному рівні, особливо щодо забезпечення надійного, адекватного фінансування для

них; сприяння обміну ідеями та досвідом, взаємному розумінню, а також рівним правам та можливостям молодих людей у Європі; підтримання міжкультурного діалогу, демократії, поваги до різноманіття, прав людини, активна громадянська позиція і солідарність; справляння впливу на розвиток молодіжної політики в інших регіонах світу.

На відміну від традиційного підходу установ, з якими він співробітничав, метод **Є.м.ф.** при формуванні європейської молодіжної політики виходить з перспективи тих, хто отримує з цього користь: молодих людей і організацій, які вони створюють для власного представництва. Формулюючи завдання цих членських організацій, **Є.м.ф.** переконаний, що при проведенні більш значущих політичних дій україн необхідно досягнення подальших результатів.

У рамках **Є.м.ф.** для з'ясування значення молодіжної політики в спільній роботі з інституційними партнерами було створено дві постійні робочі структури: Комісію у справах Ради Європи і Комісію у справах Європейського Союзу, кожна з яких складається з 27 молодіжних представників членських організацій **Є.м.ф.** і засідає під головуванням одного члена правління **Є.м.ф.** Голови мають унаслідок цього доручення координувати політичні зв'язки між **Є.м.ф.** і згаданими установами.

Разом з комісіями можуть також створюватися тимчасові структури **Є.м.ф.**, робота яких спрямована на спеціальні політичні теми: світова політика, рівність між статями, освіта або зайнятість. Але у своїй загальній роботі європейський молодіжний форум проводить разом зі своїми членами відповідні консультаційні процеси, щоб розробляти політичні позиції і робити свій внесок у формування політики. Результат цієї взаємодії було продемонстровано при підготовці "Стратегії для молоді: інвестиції та розширення можливостей" при визначенні загальних цілей та пріоритетів Відкритого методу координації в молодіжній сфері.

Є.м.ф. підтримує стійкі робочі зв'язки з різними генеральними директоратами (ГД) Європейської Комісії, як, наприклад, з ГД з питань зайнятості і соціальних справ, здоров'я і захисту споживачів, комунікації і розвитку – разом з традиційною кооперацією з ГД з питань освіти, аудіовізуальних засобів масової інформації і культури.

19 листопада 2005 р. було утворено Український молодіжний форум, який надав можливість українським Спілкам вступити до **Є.м.ф.**

Літ.: *Молодіжна* політика Європейського Союзу: перспективи та шляхи запровадження в Україні. – Донецьк : Донец. Молодіж. Дебат. Центр, 2006; *Williamson H.* Charting the landscape of European youth voluntary activities / Williamson H., Hoskins B. with Boetzelen P. (eds.) / Council of Europe, 2006; *Coussüe F.* The history of youth work in Europe. – Vol. 2. Relevance for today's youth work policy / Filip Coussüe, Griet Verschelden, Tineke Van de Walle, Marta Mkdlicska and Howard Williamson. – Council of Europe, 2010; *Verschelden G.* The history of youth work in Europe and its relevance for youth policy today / Griet Verschelden, Filip Coussüe, Tineke Van de Walle and Howard Williamson. – Council of Europe, 2009.

Овчар О.М., Сторожук Р.В.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ МОЛОДІЖНИЙ ЦЕНТР – міжнародний навчальний заклад та центр з підготовки і проведення зустрічей молоді, у рамках яких радники надають освітню, методичну, технічну підтримку з підготовки та здійснення програм для молоді.

Однією зі сфер діяльності Ради Європи у галузі молодіжної політики є співробітництво з молодіжними організаціями та об'єднаннями на основі ідеї “роботи для та разом із молоддю” і розвиток механізмів міжурядового співробітництва, що передбачає: розширення участі молоді, сприяння її соціальній інтеграції і тим самим становленню як повноцінного суб'єкта суспільного життя та прогресивного розвитку; розширення системи так званої неформальної освіти (під якою слід розуміти освіту, що здобувається поза офіційними освітніми закладами), орієнтованої на систему тренінгів, курсів, пілотних проєктів щодо підвищення кваліфікації. З метою інтеграції європейської молоді, включення її як важливої складової у формування спільної європейської молодіжної політики, координації роботи молодіжного сектору Європейського регіону та підтримки ініціатив, під егідою РЄ було відкрито два Європейських молодіжних центри (**Є.м.ц.**): 1 червня 1972 р. у Страсбурзі (Франція) та 15 грудня 1995 р. у Будапешті (Угорщина). Будівля Європейського молодіжного центру розміщена в Європейському кварталі Страсбурга, в кількох сотнях метрів від Європейського суду з прав людини та Європейсько-

го Парламенту. Будівля офіційно вважається частиною охоронюваних архітектурних спадщин світу.

Після реконструкції у 2008 р. він підвищив свою потужність (конференц-зали, ресторан та зони відпочинку) та може вмістити до 90 гостей. Центр обладнаний 40 одномісними, 17 двомісними, 2 тримісними номерами, а також трьома номерами, спеціально пристосованими для людей з обмеженими можливостями. Три конференц-зали оснащені обладнанням для синхронного перекладу та можуть обслуговувати групи по 48, 52 та 110 осіб. У центрі також є 7 невеликих конференц-залів для засідання робочих груп. Для учасників передбачений комп'ютерний центр на 8 комп'ютерів. Всі послуги центру є безкоштовними.

У Будапешті будівля розміщена в районі Буди, порівняно недалеко від замку та в кількох метрах від Дунаю. **Є.м.ц.** зазнав серйозної реконструкції влітку 2005 р.

Послугами центрів можуть скористатись неурядові організації (насамперед молодіжні), представники урядів країн-членів Ради Європи та місцевих органів влади, делегації комітетів Ради Європи, а також представники інших міжну у центрах передбачено англійською і французькою мовами, і залежно від попередньої домовленості – італійською, німецькою або російською мовами. Ці центри є міжнародними навчальними закладами та центрами з підготовки та проведення зустрічей, у рамках яких радники надають освітню, методичну, технічну підтримку з підготовки та здійснення програм для молоді: щороку **Є.м.ц.** організують різноманітні тренінги, курси для молодих людей, що активно працюють у молодіжних організаціях та об'єднаннях, присвячені проблемам діяльності європейського молодіжного руху, міжнародному співробітництву, культурній освіті з акцентом на культурній спадщині, та методам роботи з молоддю в цілому. В центрі уваги – питання дотримання прав людини, підготовки лідерів молодіжного руху, а також навчання молоді з метою посилення її участі у діяльності громадянського суспільства; щороку проводиться близько 40 однотижневих міжнародних семінарів, на які запрошуються члени молодіжних організацій та експерти для обговорення широкого кола питань; у рамках консультативних зустрічей та симпозіумів організу-

ються зустрічі активістів, що працюють у сфері молодіжної політики, де відбувається обмін думками за обраними темами з метою збагачення та розширення напрямів молодіжної політики в Європі, тощо.

З допомогою згаданих **Є.м.ц.** та Європейського молодіжного фонду було створено ефективну систему, яка перетворила молодіжні громадські організації на справжніх партнерів влади, що беруть участь у вирішенні основних питань, зокрема щодо спрямування діяльності державних установ.

Літ.: *Молодіжна політика Європейського Союзу: перспективи та шляхи запровадження в Україні.* – Донецьк : Донец. Молодіж. Дебат. Центр, 2006; *Ohana Y. Young People at the Heart of Europe. A Decade of the European Youth Centre Budapest Council of Europe / Y. Ohana.* – Printed in Hungary Budapest, 2006; *Coussie F. The history of youth work in Europe.* – Vol. 2. Relevance for today's youth work policy / Filip Coussie, Griet Verschelden, Tineke Van de Walle, Marta Mkdlicska and Howard Williamson Council of Europe, 2010.

Овчар О.М., Сторожук Р.В.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОМБУДСМЕН – посадова особа в Європейському Союзі, запроваджена Договором про Європейський Союз (Маастрихт, 1992 р.). Згідно зі ст. 228 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДфЄС), **Є.О.** обирається Європейським Парламентом (ЄП, Парламент) після кожних виборів до ЄП на час його скликання. **Є.О.** може обиратись повторно. **Є.О.** може бути звільнений Судом за поданням ЄП у разі, якщо він більше не відповідає вимогам, необхідним для виконання своїх обов'язків, або якщо він винний у вчиненні серйозного проступку.

Є.О. уповноважений приймати від будь-якого громадянина Союзу або будь-якої фізичної або юридичної особи, що проживає або має юридичну адресу на території держави-члена, скарги щодо випадків незадовільного управління діяльністю установ, органів, служб або агенцій Союзу, крім Суду Європейського Союзу, який здійснює свої судові повноваження. **Є.О.** вивчає такі скарги та звітує про них.

Згідно зі своїми обов'язками **Є.О.** за власною ініціативою або на підставі скарг, поданих йому безпосередньо або через члена ЄП, проводить розслідування, які він вважає обґрунтованими, крім випадків, коли інкриміновані факти є або були предметом судового провадження. Якщо **Є.О.** встановлює

факт незадовільного управління, він передає питання на розгляд відповідної установи, органу, служби або агенції, яким дається тримісячний строк для інформування **Є.О.** про їх позицію. Після цього **Є.О.** направляє звіт до ЄП та відповідної установи, органу, служби або агенції. Особа, яка звертається зі скаргою, інформується про результат таких розслідувань.

Є.О. подає до ЄП річний звіт про результати своїх розслідувань. **Є.О.** є цілковито незалежним у виконанні своїх обов'язків. Під час виконання таких обов'язків він не звертається за вказівками та не приймає їх від жодного уряду, установи, органу, служби або організації. **Є.О.** не може протягом строку перебування на посаді здійснювати жодну іншу оплачувану або неоплачувану професійну діяльність. Що стосується винагороди, окладу та пенсії за вислугу років, то Омбудсмен прирівнюється до судді Суду ЄС.

Є.О. виконує свої обов'язки на основі правил та загальних умов, які встановлює Парламент, діючи за допомогою постанови, за власною ініціативою згідно зі спеціальною законодавчою процедурою після звернення щодо отримання висновку Комісії та за згодою Ради. Таке узгодження в інституційному трикутнику відкриває ЄП широкі можливості для визначення статусу **Є.О.** та встановлення з ним особливо тісних інституційних відносин. Постанова фактично доповнює положення ДфЄС щодо призначення, звільнення та дій Омбудсмена.

Призначення на посаду **Є.О.** має підтримати певна кількість членів Парламенту, які є громадянами, принаймні, двох держав-членів. Призначення має бути підтверджене документальними доказами щодо кваліфікації кандидата. Заслуховування кандидатів у комітетах є відкритим для всіх членів Парламенту. До ЄП подається список кандидатів для таємного голосування. Після того, як Голова ЄП переконується, що присутня, принаймні, половина членів від парламентського складу, відбувається голосування, в результаті якого рішення ухвалюють більшістю голосів.

Кандидат на посаду **Є.О.** має відповідати таким умовам: бути громадянином ЄС та повною мірою здійснювати свої громадянські й політичні права; його незалежність має бути безсумнівною; він має задовольняти вимоги, необхідні в їх країнах для зай-

няття найвищих суддівських посад, або мати вищу кваліфікацію й досвід, потрібні для виконання функцій Омбудсмена.

Мандат Є.О. може бути поновлено. Після призначення Омбудсмен, як і члени Комісії та Суду аудиторів, урочисто зобов'язується перед Судом ЄС виконувати свої функції та обов'язки незалежно й неупереджено. Функції Є.О. припиняються із завершенням терміну дії мандата або його може звільнити від виконання своїх обов'язків Суд ЄС на пропозицію ЄП, якщо він уже не відповідає умовам, необхідним для виконання своїх обов'язків, у разі скоєння ним серйозного правопорушення та в результаті добровільної відставки як підстави для дострокового припинення своїх функцій.

У разі припинення виконання Є.О. своїх функцій через завершення терміну дії мандата або в разі добровільної відставки Омбудсмен далі виконує свої обов'язки до заміщення. Однак наступника Є.О., який припиняє виконання своїх функцій протягом терміну дії мандата, призначають лише на період, що залишився до завершення терміну повноважень легіслатури.

Відставки Є.О. може вимагати десята частина парламентського складу. Вимога подається на розгляд до відповідного комітету, який, якщо більшість його членів приймає рішення про належну обґрунтованість підстав цієї вимоги, повинен направити подання до ЄП. На прохання самого Є.О. його можуть заслухати, перш ніж подання буде направлено для голосування. Після дебатів та за умови, що половина складу парламентарів присутня, ЄП має ухвалити рішення таємним голосуванням. Якщо Омбудсмен не йде у відставку попри рішення Парламенту про його звільнення, Голова повинен звернутися до Суду для підтвердження такого звільнення. Є.О. може звільнити з посади лише Суд.

Прийняті Є.О. скарги можуть стосуватися діяльності інституцій, які безпосередньо передбачені засновницькими договорами, а також інституцій, створених на основі положень похідного права ЄС. Діяльність інституцій, заснованих відповідно до положень ДЄС у рамках спільної зовнішньої й безпекової політики та політики в галузі поліцейського співробітництва і судового співробітництва в цивільних та кримінальних справах, а також діяльність органів вла-

ди держав-членів не може бути об'єктом скарг. Межі права звернення до Є.О. відповідають межах права звернення до ЄП. Право звернення до Є.О. передбачає можливість надсилати йому скарги й одержувати інформацію щодо їх подальшого розгляду. У відповідь на скаргу або за власною ініціативою Є.О. проводить розслідування, консультуючись з іншими інституціями ЄС, а також із владними органами держав-членів. Інституції ЄС зобов'язані надавати йому відповідні матеріали. Виявивши факти порушень, він сповіщає про них установу, про яку йдеться, і надсилає їй свої рекомендації. Ця інституція зобов'язана надати вмотивований висновок протягом трьох місяців. Висновок може узгоджуватися з рішенням Є.О. і деталізувати заходи, здійснені для впровадження рекомендацій. Крім того, Омбудсмен і відповідна інституція повинні намагатися досягти дружнього врегулювання, що дасть змогу уникнути випадків неналежного управління й задовольнити скаргу громадянина. У підготовці щорічного звіту, який подає Парламентові Є.О., допомагає Секретаріат на чолі з Генеральним секретарем, якого він і призначає. Щодо кадрового складу, то Є.О. прирівнюється до основних органів ЄС. Бюро Є.О. та його секретаріат розташовані в Страсбурзі в будівлі ЄП, а два посадовці секретаріату – в будівлі ЄП в Брюсселі.

Є.О. отримує велику кількість скарг, проте якщо вони стосуються поганого управління інституцій ЄС, багато з них відхиляють. Крім діяльності основних інституцій ЄС, скарги можуть також стосуватися допоміжних, діяльність яких регулюється засновницькими договорами. Скарги можуть стосуватися діяльності інституцій, які безпосередньо передбачені засновницькими договорами, а також інституцій, створених на основі положень похідного права ЄС.

Особливістю діяльності Є.О. є те, що об'єктом адресованої йому скарги має бути випадок неналежного управління. Це означає не лише будь-які незаконні дії інституції ЄС, а й відступ від принципів належного управління без обов'язкового порушення нормативних актів.

В одному зі своїх щорічних звітів Є.О. визначив *неналежне управління* як таке, що наявне, коли інституція ЄС не діє відповідно до засновницьких договорів та актів ЄС, згідно з якими вона має діяти, або коли така

інституція діє всупереч нормам і правовим принципам, установленим Судом ЄС або Судом першої інстанції.

Якщо Є.О. констатує випадок неналежного управління, то повідомляє про це відповідну інституцію. Ця інституція зобов'язана надати вмотивований висновок протягом трьох місяців. Висновок може узгоджуватися з рішенням Є.О. та деталізувати заходи, здійснені для втілення рекомендацій. Якщо Є.О. не задовольняє такий детальний висновок, він готує звіт щодо випадку неналежного управління, який може містити рекомендації. Такий спеціальний звіт направляється до ЄП, а його копії – до інституції, якої стосується скарга, та скажників.

Крім того, Є.О. і відповідна інституція повинні намагатися досягти дружнього врегулювання, що дасть змогу уникнути випадків неналежного управління й задовольнити скаргу громадянина. Якщо дружнього врегулювання досягнуто, Є.О. закриває справу, інформуючи громадянина та відповідну інституцію про своє рішення. Якщо дружнього врегулювання не досягнуто або коли його неможливо досягти, Омбудсмен закриває справу, виносячи вмотивований висновок, який може містити критичні зауваження, або ж готує звіт, що містить проекти рекомендацій. Є.О. може співпрацювати з омбудсменами або подібними органами в державах-членах задля підвищення ефективності як власних розслідувань, так і розслідувань аналогічних органів держав-членів, а також з метою ефективнішої організації захисту прав та інтересів європейських громадян. Посадовці інституцій ЄС зобов'язані давати свідчення Є.О., а держави-члени – доступ до документів за умови, якщо ті не таємні. Якщо цих зобов'язань не дотримуються, Парламент вживає заходів у межах своїх повноважень щодо забезпечення їх дотримання.

Зі сфери дії Є.О. спеціально вилучена діяльність Суду ЄС та Суду першої інстанції під час здійснення ними судових функцій. Однак адміністративна діяльність цих двох органів може бути об'єктом скарги, яку розглядає Омбудсмен.

Можливість вдаватися до інших процедур на рівні ЄС (наприклад процедури петиції, процедури слідчої комісії, розгляд Судом аудиторів) або на рівні держав-членів не заперечує ні права оскарження, ні розгляду фактів Омбудсменом.

Скажник може подати скаргу протягом двох років з дати, коли йому стало відомо про факти, що виправдовують звернення до Є.О., і після попереднього звернення скажника до відповідної інституції ЄС, якої ця скарга стосується, та надання останній можливості владнати ситуацію, що призвела до подання скарги. Однак оскільки не визначено відповідний термін для процедур, що проводить Є.О. з власної ініціативи, оскарження із запізненням не є перешкодою для розгляду фактів, якщо Омбудсмен вважає розслідування виправданим.

Після загального обговорення ЄП виробляє позицію щодо щорічного звіту Є.О., ухвалюючи резолюції.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основа Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ "Magistr", 2009. – 620 с. – (Серія "Б-ка держ. службовця у галузі європ. інтеграції"); Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії) : пер. Держ. департаменту з питань адаптації законодавства / за заг. ред. Олени Зеркаль. – К. : Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.

Грицяк І.А.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ (European Parliament) – одна з п'яти інституцій Європейського Союзу, створена в процесі європейської інтеграції його майже 500-мільйонного населення. Робота сучасного Є.П. регламентується ст. 14 та ст. 223-234 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС). Первинна назва (до 1962 р.) – Парламентська Асамблея (Parliamentary Assembly) – відображала його невисокий статус та обмежений вплив. Для піднесення свого престижу збори спочатку обрали назву "Європейські парламентські збори", а потім їх перейменували в Європейський Парламент. Представниками зборів були делегати національних парламентів (тобто вони мали подвійний мандат), які призначалися відповідно до національних процедур за квотами, установленими засновницькими договорами. У 1976 р. Рада Міністрів прийняла Акт про прямі вибори, відповідно до якого перші прямі й загальні вибори до Є.П. були проведені в 1979 р. Згідно з цим актом до набрання чинності однорідної виборчої процедури мали використовуватися національні виборчі процедури.

Є.П. не є точною копією національних законодавчих органів. Насправді він був задуманий як такий, однак його дорадчі й контрольні функції тільки згодом були додані в законодавчий процес Спільноти і до бюджетної процедури, де вони діють разом з іншими інституціями.

Починаючи з 1979 р. членів **Є.П.** обирають строком на п'ять років на засадах прямого загального виборчого права шляхом вільного таємного голосування. Місця в ньому розподілені між країнами-членами відповідно до чисельності населення. Хоча досі не існує стандартної електоральної системи, усі держави-члени використовують певні різновиди пропорційної системи. Відповідно до ст. 20 ч. 2 п. б ДфЄС громадяни ЄС мають право обирати та бути обраними на виборах до **Є.П.** та на місцевих виборах у своїй державі-члені проживання на таких самих умовах, як і громадяни цієї держави. До складу **Є.П.** входять представники громадян Союзу, кількість яких не може перевищувати 750 осіб плюс Голова. Представництво громадян є дегресивно-пропорційним з мінімальним порогом з шести представників від держави-члена. Жодна держава-член не може отримати більше ніж 96 місць.

Члени **Є.П.** є справжніми представниками з імперативним мандатом від своїх виборців, а не простими делегатами виборчого корпусу, а тому вони виконують свої обов'язки незалежно і не можуть бути обмежені інструкціями або якимись актами. Члени **Є.П.** можуть мати подвійний мандат, що передбачає одночасне членство в національному парламенті, однак воно є несумісним з діяльністю в національному уряді, а також зі службою в ЄС як члена Комісії, Суду Аудиторів, Економічного і соціального комітету та інших комітетів, судді, генерального адвоката або чиновника Суду, деяких посадових осіб Європейського інвестиційного банку чи будь-якої посадової особи або службовця інституцій Спільноти, або спеціалізованих органів, створених у них. На час виконання службових обов'язків члени **Є.П.** мають право на привілеї і недоторканність, що відповідає статусу інституції, у якій вони виконують свої представницькі повноваження.

За 50 років свого існування **Є.П.** зазнавав суттєвих змін – від скромної ролі спостерігача, передбаченої засновницькими договорами, до представницького органу з полі-

тичними, наглядовими, бюджетно-фінансовими, кадровими, дорадчими й окремими законодавчими функціями. Проте ці функції, незважаючи на їх певну схожість з класичними парламентськими функціями, не збігаються з усталеними моделями парламентського устрою в багатьох державах-членах ЄС. Основна причина цього полягає у відсутності чіткого розмежування між законодавчою і виконавчою владою у Євросоюзі.

Роль **Є.П.** у законодавчому процесі було істотно посилено Амстердамським договором. Так, спільно з Радою Парламент отримав право брати участь у законодавчому процесі та використовувати власні повноваження у процедурах співпраці та спільного ухвалення рішень щодо європейських політик. **Є.П.** також було наділено правом давати згоду щодо укладання міжнародних угод, зокрема угод про розширення ЄС, розподіл структурних фондів та фонду згуртування, долучатись до ухвалення рішень з питань зовнішньої політики ЄС. Наприклад, у питаннях сільськогосподарської політики, міграційної політики Рада самостійно виконує законодавчу функцію, однак Парламент виконує консультативну функцію.

Інші засновницькі договори ЄС також продовжили курс на поступове розширення сфери законотворчості **Є.П.** Так, Лісабонський договір суттєво посилив законодавчі повноваження Парламенту щодо сільськогосподарської та бюджетної політик. Як головний європейський форум **Є.П.** закликає Раду і Комісію започатковувати нові та переглядати діючі спільні політики, тому він виконує також політичну функцію.

Відповідно до ст. 14 ДфЄС **Є.П.** разом з Радою виконує законодавчу та бюджетну функції, функції політичного контролю та консультативну, як встановлено Договорами. Участь у законодавчому процесі **Є.П.** бере через численні процедури (процедура спільного ухвалення рішень, процедура співпраці, узгодження, консультативний висновок тощо); затверджує склад Комісії та обирає Голову Комісії; контролює діяльність інституцій Союзу через право висловлювати вотум недовіри Комісії, а також через письмові й усні запити, які він може адресувати Комісії та Раді; поділяє з Радою бюджетні повноваження, а саме: ухвалює річний бюджет та контролює його виконання. **Є.П.** також призначає Омбудсмана, уповноваже-

ного розглядати скарги від громадян Союзу з приводу порушень у діяльності інституцій та органів ЄС. Є.П. може створювати тимчасові комітети з розслідування, повноваження яких не обмежуються вивченням діяльності інституцій ЄС, а можуть поширюватись і на дії держав-членів із впровадження політики ЄС.

Рішення про склад Є.П. за ініціативою Є.П. і за його згодою одноставно ухвалює Європейська Рада, дотримуючись принципів, зазначених у першому абзаці. Є.П. обирає з-поміж своїх членів Голову та посадових осіб.

Штаб-квартира Є.П. розміщена в Страсбурзі, де і проводяться пленарні засідання. Парламентські комітети розміщені у Брюсселі. Тут проводяться засідання комітетів і додаткові пленарні засідання. Водночас загальний секретаріат Парламенту розташований у Люксембурзі. Разом з проблемою низької відвідуваності засідань та необхідністю здійснення письмового і усного перекладу та оформлення документації на 23 офіційні мови ЄС ці структурні проблеми суттєво ускладнюють діяльність Парламенту. Органи управління Є.П. – Президент, 14 віце-президентів, 6 квесторів, наради голів фракцій, наради голів комітетів, загальний секретаріат. Засідання Парламенту зазвичай відбуваються впродовж одного тижня щомісяця (за винятком серпня).

У нинішньому Є.П. діють 9 політичних транснаціональних фракцій, які мають офіційне визнання та дістають відповідну адміністративну підтримку. Основна діяльність Є.П. відбувається в 20 постійних і двох тимчасових комітетах, кожен з яких співвідноситься з відповідним напрямом політики ЄС. Склад комітетів визначають політичні фракції відповідно до їх пропорційного представництва в Парламенті. Кожен комітет призначає доповідача, який готує програму обговорення та проекти резолюцій комітету, які пізніше виносяться на розгляд пленарних засідань Парламенту.

Літ.: Грицяк І. А. Права та інституційна основа Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – (Серія “Б-ка держ. службовця у галузі європ. інтеграції”); Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонуван-

ня Європейського Союзу / пер. Держ. департаменту з питань адаптації законодавства М-ва юстиції України, 2010; Shackleton Michael. The European Parliament / Michael Shackleton // The Institutions of the European Union / Edited by John Peterson and Michael Shackleton. – Oxford University Press, 2006; Judge David. The European Parliament / David Judge and David Earnshaw // Second Edition, 2008.

Грицяк І.А.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР ВИЩОЇ ОСВІТИ – середовище, що сприяє міжнародному співробітництву вищих навчальних закладів, мобільності викладачів, дослідників та студентів; підвищує конкурентоспроможність європейської вищої освіти як для самих європейців, так і для студентів з усього світу; робить її більш доступною та привабливою. Створення Є.п.в.о. є стратегічною метою Болонського процесу, що ґрунтується на міжнародному співробітництві, принципах демократії й незалежності університетів, їх наукової і дослідницької самостійності.

Фундаментальними ознаками Є.п.в.о. є визнання дипломів, освітніх ступенів і кваліфікацій, отриманих в інших університетах, країнах згідно із спільною Конвенцією Ради Європи та ЮНЕСКО про визнання кваліфікацій для сфери вищої освіти в Європейському регіоні (так звана Лісабонська конвенція); прозорість, зрозумілість дипломів і ступенів через створення спільної триступеневої (бакалавр – магістр – доктор філософії) структури освіти, та забезпечення якості освіти через сукупність процедур, що застосовуються на внутрішньому та зовнішньому рівнях. Такий підхід сприяє активізації мобільності студентів; підготовці молоді до активного життя в демократичному суспільстві, закладенню основ для професійного зростання й особистого розвитку молодих людей. Прозорі та зрозумілі для всіх держав-учасниць Болонського процесу “правила гри” дають змогу університетам зараховувати періоди навчання в інших навчальних закладах, приймати студентів з університетів інших європейських країн для продовження навчання за магістерською, докторською програмами, на післядокторську підготовку; а роботодавцям визнавати дипломи, отримані в інших країнах, без обтяжливих процедур нострифікації. Варто зазначити, що одне із завдань Болонського процесу – сприяння зайнятості, в тому числі шляхом підви-

щення спроможності молодих людей до працевлаштування.

Для побудови **Є.п.в.о.** Болонським процесом передбачено такі базові реформи:

- запровадження триступеневої системи вищої освіти (бакалавр, магістр, доктор філософії);

- навчання впродовж життя, включаючи визнання попереднього навчання (формального і неформального), індивідуальну траєкторію навчання, гнучкі графіки навчального процесу, які дають змогу поєднувати роботу і навчання;

- полегшення доступу до вищої освіти;

- гарантія рівних можливостей в здобутті освіти;

- використання можливостей освіти для сприяння соціальному згуртуванню;

- сприяння зайнятості (вища освіти задля отримання кращої роботи);

- запровадження і визнання спільних навчальних програм, а також спільних дипломів, що надаються університетами у партнерстві, кожен з яких готовий визнавати та зараховувати курси, що студент прослухав в інших партнерських закладах;

- мобільність у межах та поза межами ЄС;

- визнання навчання і ступенів, отриманих в університетах інших країн та континентів;
- створення національних систем забезпечення якості.

“Двигуном” Болонського процесу виступають міжміністерські конференції, що відбуваються раз на два роки, інколи раз на рік. Учасники конференцій – міністри освіти країн-учасниць Болонського процесу, інші посадовці, експерти, керівники ВНЗ, викладачі, студенти. З метою просування Болонського процесу та прискорення створення **Є.п.в.о.** Європейська Комісія, яка теж є учасницею Болонського процесу, запровадила ініціативу з підтримки Болонських експертів (Bologna Experts) в державах – членах ЄС та Національних команд експертів з реформування вищої освіти (National Team of Higher Education Reform Experts) в країнах поза межами ЄС.

За результатами конференції її учасники готують комюніке, де звітують про результати, яких було досягнуто, та ухвалюють робочий план на наступний період між конференціями.

Остання міжміністерська конференція збиралася 11-12 березня у Будапешті та Відні. Її метою було відзначити 10-ту річницю Бо-

лонського процесу та офіційно оголосити про запровадження **Є.п.в.о.** Будапештська – Віденська декларація (Budapest_Vienna Declaration on Higher Education Area) також проголосила продовження Болонського процесу до 2020 р., оскільки не всі завдання, що поставили перед собою країни-учасниці, було виконано; разом з тим завершення формування **Є.п.в.о.** потребує консолідації реформ і, відповідно, додаткових зусиль, координації змін, науково-експертного супроводу тощо. Передостання зустріч міністрів, відповідальних за питання вищої освіти у країнах-учасницях Болонського процесу, відбулася у Льовені і Лувені-ля-Ньов (Бельгія). У Льовенському комюніке (Leuven Communiqué) відзначені основні досягнення Болонського процесу, зокрема підкреслено підвищення сумісності та порівнянності систем вищої освіти завдяки структурним реформам, використанню Європейської системи накопичення і трансферу кредитів та додатка до диплома європейського зразка; визначені головні виклики сьогодення – глобалізація, стрімкий розвиток технологій, старіюче населення, фінансова та економічна криза, на які має відповісти система вищої освіти; окреслені завдання на наступне десятиліття. Пріоритетними напрямками розвитку **Є.п.в.о.** на наступні роки визнано: соціальний вимір вищої освіти, зокрема рівний доступ до вищої освіти, справедливе представництво та участь усіх соціальних груп, які наявні у суспільстві, можливості для завершення навчання у ВНЗ та отримання диплома / ступеня; навчання упродовж життя; підвищення спроможності до працевлаштування; навчання, орієнтоване на студента, закріплене у місії ВНЗ; посилення трикутника знань: “освіта, дослідження, інновації”; відкритість до міжнародного співробітництва; мобільність; збирання емпіричних даних; розвиток механізмів прозорості (інформування, підзвітність, забезпечення якості імущої освіти); фінансування.

За вищезазначеними пріоритетами Група супроводу Болонського процесу (Bologna Follow- Up Group) розробила робочий план на 2009-2012 рр.

Україна приєдналась до Болонського процесу у 2005 р. Наказом Міністра освіти та науки № 612 від 13 липня 2007 р. затверджено План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське

і світове освітнє співтовариство на період до 2010 р.; створено робочу групу супроводу Болонського процесу та міжвідомчу групу з упровадження Болонського процесу; триває підготовка до переходу на триступеневу (трициклову) систему підготовки фахівців (бакалавр, магістр, доктор філософії); вжито заходів щодо поширення мобільності, включаючи стажування студентів та викладачів, укладання міжуніверситетських договорів з обміну кадрами, створення спільних з європейськими університетами програм підготовки фахівців; підготовлено проект Додатка до диплома та методичні рекомендації щодо його заповнення, триває розробка Національної рамки кваліфікації як передумови для визнання ступенів та попередніх періодів навчання.

Літ.: *Focus on Higher Education in Europe 2010: The Impact of the Bologna Process.* – Режим доступу : <http://eacea.ec.europa.eu>; *Архів досліджень та публікацій ЄС, присвячений питанням освіти і впровадження Болонського процесу.* – Режим доступу : www.eurydice.org

Оржель О.Ю.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ФОНД (European Social Fund – ESF) – фінансова організація, яка діє в ЄС з 1960 р. За статутом кошти фонду призначені для фінансування заходів, які забезпечують зайнятість і *вільне переміщення робочої сили в країнах ЄС.* З коштів фонду компенсується при дотриманні відповідних умов 50% витрат урядових або державних організацій країн ЄС на пере-кваліфікацію робітників, а також 50% коштів, виданих на субсидії робітникам, що переселяються, і на тимчасову (до відновлення їх повної зайнятості) допомогу робітникам, що повністю або частково втратили роботу у зв'язку з переходом підприємств, де вони працювали, на виробництво інших видів продукції.

Фондом розпоряджається Комісія ЄС. Операції фонду включаються до її бюджету. **Є.С.Ф.** керує Комісія, якій у цьому допомагає Комітет, що складається з представників урядів, профспілок та організацій роботодавців.

Є.С.Ф. має на меті підвищення рівня зайнятості працівників та підвищення їх географічної та професійної мобільності в межах ЄС і полегшення їх пристосування до економічних змін та змін у виробничій системі шляхом професійного навчання й перепідготовки.

Основні функції Є.С.Ф.: підтримка заходів, спрямованих на запобігання безробіттю та боротьба з ним; розвиток трудових ресурсів та заохочення соціальної інтеграції на ринку праці; підвищення рівня зайнятості; надання рівних можливостей жінкам і чоловікам; підтримка адаптації і модернізації національних освітніх політик та систем навчання, освіти і зайнятості за межами регіонів; заохочення заходів, що сприяють розвитку людських ресурсів; сприяння місцевим трудовим ініціативам; соціальний вимір і зайнятість в інформаційному суспільстві; боротьба з усіма формами дискримінації та нерівності на ринку праці.

У рамках діяльності **Є.С.Ф.** або у зв'язку з нею здійснюються такі європейські соціальні програми, як: YOUTHSTART, COMETT, FORCE, EUROTECHNET, LINGUA, PETRA.

Крім **Є.С.Ф.**, соціальні проблеми вирішуються також за допомогою інших фондів: Європейського фонду регіонального розвитку (1975 р.), Аграрного фонду (1964 р.), Риболовного фонду (1994 р.), Фонду Єднання (1994 р.), Фонду солідарності (2002 р.).

Літ.: *Music Ніколас.* Все про спільноти Європейського Союзу : пер. з англ. / Ніколас Мусіс. – К. : К.І.С., 2005; *Європейський Союз : словник-довідник* / М. Марченко (ред.-упоряд.). – К. : К.І.С., 2005; *Measuring Attitudes Cross-Nationally. Lessons from European Social Survey* / Editors R. Jowell, C. Roberts, R. Fitzgerald and G. Eva. – Centre for comparative Social Surveys, City University. – London, 2007; *Social Policy. A Conceptual and Theoretical Introduction* / Edited by M. Lavalette and A. Pratt. Sage publications. – London, 2001; *Social policy. Second edition* / Edited by J. Baldock, N. Manning, S. Vickerstaff. – Oxford University Press. – New York, 2003.

Діденко Н.Г.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (European Union) – результат процесу об'єднання країн Європи, які через цілу низку євроінтеграційних дій, зокрема таких, як створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також шляхом реалізації спільних галузевих політик мають на меті забезпечити безперервне економічне зростання, соціальний розвиток і згуртованість держав-членів.

ЄС має свої символи, до яких належать: Європейський прапор, Гімн, Девіз та День Європи. Європейський прапор є символом не тільки ЄС, але й символом єдності країн Європи

та її індивідуальною ознакою в широкому розумінні. Коло золотих зірок символізує солідарність і гармонію між народами Європи. Кількість зірок жодним чином не пов'язана з кількістю держав-членів ЄС. На прапорі зображено 12 зірок, оскільки цифра "12" традиційно вважається символом досконалості, повноти і єдності. З цієї причини прапор залишається незмінним незалежно від розширень ЄС.

Гімн "Ода радості" у широкому розумінні є гімном не лише ЄС, а й усій Європи. Музика гімну взята з Дев'ятої симфонії, яку Людвіг ван Бетховен написав у 1823 р. У фінальній частині своєї симфонії Бетховен поклав на музику "Оду до радості", написану в 1785 р. Фрідріхом фон Шиллером. Цей вірш виражав ідеалістичні погляди Шиллера на братерські відносини між усіма представниками людської раси – погляди, які поділяв і Бетховен. У 1972 р. Рада Європи (яка розробила дизайн європейського прапора) схвалила тему "Оди до радості" Бетховена як свого гімну. Відомому диригенту Герберту фон Караяну було доручено написати три інструментальних аранжування – із соло для фортепіано, для духових інструментів і для симфонічного оркестру. Універсальною мовою музики гімн виражає ідеали свободи, миру та солідарності, на яких тримається Європа. У 1985 р. гімн було схвалено президентами та главами урядів держав-членів ЄС як офіційний гімн ЄС. Цей гімн не має на меті замінити існуючі національні гімни держав-членів ЄС, а скоріше, він є утвердженням спільних цінностей та їх єднання в усьому розмаїтті національних відмінностей.

Девіз ЄС "Єдність у різноманітті" означає, що завдяки ЄС громадяни європейських країн об'єднуються у співпраці заради миру і добробуту, а численні культури, традиції та мови держав Європи є безцінним активом цього континенту.

День Європи святкується щороку 9 травня. В цей день 1950 р. Роберт Шуман вніс пропозицію створити об'єднану Європу для налагодження мирних взаємовідносин на континенті. З цієї пропозиції, що отримала назву "декларація Шумана", було започатковано процес об'єднання, який завершився утворенням ЄС 9 травня, і разом із Прапором, Гімном та Девізом виражає політичну сутність ЄС. На День Європи проводяться

заходи і свята, що зміцнюють єдність Європи та її громадян і зближують народи держав-членів ЄС.

Для управління в найрізноманітніших сферах суспільного життя держави-члени ЄС створили спільні інституції, які за формою державного правління функціонують на основі принципу поділу влад. Цим інституціям держави-члени делегували частину своїх національних повноважень для того, щоб рішення в законодавчо визначених сферах загальних інтересів могли ухвалюватись на загальноєвропейському рівні у демократичний спосіб. За формою державного устрою ЄС не є ні федерацією, ні конфедерацією. ЄС – це унікальне міждержавне об'єднання, в якому держави-члени виступають як незалежні та суверенні суб'єкти, що об'єднують свої можливості у багатьох сферах, де мають спільні інтереси. Поняття "ЄС" запроваджено у науково-практичний обіг з дня набуття чинності Маастрихтським договором про утворення Європейського Союзу (1 листопада 1993 р.) як поєднання наднаціональної (Європейська Спільнота) і міжурядової складових. Після останнього розширення у 2007 р. до ЄС входить 27 країн.

ЄС, якому держави-члени надають повноваження для досягнення їх спільних цілей, засновують високі договірні сторони як повноважні представники держав-членів (ст. 1 Договору про Європейський Союз (консолідована версія) (далі – Договір, ДЕС)). Цей Договір позначає новий етап процесу утворення тісного як ніколи союзу народів Європи, де рішення приймають якомога відкритіше та ближче до громадянина. ЄС ґрунтується на Договорі про Європейський Союз та на Договорі про функціонування Європейського Союзу (ДфЄС). Ці два Договори мають однакову юридичну силу. ЄС замінює та стає правонаступником Європейського Співтовариства. ЄС, як зазначається у ст. 2 ДЕС, базується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема до осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків.

Мета ЄС – підтримувати мир, свої цінності та добробут своїх народів (ст. 3 ДЕС). ЄС надає своїм громадянам простір свободи,

безпеки й правосуддя без внутрішніх кордонів, на якому забезпечено вільний рух осіб разом з належними заходами, пов'язаними з контролем на зовнішніх кордонах, притулком, імміграцією та запобіганням злочинності і боротьбою з нею.

ЄС засновує внутрішній ринок. Союз функціонує заради сталого розвитку Європи, що ґрунтується на збалансованому економічному зростанні та цінній стабільності, конкурентоспроможній соціальній ринковій економіці, спрямованій на цілковиту зайнятість та соціальний прогрес, та високому рівні захисту і дедалі кращому стані довкілля. Союз сприяє науково-технічному прогресові.

ЄС бореться проти соціального вилучення та дискримінації, підтримує соціальну справедливість та захист, рівність жінок і чоловіків, зв'язок між поколіннями, захист прав дитини; підтримує економічну, соціальну та територіальну єдність держав-членів та солідарність між ними; поважає своє багате культурне та мовне розмаїття й забезпечує захист та подальше збагачення культурної спадщини Європи; засновує економічний та валютний союз, валютою якого є євро.

ЄС у своїх відносинах зі світом підтримує та поширює свої цінності та інтереси, сприяє захисту своїх громадян; підтримує мир, безпеку та сталий розвиток планети, солідарність та взаємну повагу народів, вільну справедливу торгівлю, викорінення бідності та захист прав людини, зокрема прав дитини, а також суворе дотримання й розвиток міжнародного права, зокрема дотримання принципів Статуту ООН; досягає своїх цілей належними засобами відповідно до повноважень, наданих йому Договорами.

ЄС (ст. 4 ДЕС) поважає рівність держав-членів перед Договорами та національну самобутність держав-членів, властиву їх основним політичним та конституційним структурам, включаючи регіональне та місцеве самоврядування. ЄС поважає головні функції держави, включаючи гарантування територіальної цілісності держави, підтримання правопорядку та забезпечення національної безпеки. Так, зокрема, національна безпека залишається виключною відповідальністю кожної держави-члена.

Згідно з принципом відкритої співпраці ЄС та держави-члени з цілковитою взаємною повагою допомагають одна одній виконувати завдання, що впливають з Договорів.

Держави-члени вживають усіх належних заходів (загальних або спеціальних), щоб забезпечити виконання зобов'язань, що постають з Договорів або впливають з актів інституцій ЄС. Держави-члени сприяють виконанню завдань ЄС й утримуються від будь-яких дій, що можуть загрожувати досягненню цілей ЄС.

Межі повноважень ЄС (ст. 5 ДЕС) визначаються принципом надання повноважень. ЄС здійснює свої повноваження згідно з принципами субсидіарності та пропорційності. Відповідно до принципу надання повноважень ЄС діє в межах повноважень, наданих йому державами-членами згідно з Договорами заради досягнення визначених в них цілей. Повноваження, яких не надано ЄС згідно з Договорами, залишаються за державами-членами. Відповідно до принципу субсидіарності у сферах, що не належать до його виключної компетенції, ЄС діє лише якщо та в такому обсязі, в якому держави-члени не можуть належним чином досягти цілей запропонованого заходу на центральному, регіональному або місцевому рівнях, а натомість це краще здійснити на рівні ЄС з огляду на масштаби або результати запропонованих заходів. Інституції ЄС застосовують принцип субсидіарності, як установлене Протоколом про застосування принципів субсидіарності та пропорційності. Національні парламенти забезпечують дотримання принципу субсидіарності згідно з процедурою, визначеною в цьому Протоколі. Відповідно до принципу пропорційності заходи ЄС за змістом та формою не виходять за межі того, що є необхідним для досягнення цілей Договорів. Інституції ЄС застосовують принцип пропорційності, як установлене Протоколом про застосування принципів субсидіарності та пропорційності.

Згідно зі ст. 6 ДЕС ЄС визнає права, свободи та принципи, закладені в Хартії основоположних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р. зі змінами, внесеними у Страсбурзі 12 грудня 2007 р., що має однакову з Договорами юридичну силу. Положення Хартії жодним чином не розширюють визначених Договорами повноважень ЄС. Права, свободи та принципи Хартії тлумачаться відповідно до загальних положень у Розд. VII Хартії, що визначають її тлумачення та застосування, а також з належним урахуванням пояснень, зазначених у Хартії, які

встановлюють джерела цих положень. ЄС приєднується до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Це приєднання не впливає на повноваження ЄС, визначені Договорами. Основоположні права, що гарантуються Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод і які випливають з конституційних традицій, спільних для держав-членів, є загальними принципами права ЄС.

ЄС розвиває згідно зі ст. 8 ДЄС особливі відносини із сусідніми країнами для створення на основі цінностей Союзу простору добробуту та добросусідства, якому притаманні близькі та мирні відносини на засадах співпраці. Для цих цілей ЄС може укладати окремі угоди з відповідними країнами. Ці угоди можуть містити взаємні права та зобов'язання, а також передбачати можливість спільних дій. Виконання таких угод є предметом періодичних консультацій.

ЄС функціонує на основі демократичних принципів. Стаття 9 ДЄС передбачає, що у всіх своїх діях ЄС дотримується принципу рівності своїх громадян, що отримують однакову увагу від установ, органів, служб та агенцій ЄС. Кожен громадянин будь-якої держави-члена є громадянином ЄС. Громадянство ЄС є додатковим до національного громадянства, не замінюючи його.

Функціонування ЄС ґрунтується на принципі представницької демократії (ст. 10 ДЄС). Це означає, що громадяни безпосередньо представлені на рівні ЄС в Європейському Парламенті. Держави-члени представлені в Європейській Раді головами держав або урядів, а в Раді – їх урядами, демократично підзвітними національним парламентам або їх громадянам. Кожен громадянин має право брати участь у демократичному житті Союзу. Рішення приймаються якомога відкритіше та ближче до громадян. Політичні партії на європейському рівні сприяють формуванню європейської політичної свідомості та висловлюванню волі громадян Союзу.

В ЄС інституції згідно зі ст. 11 ДЄС належними засобами надають громадянам та представницьким об'єднанням змогу висловлювати свої погляди в усіх сферах діяльності ЄС та прилюдно обмінюватися думками. Інституції підтримують відкритий, прозорий та регулярний діалог з представницькими об'єднаннями та громадянським суспіль-

ством. Європейська Комісія провадить щорічні консультації із зацікавленими сторонами, щоб забезпечити узгодженість та прозорість діяльності ЄС. Щонайменше 1 млн громадян, що є громадянами великої кількості держав-членів, можуть запропонувати Європейській Комісії в межах її повноважень висунути будь-яку належну пропозицію з питань, щодо яких, на їхню думку, слід ухвалити правовий акт ЄС на виконання Договорів. Процедури та умови, необхідні для такої пропозиції громадян, визначаються відповідно до ч. 1 ст. 24 Договору про функціонування Європейського Союзу.

ЄС має інституційну систему (структуру), спрямовану на те, щоб поширювати цінності ЄС, реалізовувати цілі ЄС, слугувати інтересам ЄС, його громадян і держав-членів та гарантувати узгодженість, ефективність і послідовність політик та дій ЄС.

Інституціями ЄС є: Європейський Парламент; Європейська Рада; Рада; Європейська Комісія; Суд Європейського Союзу; Європейський центральний банк; Рахункова палата.

Кожна інституція ЄС діє в межах повноважень, покладених на неї Договорами, та згідно зі встановленими в них процедурами, умовами та цілями. Інституції взаємодіють на засадах відкритої співпраці.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Magistr”, 2009. – 620 с. – (Серія “Б-ка держ. службовця у галузі європ. інтеграції”); *Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії)* : пер. Держ. департаменту з питань адаптації законодавства / за заг. ред. Олени Зеркаль. – К. : Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.; Wood Steve. The New European Union: Confronting the Challenges of Integration / Steve Wood, Wolfgang Quaisser // Published in the United States o America in 2008. – 254 p. – Режим доступу : <http://eeas.europa.eu>

Грицяк І.А.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ МІСЦЕВОЇ ДЕМОКРАТІЇ – щорічна загальноєвропейська кампанія, започаткована Радою Європи (РЄ) 15 жовтня 2007 р. Є.т.м.д. передбачає одночасне проведення національних і місцевих заходів в усіх країнах-членах РЄ з метою активізації процесів поширення інформації щодо принципів та досягнення місцевої і регіональної демократії у Європі,

сприяння обізнаності громадян щодо можливостей вирішення питань місцевого значення та їх залучення до прийняття управлінських рішень.

9 листопада 1995 р. Україна набула членство в РЄ – основній міжнародній політичній організації Європи, метою діяльності якої є захист прав і головних свобод людини та зміцнення плюралістичної демократії, в тому числі на місцевому і регіональному рівнях. Стратегічним курсом політики України є інтеграція до європейського співтовариства, що передбачає здійснення суттєвих інституційних змін, удосконалення системи місцевого самоврядування, гармонізацію національного законодавства відповідно до сучасних європейських стандартів. При вступі до РЄ Україна взяла на себе зобов'язання щодо реалізації основних європейських принципів місцевого і регіонального розвитку. Україною ратифіковано всі міжнародно-правові договори РЄ у сфері місцевої і регіональної демократії, головним з яких є *Європейська хартія місцевого самоврядування*, та здійснюється їх імплементація. На думку РЄ, вільне отримання інформації щодо національних та європейських стандартів і принципів функціонування системи місцевого самоврядування та забезпечення можливості громадян активно брати участь у вирішенні питань своїх міст та регіонів є головною передумовою здійснення ефективного та демократичного управління на місцях.

Місія **Є.т.м.д.** полягає в проведенні в європейських містах та регіонах інформаційно-роз'яснювальних кампаній стосовно: а) принципів функціонування національних органів самоврядування та залучення до цього процесу громадян; б) європейських стандартів та кращих практик місцевого і регіонального розвитку; в) ролі та інструментів інституцій спільної Європи в процесі зміцнення демократії на місцях.

Рішення щодо започаткування **Є.т.м.д.** міститься в Рекомендації 238 (2007) Конгресу місцевих і регіональних влад РЄ, яку ухвалено 1 червня 2007 р.

Офіційний старт **Є.т.м.д.** відбувся 15 жовтня 2007 р. на 15-й сесії Конференції європейських міністрів, відповідальних за місцеве і регіональне управління (м. Валенсія, Іспанія). Щорічне проведення в Україні заходів **Є.т.м.д.** регламентовано Указом Президен-

та України “Про Європейський тиждень місцевої демократії” № 922 від 27 вересня 2007 р. Головними заходами **Є.т.м.д.** запропоновано дні відкритих дверей, відкриті засідання рад, прийоми громадян депутатами та інші заходи на місцях, спрямовані на ознайомлення населення із завданнями та принципами функціонування системи місцевого самоврядування, в тому числі з урахуванням євроінтеграційного аспекту, з одного боку, та із своїми правами і можливостями на участь у цьому процесі – з другого. Особливу увагу приділяється відповідній роз'яснювальній роботі серед молоді.

Літ.: *Грицак І. А.* Європейське управління: теоретико-методологічні засади : монографія / І. А. Грицак. – К. : К.І.С., 2006; *Європейські орієнтири місцевого і регіонального розвитку* : зб. матеріалів та док. / заг. ред. М. Пухтинського, М. Влащенко. – К. : Вид-во Акад. муніцип. упр., 2009; *Про Європейський тиждень місцевої демократії* : Указ Президента України від 27 верес. 2007 р. № 922 // Офіц. вісн. Президента України. – 2007. – № 33. – С. 53. – Ст. 704; *The Congress of Local and Regional Authorities Report on “The links between local and regional democracy and human rights – contribution of the Congress to the Forum for the Future of Democracy”*. – Strasbourg, 11 May 2007; *The Congress of Local and Regional Authorities Report on “The role of local and regional authorities in the implementation of human rights”*. – Strasbourg, 1st March 2010.

Козюра І.В.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ФОНД РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ (European Regional Development Fund (ERDF) – фонд, який було створено у 1975 р. після приєднання до Європейського Союзу Великобританії, Ірландії, Данії, для стимулювання економічного розвитку в найменш благополучних регіонах.

Генеральна мета **Є.ф.р.р.** полягає в тому, щоб сприяти зменшенню соціально-економічного дисбалансу між регіонами Співтовариства. Це досягається шляхом підтримки розвитку і структурної перебудови економіки регіонів, у тому числі запобігання зниженню темпів розвитку в промислових регіонах.

У 1979 р. Рада ЄС за пропозицією Європейської Комісії ухвалила перші зміни в діяльності **Є.ф.р.р.** і визнала за необхідне самостійно забезпечувати “специфічні” заходи регіонального розвитку. Для фінансування таких заходів було створено “відділ без

квот” у розмірі 5% від загального обсягу коштів Фонду. Розвиток цих допоміжних програм узгоджувався між Комісією ЄС і країнами-членами Співтовариства і вважався ефективним на територіях, де національних програм розвитку не було. Цим було створено відповідний інструментарій та зроблено перші позитивні кроки до власної регіональної політики Союзу.

Вступ до ЄС нових “бідних”, переважно аграрних країн (Греція – 1981 р., Португалія та Іспанія – 1986 р.) надало Співтовариству більш сільськогосподарського змісту, призвело до зростання витрат **Є.ф.р.р.** та внутрішніх податків. Збільшення диспропорцій між регіонами й країнами, намагання регіонів посилити своє значення на противагу централізованим діям ЄС, неспроможність ЄС швидко адаптувати до свого економічного простору нові європейські держави змусило формувати нову наднаціональну регіональну політику.

Відповідно до ст. 130с про ЄСп визначається завдання для **Є.ф.р.р.**: “зробити внесок в усунення значних регіональних диспропорцій у Співтоваристві шляхом участі в розвитку та структурній перебудові регіонів, що відстають у розвитку, а також у конверсії індустріальних регіонів, які перебувають у занепаді”.

На початку існування діяльність **Є.ф.р.р.** зводилася до розподілу коштів між державами-членами і повернення витрат на регіональну політику в бюджети держав (спочатку 60% коштів Фонду призначалися на інвестування в інфраструктуру, 40% – на дофінансування у промисловість, послуги, розвиток ремесел). Умови отримування коштів були такими: допомога **Є.ф.р.р.** мала дофінансовувати державні проекти, причому частка коштів Фонду становила 20-30% від загальної вартості проекту; допомога **Є.ф.р.р.** мала узгоджуватися з національними пріоритетами регіонального розвитку держави-члена; право отримати допомогу мали виключно держави, а не суб’єкти господарювання; були введені так звані державні квоти, які визначали участь окремих держав у **Є.ф.р.р.**

Другим важливим досягненням була розробка критеріїв, яким має відповідати регіон, щоб отримати допомогу від Фонду. Ці критерії були визначені так: рівень ВВП на душу населення значно нижчий від середнього по

державі; помітно високе значення сільськогосподарства або занепадаючих ремесел; високий ступінь безробіття або міграції; протилежний від наміченого ефект упровадження регулювання торгівлі та інших спільних політик.

Спочатку **Є.ф.р.р.** не відігравав помітної ролі у формуванні пріоритетів розвитку. Проте завдяки йому встановилося важливе правило: частина фінансових коштів Спільноти призначалася для регіонів, які застосовувалися до периферійних територій, перестали мати характер побічних інтервенцій, які здійснюються в процесі реалізації інших політик.

Для здійснення зазначеної мети (1988 р.) докорінною реформою Структурних Фондів передбачено повний перегляд складу та методів застосування “інструментів структурної політики”, спрямованих на регіональний розвиток, забезпечення зайнятості населення, освіти, а також на розвиток аграрних районів. У результаті введення нової системи структурні фонди почали узгоджувати свою діяльність як між собою, так і з Європейським інвестиційним банком.

На цій правовій базі починають розроблятися систематизовані пакети регіональних проектів і фінансування ЄС на 1988-1993, 1994-1999, 2000-2006 та 2007-2013 рр. Відповідні асигнування поступово стають все більш цільовими, адресними, зумовленими власними зусиллями регіонів-бенефіціантів, а їх розподіл – більш гласним, на конкурсній основі і за чітко визначеними критеріями, посилюється співпраця між учасниками з місць і Брюсселем.

Нинішній, етап (2007-2013 рр.) характеризується оптимізацією головних цілей регіональної політики (конвергенція; підвищення конкурентоспроможності регіонів та рівня зайнятості населення; розвиток територіального (прикордонного) співробітництва) та відповідною концентрацією коштів на головних напрямках, а також застосуванням нових інструментів регіональної політики (*Jaspers, Jeremie, Jessica*).

Відповідно до ст. 159 Договору про ЄСп структурні фонди мають скоординовано брати участь у досягненні цілей економічного і соціального згуртування Спільноти. Для цього відповідними постановами (регламентами) визначаються загальні положення про структурні фонди, а також устанавлюються

пріоритетні цілі діяльності фондів на певний період.

На період 2007-2013 рр. постановою Ради ЄС щодо встановлення загальних положень **Є.ф.р.р.**, Європейського соціального фонду та Фонду згуртування № 1083/2006 від 11 липня 2006 р. були встановлені три нові пріоритетні цілі: “конвергенція” (зближення); “регіональна конкурентоспроможність та зайнятість”; “європейське територіальне співробітництво”.

Рішення щодо розміру бюджету структурних фондів та правил їх використання приймає Рада ЄС та Європейський Парламент на підставі пропозиції Європейської Комісії.

Відповідно до фінансових планів обсяги фінансування на заходи регіональної політики на цей період становлять 307 млрд євро, що майже в 1,5 раза більше, ніж у минулому семирічному періоді розвитку.

Фінансова допомога з Європейського фонду регіонального розвитку в основному спрямована на підтримку малих та середніх підприємств, заохочення виробничих інвестицій, поліпшення інфраструктури, подальший розвиток промисловості на місцевому рівні. Кінцева мета допомоги від **Є.ф.р.р.** полягає у створенні робочих місць шляхом сприяння конкурентоспроможності і стійкому розвитку.

Літ.: *Варналій З. С.* Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / З. С. Варналій ; за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007; *Мусис Ніколас.* Все про спільні політики Європейського Союзу : пер. з англ. / Ніколас Мусис. – К. : К.І.С., 2005; *Малик Я. І.* Регіональний розвиток. Міжрегіональна та транскордонна співпраця : навч. посіб. – Ч. І. / Я. І. Малик, П. І. Шевчук ; за заг. ред. М. Бойцуна, Я. Мудрого, О. Рудіка. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009; *Європейський Союз:* Політика, економіка, право : навч. посіб. / за ред. Н. В. Антонюк, М. М. Микієвич. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2005.

Овчар О.М.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЦЕНТР ПІДПРИЄМСТВ З ЧАСТКОЮ ДЕРЖАВИ ТА ПІДПРИЄМСТВ ЗАГАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ІНТЕРЕСУ (англ. European Centre of Enterprises with Public Participation and of Enterprises of General economic Interest, CEEP) – європейська асоціація, що презентує публічні підприємства та підприємства, що надають послуги загального економічного інтересу незалежно від їх власності чи статусу.

Центр є одним з трьох соціальних партнерів (UNICE та CEEP як асоціації роботодавців, а ETUC – як асоціація працівників) на європейському рівні, що визнана Європейською Комісією та представляє інтереси роботодавців публічного сектору в Європейському соціальному діалозі.

Центр та його Генеральний Секретаріат в Брюсселі представляють інтереси його членів у європейських інституціях. За допомогою контактів з європейськими інституціями, такими як Європейський Парламент і Економічний та Соціальний Комітети, а також з підрозділами Європейської Комісії як соціального партнера Центр проводить консультації з Генеральними директоратами Європейської Комісії щодо проектів постанов, директив та інших законодавчих актів, які становлять інтерес для його членів. Центр направляє своїх представників і спостерігачів у комітети та консультативні органи європейських інституцій, і тому має змогу тримати своїх членів у курсі останніх подій на європейському рівні, які становлять для них інтерес.

Літ.: *Офіційний сайт.* – Режим доступу : <http://www.ceep.eu/>

Стрельцов В.Ю.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК – одна з установ Європейського Союзу. **Є.ц.б.** створено в 1998 р. згідно з Договором про Європейський Союз у рамках третього, кінцевого, етапу формування Економічного та монетарного союзу на заміну попередньо існуючому Європейському монетарному інституту; розміщений у Франкфурті (Німеччина). Питання організації та діяльності **Є.ц.б.** регулюються Договором про Європейський Союз (ДЄС), Договором про функціонування Європейського Союзу (ДфЄС), іншими правовими актами.

Є.ц.б. разом з національними центральними банками (ст. 282 ДфЄС) утворюють Європейську систему центральних банків (ЄСЦБ). **Є.ц.б.** разом з національними центральними банками держав-членів, валютою яких є євро, що становлять Євросистему, провадять монетарну політику Союзу.

Є.ц.б. є суб'єктом права. Лише він може дати дозвіл на емісію євро. Він є незалежним у здійсненні своїх повноважень та в управлінні своїми фінансами. Установи,

органи, служби та агенції Союзу та уряди держав-членів поважають цю незалежність. **Є.ц.б.** ухвалює заходи, необхідні для виконання його завдань та згідно з умовами, встановленими в його Статуті, положення якого поширюються і на ЄСЦБ. Відповідно до цих самих статей держави-члени, валютою яких не є євро, та їх центральні банки зберігають свої повноваження в монетарних питаннях. У межах сфер, що входять до його відповідальності, **Є.ц.б.** проводить консультації щодо всіх запропонованих актів Союзу і всіх пропозицій щодо регулювання на національному рівні та може надавати свої висновки. До складу Керівної ради **Є.ц.б.** входять члени Правління **Є.ц.б.** та керівники національних центральних банків держав-членів, валютою яких є євро. До складу Правління входять Голова, Заступник голови та чотири інших члени. Голову, Заступника голови та інших членів Правління призначає Європейська Рада, діючи кваліфікованою більшістю, з-поміж осіб, які мають певний статус та досвід професійної діяльності в монетарних або банківських питаннях, за рекомендацією Ради після проведення консультацій з Європейським Парламентом та Керівною радою **Є.ц.б.** Строк їх перебування на посаді становить 8 років без права переобрання. Членами Правління можуть бути лише громадяни держав-членів. Голова Ради та член Комісії можуть брати участь у засіданнях Керівної Ради **Є.ц.б.** без права голосу. Голова Ради може подати пропозицію Керівній раді **Є.ц.б.** для її обговорення. Голову **Є.ц.б.** запрошують взяти участь у засіданнях Ради, коли вона обговорює питання, що стосуються цілей та завдань ЄСЦБ. **Є.ц.б.** направляє річний звіт про діяльність ЄСЦБ та про монетарну політику як попереднього, так і поточного року до Європейського Парламенту, Ради та Комісії, а також Європейській Раді. Голова **Є.ц.б.** представляє цей звіт Раді та Європейському Парламенту, які можуть на цій підставі провести загальне обговорення. Голову **Є.ц.б.** та інших членів Правління на запит Європейського Парламенту або за їх власною ініціативою можуть заслуховувати компетентні комітети Європейського Парламенту.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основа Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. :

Вид-во ХарПІ НАДУ "Magistr", 2009. – 620 с. – (Серія "Б-ка держ. службовця у галузі європ. інтеграції"); *Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії) : пер. Держ. департаменту з питань адаптації законодавства / за заг. ред. Олени Зеркаль. – К. : Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.; Kathleen R. McNamara. Managing the Euro: The European Central Bank / R. McNamara Kathleen // The Institutions of the European Union. Edited by John Peterson and Michael Shakleton. – Oxford University Press, 2006. – 390 p.*

Грицяк І.А.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОДЕКС (European civil code), Є.ц.к. (ECC) – уніфікований акт норм приватного права **ЄС. Є.ц.к.**, робота над яким ще триває, це систематизований нормативний акт, що регулюватиме деякі сфери приватного права **ЄС**, зокрема право власності та інші речові права, сімейне, спадкове та зобов'язальне право (включаючи договірні та позадоговірні зобов'язання, делікти). Передумовою для створення кодифікованого акта норм приватного права була робота над європейським договірним правом і, таким чином, гармонізація норм договірного права заклала основу для створення майбутнього **Є.ц.к.**, а сам кодекс часто розглядають як спробу уніфікації договірного права у межах **ЄС**. Ідея створення **Є.ц.к.** тісно пов'язана із процесом створення **ЄС**. Так, 26 травня 1989 р. Європейський Парламент прийняв резолюцію, у якій підкреслювалось особливе значення гармонізації приватного права Співтовариств, зокрема у тих сферах, що є найбільш важливими для розвитку внутрішнього ринку Співтовариств. З цією метою було запропоновано ухвалити загальноєвропейський цивільний кодекс. Однак до схвалення остаточного тексту **Є.ц.к.** було запропоновано провести гармонізацію приватного права **ЄС** в окремих його галузях. Першою галуззю, в якій розпочалась кодифікаційна робота, було європейське договірне право, загальні принципи якого розроблялись ще до прийняття резолюції 1989 р. Так, підготовка проекту "Принципів європейського договірного права" проводилась ще з 1982 р. Комісією з європейського договірного права. Перша комісія, або ще як її називають комісія Ландо, за іменем данського професора Оле Ландо, який її очолював, визначила, що необхідність прийняття загальних принципів договірного права зу-

мовлено тим, що вони б мали стати основою для ухвалення актів вторинного права ЄС, зокрема директив ЄС. Перша частина Принципів, запропонована комісією Ландо, була схвалена резолюцією Європейського Парламенту від 6 травня 1994 р. та опублікована у 1995 р. Принципи, що склались з чотирьох розділів, регулювали питання щодо виконання та порушення договорів, засобів правового захисту. Друга комісія переглянула першу частину Принципів та доповнила її ще п'ятьма розділами, що стосувались принципів укладення договорів, дійсності, тлумачення та змісту договорів, повноважень агентів, виконання та невиконання договірних зобов'язань. Така консолідована редакція була опублікована у 1999 р. З 1997 р. розпочала роботу вже третя комісія, за результатами роботи якої було прийнято третю частину Принципів, що містила положення про множинність кредиторів та боржників, уступку вимоги, переведення боргу, зарахування вимог, позовну давність, недійсність договорів та ін. Повна частина Принципів разом із коментарями була опублікована у 2003 р. Таким чином, робота Комісії з європейського договірного права, при фінансовій підтримці Європейської Комісії, є одним з найбільших неурядових проєктів з уніфікації норм приватного права, а розроблені нею Принципи мають стати складовою частиною **Є.ц.к.**

У 1997 р. під час головування Данії в ЄС була проведена конференція "На шляху до Європейського цивільного кодексу", що поклала початок дослідженням інших галузей приватного права, які мали стати частиною **Є.ц.к.** Так, після проведення конференції було створено ряд наступних робочих груп: Європейська дослідницька група діючого приватного права ЄС (група *acquis*); Комісія з європейського сімейного права (на базі університету у м. Утрехт, Нідерланди); Європейська група з деліктного права у співпраці з Європейським центром деліктного права та страхування (Відень, Австрія); Робоча група з Європейського цивільного кодексу (університет м. Оснабрук, ФРН); Спільний центр з європейського приватного права (університет у м. Тренто, Італія); Спільна мережа з європейського приватного права, що включає декілька вищезгаданих груп.

Робоча група з Європейського цивільного кодексу, створена у 1999 р., яку очолив відомий

німецький професор університету м. Оснабрук Крістіан фон Бар, розгорнула широкомасштабну роботу зі створення деталізованого масиву норм з усіх галузей (інститутів) цивільного права. До цього науково-практичного проєкту залучені найкращі наукові юридичні установи. Так, центри в Амстердамі, Утрехті, Тілбурзі (Нідерланди) з'ясовують проблеми правового регулювання договорів купівлі-продажу, довгострокових договорів та договорів з надання послуг. Центр у Зальцбурзі (Австрія) розробляє норми, що регулюють перехід права власності на рухомі речі. Центр у Гамбурзі і Центр європейського права Університету в м. Інсбрук (Австрія) досліджують проблеми договорів страхування. Центр в Оснабруці (Німеччина) розробляє галузі (інститути) деліктного права, безпідставного збагачення і представництва. Центр в Единбурзі спеціалізується на проблемах трасту, а Центр у Парижі – на грошових позиках.

Поряд із широкомасштабною роботою фахівців з багатьох європейських наукових установ органи ЄС також почали активніше долучатись до гармонізації європейського приватного права. У лютому 2003 р. було оприлюднено "План дій щодо більшого узгодження європейського договірного права" (the Action Plan on a More Coherent European Contract Law).

У 2004 р. розпочав свою роботу ще один проєкт – Спільна мережа з європейського приватного права, до якої увійшли вчені, у тому числі з Робочої групи з Європейського цивільного кодексу, Європейської дослідницької групи діючого приватного права ЄС. Результатом роботи цієї групи стала публікація у 2008 р. "Проєкту спільної системи підходів" (Draft Common Frame of Reference). Цей проєкт став новою методологічною базою для формування нових засад цивільного законодавства і подальшою основою для створення кодифікованого європейського договірного права і, врешті, **Є.ц.к.**

Однак на цьому фоні спостерігається певний конфлікт інтересів між представниками європейської бюрократії та науковцями, що може стати справжнім протистоянням між наукою та політикою. Так, члени робочих груп, посилаючись на необхідність дотримання методологічної чистоти, а саме, керуючись раніше узгодженим, так званим, загальним базовим підходом, що базується на

приматі компаративно-правового аналізу, заявили про неприйнятність підходу політичного тиску, який застосовується для впровадження норм споживчого законодавства у систему європейського договірного права. Тому робоча група підтвердила свою неготовність до інтеграції загальнообов'язкових норм європейського права у свої дослідницькі проекти.

Структурно **Є.ц.к.** повинен містити глави з основних сфер приватного права, так само як і національні цивільні кодекси. Основними галузями, що мають охоплюватись регулюванням **Є.ц.к.**, мають стати: договірне, деліктне, корпоративне право та відновлення у майнових правах. Значні сумніви викликає можливість кодифікації сімейного та спадкового права у межах **Є.ц.к.**, адже ці сфери досить суттєво відрізняються у країнах-членах ЄС та залежать від національної культури, традицій. Звідси найбільш можливою сферою для кодифікації є договірне право, а також зобов'язальне та речове право. Гармонізація правових норм та вироблення спільних принципів у цих сферах є основною метою сучасних робочих груп з підготовки **Є.ц.к.**

Ідея створення **Є.ц.к.** викликала чимало аргументів прихильників та противників кодифікації європейського приватного права. За прийняття такого акта виступають прихильники європейської інтеграції, що вбачають у цьому подальше зближення країн Європи, оскільки існування відмінних національних законів призведе до зниження ефективності інтеграції в умовах світової глобалізації економіки. **Є.ц.к.**, на їх думку, зможе подолати бар'єри у торгівлі між країнами ЄС та дасть змогу виробити спільні правила гри. Проте немає жодних емпіричних доказів, що відсутність **Є.ц.к.** створює певні перешкоди у торгівлі в ЄС. Наприклад, у США немає кодифікованого федерального цивільного закону, що не завдає істотної шкоди у функціонуванні американської економіки.

Противники **Є.ц.к.** серед основних аргументів проти ухвалення такого закону в ЄС наводять наступні аргументи: відсутність спільної загальноєвропейської правової культури; гнучкість та динамічність сфери приватного права потребує своєчасного законодавчого регулювання, а складність та тривалість процедури прийняття рішень в ЄС може призвести до того, що внесення

змін до **Є.ц.к.** триватиме роками, і, відповідно, **Є.ц.к.** не зможе відповідати вимогам розвитку правової та економічної систем ЄС; ухвалення **Є.ц.к.** призведе до того, що всі держави-члени ЄС будуть змушені повністю змінити національне цивільне законодавство в усіх сферах, що вимагає принцип верховенства права ЄС, а це досить складний і тривалий процес; спори у сфері європейського приватного права перевантажать європейську судову систему, яка може не справитись із хвилею справ за **Є.ц.к.**; складність у межах єдиного документа охопити всю сферу приватного права ЄС, детально регламентувати усі питання з метою зменшення кількості спорів у цій сфері; ЄС не має достатньо конституційних повноважень із прийняття імперативного **Є.ц.к.**

Ухвалення **Є.ц.к.** або принаймні Європейського кодексу з договірного (контрактного) права очікується у 2020 р., проте втрата темпів кодифікації та нереалізованість дослідницьких проектів на законодавчому рівні уповільнюють темпи кодифікаційної роботи.

Літ.: Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права / К. Цвайгерт, Х. Кетц. – Т. 1. – М.: “Международные отношения”, 2000; *The European Civil Code: the Way Forward* / Hugh Collins. Cambridge: Cambridge University Press, 2008; *Lando O. Principles of European Contract Law* / O. Lando, H. Beale. – P. 1. – Dordrecht, 1995; *Lando O. Principles of European Contract Law* / O. Lando, H. Beale. – P. 2. – The Hague, 1999; *Smits J. The Future of European Contract Law: on Diversity and the Temptation of Elegance* / Jan Smits. – Maastricht, 2001; *Von Bar C. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)* / Christian Von Bar, Eric Clive, Hans Schulte Nulke, Munich: Sellier European Law Publishers. – 2009.

Решота В.В.

ЄВРОПЕЙСЬКІ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Охорона здоров'я – одне з соціальних прав людини, є сукупністю заходів економічного, правового, соціального, наукового, медичного, санітарно-гігієнічного та проти-епідемічного характеру, спрямованих на збереження та зміцнення фізичного й психічного здоров'я кожної людини.

На сьогодні існують такі **Є.м.о.о.з.**, які доповнюють одна одну: національно-державна система: базується на принципі прямого

державного фінансування медичних закладів та гарантує безкоштовну медичну допомогу; медичне страхування: а) обов'язкове медичне страхування, що забезпечує фінансування обсягу медичних послуг на рівні соціальних гарантій з боку держави; розмір страхового внеску не пов'язаний з обсягом медичної допомоги і станом здоров'я застрахованого; б) добровільне медичне страхування (приватне), яке є додатковим; охоплює види медичного обслуговування, що залишилися поза системою обов'язкового медичного страхування; розмір страхового внеску пропорційний до страхового ризику, що залежить від стану здоров'я застрахованого; система ринкового медичного страхування знижує дефіцит медичної допомоги, характерної для системи обов'язкового страхування; платна (приватна) медицина: фінансування приватно практикуючих лікарів, клінік і лікарень, що перебувають в індивідуальній власності, здійснюється за рахунок платного медичного обслуговування пацієнтів. Державна охорона здоров'я передбачає однакові медичні послуги для всіх соціальних груп. Альтернативою державній медицині є добровільне, обов'язкове медичне страхування і платна медицина. Для найбільш численного середнього класу особливо актуальне добровільне медичне страхування незважаючи на те, що частину коштів вносять самі застраховані. Кожна форма медичного обслуговування передбачає різну оплату праці медичного персоналу. Існує кілька систем охорони здоров'я в Європі. *Англійська, або беверіджська модель.* У цей час у Великобританії застосовується англійська, так звана беверіджська модель, яка походить від проекту Беверіджа 1942 р. Вона забезпечує безкоштовне медичне обслуговування, яке поширюється на все населення, з метою гарантувати загальне забезпечення лікування в разі хвороби. Ця державна система охорони здоров'я, в якій лікарні належать державним органам, а лікарі мають статус найманих працівників, базується на фінансуванні за рахунок податків. Що стосується терапевтів, то вони або працюють за контрактом з британською державною службою охорони здоров'я National Health Service, або їх наймають на роботу безпосередньо місцеві органи охорони здоров'я. Головний недолік цієї моделі – довгі списки очікування через дефіцит інвестування та негнучкість організаційної структури.

Німецька, або бісмаркська модель. Назва бісмаркської системи пов'язана з Німеччиною, де ця система була введена наприкінці XIX ст. Вона застосовується також у Франції, Бельгії та Австрії. Характеризується в основному принципом соціального захисту, медичною страховкою, пов'язаною з роботою, і фінансується за рахунок соціальних внесків. Витрати на лікування оплачуються переважно касами медичного страхування, управління якими може бути централізованим (Франція) або регіональним (Німеччина). Основна особливість полягає в обов'язковому державному характері цих страховок та управлінні ними соціальними партнерами. Пропозиція медичних послуг, як правило, змішана, що надходить одночасно від державних медичних установ і від приватного сектору. Ця система часто виявляє проблему стійкого дефіциту кас медичного страхування. Регулювання пропозиції медичних послуг, так само як введення методів приватного управління, перебувають у центрі реформ у цих країнах.

Модель Північної Європи. Для системи охорони здоров'я трьох північних країн (Швеції, Фінляндії і Данії) характерні: фінансування за рахунок податків, забезпечення та загальна доступність медичного обслуговування, переважання державного сектору в рамках занадто децентралізованої організації охорони здоров'я. Конкретно пацієнт вносить лише загальну, заздалегідь обумовлену суму, яка покриває вартість усіх медичних послуг і госпіталізації. Реформи 90-х рр. XX ст. посилили децентралізацію і підвищили фінансові зобов'язання місцевих органів: у Швеції діяльність генеральних рад на 90% пов'язана з охороною здоров'я. Водночас були введені методи приватного управління та підвищення відповідальності працівників охорони здоров'я: більш мотивуючий механізм оплати лікарів, постійний оклад і оплата за медичні дії "лікаря-референта"; перегляд визначення компетенцій працівників охорони здоров'я.

Модель Східної Європи. Для спадкоємців колишніх комуністичних режимів – країн Центральної і Східної Європи, як і раніше, характерні загальне безкоштовне медичне обслуговування, централізоване управління, а також серйозні проблеми в розподілі коштів. Адаптаційні умови, пов'язані із вступом до Європейського Союзу, спонукали ці

країни продовжити свої реформи в кількох напрямках: посилення децентралізації, неухильне прагнення до ефективності, введення конкуренції між установами медичного обслуговування, підвищення відповідальності працівників охорони здоров'я (частина вартості медичного обслуговування виплачується самим пацієнтом), розвиток приватного страхування. На сьогодні санітарний рівень залишається нижчим від європейських норм.

Модель Південної Європи. Деякі країни Південної Європи (Іспанія, Італія, Португалія, Греція) з огляду на властивий їм соціально-історичний розвиток мають риси, які виявляють державні системи із соціальним забезпеченням (типу бісмаркської), але проведені ними реформи базуються на децентралізації, особливо в Італії та Іспанії. В Іспанії існує загальне і безкоштовне медичне обслуговування. Сімнадцять автономних іспанських областей мають правомочні компетенції в санітарній та соціальній сферах: джерелом 70% коштів є податкові надходження, передані державою. Значна частка медичної галузі припадає на приватний сектор (25% медичних актів у лікарнях).

У багатьох країнах світу однією з основних тенденцій є посилення ролі держави в галузі охорони здоров'я населення. Державна система охорони здоров'я є основною формою забезпечення охорони здоров'я громадян. Держава через спеціально створювані органи розвиває мережу спеціалізованих медичних закладів; забезпечує ці установи медичною технікою, господарськими речами; здійснює навчання та підвищення кваліфікації фахівців і т.ін. Крім того, державні органи приймають нормативні акти, що регулюють відносини у сфері надання медичної допомоги; проводять контроль якості надання медичних послуг як у державних, так і в приватних клініках; виконують інші контрольні-розпорядчі функції, а також здійснюють захист права на охорону здоров'я у разі його порушення.

При цьому для пацієнтів існує й альтернативна можливість звернення до фахівців у приватних клініках, оплата яких може здійснюватися також з різних джерел. У цих клініках, які мають значні матеріально-фінансові можливості, де створюються більш комфортабельні умови для пацієнтів, надаються медичні послуги, що не входять

в основний обов'язковий перелік послуг, що пропонується в державних клініках (як, наприклад, стоматологія, косметологія і т.ін.), працюють висококваліфіковані фахівці, є й інші переваги. Світовий досвід показує, що навіть у тих країнах, де державне медичне обслуговування перебуває на належному рівні, цей рівень все-таки нижчий, ніж в умовах ліберальної і страхової медицини. Ліберальна медицина базується на принципі прямої, безпосередньої оплати за надані послуги і найчастіше доступна особам з високим доходом. Така система стимулює медперсонал підвищувати свій професійний рівень, оскільки пацієнт має право вибору найбільш кваліфікованого фахівця.

Як зазначають дослідники, нинішні моделі охорони здоров'я, прийняті в більшості країн світу, базуються на ринковому принципі: потреба – задоволення потреби – прибуток – стимулювання потреби – потреба. Таким чином, сучасна медична галузь та інші асоційовані галузі економіки як економічні суб'єкти безпосередньо зацікавлені у підвищенні потреби в медичній допомозі.

Літ.: *Європейская конвенция о защите прав человека и основных свобод* (с поправками, внесенными согласно положениям Протокола № 11) от 4 нояб. 1950 г. – Донецк : Донец. Мемориал, 2000; *Європейская социальная хартия* (пересмотренная). Страсбург, 3 мая 1996 г. – Режим доступа : <http://evolutio.info>; *Бартенев Д. Г.* Право на охрану здоровья в условиях европейской интеграции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Бартенев Д. Г. – СПб., 2006; *Социальная политика* : учеб. пособие / под ред. Н. А. Волгина. – М. : Экзамен, 2004; *Социальная политика* : Энциклопедия / А. Н. Аверин, А. М. Бабич, Л. И. Берестова и др. ; под ред. Н. А. Волгина, Т. С. Сулимовой. – М. : Альфа-Пресс, 2006; *Шемятенков В. Г.* Европейская интеграция : учеб. пособие / В. Г. Шемятенков. – М. : Междунар. отношения, 2003.

Чугрина О.Р.

ЄВРОПЕЙСЬКІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ – освітні заклади/установи країн ЄС, що здійснюють підготовку та підвищення кваліфікації державних службовців.

Федеральна академія державного управління (нім. Bundesakademie für öffentliche Verwaltung (BAkV); англ. Federal Academy of Public Administration) – центральна міжміністерська установа з підвищення кваліфікації державних службовців усіх федераль-

них органів влади Федеральної Республіки Німеччина.

Головний офіс **ФАДУ** розміщений у Брюлі (Brühl), філіал – у Берліні (Berlin) і ще один – у Боппарді (Boppard). Ще три відділення координують децентралізоване навчання для конкретних федеральних організацій у Ганновері (Hanover), Вісбадені (Wiesbaden) та Мюнхені (Munich).

ФАДУ було засновано у 1969 р. В інструкції Міністерства внутрішніх справ стосовно її призначення було зазначено, що нова Академія має здійснювати підготовку керівного персоналу (кар'єрна група вищого рангу) та сприяти “інтелектуальному обміну між особистостями у сфері політичного життя, державної служби, журналістики, економіки, діяльності професійних спілок та закладів культури”. Створення навчальних установ для органів федерального управління Німеччини стало реакцією на нові вимоги до органів державного управління, висунуті в період модернізації наприкінці 60-х рр., на “етапі планування”.

ФАДУ підвітна управлінню модернізації та організації публічної адміністрації, яке є структурним підрозділом Федерального міністерства внутрішніх справ та перебуває у віданні держсекретаря, уповноваженого федерального уряду з питань інформаційно-технічного забезпечення. **ФАДУ** входить до складу Міністерства внутрішніх справ, але не перебуває під його безпосереднім управлінням. Маючи власного президента та 8 відділень, які називаються “відділення підготовки кадрів” (“Lehrgruppen”), **ФАДУ** може певною мірою претендувати на самостійний статус у межах Міністерства. Керівництво призначається федеральним міністром внутрішніх справ.

У **ФАДУ** працює 51 власний працівник; вона не приймає на роботу власних викладачів. Натомість Академія організовує групу з 337 лекторів та викладачів, переважно практичних працівників органів державного управління (46,9%), позаштатних працівників (47,7%) та певної кількості працівників університетів (5,4%). До викладання залучаються фахівці з університетів, приватних консалтингових та тренінгових організацій, урядових та міжнародних організацій.

Слухачами Академії є державні службовці, працівники федерального уряду, місцевих урядів.

ФАДУ – основний постачальник послуг з професійної підготовки кадрів для федеральної адміністрації, що здійснює підвищення кваліфікації державних службовців, навчання новопризначених державних службовців, підвищення кваліфікації вищих керівних кадрів; надає консультативні послуги з підбору, оцінювання та кар'єрного просування персоналу.

Основними цілями закладу є підвищення кваліфікації федеральних службовців, наукові дослідження, консультації.

ФАДУ здійснює розробку і впровадження спеціальних навчальних програм підготовки державних службовців федерального уряду для реалізації державних програм, підтримує зв'язки з університетами, приватними освітніми організаціями, міжнародними організаціями, органами влади.

Підвищення кваліфікації державних службовців здійснюється за чотирма основними напрямками: навчання після призначення (Einführungsfortbildung), навчання у зв'язку із змінами законодавчої і державної політики (Anpassungsfortbildung), підвищення кваліфікації для просування по службі (Förderungsfortbildung), підвищення кваліфікації на проєкту перспективу (Projektfortbildung). За змістом підвищення кваліфікації передбачає загальне фахове підвищення кваліфікації та підготовку до групи посад вищого рівня, ЄС та міжнародні компетенції, формування поведінки, лідерство, менеджмент людських ресурсів, електронне урядування.

Національна школа управління (фр. L'Ecole National d'Administration (ENA, France); англ. National School of Administration (ENA, France) – державна школа, створена з метою забезпечення початкового навчання та підвищення кваліфікації державних службовців Франції Указом генерала де Голля від 9 жовтня 1945 р.

НШУ має статус державної установи та юридичної особи, складається з п'яти департаментів: навчання, інтернатур, міжнародних відносин, європейських відносин, генерального секретаріату. Загалом в ENA постійно працює 220 осіб.

Директора **НШУ** призначає Президент Французької Республіки за поданням Ради міністрів. **НШУ** перебуває під стратегічною опікою Головного управління адміністрації і державної служби Франції, але є незалежною, автономною щодо шляхів фінансуван-

ня та рішень щодо прийому і працевлаштування. До викладання залучаються фахівці з університетів, приватного сектору, міжнародних організацій, посольств, органів влади. Ланцюжок підпорядкування можна простежити таким чином: прем'єр-міністр – Міністерство бюджету, державних розрахунків та державної служби – Державний секретаріат з питань державної служби – Головне управління адміністрації та державної служби – Національна школа управління (ENA, Франція).

Місією **НШУ** є підготовка вищих керівних кадрів загального профілю. Близько 100 майбутніх вищих посадовців усіх міністерств, відібрані на конкурсних засадах (письмові вступні іспити та вступна співбесіда з екзаменаційною комісією), проходять підготовку тривалістю два роки.

Основними цілями **НШУ** є набір та навчання чоловіків та жінок, які б перетворили державну службу в інститут влади, здатний відповідати зростаючим очікуванням громадян Франції та новим викликам часу.

Школа співпрацює з п'ятьма регіональними інститутами управління (IRA), Центром європейських студій (CEES), університетами, міжнародними організаціями, органами влади.

Навчальний процес розділений на 2 періоди: 1) навчання і стажування (тривалістю 24 місяці). Підготовка містить 3 великих модулів і 4 періоди стажування: а) Європа (вивчення європейських питань); б) території (вивчення регіональних та локальних питань); в) управління і державний менеджмент; 2) поглиблене спеціалізоване навчання (тривалістю 3 місяці). Три останні місяці підготовки присвячені поглибленому вивченню навчальних курсів на вибір: міжнародні справи; економіка і фінанси; соціальні питання; територіальні питання; право.

Підвищення кваліфікації складається із стажування на місцях; семінарів; практичних занять.

Студентами **НШУ** можуть бути особи, які закінчили вищий навчальний заклад і отримали диплом рівня “бакалавр + 3 роки”; державні службовці, які мають професійний досвід 4 роки (без особливих застережень щодо рівня диплома); особи, які обіймають виборні посади чи посади в профспілках; працівники приватного сектору, що мають 8 років досвіду на виборній посаді чи професій-

ного стажу (без особливих застережень щодо рівня диплома); громадяни країн Європейського Союзу.

Кількість слухачів змінюється відповідно до політики, і протягом тривалого часу межа була встановлена на рівні 100 осіб на рік. Наразі до ENA у середньому приймають 80 слухачів.

Латвійська школа державного управління (ЛШДУ) (лат. Valsts administrācijas skola; англ. Latvian School of Public Administration) – основний заклад, який здійснює професійну підготовку кадрів без відриву від роботи (підвищення кваліфікації) для органів центрального державного управління Латвії.

ЛШДУ було засновано 1993 р. Відтоді вона стала належним центром підготовки кадрів за навчальними програмами, які відповідають нагальним потребам державних службовців. З 2005 р. змінилися правила школи, і тепер вона здійснює підготовку всіх працівників (а не тільки державних службовців) органів державного управління. За юридичним статусом **ЛШДУ** є установою центрального управління, яка діє згідно з комплексним Законом про державне управління (Law of public administration) – Законом про устрій державного управління (State Administration Structure law), який визначає уніфіковані норми заснування, підпорядкування та нагляду, управління, фінансування і планування для всіх установ центрального державного управління.

Директор **ЛШДУ** затверджується на посаду Кабінетом міністрів, при цьому він/вона призначається на посаду та звільняється з посади Прем'єр-міністром. Термін перебування призначеного на посаді становить 5 років, при цьому він може бути продовжений на наступний період. Рішення щодо продовження терміну перебування на цій посаді або звільнення з посади має бути оголошене за 6 місяців до кінця терміну.

Директор школи має всі права та обов'язки керівника установи системи державного управління, встановлені Законом про устрій державного управління (State Administration Structure law): він несе відповідальність за розробку стратегічного плану діяльності установи, планування та виконання бюджету, встановлює організаційну структуру установи, призначає та звільняє персонал школи, організовує річну атестацію персоналу тощо.

Для забезпечення співробітництва між секторами у сфері розвитку системи підготовки кадрів державного управління директор ЛШДУ створює Консультативну раду ЛШДУ, яка функціонує згідно з положенням, затвердженим директором Державної канцелярії.

ЛШДУ звітує перед Державною канцелярією про виконання завдань, що стоять перед нею, кожні півроку. Звіти містять інформацію стосовно витрачання бюджетних коштів та щодо платних послуг, наданих школою ЛШДУ.

Подібно до всіх центральних державних установ ЛШДУ має стратегію установи, яка розробляється на 5 років і затверджується директором Державної канцелярії.

Місія ЛШДУ полягає в розширенні можливостей працівників системи державного управління Латвії таким чином, щоб вони надавали універсальні послуги населенню Латвії на професійному рівні з належною ефективністю.

Мета ЛШДУ полягає в поглибленні знань та вдосконаленні навичок працівників системи державного управління з метою підготовки державних службовців до роботи, яка відповідає Програмі реформування державного управління в Латвії (Public Administration Reform Concept) та вимогам ЄС.

Завдання ЛШДУ полягає в тому, щоб бути гнучким навчальним закладом для працівників системи державного управління, здатним ефективно пристосовуватися до потреб кадрів у підготовці за пріоритетними тематичними напрямками, затвердженими урядом, і при цьому постійно забезпечувати працівникам системи державного управління можливість для поглиблення їхніх знань та вдосконалення професійних навичок, необхідних для виконання завдань, що стоять перед ними. Пріоритети в навчальному плані встановлюються відповідно до державного замовлення щодо підготовки кадрів, запропонованого Державною канцелярією, у якому визначено пріоритети та завдання школи на відповідний період. Згідно з цим замовленням ЛШДУ пропонує каталог навчальних курсів. У цілому цей каталог містить понад 100 навчальних курсів, але навчальні заходи організуються з урахуванням до запиту від установ державного управління.

ЛШДУ відіграє роль організатора навчальних заходів. Вона не має постійного

штату викладачів. Їх приймають на контрактній основі з числа працюючих державних службовців або з університетів та інших вищих навчальних закладів. Також можуть бути залучені викладачі на міжнародному рівні та на рівні ЄС. Загалом кількість викладачів, залучених ЛШДУ, становить близько 100.

ЛШДУ є членом мережі Директорів інститутів та шкіл державного управління (Directors of Institutes and Schools of Public Administration (DISPA)), під наглядом Європейської мережі органів державного управління (EPAN (European Public Administrations Network)).

Літ.: *Професійні навчальні заклади у сфері професійної підготовки державних службовців: приклад Франції, Польщі, Німеччини та Латвії* / Р. Піганьйоль, М. Саковіч, К. Ердманн, Б. Петерсон. – К. : Проект TWINNING “Розвиток та удосконалення системи підготовки держслужбовців в Україні”, 2010; *Системи підготовки державних службовців у Франції, Польщі, Іспанії та Латвії* / Р. Піганьйоль, М. Саковіч, К. Ердманн, Б. Петерсон. – К. : Проект TWINNING “Розвиток та удосконалення системи підготовки держслужбовців в Україні”, 2010; *Tätigkeitsbericht der Bundesakademie für öffentliche Verwaltung im Bundesministerium des Innern 2009*. – Paderborn : Bonifatius GmbH, Druck-Buch-Verlag, 2010; *L'Ecole National d'Administration (ENA, France)*. – Режим доступу : www.ena.fr; *Bundesakademie für öffentliche Verwaltung (BAkōV)*. – Режим доступу : www.bakoev.bund.de; *Valsts administrācijas skola*. – Режим доступу : www.vas.gov.lv/

Криворучко Т.В.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ОСВІТНІ ПРОГРАМИ – комплекс програм, основною з яких є програма “Навчання впродовж життя” (Lifelong Learning Programme). Мета програми – створити можливості для громадян усіх вікових категорій здобути високоякісну освіту, підвищити кваліфікацію або продовжити навчання для професійного або особистісного розвитку, а також сприяти розвитку сектору вищої освіти в Європі. Програма “Навчання впродовж життя” тісно пов’язана з Лісабонською стратегією та Болонським процесом.

У 2006 р. кілька **Є.о.п.** було об’єднано з новими ініціативами ЄС під загальною рамковою програмою “Навчання впродовж життя”. Бюджет програми з 2007 по 2013 р. становить 7 млрд євро. Програма впроваджується під керівництвом Генерального директорату Європейської Комісії з питань освіти і

культури та Виконавчого агентства з питань освіти, аудіовізуальних засобів та культури. Під загальною “парасолькою” програми об’єднано кілька програм, розрахованих на різні сектори і рівні освіти: “Коменіус” (Comenius) для шкіл; “Еразмус” для вищої освіти; “Леонардо да Вінчі” (Leonardo da Vinci) – програми професійної підготовки; “Грюнтіг” (Grundtvig) – програми освіти / навчання дорослих; а також наскрізні програми і проекти, що підтримують заходи з навчання іноземним мовам, запровадження в освітній сфері інформаційно-комунікативних технологій, поширення кращого досвіду, накопиченого шляхом реалізації освітніх проектів і програм, фінансова підтримка співробітництва в освіті між державами-членами. Бенефіціарами програми тією чи іншою мірою є всі учасники освітнього процесу: студенти, вчителі, викладачі, вихователі, тренери, представники громадянського суспільства, місцеві органи влади, університети, школи, науково-дослідні інститути, роботодавці тощо. Приміром, програма “Comenius” адресована всім учасникам дошкільної та шкільної освіти: учням, вчителям дошкільної підготовки, початкової та середньої школи, керівникам освітніх установ, батьківським об’єднанням та асоціаціям вчителів. Програма “Leonardo da Vinci” зосереджена на професійній освіті (відмінній від вищої освіти), програмах фахової підготовки, професійних тренінгах. Бенефіціарами програми разом із викладачами, тренерами, студентами і слухачами є підприємства, асоціації роботодавців, об’єднання установ професійного навчання, місцеві органи влади, соціальні партнери, інші представники ринку праці.

Є.о.п. “Еразмус” спрямована на модернізацію вищої освіти в ЄС шляхом активізації співробітництва між європейськими університетами, обміну студентами та науково-педагогічними кадрами. Програму названо на честь гуманіста та вченого Еразма Роттердамського (1465-1536), який багато подорожував та працював у найбільш відомих на той час центрах освіти та навчання, включаючи Париж, Льовен та Кембридж. Він заповів свою спадщину Базельському університету і тим самим заснував стипендії мобільності (mobility grants). Досвід та спеціальні дослідження підтверджують, що навчання за кордоном не тільки збагачує

знаннями, але додає навичок міжкультурного спілкування, самоповаги та впевненості. Це стосується як гостей-відвідувачів, так і господарів, які приймають у себе колег з партнерських університетів.

Є.о.п. “Erasmus” є фактично двигуном модернізації вищої освіти в ЄС відповідно до Болонського процесу, інструментом перетворення ЄС на зразковий освітній простір, світовий центр навчання та інновацій. Вона має чотири напрями:

1. Підтримка та стипендії для студентів, які навчаються за кордоном; працюють або проходять стажування за кордоном; хочуть покращити мовну підготовку для здійснення першого або другого.

2. Підтримка науково-педагогічних кадрів вищих навчальних закладів: якщо вони планують викладати; якщо вони хочуть навчатися за кордоном;

3. Підтримка вищих навчальних закладів, які планують запровадження нових інтенсивних програм; створюють освітні, наукові чи інституційні мережі; беруть участь у багатосторонніх проектах.

4. Підтримка підприємств та компаній з метою: заохочення до працевлаштування студентів; навчання їх персоналу за кордоном; залучення до співробітництва з університетами.

З моменту запровадження у 1987 р. учасниками програми стали близько 2 млн студентів та 90% європейських університетів і вищих навчальних закладів (крім держав-членів ЄС, учасниками програми є також Ліхтенштейн, Ісландія та Норвегія). Річний бюджет програми “Erasmus” перевищує 400 млн євро. **Є.о.п.** “Erasmus” планується розширювати й надалі: до 2012 р. заплановано охопити програмами мобільності до 3 млн студентів.

Більшість заходів, що реалізуються в рамках **Є.о.п.** “Навчання впродовж життя”, розраховані на учасників з ЄС, але деякі дають змогу брати участь у них громадянам чи інституціям з-поза меж ЄС. Приміром, **Є.о.п.** “Жана Моне”, що реалізується під “парасолькою” програми “Навчання впродовж життя”, має на меті пропагування європейських цінностей, ідей Об’єднаної Європи, поширення європейських студій в Європі та на інших континентах. Програма має три основних завдання: поширення знань про євроінтеграційні процеси, підвищення рівня поінформованості суспільства через заохочення університетів, кафедр, викладачів до

викладання дисциплін та проведення досліджень з європейської інтеграції; активізація наукових, фахових дискусій та громадських обговорень, осмислення сучасних феноменів європейської інтеграції, інтерпретація її минулого та пошук майбутнього; підтримка навчальних та науково-дослідних закладів, асоціацій, мереж, що спеціалізуються на європейських студіях.

Є.о.п. імені Жана Моне адресована передусім університетам, але також асоціаціям та об'єднанням науковців і викладачів, що спеціалізуються на проблемах європейської інтеграції, іншим державним або приватним установам, що надають освітні та тренінгові послуги у сфері європейської інтеграції на місцевому та регіональному рівнях. Сьогодні серед учасників програми – 61 країна з п'яти континентів світу; квот чи обмежень на участь певних груп країн не передбачено. **Є.о.п.** “Жана Моне” передбачено кілька типів проєктів: Європейські модулі Жана Моне (короткотермінові курси з питань європейської інтеграції); присудження почесного звання професора Жана Моне (Jean Monnet Chair); заснування Європейських центрів вдосконалення ім. Жана Моне (Centers of Excellence); підтримка асоціацій науковців; підтримка інформаційної та дослідницької діяльності, пов'язаної з європейською інтеграцією: фінансування заходів, спрямованих на проведення міждисциплінарних досліджень і поширення знань, стимулювання академічної полеміки, активізацію діалогу із громадянським суспільством через конференції, семінари, круглі столи, літні школи тощо.

Є.о.п. “Навчання впродовж життя” є найважливішою освітньою ініціативою ЄС. Крім неї, важливими програмами транснаціонального та / або міжрегіонального співробітництва є програми “Темпус” та “Еразмус Мундус”. Кілька важливих освітніх ініціатив ЄС реалізуються під керівництвом та за участі Європейської тренінгової агенції (European Training Foundation). Це, наприклад, навчання підприємництва (entrepreneurial learning); ІКТ у навчанні (ICT in learning), розвиток навичок і вмінь заради зниження рівня зuboжіння (skills for poverty reduction) та ін.

Літ.: *Офіційний веб-сайт Виконавчого агентства з питань освіти, аудіовізуальних засобів та культури.* – Режим доступу : <http://www.eacea.europa.eu>; *Офіційний веб-сайт Європейської*

тренінгової агенції. – Режим доступу : <http://www.etf.europa.eu>

Оржель О.Ю.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ. Під принципами управління розуміють керівні правила, основні положення, норми поведінки, що відображають найбільш загальні, сталі риси законів і закономірностей управління, яких необхідно дотримуватись в управлінській діяльності. **Є.п.д.у.** випливають з норм, які є основою адміністративного права більшості країн-членів ЄС та рішень Європейського Суду. Їх дотримання – необхідна умова впровадження в країнах стандартів якісного управління.

Провідні **Є.п.д.у.**, які визначені правовою практикою європейського Суду, були систематизовані та описані в документі програми SIGMA “Європейські принципи державного управління”. Їх можна виокремити в такі групи: верховенство права, що означає правову сталість і передбачуваність управлінських дій та рішень; відкритість та прозорість, що забезпечує можливість нагляду за державною адміністративною діяльністю та її результатами щодо їх відповідності існуючим правовим нормам; підзвітність органів державного управління судовим органам та вищим адміністраціям, що передбачає дотримання верховенства права в управлінській діяльності; продуктивність у використанні державних ресурсів та ефективність впровадження державної політики.

Верховенство права. Багатостороннім механізмом забезпечення надійності державного управління є верховенство права, яке базується на принципі “управління за законом”. Сутність верховенства права полягає в тому, що органи державного управління мають виконувати свої функції та зобов'язання відповідно до законодавства, на основі чіткої ієрархії законів і правил, дотримання яких забезпечується незалежними судами. Застосування принципу верховенства права пов'язане з поняттям правової компетенції, тобто державні органи можуть приймати рішення тільки з тих питань, що перебувають у сфері їх юрисдикції.

Принцип верховенства права не заперечує можливості вияву адміністративної волі (свободи дій), адже свобода дій виявляється тоді, коли особи, які приймають рішення,

мають можливість вибору в рамках закону. Адміністративні органи можуть одержати офіційний дозвіл на ухвалення рішень на власний розсуд за умови, якщо рішення будуть корисними для суспільства та можуть подаватись як певні рекомендації, так і обмеження.

Ще одним принципом, який сприяє надійності державного управління, є принцип, що підтримує “управління за законом” – принцип “процедурної справедливості”, за яким процедури мають гарантувати неупереджене застосування закону та приділити відповідну увагу суспільним цінностям (повага до людини, її гідності).

Принцип своєчасності є важливим для забезпечення ефективності державного управління. Затримка в прийнятті необхідних управлінських рішень або здійсненні адміністративних дій може ускладнити (чи взагалі унеможливити) реалізацію державної політики. Така затримка є результатом нестачі ресурсів, але найчастіше цей процес асоціюється з неефективною роботою державних службовців. Із зазначеного випливає такий принцип.

Професіоналізм державних службовців базується на поняттях неупередженості та професійної незалежності. Неупередженість у державному управлінні проявляється в послідовному прийнятті рішень та дії виключно на правовій основі, що виражається в однакових рішеннях та діях відносно різних осіб в однакових умовах.

Принцип відкритості та прозорості передбачає відкритість управління для зовнішніх перевірок, в той час як прозорість припускає, що “зовнішній погляд” може “просвітити” його наскрізь. Отже, відкритість і прозорість дають змогу кожному дізнатися про механізми прийняття управлінських рішень і разом з тим полегшує органам нагляду проводити зовнішні перевірки. Водночас зазначені принципи є необхідними інструментами забезпечення чіткого контролю за дотриманням верховенства права, рівності всіх громадян перед законом.

Відкритість і прозорість виконують дві важливі функції: з одного боку, вони захищають інтереси суспільства шляхом підвищення ефективності управління та посилення боротьби з корупцією, з другого – є важливим інструментом захисту прав та свобод громадян. У сфері державного управління принципи відкритості та прозорості утворюють пріоритети права, підзвітності та рівності всіх перед законом.

Принцип підзвітності органів державного управління судовим органам та вищим адміністраціям передбачає, що кожен управлінський орган чи особа несуть відповідальність за свої дії перед іншими адміністративними, законодавчими або судовими органами, постійно звітуючи про свою діяльність.

Особливою рисою звітності в адміністративному праві є те, що вона здійснюється шляхом складних формалізованих процедур, де для правильного виконання своїх повноважень відповідно до закону та існуючих процедур органу державного управління необхідні постійний моніторинг, перевірка та нагляд за діями посадових осіб.

Принцип підзвітності сприяє вдосконаленню процесу прийняття управлінських рішень та гарантує законність і правову стабільність державного управління.

Продуктивність та ефективність. Продуктивність полягає у підтриманні співвідношення між задіяними ресурсами та отриманими результатами, а результативність покликана забезпечити успішне вирішення суспільних проблем та досягнення цілей, які було поставлено законодавством та урядом перед системою державного управління.

Ефективність передбачає аналіз та оцінку державної політики на практиці та дає змогу визначити, наскільки вдало ця політика впроваджується державними органами.

Акцент на гармонізуючому потенціалі **Є.п.д.у.** не означає, що в усіх країнах-членах мають бути сформовані типові управлінські структури. Головна ідея полягає в тому, що національні органи управління мають визнавати принципи, яких дотримуються члени Європейського Союзу.

Літ.: *Волес В.* Творення політики в Європейському Союзі : пер. з англ. Р. Ткачук / В. Волес, Г. Волес. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004; *Грицяк І. А.* Європейське управління: теоретико-методологічні засади : монографія / І. А. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006; *Пронкин С. В.* Государственное управление зарубежных стран / С. В. Пронкин, О. Е. Петрунина. – М. : Аспект Пресс, 2001; *European Principles for Public Administration*, Sigma Papers. – Paris, OECD, 1998. – N 27; *Nugent Niell.* The Government and Politics of the European Union, Macmillan / Niell Nugent. – Basingstoke, 1999; *The Member States of the European Union.* Series Editors : J. Peterson and H. Wallace. – Oxford University Press, 2005.

Нагорна І.В.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СИМВОЛИ – синій прапор з 12 золотими зірками, гімн “Ода до радості” та девіз “Єдність у різноманітті”, які символізують єдність Європи.

Історія створення прапора починається у 1955 р., коли Рада Європи – міжнародна організація, яка була заснована для захисту прав людини та пропагування європейської культури, підбирала собі емблему. Після активних обговорень було прийнято нинішній варіант прапора – коло з 12 золотих зірок на блакитному тлі. Пізніше Рада Європи закликала інші європейські установи прийняти той самий прапор, і в 1983 р. його затвердив Європейський Парламент. Усі європейські інституції використовують його з початку 1986 р.

Кількість зірок не має нічого спільного з кількістю країн-членів організації. В різних традиціях “12” є символічним числом, що означає абсолютну досконалість. Це також і кількість місяців у році, і кількість цифр на циферблаті годинника, тоді як коло є символом єдності. Так народився європейський прапор, який є ідеалом об’єднання народів Європи. На ньому сяє 12 зірок як символ довершеності, повноти та єдності, і він залишається незмінним протягом багатьох років, незважаючи на розширення ЄС. “Ода до радості” – це гімн не лише Європейського Союзу, а й усієї Європи. Музика гімну взята з Дев’ятої симфонії, яку Людвіг ван Бетховен написав у 1823 р.

У фінальній частині своєї симфонії Бетховен поклав на музику “Оду до радості”, написану в 1785 р. Фрідріхом фон Шиллером. Цей вірш виражав ідеалістичні погляди Шиллера на братерські відносини між усіма представниками людської раси – погляди, які поділяв і Бетховен.

У 1972 р. Рада Європи схвалила тему “Оди до радості” Бетховена як свій гімн. Відомому диригенту Герберту фон Караяну було доручено написати три інструментальних аранжування – із соло для фортепіано, для духових інструментів і для симфонічного оркестру. Без слів, універсальною мовою музики, гімн виражає ідеали свободи, миру та солідарності, на яких тримається Європа. У 1985 р. гімн було схвалено президентами та главами урядів країн ЄС як офіційний гімн Європейського Союзу. Цей гімн не має на меті замінити існуючі національні гімни країн-членів ЄС, скоріше він утверджує спільні цінності та їх єднання в усьому розмаїтті національних відмінностей.

“Єдність у різноманітті” – девіз Європейського Союзу. Цей вислів означає те, що завдяки ЄС мешканці європейських країн об’єднуються у співпраці заради миру і добробуту, а численні культури, традиції та мови держав Європи є безцінним активом цього континенту.

Разом з тим слід зауважити, що хоча зазначені символи не були включені до Лісабонського договору як офіційні символи ЄС через протести деяких країн-членів ЄС проти “федералістського” характеру символів, 9 жовтня 2008 р. Європейський Парламент окремим голосуванням висловив свою підтримку Є.с. Це означає, що прапор ЄС, на якому 12 золотих зірок розміщені по колу на синьому полі, буде висіти у залах на зустрічах та засіданнях Європарламенту. Так само на формальних засіданнях та інших подіях буде виконуватись гімн “Ода до радості” з 9-ї симфонії Бетховена, а девіз “Єдність у різноманітті” має друкуватися на всіх офіційних документах ЄС.

Слід також зазначити, що серед символів ЄС іноді ще називають День Європи та спільну європейську валюту – євро. День Європи за рішенням Європейської Ради 1985 р. відзначається 9 травня – в день оголошення “Декларації Шумана”, яка дала вирішальний поштовх для початку інтеграційного процесу в Європі. На День Європи проводяться заходи і припадають свята, що зміцнюють єдність Європи та її громадян і зближують народи держав-членів ЄС.

Таким чином, Є.с. синій прапор з 12 золотими зірками, гімн “Ода до радості” та девіз “Єдність у різноманітті” разом із Днем Європи (9 травня) і єдиною валютою (євро) виражають політичну сутність Європейського Союзу.

Літ.: *Вайденфельд В.* Европа от А до Я. Справочник Европейской Интеграции / В. Вайденфельд, В. Вессельс ; пер. с нем. Л. Греле. – Рига : [б. и.], 2002; *Мудрий Я. М.* Словник-довідник термінів з Європейської інтеграції / Я. М. Мудрий ; за заг. ред. : М. Бойцуна, Я. М. Мудрого, О. М. Рудіка. – К. : Міленіум, 2009; *Прокопенко Л. Л.* Вступ до європейської інтеграції : навч. посіб. / Л. Л. Прокопенко ; за заг. ред. : М. Бойцуна, Я. М. Мудрого, О. М. Рудіка. – К. : Міленіум, 2009.

Кадук Н.І.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СИСТЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮСТИЦІЇ – моделі організації захисту суб’єктивних прав і свобод фізичних осіб та законних інтересів юридичних осіб, що склались в країнах Європи.

Адміністративна юстиція являє собою особливий порядок з вирішення та розгляду адміністративних (управлінських) спорів судовими та іншими органами держави за спеціально встановленою процедурою щодо незаконності рішень (актів), дій чи бездіяльності органів публічної адміністрації, їх посадових і службових осіб, які порушують права, свободи та законні інтереси фізичних чи юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин.

Є.с.а.ю. характеризуються наявністю особливих моделей адміністративної юстиції, що існують у європейських країнах і відрізняються як за принципами побудови, так і за процедурою розгляду, категорією справ, порядком формування органів адміністративної юстиції тощо. Єдиної **Є.с.а.ю.** як цілісної організованої системи з відповідними органами як такої не існує, адже ні в ЄС, ні при Раді Європи не створено відповідної системи, а кожна європейська країна має свою особливу систему (модель) адміністративної юстиції. Натомість у межах Ради Європи можна вести мову про європейські стандарти, принципи адміністративної юстиції чи адміністративного процесу загалом, які знаходять вираз у положеннях Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та в практиці їх застосування Європейським судом з прав людини, що є надзвичайно важливою в аспекті тлумачення Конвенції, забезпечення уніфікованого застосування її норм всіма державами-учасницями та суттєво впливає на формування єдиних європейських стандартів.

У сучасному вигляді інститут адміністративної юстиції виник у Франції в результаті французької буржуазної революції 1789-1794 рр. як результат недовіри революціонерів до судової влади і необхідності за будь-яку ціну забезпечити юрисдикційний контроль над апаратом управління. Створення адміністративних судів (трибуналів) у Франції стало важливим етапом розвитку адміністративної юстиції, що мало наслідком поширення її й на інші держави.

Адміністративна юстиція характеризується наявністю різних моделей (систем), що передбачають відмінні способи захисту прав громадян у сфері публічно-правових відносин. У юридичній літературі початку ХХ ст. основними моделями адміністративної юстиції називали французьку, німецьку й англійську.

Сьогодні виділяють континентальну модель адміністративної юстиції, де такими органами виступають спеціальні адміністративні суди або загальні суди, та англосаксонську (квасісудову) модель, представлену спеціально створеними органами, що за процедурою розгляду та вирішення адміністративно-правових спорів нагадують судові органи, проте не входять у систему судоустрою країни, а належать до системи органів виконавчої влади чи характеризуються незалежним статусом. З континентальної моделі можна виділити такі підмоделі (підсистеми): французьку, німецьку та змішану, а з англосаксонської – англійську та американську. Незважаючи на істотні відмінності в організації та процедурі діяльності, всі ці моделі об'єднує спільне завдання – захист прав, свобод та інтересів прав громадян та здійснення ефективного контролю за законністю у сфері публічного управління.

У багатьох країнах колишнього Радянського Союзу, а також в інших європейських державах досі відсутні спеціалізовані адміністративні суди, натомість ці справи розглядаються і вирішуються судами загальної юрисдикції (у порядку окремого провадження) при використанні цивільно-процесуальної форми скарги на дії (рішення) органів управління щодо порушених прав та свобод. У таких випадках особа розглядається як скаржник і, відповідно, виступає в нерівному процесуальному статусі, на відміну від статусу позивача, що характерний для країн із спеціалізованою гілкою судочинства.

Континентально-європейський варіант організації судового вирішення адміністративних спорів передбачає такі підсистеми: адміністративну (французьку, управлінську) модель, за якою органи адміністративної юстиції входять до складу органів державного управління і у своїй діяльності непідконтрольні загальним судам; адміністративно-судову (німецьку), що характеризується створенням для вирішення адміністративних спорів спеціалізованих судів, які входять у загальну судову систему, проте у своїй діяльності є незалежними від адміністративних органів та загальних судів; а також змішану модель (наприклад у Нідерландах), за якої одна частина адміністративних спорів розглядається загальними судами, а друга – спеціалізованими.

Особливості адміністративної юстиції Франції зумовлені тим, що адміністративна юс-

тиція бере свій початок з часів Наполеона: від створення ним у 1799 р. Державної Ради до створення в подальшому рад префектур, яким поступово передавалися судові повноваження. Державна Рада спочатку була створена як дорадчий орган при уряді. Згодом вона почала виконувати управлінські функції і розглядати скарги приватних осіб на дії органів управління і, таким чином, поступово перетворилася на судовий орган.

Сьогодні Державна Рада виконує обидві функції: судову і консультативного органу. При цьому вона є одночасно судом першої інстанції, апеляційною та касаційною інстанцією щодо рішень адміністративних трибуналів. Після реформування французької системи адміністративної юстиції у 1987 р. повноваження Державної Ради були дещо обмежені внаслідок створення триланкової системи адміністративної юстиції. Було створено апеляційну інстанцію з адміністративних справ як проміжну інстанцію між адміністративними трибуналами і Державною Радою. Отже, сьогодні у Франції існує три рівні (інстанції) адміністративних судів: перший (адміністративний суд), другий (апеляційний суд) і третій (Державна Рада).

Особливістю адміністративної юстиції Франції є те, що вона створена за принципом розмежування судової та виконавчої (адміністративної) влади, які організаційно і функціонально є незалежними одна від одної. Контроль за адміністрацією здійснюється адміністративним судом, який фактично є складовою адміністрації. Роль у розгляді цих справ загальних судів є досить обмеженою.

Німецька модель ґрунтується на положеннях поділу права на публічне і приватне. Згідно з німецькою доктриною адміністрація повинна повністю відокремлюватися від адміністративної юстиції, а завданням останньої є забезпечення прав і свобод громадян шляхом вирішення справ, які пов'язані з неправомірним здійсненням прав державної влади. Межа між юрисдикцією з адміністративних та інших справ у Німеччині визначена менш чітко, ніж у Франції. Бажання полегшити розгляд приватних справ з адміністративними елементами призвело до поширення повноважень загальних судів на розгляд адміністративних питань. Загальним судам дозволяється тлумачити адміністративні акти і вирішувати питання про їх юридичну силу, які виникають у процесі кримінального або

цивільного судочинства. Якщо адміністративний акт складний для розуміння і його розгляд потребує досвіду адміністративного суду, загальний суд може направити йому справу, зупинивши процес.

Таким чином, сучасні адміністративні суди Німеччини повністю відокремлені від адміністрації, а також системи загальних судів і становлять окрему систему, окрему гілку правосуддя.

Відповідно до Положення про адміністративні суди Німеччини визначено три судові інстанції з розгляду адміністративних справ, дві з яких перебувають на рівні федеральних земель: Адміністративний суд землі і Вищий адміністративний суд землі, а третьою є Федеральний адміністративний суд. Адміністративний суд землі розглядає переважно всі справи як перша інстанція. Вищий адміністративний суд землі розглядає апеляції на рішення адміністративного суду землі, а також у деяких випадках слухає справи як перша інстанція. Федеральний адміністративний суд виконує переважно контролюючі функції щодо судів земель.

В Австрії для здійснення судового контролю за адміністрацією створено Адміністративний суд у Відні, що діє на підставі Закону "Про адміністративний суд" від 1964 р. При цьому місцевих адміністративних судів немає, а скарги на адміністративні органи подаються безпосередньо до Адміністративного суду Австрії.

В Італії загальний суд компетентний досліджувати законність адміністративного акта, коли останній порушує якесь суб'єктивне право (наприклад право власності). Якщо акт порушує легітимний інтерес громадянина, питання розглядається адміністративним судом. Кількість правових норм, спрямованих на захист суб'єктивного права (приватного інтересу), є незначною порівняно з кількістю прийнятих на користь суспільства. Порушення легітимного інтересу більш численні, тому спір з адміністрацією майже завжди перебуває у сфері юрисдикції адміністративних судів.

У Бельгії на відміну від Німеччини загальні суди здійснюють широкий контроль за адміністративними актами, хоча, як правило, частково. Як і в Італії, ці суди контролюють туг адміністративні акти тільки коли їх оскаржують у процесах, які провадяться з метою захисту суб'єктивного права. Суд має право

вивчити питання про відповідність адміністративного акта закону. Він не обмежується визначенням того, чи компетентним органом і чи в належній формі вчинено акт, а вирішує питання про відповідність останнього закону за мотивами й цілями.

Адміністративна юстиція Фінляндії представлена вісьмома регіональними адміністративними судами і Верховним адміністративним судом, які розглядають справи про оскарження рішень та дій органів державного управління. Аландські острови, що мають статус автономії, мають свій окремий адміністративний суд.

У Швеції також існує відокремлена система адміністративних судів від адміністрації та від загальних судів. Ця система включає 3 інстанції: перша представлена 12 окружними адміністративними судами, друга – чотирма апеляційними адміністративними судами і третя – Верховним адміністративним судом Швеції.

Адміністративне судочинство в Україні також побудоване за німецькою моделлю, що передбачає існування окремої спеціалізованої гілки судочинства, відмежованої від адміністрації, а також частково і від загальних судів. Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України від 2005 р. юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій, а також у зв'язку з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень шляхом виборів або референдуму.

Система адміністративних судів в Україні включає: місцеві адміністративні суди (місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди), апеляційні адміністративні суди, Вищий адміністративний суд України, а також Верховний Суд України у разі перегляду рішень адміністративних судів після їх розгляду в касаційній інстанції. Таким чином, адміністративна юстиція України утримує досить тісний зв'язок із загальними судами і не повністю від них відмежована як на місцевому рівні, так і при перегляді рішень Верховним Судом України.

У Нідерландах, де існує змішана система адміністративної юстиції, частина адміністративних спорів розглядається судами загальної юрисдикції, а частина – спеціалізованими квазісудовими установами. Так, у

Нідерландах поширена практика, коли в муніципалітетах утворюються спеціальні дорадчі комісії з розгляду скарг на розпорядження муніципалітету (в особі бургомістра, муніципального парламенту чи його виконавчого органу).

Англосаксонська (квазісудова) система адміністративної юстиції представлена спеціальними квазісудовими установами – адміністративними трибуналами, що вирішують основну масу адміністративних спорів у сфері публічного управління із значними повноваженнями загальних судів у здійсненні контролю за ними. Адміністративні трибунали уповноважені розглядати цілу низку питань з приводу визнання незаконними рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб та органів публічного управління за процедурою, що нагадує судову (звідси квазісудові органи). Однак адміністративні трибунали не входять у судову систему держави, формуючи таким чином незалежні органи державного управління зі специфічними функціями. Сьогодні значення адміністративних трибуналів постійно зростає, з тимчасових органів особливого призначення вони перетворюються на важливий елемент системи державного управління країн англосаксонської моделі. За останні роки в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії проведено реформу з приводу вдосконалення системи органів адміністративної юстиції, уніфікації та вироблення спільних стандартів їх роботи. Так, у 2007 р. реорганізовано Раду адміністративної юстиції та трибуналів (попередня назва Рада трибуналів) на підставі Закону про трибунали, суди та примусове виконання від 2007 р.

Адміністративна юстиція є обов'язковим інститутом правової держави, який займає певне місце в системі органів державної влади, є важливою гарантією захисту суб'єктивних публічних прав громадян, що виникають у сфері державного управління та місцевого самоврядування.

Літ: *Административное право зарубежных стран* : учеб. пособие / под ред. А. Н. Козырина. – М. : Спарк, 1996; *Брэбан Г.* Французское административное право / Г. Брэбан. – М. : Прогресс, 1988; *Європейські принципи державного управління* / пер. з англ. О. Ю. Куленкової. – К. : Вид-во УАДУ, 2000; *Кузьменко О. В.* Адміністративна юстиція в Україні : навч. посіб. / Оксана Володимирівна Кузьменко. – К. : Атіка, 2007; *Педько Ю. С.* Становлення адміністративної юстиції в Україні :

монографія / Юрій Сергійович Педько. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003; *Бандурка О. М.* Адміністративний процес : підруч. для вищ. навч. закл. / Олександр Маркович Бандурка, Микола Маркович Тищенко. – К. : Літера ЛТД, 2002; *Allgemeines Verwaltungsrecht. General Administrative Law : Deutsch-Englisch.* – Köln ; Berlin ; Bonn ; München : Heymann, 1987; *Jagielski S.* Kontrola administracji publicznej / S. Jagielski. – Warszawa : Wyd-wo prawnicze, 1999; *Kiralfy A. K. R.* The English Legal System / A. K. R. Kiralfy. – 3rd ed. – London : Sweet and Maxwell Limited, 1960; *Neville B. L.* French Administrative Law / L. Brown Neville, J. F. Garner. – 2nd ed. – London : Butterworths, 1973; *Textbook on Administrative Law* / P. Leyland, T. Woods. – London : Blackstone Press Limited, 1997.

Решома В.В.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ – поширені в ЄС норми і правила виробництва і торгівлі, еталони суспільної поведінки, управлінської чи політичної діяльності. У первинному розумінні стандартом називали прапор, який встановлювали на полі бою з метою позначити “своїх” та виокремити себе від чужинців-ворогів. Пізніше стандартом вважали зразок, еталон, на який мали орієнтуватися всі (наприклад, коли англіїці визначали міру довжини “фут”, як еталон, вони використовували ступню монарха). Стандартом сьогодні вважається норма, певний набір характеристик та ознак предмета, товару чи послуги, наявних у певній кількості, що й забезпечує їх високу якість.

Питання стандартів було важливим для формування спільного ринку, тому сьогодні ЄС має великий список гармонізованих стандартів (harmonised standards) для тих сфер, що потребують гармонізації: будівельні товари, медичне обладнання, іграшки, високошвидкісні залізничні, бойлери, захисне обладнання, загальна безпека товарів, ліфти тощо. Для сфери державного управління **Є.с.** – це зразки кращої управлінської практики, визначені шляхом узагальнення світового досвіду та напрацювань європейського урядування. Наразі ЄС не має списку стандартів для сфери державного управління. Державне управління не входило до сфери компетенцій ЄС і, відповідно, не підлягало гармонізації чи регулюванню. Але починаючи з 1980-х рр., у міру інтенсифікації євроінтеграційних процесів та збільшення навантаження на уряди держав-членів виникає потреба в розвитку співробітництва в адміні-

стративній сфері: держави-члени, Європейська Комісія починають шукати більш ефективні механізми ухвалення та впровадження управлінських рішень, реалізації та координації спільних європейських політик; вони звертаються до досвіду та практики інших, більш успішних держав; експериментують, виробляють і запроваджують новітні інструменти управління та урядування. У такий спосіб поступово формуються стандарти, якими керується ЄС.

Є.с. для сфери державного управління можна поділити на дві категорії: 1) загальносвітові стандарти державного управління та належного урядування, якими у різних частинах світу керуються держави, політики, посадові особи та державні службовці; 2) стандарти європейського урядування, вироблені у процесі європейської інтеграції, яких у ЄС дотримуються учасники складного поліцентричного процесу прийняття рішень, вироблення та координації спільних політик.

Щодо першої категорії частина стандартів – це узагальнення управлінського досвіду найбільш успішних, прогресивних та конкурентоспроможних країн, до яких належать країни “великої сімки”, ОЕСР, включаючи держави-члени ЄС, країни-лідери за показниками економічного зростання або конкурентоспроможності (наприклад США, Швейцарія, Данія, Швеція, Німеччина, Фінляндія, Китай, Сінгапур) та ін.

Також багато стандартів належного урядування було розроблено міжнародними організаціями, які збирають та узагальнюють кращий досвід (best practice): ООН (наприклад серія доповідей ООН “Світовий звіт про розвиток державного сектору” / World Public Sector Report), Світовим банком, Радою Європи.

Але у міру поглиблення європейської інтеграції та активізації співробітництва в адміністративній сфері Європейський Союз стикнувся з необхідністю розробки стандартів, які б мали забезпечити належне й ефективне європейське урядування, що дало поштовх формування другої категорії стандартів, наприклад: Копенгагенські критерії – індикатори готовності держав-кандидатів до членства в ЄС; Мадридський критерій – показник рівня інституційно-адміністративного розвитку, готовності держав-кандидатів до співробітництва з ЄС та державами-членами; Маастрихтські критерії – індикатори

економічної та фінансово-валютної стабільності, показники готовності держави приєднатися до зони євро; Мінімальні стандарти проведення консультацій Європейської комісії із громадянами у процесі прийняття рішень; Кодекс належної адміністративної поведінки Європейського Омбудсмена, рекомендований для ухвалення всіма наднаціональними органами ЄС та ін.

Під час останнього розширення з метою надання допомоги країнам Центральної та Східної Європи адаптуватися та підготуватися до входження в Європейський адміністративний простір програмою SIGMA за участю кількох Директоратів Європейської Комісії та Європейського Суду Аудиторів було визначено шість ключових сфер державного управління: 1) державна служба; 2) вироблення і координація політики та процедури узгодження та прийняття рішень; 3) зовнішній аудит; 4) фінансовий контроль (внутрішній аудит); 5) системи управління державними видатками; 6) системи управління державними закупівлями та розроблені базові показники по кожній сфері. Показники для кожної з цих сфер відображають стандарти кращого досвіду та кращої практики, поширеної в країнах-членах ЄС. Так звані “базові показники SIGMA” були визнані Європейською Комісією офіційним робочим інструментом для оцінювання стану підготовки адміністративних систем держав-кандидатів на вступ до ЄС. Вони увійшли до системи стандартів належного управління в ЄС та надалі слугуватимуть критеріями оцінювання стану систем державного управління країн-кандидатів.

Шукаючи нові підходи і процедури, які б сприяли ефективній співпраці всіх учасників процесу європейського урядування, у розпал інституційних реформ та підготовки до розширення на початку XXI ст. ЄС готує серію Білих книг під загальною назвою “Європейське урядування”, які розкривають бачення Європейської Комісії щодо того, яким має бути європейське урядування та його складові, як подолати дефіцит демократії в ЄС, підвищити прихильність громадян до Європейського Союзу через більшу відкритість, прозорість, залучення громадськості до прийняття рішень, більш ефективно регулювання та краще законотворення.

Сучасні **Є.с.** для сфери управління набули різних форм та існують як: стандарти або

критерії (Мадридський, Маастрихтські); принципи організації систем державного управління та державного устрою (відкритість, прозорість, субсидіарність, пропорційність, верховенство права тощо); цінності, на які слід спиратися політикам та державним службовцям під час вироблення та впровадження політики (легітимність, недискримінація, плюралізм, толерантність тощо); якість послуг (управлінських, комунікаційних тощо), що їх отримують громадяни; правила, процедури, механізми, що забезпечують ефективне функціонування системи державного управління (горизонтальна і вертикальна координація, приватно-публічне партнерство, комунікація тощо); інструменти міжнародного права (наприклад Арушська декларація – стандарти етики для митної служби; Римський статут – міжнародні принципи кримінальної юстиції); право ЄС (наприклад норми Договору про ЄС); хартії та кодекси (Хартія засадничих прав ЄС, Кодекс належної адміністративної поведінки Європейського Омбудсмена тощо) та ін.

На відміну від регулювання внутрішнього ринку або стандартів безпеки тварин або рослин, які приймаються у формі законодавчих актів ЄС та мають зобов’язальний характер, стандарти європейського урядування переважно мають форму “м’яких” стандартів, тобто Білих книг та комунікацій Європейської Комісії, рекомендацій конференцій міністрів, відповідальних за питання державного управління; рекомендацій програми SIGMA тощо. Але їх не можна проігнорувати: наприклад, у процесі останнього розширення кожна з країн-кандидатів, щоб здобути членство в ЄС, мала виконати Копенгагенські та Мадридські критерії та показати позитивні результати під час оцінювання за програмою SIGMA.

Літ.: *European Governance. White paper // Commission of the European Communities, Brussels, 25.7.2001 // COM (2001) 428 final; Preparing Public Administration for the European Administrative Space. SIGMA Papers #23.* – Режим доступу : www.sigmaxweb.org; *The European Code of Good Administrative Behaviour.* – Режим доступу : <http://www.euro-ombudsman.eu>

Оржель О.Ю.

ЄВРОПЕЙСЬКІ УГОДИ (англ. *Europe agreement*) – особливий тип угод про об’єднання (асоціацію), які Європейський Союз

уклав у 1990-х рр. з 10 країнами Центральної та Східної Європи, а саме: з Болгарією, Естонією, Латвією, Литвою, Польщею, Румунією, Словаччиною, Словенією, Угорщиною та Чехією. Є.у. базуються на дотриманні прав людини, демократії, верховенстві права та ринковій економіці й мають на меті підготувати асоційовані країни до вступу в ЄС. Ідея запропонувати статус асоційованих членів новим демократичним країнам уперше стала предметом дискусій наприкінці 1989 р. Ініціатором цього питання в листопаді 1989 р. стала прем'єр-міністр Великої Британії Маргарет Тетчер, яка запропонувала запровадити турецьку модель асоціації, що діє з 1963 р. як можливий механізм відносин ЄС з країнами ЦСЄ. Слід зазначити, що механізм асоціації передбачено ст. 310 консолідованих угод про ЄС (ст. 238 Римських угод).

Ідею угод про асоціацію розвивав також канцлер ФРН Гельмут Коль, який у промові 28 листопада 1989 р. як можливий формат співробітництва запропонував “специфічну форму асоціації, яка має привести реформовані країни Центральної та Східної Європи до Європейського Співтовариства”. На засіданні Європейської Ради в Страсбурзі в грудні 1989 р. лідери країн ЄС висловилися за необхідність визначити “відповідні форми асоційованих” відносин з країнами ЦСЄ та доручити Комісії розробити потрібні пропозиції. У квітні 1990 р. на спеціальному засіданні Європейської Ради в Дубліні спеціальний уповноважений з питань міжнародних відносин Європейської Комісії Франс Андріссен подав на розгляд загальний проект угоди про асоціацію, яка встановлювала низку умов для країн ЦСЄ, таких як удосконалення законодавства, захист прав людини, встановлення багатопартійної системи, проведення вільних виборів, лібералізація економіки та впровадження ринкових відносин.

У серпні 1990 р. за ініціативою Комісії в її формальному зверненні до Європейської Ради та Парламенту майбутня система угод з країнами ЦСЄ отримала назву “Європейських угод”, що мало відрізнити їх як за назвою, так і за змістом від асоційованих угод ЄС з іншими країнами. В пропозиціях Європейської Комісії передбачалося шість основних напрямів розвитку співробітництва в межах зазначених угод: політичний діалог;

свобода торгівлі та пересування; економічне співробітництво; фінансове співробітництво; культурне співробітництво; заснування асоційованих інституцій для проведення спільних консультацій на різних рівнях. Однак мандат ЄК у переговорах з країнами ЦСЄ щодо Є.у. Європейською Радою було затверджено лише 18 грудня 1990 р. і ще рік знадобився на підписання перших асоційованих угод з Польщею, Угорщиною та Чехословаччиною.

Досить тривалим був також процес ратифікації угод, зумовлений як наявністю в Є.у. так званих змішаних положень, що вимагали ратифікації в Європарламенті, в парламентах країн-членів ЄС та парламентах країн-кандидатів, так і розбіжностями в оцінках значення та ролі цих угод. Якщо підписання Є.у. з країнами Вишеградської групи та Чехословаччиною відбулося в Брюсселі 16 грудня 1991 р., то їх остаточна ратифікація з Польщею та Угорщиною – лише в лютому 1994 р. Щодо Чехословаччини, то після її розпаду в січні 1993 р. нові Є.у. були підписані окремо з Чеською Республікою та Словаччиною в жовтні 1993 р. У тому самому році аналогічні угоди ЄС підписав з Болгарією та Румунією, в 1995 р. – з країнами Балтійського регіону, в 1996 р. – зі Словенією. Те, що на підготовку та підписання Є.у. Європейською Комісією та Європейською Радою знадобилося стільки часу, пояснюється низкою причин. Але передусім слід зазначити, що хоча в їх основу були покладені положення вже чинних угод про асоційоване членство з іншими країнами, все ж вони мали значні відмінності, оскільки підписувалися з країнами з перехідною економікою.

Літ.: Гнидюк Н. А. Розширення ЄС та досвід реформ країн Центрально-Східної Європи у контексті приєднання до ЄС : навч. посіб. / Н. А. Гнидюк, С. В. Федонюк ; за заг. ред. : М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – К. : Міленіум, 2009; Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування : навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; за ред. Л. В. Губерського. – К. : Знання, 2009; Мудрий Я. М. Словник-довідник термінів з Європейської інтеграції / Я. М. Мудрий ; за заг. ред. : М. Бойцуна, Я. М. Мудрого, О. М. Рудіка. – К. : Міленіум, 2009.

Кривцова В.М., Кадук Н.І.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ – світоглядні ідеали і норми, які відокремлюють європейців від решти світу. Саме спільні Є.ц.,

покладені в основу європейської інтеграції, були однією з її передумов. Європейська інтеграція, зазначає Казімеж Ластавські, базується на тривалому цивілізаційному добробку Європи, який сформувався переважно завдяки грецькій культурі, римському праву та універсальній християнській ідеї. В її основу покладено взаємне визнання спільних цінностей, що охоплюють віру в необхідність: забезпечення пріоритетності принципу верховенства права; забезпечення прав і свобод людини, зокрема прав меншин, та соціальної солідарності, справедливого поділу результатів економічного зростання; принципів ринкової економіки і безперервного розвитку; справедливого та ефективного управління; світоглядного плюралізму і толерантності; права на безпечне навколишнє середовище; поваги культурних, мовних і релігійних відмінностей; гармонійного поєднання традицій і прогресу.

Сьогодні ці цінності закріплені у ст. 2 Лісабонського договору, в якій підкреслюється, що “Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків”. У ст. 3 записано, що метою Союзу є підтримка миру, своїх цінностей та добробуту своїх народів. У своїх відносинах зі світом він підтримує та поширює свої цінності та інтереси, сприяє захисту своїх громадян. Союз підтримує мир, безпеку та сталий розвиток планети, солідарність та взаємну повагу народів, вільну справедливу торгівлю, викорінення бідності та захист прав людини, зокрема прав дитини, а також суворе дотримання й розвиток міжнародного права, зокрема дотримання принципів Статуту ООН.

Відповідно до ст. 7 Лісабонського договору у разі встановлення постійного та істотного порушення однією з держав-членів цінностей, зазначених у ст. 2, Рада може кваліфікованою більшістю призупинити певні права відповідної держави-члена, що впливають із застосування Договорів, включаючи право голосу представника уряду держави-члена у Раді.

Власне ці спільні цінності і знайшли закріплення в *Копенгагенських критеріях*. Про це

свідчить, зокрема, зміст субкритеріїв, які входять до групи політичних або економічних критеріїв. Особливий наголос у Європейському Союзі робиться на верховенстві права, тому деякі дослідники часто називають Євросуд мотором інтеграції. Хартія основних прав ЄС, проголошена в Ніцці 7 грудня 2000 р., передбачає всі права, які сьогодні визнаються державами-членами Союзу й їх громадянами. Європейці мають у своєму розпорядженні багатство національних і місцевих культур, які відрізняють їх один від одного, але їх об'єднує спільний спадок **Є.ц.** Європейський Союз підтримує і має на меті поширення загальнолюдських цінностей, тобто світоглядних ідеалів і норм, які відображають досвід усього людства і є спільними для всіх людей незалежно від будь-яких відмінностей. До таких цінностей загальнолюдського характеру відносять: мир і злагоду у суспільстві; чесну працю і добробут; соціальну справедливість, людську і національну гідність; права і свободи громадянина, соціальну і правову захищеність людини; громадянську відповідальність і законність; демократичну державність і національний патріотизм. Європейський Союз виступає також за поширення соціального прогресу. В сучасних умовах, коли глобалізація і технологічні перетворення кардинально змінюють світ, ЄС прагне послабити їх негативні впливи й утвердити гуманітарні принципи і моделі суспільства, які мають підтримку переважної більшості європейців. Особливого значення Європейський Союз, підкреслено в ст. 8 Лісабонського договору, надає розвитку відносини із сусідніми країнами для створення на основі цінностей Союзу простору добробуту та добросусідства, якому притаманні близькі та мирні відносини на засадах співпраці. Важливе місце у цьому контексті відводиться розвитку співробітництва з Україною. Голова Європейської Комісії Жозе Мануель Баррозу наголошував, що ЄС розглядає Україну як флагмана Східного партнерства і має намір далі розвивати співпрацю. Він зазначив, що нова угода між Україною і ЄС буде угодою про асоціацію, яка включає глибоку і повномасштабну зону вільної торгівлі і високий рівень зближення.

Літ.: ЄС розглядає Україну як флагман “Східного партнерства”. – Режим доступу : www.liga.net; Консолідовані версії Договору про Європейський

Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. – Режим доступу : www.eurodocs.sdla.gov.ua; *Політологічний енциклопедичний словник* : навч. посіб. – К. : Генеза, 1997; *Прокопенко Л. Л.* Вступ до європейської інтеграції : навч. посіб. / Л. Л. Прокопенко. – К. : Міленіум, 2009; *Рудік О.* Вплив вимог щодо вступу в ЄС і НАТО на процес реформування системи державного управління в Україні / О. Рудік, Л. Прокопенко // Вступ України до НАТО: реалії та перспективи : матеріали міжнарод. конф. – Дніпропетровськ : ДФ НІСД, 2006; *Фонтейн Паскаль.* Європа у 12 уроках / Паскаль Фонтейн. – К. : Лік, 2005; *Łastawski Kazimierz.* Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw / Kazimierz Łastawski. – Warszawa : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, 2004.

Прокопенко Л.Л.

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ – цінності, визначені згідно з Повідомленням Комісії СОМ (2005) 525, які окреслюють спільні цінності, що характеризують європейську модель соціально-економічного розвитку в сучасному глобалізованому світі, які базуються на принципах стабільного економічного розвитку, солідарності, згуртованості, переборенні будь-яких форм дискримінації, адекватних заходах безпеки праці, універсальному доступі до освіти та охорони здоров'я, забезпеченні якісних умов життя та праці та залученості громадянського суспільства. В основу формування систем державного управління країн-членів Європейського Союзу покладаються **Є.ц.д.у.**, які певним чином впливають з *європейських принципів державного управління*.

До основних **Є.ц.д.у.** належать такі.

Відповідність. Відповідність державного управління очікуванням головних споживачів управлінських послуг вимагає продуктивності управління. Продуктивність стала визнаватися однією з головних цінностей державного управління порівняно недавно. Це пов'язано з тим, що в надання державних управлінських послуг необхідно запроваджувати нові стандарти з орієнтацією на користувачів, тобто державне управління перетворюється у сферу специфічних послуг. Сталі управлінські процедури можуть перешкоджати економному використанню коштів, тобто порушити оптимальний баланс витрат та отриманих результатів від здійснення управлінської діяльності. З ме-

тою виявлення реальних потреб громадян та відповідності якості управлінських послуг вимогам суспільства в країнах ЄС поширена практика консультування з громадянами, удосконалюється система інформування користувачів та методів “зворотного зв'язку”. **Справедливість** у державному управлінні базується на принципах верховенства права та передбачає прийняття відповідних рішень згідно з чинним законодавством незалежно від того, стосовно кого вони приймаються. **Легітимність** сформувалася як результат пошуку шляхів розв'язання суперечності між необхідністю дотримання порядку та неприпустимістю свавілля представників влади. Відповідно до легітимності рішення органів державного управління мають бути активно підтримані громадянами та забезпечена їх добровільна участь у політичному процесі.

Відкритість передбачає активну комунікацію з громадськістю стосовно завдань і обов'язків різних органів влади та державних установ, а також рішень, які приймаються ними.

Здатність до адаптації систем державного управління передбачає перебудову механізму прийняття управлінських рішень, підвищення рухливості організаційних структур та державних функцій, розвитку їх адаптивної здатності реагувати на зміни навколишнього середовища, виникнення інноваційної культури.

Гнучкість – здатність оперативно реагувати на зміни зовнішніх і внутрішніх чинників, підвищення рівня гнучкості і встановлення ефективного зворотного зв'язку з публічною владою.

Ефективність означає, що державна політика, законодавча й регуляторна системи повинні відповідати реальним суспільним потребам, мати чіткі цілі й передбачати врахування оцінки їх очікуваного впливу та попереднього досвіду. Політичні й управлінські рішення повинні прийматися своєчасно й передбачати певну гнучкість у їх реалізації з метою врахування місцевих умов або специфічних особливостей сфери управління.

Повага до прав особи нормативно закріплена в Хартії основних прав Європейського Союзу, яка має універсальний характер, це своєрідний каталог прав людини у всіх сферах суспільного життя: громадянській, політичній, соціальній, економічній та культурній. Зміст Хартії закріплює три групи

положень: перша група – суб'єктивні права; друга – гарантії прав та законних інтересів; третя – загальні принципи правового статусу особи та політичні принципи.

Підписуючи та ратифікуючи декларації та конвенції, що стосуються прав людини, держави беруть на себе зобов'язання забезпечити захист прав людини на рівні національного законодавства. Одним з основних принципів такого законодавства є надання засобів правового захисту тим, хто скаржиться на порушення своїх людських прав. У різних країнах до вирішення цього завдання підходять по-своєму, але засади залишаються незмінними. Відповідний національний орган повинен розглянути обґрунтовані скарги людей щодо порушення їхніх прав, передбачених Європейською конвенцією з прав людини, винести в них рішення і, якщо доречно, присудити компенсацію. І тільки коли на рівні держави всі можливості вичерпано, скарга може подаватися до Європейського суду з прав людини.

Своєчасність функціонування адміністрації. Затримки (уповільнення) у прийнятті органами державної влади рішень і здійсненні ними певних дій може викликати розчарування, недовіру або зашкодити як суспільним, так і особистим інтересам громадян. Затримки можуть бути зумовлені нестачею ресурсів або відсутністю політичної волі. Але досить часто вони спричинені неефективністю та некомпетентністю (низькою кваліфікацією) державних службовців. Норми права можуть сприяти вирішенню цієї проблеми через чітке визначення часових меж, протягом яких поставлені завдання мають бути виконані. Так, відбір державних службовців на роботу на основі їх професійних якостей та заслуг, з одного боку, і постійне підвищення їх кваліфікації – з другого, приведуть до зникнення некомпетентності та забезпечення надійності управління. У країнах-членах Європейського Союзу **Є.ц.д.у.** вбудовані або представлені у вигляді низки нормативно-правових актів, таких як: адміністративні процедурні кодекси; адміністративні процесуальні кодекси; закони про свободу інформації; закони про державну службу.

Літ.: *European Principles for Public Administration*, Sigma Papers : N 27. – Paris, OECD, 1998; *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies.* –

Princeton University Press, Princeton, NJ, 2004; *Niell Nugent*, *The Government and Politics of the European Union*, Macmillan, Basingstoke 1999; *Taylor G.* *The politics of European integration, Capital & Class* / G. Taylor, A. Mathers. – Autumn, 2002; *The Member States of the European Union.* Series Editors / J. Peterson and H. Wallace. – Oxford University Press, 2005; *World Economic Forum.* *The Lisbon Review, 2004: An assessment of policies and reforms in Europe.* – Geneva : World Economic Forum, 2004.

Нагорна І.В.

ЄВРОПОЛ (Європейська поліцейська служба, EUROPOL) – служба, заснована Актом Ради Міністрів від 26 липня 1995 р. Створення Є. тривало кілька років (1995-1999 рр.) завдяки укладенню відповідної угоди між державами-членами ЄС.

Є. не слід плутати з Інтерполом – міжнародною організацією кримінальної поліції, заснованою в Ліоні. На цей час Інтерпол об'єднує поліцейські сили 177 країн світу і, на відміну від Є. не належить до жодного окремого регіонального утворення держав. У процесі розвитку ЄС відбувалося поетапне скасування внутрішніх кордонів та їх контролю, формувалася не лише спільний внутрішній ринок, а й “спільний кримінальний простір”, що спричинило загострення криміногенної ситуації, зростання загрози безпеці громадян ЄС та негативний вплив на діяльність по боротьбі зі злочинністю. Мобільність злочинців стала переважати транскордонну мобільність національних поліцейських служб держав-членів, що й зумовило закріплення в Маастрихтському договорі відповідних положень про необхідність співпраці національних правоохоронних органів та створення Європейського поліцейського відомства.

До втілення цього задуму в життя першим конкретним кроком стало рішення Ради Міністрів у червні 1993 р. про формальне заснування Європейського відділу по боротьбі з наркотиками. У березні 1995 р. Рада Міністрів розширила повноваження вищезгаданого відділу і, залишивши основним його завданням боротьбу з наркобізнесом, включила до його сфери діяльності вжиття спільних заходів для протидії злочинності, пов'язаної з ядерними матеріалами та речовинами, нелегальній організованій імміграції, спекуляції автомобілями, а в грудні 1996 р. – для боротьби проти торгівлі людьми.

У липні 1995 р. члени Ради Міністрів погодили між собою рішення щодо укладення угоди про створення Є. Для розміщення резиденції Європейського відділу по боротьбі з наркотиками та Є. було обрано Гаагу. Угода про створення Є. набрала чинності після її ратифікації всіма країнами-членами у жовтні 1998 р. Проте лише 1 липня 1999 р., тобто після ухвалення необхідних правових актів, пов'язаних з імплементацією цієї угоди, Є. зміг у повному обсязі приступити до виконання покладених на нього обов'язків.

Діяльність Є. організована таким чином, що основні зусилля щодо реалізації оперативних заходів докладаються на рівні правоохоронних органів держав-членів, що здійснюють виявлення і розслідування кримінальних злочинів. При цьому висока ефективність такої співпраці досягається завдяки використанню бази даних Є. й іншої зібраної та систематизованої на території всієї Європи статистичної інформації, яку можна в будь-який момент отримати через комп'ютерну мережу Є. з Гааги.

Інформаційна система Є. має відповідні банки даних, представлені правоохоронними органами держав-членів, що виявляють і розслідують кримінальні злочини. Ці банки містять дані про осіб, що мають судимість за скоєння злочинів, які входять до компетенції Є., про осіб, які підозрюються у скоєнні таких злочинів, а також про осіб, стосовно яких є факти, що свідчать про можливість скоєння ними таких злочинів. Доступом до цієї системи користуються всі центральні національні правоохоронні служби та делеговані ними представники по зв'язках з Є. Інформаційна система має також оперативно-пошукові банки, що використовуються для поточного робочого аналізу. У них, зокрема, накопичено дані про осіб, що можуть бути залучені як свідки або потерпілі, або які стали жертвами відповідного злочину.

Контроль за діяльністю Є. здійснює Рада Міністрів ЄС та Європейський Парламент, куди від головуючого в Раді надходить річний звіт про здійснений Є. обсяг роботи. Будь-які зміни в угоді про Є. можуть бути ухвалені лише після консультацій з Європейським Парламентом.

Метою діяльності Є. є підвищення рівня ефективності та співпраці між компетентни-

ми органами держав-членів ЄС у запобіганні міжнародній організованій злочинності та протидії їй, а саме нелегальній торгівлі наркотиками, нелегальній організованій міграції, тероризму, підробці грошей та інших платіжних засобів, торгівлі людьми (дитячій порнографії), нелегальній торгівлі транспортними засобами, відмиванню грошей.

Стаття 87 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДфЄС) передбачає, що Союз запроваджує поліцейське співробітництво із залученням усіх компетентних органів держав-членів, включаючи поліцію, митницю та інші спеціалізовані правоохоронні служби, що мають стосунок до запобігання кримінальним злочинам, їх виявлення та розслідування. Для цих цілей Європейський Парламент та Рада, діючи згідно зі звичайною законодавчою процедурою, можуть запроваджувати заходи щодо: збирання, зберігання, обробки, аналізу відповідної інформації та обміну нею; співробітництва, допомоги в навчанні персоналу, обміні персоналом, обладнанням, дослідженнями щодо виявлення злочинів; спільних методик розслідування, спрямованих на виявлення серйозних форм організованої злочинності. Рада, діючи згідно зі спеціальною законодавчою процедурою, може запровадити заходи, пов'язані з оперативною співпрацею органів, зазначених у цій статті. Рада діє одностайно після проведення консультацій з Європейським Парламентом. За відсутності одностайності в Раді група, що складається, принаймні, з дев'яти членів, може вимагати передати проект заходів на розгляд Європейської Ради. У такому разі процедура в Раді призупиняється. Упродовж чотирьох місяців від дати такого призупинення Європейська Рада після обговорення та в разі досягнення консенсусу повертає проект до Ради для ухвалення. Упродовж такого самого проміжку часу в разі незгоди та якщо, принаймні, 9 держав-членів висловили намір запровадити посилену співпрацю на основі зазначеного проекту заходів, вони повідомляють про це Європейський Парламент, Раду та Комісію. У такому разі дозвіл на запровадження посиленої співпраці, зазначеної в ч. 2 ст. 20 Договору про Європейський Союз (ДЄС) та в ч. 1 ст. 329 ДфЄС, вважається наданим, та застосовуються положення щодо посиленої співпраці. Спеціальна процедура, передбачена у другому та третьо-

му абзацах, не застосовується до актів, які є продовженням Шенгенського *acquis*.

Завданням Є. згідно зі ст. 88 ДЄС є підтримка та зміцнення діяльності поліцейських органів та інших правоохоронних служб держав-членів, їх взаємної співпраці щодо запобігання тяжким злочинам та боротьби проти них, що впливають на дві або більше держав-членів, тероризму і тих форм злочинів, що впливають на спільні інтереси, охоплені політикою Союзу.

Європейський Парламент та Рада за допомогою постанов, ухвалених згідно зі звичайною законодавчою процедурою, визначає структуру Є., його функціонування, сферу діяльності та завдання. Завдання можуть включати: збирання, зберігання, обробку, аналіз інформації та обмін нею; зокрема тією, що передається органами влади держав-членів або третіми країнами чи їх органами; координацію, організацію та виконання слідчих та оперативних дій, що проводяться спільно з компетентними органами влади держав-членів або у складі спільних слідчих груп, а в разі потреби – у зв'язку з Євроюстом. Ці постанови також установлюють порядок перевірки діяльності Є. Європейським Парламентом разом із національними парламентами.

Будь-які оперативні дії Є. мають здійснюватися у зв'язку та за згодою органів влади держави-члена або держав-членів, території яких вони стосуються. Вжиття примусових заходів є виключним обов'язком компетентних національних органів.

Основні види діяльності Є. включають: отримання, зіставлення та аналіз інформації і розвідувальних даних; оперативне повідомлення компетентним органам держав-членів ЄС призначеної для них інформації, зокрема інформації про будь-які зв'язки між кримінальними злочинами; допомога в проведенні розслідувань у державах-членах ЄС шляхом передачі інформації до національних компетентних органів; підтримка функціонування комп'ютеризованої системи збирання інформації; надання рекомендацій щодо проведення розслідування та слідства компетентними органами держав-членів ЄС; надання стратегічних розвідувальних даних для забезпечення ефективного та результативного використання ресурсів, наявних на національному рівні та доступних для оперативної діяльності; підготовка звітів і до-

повідей про загальну ситуацію; надання допомоги державам-членам ЄС через консультації та проведення досліджень на таких напрямках, як навчання представників компетентних органів, методи запобігання вчиненню злочинів та технічні й судові методи роботи поліції і процедури проведення розслідувань та слідства.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 620 с. – (Серія “Б-ка держ. службовця у галузі європ. інтеграції”); Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії) : пер. Держ. департаменту з питань адаптації законодавства / за заг. ред. Олени Зеркаль. – К. : Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.; Режим доступу : <http://www.europol.europa.eu>

Грицяк І. А.

ЄВРОРЕГІОН – організаційна форма співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав, що здійснюється відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво (ст. 1 Закону України “Про транскордонне співробітництво” від 24 червня 2004 р.).

Поняття “Є.” виникло в міжнародному співробітництві з появою на прикордонних територіях Нідерландів та Німеччини у 1958 р. регіону “С.”. Згодом назву “єврорегіон” стали застосовувати для всіх форм співробітництва в Європі, яке виходило за межі державних кордонів.

Основними правовими документами, що регулюють співпрацю в рамках Є., є ухвалені Радою Європи Мадридська конвенція про прикордонне співробітництво (1980) та Європейська хартія про місцеве самоврядування (1985). Створення Асамблеї Європейських регіонів визначило поняття “регіон”. У ст. 2 розд. 2 Статуту Асамблеї визначається, що “регіон, в принципі, визначає органи місцевої влади на рівні, який перебуває безпосередньо після центрального уряду та мають політичне право представництва, втілюване обраною регіональною асамблеєю”. В цьому самому Статуті визначається “міжрегіональне співробітництво”, під яким розуміють будь-які зв'язки, встановлені між регіонами, що належать до різних держав.

Протокол № 2 до Рамкової конвенції (1998) додав поняття міжтериторіального співро-

бітництва, яке передбачає міжнародні відносини не лише між регіонами, а й іншими територіальними утвореннями та органами самоуправління нижчих рівнів.

Транскордонна співпраця в Є. може здійснюватись між органами влади одного рівня (наприклад, у Карпатському єврорегіоні з українськими областями співпрацюють відповідні адміністративні одиниці Польщі, Румунії, Угорщини й Словаччини (воєводства, провінції тощо)), або може здійснюватись різнорівневе транскордонне партнерство, наприклад, Є. Маас – Рейн, у якому бельгійські й голландські провінції співпрацюють з асоціацією німецьких муніципалітетів “Регіо Аахен” та німецькою комуною Бельгії). Рада Європи розробляє типовий статус Є., але не нав’язує жодних готових рішень. Європейський Союз заохочує транскордонне співробітництво, зокрема через програми “ФАРЕ”, “Інтеррег” тощо.

Сьогодні в країнах Європи функціонують понад 180 Є., і їх кількість продовжує зростати. Є. можуть створюватися як юридична або як неюридична особа, мають свою організаційну структуру та певні джерела фінансування.

Діяльність Є. спрямована на вирішення питань економічного, соціокультурного, природоохоронного змісту, розв’язання проблем сталого територіального розвитку регіонів тощо на основі створення вільних економічних зон, спільних підприємств, нових робочих місць, упродовження пільгових умов проходження митних формальностей, розвитку транспортної та бізнес-інфраструктури, облаштування нових пунктів пропуску тощо. В рамках економічної складової діяльності Є. важливе місце займає підтримка малого та середнього підприємництва.

Розвиток транскордонного співробітництва при збереженні специфіки самотності та індивідуальності кожна із сторін значною мірою дає змогу успішно вирішувати локальні проблеми, максимально використовуючи національний потенціал і поступово згладжуючи рецидиви периферійності у соціально-економічному розвитку окремих територіально-адміністративних одиниць на благо їх населення і держав у цілому, сприяючи зусиллям ЄС з реалізації завдання переходу від “Європи країн до Європи регіонів”. Транскордонне співробітництво спрямоване на подолання негативних наслідків наяв-

ності кордонів між державами та відіграє важливу роль як інструмент зменшення негативних наслідків, що виникають на прикордонних територіях, через їх розміщення на національних окраїнах держав у зв’язку з розширенням ЄС.

Співпраця в рамках єврорегіонів формується на договірній основі, якщо з’являються довгострокові відносини між територіальними громадами або органами влади та в разі виникнення взаємних зобов’язань в наданні послуг, продукції, інформації, а також з появою фінансових зобов’язань. У цьому разі можна виділити дві форми співпраці: безпосередньо за укладеними транскордонними угодами або шляхом формування органу транскордонного співробітництва.

Регіональна інтеграція, а саме співпраця суміжних територій сусідніх держав, дістала значну підтримку з боку ЄС як у методичному, так і у фінансовому плані. Велику зацікавленість у цих процесах виявили країни Центрально-Східної Європи – Угорщина, Чехія, Словаччина, Польща та ін., які отримали реальну можливість через транскордонне співробітництво прискорити входження до ЄС та зменшити негативні чинники, що при цьому виникають.

Сучасні міжнародні відносини характеризуються інтенсивними інтеграційними процесами, серед яких важливу роль відіграє регіональне, міжрегіональне та транскордонне співробітництво. Україна має великі потенційні можливості щодо його розвитку, оскільки 19 з 25 регіонів держави є прикордонними, її зовнішній кордон є найдовшим серед європейських країн, територія України, що сюди входить, становить майже третину від її загальної площі, на її території проживає кожний третій українець.

Вигідне геополітичне положення України, а саме безпосереднє сусідство з країнами як ЄС, так і СНД, сприяє розширенню міжнародних зв’язків прикордонних регіонів та активізації співробітництва на міжрегіональному рівні, що відображається у реалізації угод про транскордонне співробітництво в різних сферах людської діяльності, встановленні тісних контактів між суб’єктами та учасниками транскордонного співробітництва. Головною організаційною формою транскордонного співробітництва та місцем концентрації транскордонних ініціатив є Є., правовою основою створення і функціону-

вання яких став прийнятий у червні 2004 р. Закон України “Про транскордонне співробітництво”. У 2002 р. Кабінетом Міністрів України було затверджено Програму розвитку Є.

Формування Є. передбачає також можливість створення організаційної структури та системи фінансування у формі міжнародних міжрегіональних асоціацій, об’єднань, консорціумів тощо згідно з чинним законодавством України.

Першим Є., який було створено у 1993 р. за участю західних областей України (Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської і Чернівецької), був “Карпатський єврорегіон”. Сьогодні на кордонах України з новими країнами-членами ЄС діють 4 Є.: Карпатський (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія) (1993 р.); “Буг” (Україна, Польща, Білорусь) (1995 р.); “Нижній Дунай” (Україна, Молдова, Румунія) (1998 р.); “Верхній Прут” (Україна, Молдова, Румунія) (2000 р.).

На північно-східному кордоні з Росією у 2003 р. створено Є. “Дніпро” (Гомельська область Республіки Білорусь, Брянська область Російської Федерації та Чернігівська область України) та “Слобожанщина” (Харківська область України та Белгородська область Російської Федерації). На північному кордоні з 2007 р. діє сьомий Є. “Ярославна” (Курська область Російської Федерації та Сумська область України). На сході у 2010 р. створено Є. “Донбас” (Луганська, Донецька області України – Ростовська область Російської Федерації).

Літ.: *Дергачев В. А.* Регионоведение / В. А. Дергачев, Л. Б. Вардомский. – М. : ЮНИТИ, 2004; *Макогон Ю. В.* Формы и направления трансграничного экономического сотрудничества : монография / Ю. В. Макогон, В. И. Ляшенко. – Изд. 2-е, испр. и дополн. – Донецк : ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2003; *Мікула Н.* Єврорегіони: досвід та перспективи / Н. Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2003; *Скорик М. Л.* Єврорегіони на кордонах України / М. Л. Скорик, С. К. Харічков, Н. В. Андерсон. – Б. м. : [б. в.], 2010.

Труш О.О.

ЄВРОСТАТ (англ. Eurostat) – статистичний підрозділ *Європейського Союзу*, створений в 1953 р. для збирання, накопичення та аналізу за єдиною методикою даних статистичних відомств та інших компетентних установ держав-членів з метою забезпечення інститутів ЄС порівнянню та гармонізова-

ною статистичною інформацією, необхідною їм для прийняття політичних рішень. Паризький договір 1951 р. установив систему, яка передбачала вжиття певних заходів у вугільному та металургійному секторах на основі відповідної кількісної та якісної інформації. В ст. 46 Договору були визначені цілі *Європейської спільноти з вугілля і сталі* (ЄСВС), які зумовлювали створення статистичних органів і проведення статистичних досліджень, а ст. 47 встановила, що Вище правління – виконавчий орган ЄСВС – може отримувати інформацію, необхідну для виконання покладених на нього завдань. Статистична служба Вищого правління була створена восени 1952 р. Її діяльність розвивалась у напрямі запровадження спільних і гармонізованих методик накопичення статистичних даних щодо вугільної та металургійної галузі. Невдовзі після створення Статистична служба сформулювала власну політику щодо поширення статистичної інформації, яка полягала в тому, що всі публікації, крім “Статистичного бюлетеня”, будуть безкоштовними. В грудні 1952 р. був опублікований перший щотижневий статистичний бюлетень. Співробітництво Статистичної служби з національними статистичними підрозділами розпочалося у межах “Робочої групи генеральних директорів національних статистичних служб”, перше засідання якої відбулося в Люксембурзі в липні 1953 р. На хвилі характерного для 50-х рр. ХХ ст. інтеграційного ентузіазму генеральний директор статистичного відомства Франції закликав створити “єдину статистичну службу” Спільноти. На розвиток цієї ідеї Статистична служба в 1957 р. підготувала для політичного керівництва Спільноти документ “Завдання статистики, що впливають з процесу європейської інтеграції”, в якому містилися керівні принципи спільної організації європейської статистики. В травні 1958 р. голова Комісії ЄЕС Вальтер Гальштайн (Walter Hallstein) оголосив на засіданні Європейської Парламентської асамблеї (майбутній Європейський Парламент) про створення спільного статистичного управління, яке буде обслуговувати виконавчі органи Спільноти. В червні 1959 р. рішенням виконавчих органів ЄСВС, ЄЕС та Євратому статистична служба Спільноти отримала назву “Статистичне управління Європейських Спільнот”, яка є офіційною й донині. Ак-

ронім Є. з'явився в 1973 р. з лінгвістичних міркувань (зі збільшенням кількості офіційних мов Спільноти офіційна аббревіатура Статистичного управління Європейських Спільнот стала важкою для сприйняття), однак він ніколи не був прийнятий як офіційний. У 1968 р. Статистичне управління Європейських Спільнот переїхало з Брюсселя до Люксембурга.

З роками завдання Є. розширились, і після створення *Європейської Економічної Спільноти* він став Генеральним директором *Європейської Комісії*. Є. очолюється Генеральним директором, якому підпорядковані заступник та 7 директорів, відповідальних за різні сектори діяльності Є. В 2009 р. персонал Є. налічував близько 900 постійних співробітників, 73% з яких є чиновниками, 8% – експертами держав-членів і 19% – працівниками за іншими формами контракту. Загальний бюджет Є. на 2008 р. становив близько 45,2 млн євро (за винятком витрат на штатний персонал), які були спрямовані на виконання Статистичної програми ЄС. Крім того, 18,5 млн євро були делеговані іншими Генеральними директоратами Комісії. Є. розміщений у Люксембурзі. Місією Є. є забезпечення Європейського Союзу високоякісною статистичною інформацією. Є. публікує офіційні статистичні дані ЄС, зони євро, країн-кандидатів та країн Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ); забезпечує інформацією розробників політики, підприємців та громадян ЄС; надає достовірні дані щодо загальнонаціонального та регіонального розвитку держав-членів та держав-кандидатів; співпрацює з третіми країнами, міжнародними та регіональними організаціями. Головна роль Є. полягає в обробці та публікуванні порівняльної статистичної інформації на європейському рівні. Є. не збирає дані. Це роблять статистичні установи держав-членів, які перевіряють та аналізують національні дані і надсилають їх до Є. У свою чергу, Є. консолідує ці дані та забезпечує їх порівняльність шляхом застосування гармонізованої методики, що дає змогу інститутам ЄС та державам-членам спілкуватися однією мовою у сфері статистики. Фактично Є. є єдиним джерелом статистичної інформації на європейському рівні, тому його дані максимально гармонізовані. Правовим підґрунтям діяльності Є. стали прийняті в 1997 р. постанова щодо статис-

тики, яка закріпила розподіл повноважень між національними статистичними відомствами і Є., та рішення Європейської Комісії щодо ролі Є., а також *Амстердамський договір*, який створив законодавчу основу європейської статистики. Договір про функціонування Європейського Союзу у редакції Лісабонського договору підтвердив право Європейської Комісії в межах та відповідно до встановлених Радою ЄС умов збирати будь-яку інформацію, необхідну для виконання покладених на неї завдань (ст. 337). Положеннями ст. 338 встановлюється, що *Європейський Парламент* та *Рада ЄС*, діючи згідно зі звичайною законодавчою процедурою, ухвалюють заходи зі складання статистики, якщо це необхідно для провадження діяльності Союзу. Зазначається також, що діяльність зі складання статистики Союзу має здійснюватися з дотриманням принципів неупередженості, надійності, об'єктивності, наукової незалежності, ефективності витрат та статистичної конфіденційності; вона не повинна створювати надмірне навантаження на суб'єктів господарювання. Від самого початку європейської інтеграції стало зрозуміло, що вироблення політики Спільноти, планування та імплементація спільних політик мають базуватися на надійній і порівнянній статистиці. До Європейської статистичної системи (ЄСС) входять Є. та статистичні відділи, міністерства, агентства і центральні банки, які збирають офіційну статистику в державах-членах ЄС, Ісландії, Норвегії та Ліхтенштейні. ЄСС функціонує як мережа, в якій завдання Є. полягає у гармонізації статистики в тісному співробітництві з національними статистичними відомствами. Робота ЄСС зосереджена переважно на галузевих політиках ЄС, але гармонізація поширюється майже на всі сфери статистики. ЄСС також координує свою роботу з країнами-кандидатами, Швейцарією, міжнародними організаціями, такими як *Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР)*, *ООН*, *МВФ* та *Світовий банк*, на європейському рівні – з іншими службами Комісії, децентралізованими агентствами та *Європейським Центральним банком (ЄЦБ)*. Ядром ЄСС є Комітет Європейської статистичної системи, який об'єднує представників національних статистичних відомств держав-членів. Статистичні відомства країн Європейської економічної зони та ЄАВТ

беруть участь у засіданнях як спостерігачі. ЄЦБ та ОЕСР також можуть брати участь у роботі Комітету. Завданням Комітету є “забезпечення професійного керівництва ЄСС з метою розвитку, виробництва та поширення європейської статистики”. В Комітеті під головуванням Є. обговорюються найважливіші спільні дії та програми, що мають здійснюватися з метою задоволення інформаційних потреб ЄС. Комітет, який приймає п’ятирічну програму, що здійснюється національними урядами та контролюється Є., координує: розробку спільних класифікацій, методик та дефініцій для застосування у державах-членах; спільні статистичні дослідження; збирання, аналіз та поширення статистичних даних ЄС, у тому числі здійснення порівняльного аналізу держав та регіонів. Комітет збирається на засідання чотири рази на рік. Завдання розвитку ЄСС на найвищому рівні покладене на Групу партнерства, до складу якої входять генеральні директори статистичних відомств держав-членів. Консультативний комітет європейського статистичного врядування, членами якого є 7 незалежних висококваліфікованих експертів у сфері статистики, здійснює незалежний огляд ЄСС стосовно імплементації Кодексу професійної етики європейської статистики. Ключовим питанням діяльності Є. є якість статистичної інформації. Прийнятий в лютому 2005 р., Кодекс професійної етики європейської статистики встановив 15 основних принципів (та індикаторів) виробництва і поширення офіційних статистичних даних ЄС, а також інституційне оточення діяльності Є. та статистичних відомств держав-членів. Відповідно до Кодексу всі члени ЄСС зобов’язуються працювати та співробітничати відповідно до принципів “Декларації якості Європейської статистичної системи”. Інформація щодо якості продукції Є. надається за допомогою системи контролю якості. Вимоги щодо якості та стандарти контролю якості статистичних даних в окремих галузях установлені відповідними постановами Європейського парламенту та Ради ЄС або Європейської Комісії.

У результаті співробітництва в робочих групах фахівцями держав-членів та Є. було реалізовано низку проєктів, зокрема: Європейську систему рахунків, що визначає правила бухгалтерського обліку та поняття, які

держави-члени мають вживати для надійного аналізу та порівняння національних економік; Інтрастат – новий метод вимірювання обсягів торгівлі всередині ЄС після створення спільного ринку; класифікацію промислової статистики “Продком” – першу гармонізовану номенклатуру продукції; новий “Огляд робочої сили Спільноти” та “Гармонізовані індекси споживчих цін”, що використовуються для вимірювання інфляції.

Здебільшого попит на нові статистичні дані ЄС формує Європейська Комісія. Потім Є. разом з відповідним Генеральним директором Комісії шукає шляхи та способи задоволення цього попиту. Комітет з монетарної і фінансової статистики та платіжного балансу є головним механізмом співробітництва між Є., ЄЦБ, центральними банками держав-членів, національними статистичними відомствами та Генеральним директором з економічних і фінансових питань Європейської Комісії. Комітет переважно має справу з визначенням понять, застосуванням та оцінюванням статистичних інструментів, необхідних для Економічного і монетарного союзу (ЕМС).

Основні цілі ЄС формулюються в Статистичній програмі, що приймається кожних п’ять років. В ній підсумовані завдання Є. в таких напрямках політики ЄС: *ЕМС; розширення*; конкурентоспроможність, сталий розвиток та соціальна політика; структурні індикатори. Розвиток європейської інтеграції та зростання попиту на європейську статистику зумовили необхідність здійснення швидких, орієнтованих на перспективу змін. Роль Є. змінюється з розвитком процесу європейської інтеграції. Сьогодні на перший план виходять завдання збирання даних для ЕМС та розвитку статистичних систем країн-кандидатів. З метою ефективного і результативного виконання своєї місії Є. розробив корпоративний план, у якому окреслив напрями розвитку на майбутнє. Метою плану є забезпечення загальної якості на всіх рівнях організації та поліпшення статистичної продукції та послуг.

Статистики Є. були першими, хто був залучений до переговорів щодо *acquis communautaire* та перехідних заходів з прийняття законодавства ЄС державами-кандидатами. Ключовими завданнями Є. у співпраці з третіми країнами є координація зусиль з розвитку і поліпшення статистичних систем у державах-кан-

дидатах та країнах, що розвиваються. Розроблені спеціальні програми для країн Центральної та Східної Європи (*PHARE*, *Twinning*) та нових незалежних держав колишнього СРСР (*TACIS*). Є. також тісно співпрацює з національними статистичними відомствами країн середземноморсько-го регіону та багатьох країн Африки. Порядком денним асоціації, який є новим інструментом підготовки України до вступу в ЄС, у сфері статистики визначені два пріоритети: 1) розробка та впровадження плану дій щодо співробітництва з митницею з метою поліпшення торговельної статистики шляхом обговорення з експертами ЄС; 2) забезпечення повної функціональності Інформаційної системи статистичного менеджменту (*SMIS+*) для України з визначенням кінцевих термінів надання інформації на регулярній основі. В 2010 р. завершено реалізацію проекту *Twinning light* ЄС "Гармонізація офіційної статистики України зі стандартами ЄС". На 2011 р. ЄС схвалив новий проект *Twinning* "Покращення якості української статистики через оцінку ефективності офіційної статистики, гармонізацію макроекономічних показників та структурної статистики підприємств відповідно до стандартів ЄС".

Літ.: *De Michelis A. Memoirs of Eurostat : Fifty years serving Europe / A. De Michelis, A. Chantraine. – Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2003; European Statistics Code of Practice for the National and Community Statistical Authorities. – Eurostat, 2005.*

Рудік О.М.

ЄДИНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

(англ. *Common Economic Space*) – економічна зона, утворена кількома об'єднаними в економічне співтовариство державами. У межах цієї зони досягається високий ступінь єдності й погодженості економічних дій цих держав, використовується єдина валюта, вводиться єдине мито, закладаються основи єдиної економічної політики.

ЄЄП – проект, розпочатий з економічної інтеграції трьох держав СНД – Росії, Казахстану, Білорусі. Теоретично дія цього проекту може бути розширена аж до створення єдиного економічного простору з Європейським Союзом. **ЄЄП** планується створити на території Росії, Білорусі і Казахстану до 1 січня 2012 р., а повною мірою інтеграційні угоди **ЄЄП** почнуть працювати з липня 2012 р.

Уперше про намір сформувати **ЄЄП** заявили президенти Росії, Казахстану, Білорусі й України 23 лютого 2003 р., а 19 вересня 2003 р. було підписано угоду з цього приводу.

На саміті в Астані 15 вересня 2004 р. президенти країн цієї "четвірки" затвердили перелік документів, що підлягають узгодженню й підписанню в першочерговому порядку. Передбачалося, що першочергові угоди мають становити нерозривний пакет, бути підписані і набути чинності одночасно.

7 квітня 2005 р. на Першому інтеграційному форумі з **ЄЄП** за участі міністрів економіки чотирьох країн-учасниць було оголошено, що Україна буде наполягати на перегляді підписаної в 2003 р. базової угоди з формування **ЄЄП**. Основним пунктом цієї угоди, який не влаштував українську владу, є заплановане після поетапного скасування обмежень у торгівлі (має відбутися до 2012 р.) створення наднаціональних органів для координації економічної політики.

Наприкінці серпня 2005 р. на саміті глав країн-учасниць Угоди з формування **ЄЄП** Президент В. Ющенко підтвердив, що українське керівництво вважає за можливе підписати лише 15 документів, які регламентують створення зони вільної торгівлі. Інші документи по **ЄЄП**, у яких ідеться про створення наднаціонального тарифного органу та митного союзу, Україну не влаштовують.

9 грудня 2010 р. РФ, Казахстан і Білорусь підписали всі 17 документів щодо створення **ЄЄП**, а 21 грудня 2010 р. їх ратифікували. У Концепції формування Єдиного економічного простору під **ЄЄП** держави-учасниці розуміють економічний простір у кордонах їх митної території, який ґрунтується на єдиних принципах забезпечення вільного руху товарів, послуг, капіталу і робочої сили, в межах якого функціонують механізми регулювання економік та проводиться єдина зовнішньоторгівельна і узгоджена податкова, грошово-кредитна, валютно-фінансова політика для забезпечення рівноправної конкуренції і підтримання макроекономічної стабільності.

Мета формування **ЄЄП** – створення умов для стабільного та ефективного розвитку економік держав-учасниць і підвищення рівня життя населення.

Основними принципами функціонування **ЄЄП** є забезпечення свободи переміщення товарів, послуг, капіталу і робочої сили через кордони держав-учасниць.

Принцип вільного руху товарів передбачає усунення вилучень з режиму вільної торгівлі, зняття обмежень у взаємній торгівлі, уніфікацію митних тарифів, формування спільного митного тарифу на основі погодженої державами-учасницями методики, заходи щодо нетарифного регулювання, спільне регулювання торгівлі з третіми країнами. Механізми застосування у взаємній торгівлі антидемпінгових, компенсаційних, спеціальних і захисних заходів будуть замінятися єдиними правилами в галузі конкуренції та субсидій. ЄЕП формується поступово, шляхом підвищення рівня інтеграції, через синхронізацію здійснюваних державами-учасницями перетворень в економіці, спільних заходів з проведення узгодженої економічної політики, гармонізацію та уніфікацію законодавства у сфері економіки, торгівлі та в інших напрямках з урахуванням загальноєвропейських норм і принципів міжнародного права, а також досвіду і законодавства Євросоюзу. Напрями інтеграції та заходи з їх реалізації визначаються на основі відповідних міжнародних договорів і рішень органів ЄЕП, що передбачають обов'язковість їх виконання для кожної з держав-учасниць у повному обсязі, а також механізм їх реалізації та відповідальності за невиконання узгоджених рішень. Формування і діяльність ЄЕП здійснюються з урахуванням норм і правил СОТ. Координація процесів формування ЄЕП здійснюється відповідними органами, які створюються на основі окремих міжнародних договорів. Структура органів формується з урахуванням рівнів інтеграції. Правовою основою формування та діяльності ЄЕП є міжнародні договори та рішення органів ЄЕП, що укладаються та приймаються з урахуванням інтересів і законодавств держав-учасниць і відповідно до загальноєвропейських норм та принципів міжнародного права. Беручи до уваги різношвидкісний та різнорівневий характер інтеграції, рішення про завершення роботи з підготовки проектів міжнародних договорів та інших документів ЄЕП приймаються, якщо відповідний проект узгоджений не менш ніж трьома державами-учасницями, на які припадає не менше від двох третин сукупного валового внутрішнього продукту.

Держави-учасниці визнають необхідність закріплення механізму реалізації прийнятих рішень, введення санкцій за їх невиконання, а також механізму розв'язання суперечок щодо кожної з укладених ними міжнародних угод, спрямованих на формування ЄЕП.

Фінансування органів ЄЕП здійснюється за рахунок пайових внесків держав-учасниць пропорційно до кількості голосів держав-учасниць у єдиному регулюючому органі.

Для забезпечення функціонування ЄЕП формується база даних, де концентрується інформація економічного та правового характеру, яка постійно оновлюється.

ЄЕП відкритий для приєднання до нього інших держав за умови взяття ними зобов'язань, що випливають з міжнародних угод в рамках ЄЕП, їх відповідності встановленим угодою держав-учасниць макроекономічним та інституціональним критеріям і за згодою всіх держав-учасниць.

Будь-яка держава-учасниця має право виходу з ЄЕП, за умови врегулювання своїх зобов'язань, взятих у межах формування ЄЕП.

З дня виходу держави-учасниці із ЄЕП втрачають чинність попередні зобов'язання інших держав-учасниць перед цією державою, що випливають з укладених у рамках ЄЕП міжнародних договорів та прийнятих рішень. Україна розглядає свою участь в ЄЕП лише у форматі створення зони вільної торгівлі та умов для переміщення капіталу, послуг і робочої сили. Зацікавленість в участі в ЄЕП висловили Киргизія, Абхазія, Вірменія.

Літ.: *Угода* про формування Єдиного економічного простору (Угоду ратифіковано із застереженням Законом № 1683-IV (1683-15) від 20 квіт. 2004 р.). – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU03085.html; *Лук'яненко Д. Г.* Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності : навч. посіб. / Д. Г. Лук'яненко. – К. : КНЕУ, 2005; *Дахно І. І.* Міжнародна економіка : навч. посіб. / І. І. Дахно, Ю. А. Бовтрук. – К. : МАУП, 2002; *Дергачов О.* Єдиний і неповторний простір: Єдиний економічний простір / О. Дергачов // Політ. календар. – 2003. – № 6.

Макаренко І. О.

ЄДИНИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ І МОНЕТАРНИЙ СОЮЗ (див. *Етапи формування єдиного європейського економічного і монетарного союзу*).

3

ЗАГАЛЬНИЙ СУД ЄС (General Court), **ЗС** (**GC**) – судова інстанція Суду Правосуддя ЄС (Суду ЄС) (Court of Justice of the European Union). **ЗС** створений 1 січня 1989 р. під назвою Суд Першої Інстанції, а у 2009 р. з набуттям чинності Лісабонським Договором він отримав назву **ЗС**. Офіційним місцезнаходженням **ЗС** є м. Люксембург.

Він не є самостійним органом чи інституцією ЄС, а судовою палатою, складовою Суду ЄС. **ЗС** є органом, підлеглим Європейському Суду Правосуддя (ЄСП), і у своїй діяльності доповнює його. Основною метою створення **ЗС** було розвантажити ЄСП від надмірної кількості справ, створити ще одну інстанцію з метою посилення захисту прав та інтересів осіб, що дало б змогу ЄСП зосередитись на питаннях однакового застосування права ЄС в країнах-членах ЄС, а також його тлумачення.

ЗС складається з суддів, кількість яких відповідає кількості держав-членів ЄС. Судді призначаються на шестирічний строк з правом повторного призначення на цю посаду за спільною згодою урядів держав-членів. Судді призначаються з числа осіб, незалежність яких не підлягає сумніву, і які мають кваліфікацію, необхідну для призначення на найвищі судові посади у відповідних країнах, або які є компетентними юристами. Кожні три роки відбувається оновлення половини складу суду (13, а потім 14 членів). Судді обирають з-поміж себе голову **ЗС**, а також голів судових палат строком на три роки. Структурно **ЗС** поділяється на вісім судових палат, які функціонують у складі трьох або п'яти суддів. Особливо важливі чи складні справи можуть розглядатись Великою Палатою, що складається з 13 суддів, або навіть у повному складі **ЗС** (27 суддів). Більшість справ (понад 80%) слухаються палатою у складі трьох суддів.

Суд діє колегіально, його рішення представляють думку **ЗС** в цілому. Рішення **ЗС** є

дійсними, якщо під час слухання справи бере участь непарна кількість суддів. Рішення приймаються простою більшістю голосів. Згідно з ст. 17 Регламенту Суду ЄС засідання палати, що складається з трьох чи п'яти суддів, є правомочним, якщо на ньому присутні три судді. Для правомочності засідання Великої Палати необхідна присутність дев'яти суддів, а для засідання у повному складі – 15 суддів.

У своїй діяльності судді мають бути незалежними, неупередженими та об'єктивними. На відміну від ЄСП у **ЗС** немає посади Генеральних адвокатів, хоча ці питання можуть у виняткових випадках вирішуватись спеціально призначеним суддею, однак на практиці таке трапляється рідко.

ЗС має власний секретаріат, але для адміністративних чи мовних потреб він використовує служби Суду ЄС.

До юрисдикції **ЗС** відносять розгляд наступних справ у якості першої інстанції: позови фізичних і юридичних осіб щодо дій чи бездіяльності інституцій, органів чи агентств ЄС, щодо нормативно-правових актів, а також актів індивідуальної дії цих органів, що безпосередньо адресовані до персоніфікованих суб'єктів, визначають їх права та обов'язки; позови держав-членів ЄС проти Європейської Комісії; позови держав-членів ЄС щодо актів Ради ЄС у сфері допомоги державам, демпінгу чи актів, що визначають імплементаційні повноваження; позови про відшкодування шкоди, завданої органами чи службовцями ЄС; позови про притягнення до відповідальності за контрактами, укладеними між фізичними чи юридичними особами та ЄС; патентні спори; позови щодо рішень Служби співтовариства з рослинного розмаїття чи Європейського агентства з хімікатів; а також розглядає апеляції з питань права щодо рішень Трибуналу державної служби ЄС, а також інших спеціалізованих судів чи трибуналів ЄС. До створення у

2005 р. Трибуналу державної служби ЄС ЗС також розглядав спори між ЄС та його службовцями. Загалом до юрисдикції ЗС належать усі справи, що не розглядаються ЄСП чи спеціалізованими судами. ЗС з моменту створення й до кінця 2008 р. розглянув понад 6200 справ, створивши важливі прецеденти в багатьох сферах, зокрема у сфері інтелектуальної власності, конкуренції, державної допомоги.

Процедура слухання справ ЗС детально визначена у його регламенті, що зазвичай включає дві стадії: усну та письмову. Судова справа відкривається на підставі позовної заяви, поданої до ЗС адвокатом чи іншим представником позивача, що надсилається до Секретаріату суду. Основні положення позовної заяви публікуються на всіх офіційних мовах ЄС в Офіційному Віснику ЄС. Секретаріат також надсилає позовну заяву до іншої сторони у справі для підготовки обгрунтованої відповіді. Будь-яка особа чи орган ЄС, які доведуть інтерес в результаті справи можуть до неї приєднатися. Усна стадія судового процесу характеризується публічним слуханням справи. Ця стадія характеризується виступом сторін, яким судді можуть ставити питання. Суддя-доповідач підсумовує основні фактичні дані, аргументи сторін у справі, а також готує проект судового рішення. Судді проводять нараду, де обговорюють проект рішення, після чого ухвалюють його на судовому засіданні. Слухання проводиться на одній з 23 офіційних мов ЄС, яку обирає позивач, однак робочою мовою та мовою, якою проводяться наради суддів, готуються проекти судових рішень є французька.

Процедура розгляду справ у ЗС є безкоштовною, однак сторони несуть витрати на правову допомогу самостійно. Особа, яка неспроможна забезпечити собі адвоката чи представника, може звернутись до ЗС з проханням про правову допомогу.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : навч. посіб. / І. А. Грицяк ; за заг. ред. М. Бойцуна, Я. Мудрого, О. Рудіка. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009; *Право Європейського Союзу* : навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. – 3-тє вид., змінене і доповнене. – К. : Істина, 2010; *Энтин М. Л. Суд европейских сообществ: правовые формы обеспечения западноевропейской интеграции* / Марк Львович Энтин. – М. : Междунар. отношения, 1987; *Arnulf A. The European Union and its Court of Justice* / Anthony

Arnulf. – Oxford : Oxford University Press, 1999; *Judicial protection in the European Union* / Henry G. Schermers, Denis F. Waelbroeck. – The Hague: Kluwer Law International, 2001; *Keilhack K. Critically Analyse the Decision of the European Court of First Instance in Airtours Plc V EC Commission* / Karsten Keilhack. – Norderstedt: GRIN Verlag, 2007; *The future of the judicial system of the European Union* / Alan Dashwood. – Portland, Oregon : Hart Publishing, 2001.

Решота В.В.

ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ – подія, процес, явище, інші чинники, які створюють *небезпеку* національним інтересам (перешкоджають їх реалізації) та формують певний потенціал (можливість) заподіяння збитку (шкоди) національним цінностям (з деякою імовірністю реалізації вказаного потенціалу).

На реалізацію національних інтересів, у т. ч. їх захищеність, завжди справляє вплив значна сукупність **З.н.б.**, а останніми десятиріччями спостерігається стійка тенденція до розширення множини вказаних загроз, їх взаємозалежності та взаємообумовленості. Так, сьогодні досить актуальним є дискурс щодо необхідності проведення поглиблених досліджень та врахування у практиці забезпечення національної безпеки нових типів **З.н.б.**, серед яких: міжнародний тероризм у різних його видах, зокрема – інформаційний тероризм, міжнародна організована злочинність, наркобізнес, незаконна торгівля зброєю, масова нелегальна міграція, глобальні кліматичні зміни.

Як правило, кожна **З.н.б.** має своє джерело (першопричину виникнення), ознаки, структуру, історію та логіку розвитку, у якій інколи спрацьовують не тільки причинно-наслідкові зв'язки, а й зв'язки схоластичного характеру.

З.н.б. можуть бути класифіковані за різними ознаками, зокрема за: характером – соціальні, техногенні чи природні; розмахом та масштабами можливих наслідків – глобальні, регіональні, загальнодержавні, локальні (місцеві); джерелами (першопричинами виникнення) – іноземні держави (група держав), юридичні та фізичні особи, політичні, економічні, соціальні, природні та інші події, явища та процеси; сферами прояву – політичні, воєнні, економічні, соціальні, інформаційні тощо; спрямованістю – внутрішні чи зовнішні; терміном дії –

постійні, короткострокові, середньострокові, довгострокові.

Структуру **З.н.б.** зумовлюють різні чинники. Вони в сукупності утворюють ієрархічну структуру небезпек реалізації життєво важливим національним інтересам України. Серед основних чинників, що формують структури **З.н.б.** України:

– небезпеки порушення прав і свобод людини – порушення Конституції і законів України, негативний інформаційно-психологічний вплив на свідомість людини, високий рівень злочинності, гальмування розвитку інститутів громадянського суспільства, недостатній рівень забезпечення загальнолюдських норм життя (охорона здоров'я, освіта, праця, забезпечення старості) тощо;

– небезпеки суспільно-політичної стабільності – намагання маніпулювати суспільною свідомістю, можливість виникнення міжетнічних і міжконфесійних конфліктів, прояви екстремізму і сепаратизму, організована злочинна діяльність, незбалансованість функцій, повноважень та відповідальності між гілками державної влади, поширення корупції, хабарництва, дисбаланс стратифікації соціальних груп населення, критичне зниження доходів та рівня життя, зниження соціальних пріоритетів, незадовільний рівень соціального захисту та ін.;

– небезпеки соціально-економічному розвитку – кризові явища в економічній сфері життєдіяльності суспільства, небезпечне скорочення ВВП, зниження інвестиційної та інноваційної активності, науково-технічного та технологічного потенціалу, критичний стан основних ресурсів (виробничих фондів, запасів, стратегічних об'єктів тощо), критична залежність національної економіки (експортна, боргова тощо), неефективність державного регулювання економіки, зокрема, антимонопольної політики, енергетичної, продовольчої безпеки тощо, "тінізація" економіки, а також науково-технологічне відставання, низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції та втрата зовнішніх ринків, іноземна технічна і технологічна експансія, дефіцит науково-технічних кадрів, високі темпи трудової міграції та ін.;

– небезпеки міжнародній стабільності та регіональній безпеці – кризові явища світового і регіонального рівня (конфлікти, війни, катастрофи, надзвичайні ситуації, епідемії,

тощо та їх наслідки), злочинна діяльність проти миру і безпеки людства, міжнародна організована злочинність, поширення тероризму, засобів масового ураження (ЗМУ), небезпечних технологій, незаконний обіг наркотиків, нелегальна міграція, порушення міжнародних договорів, конвенцій тощо, зовнішній тиск на Україну, приниження її іміджу, у т. ч. намагання поставити Україну поза інтеграційними процесами та ін.;

– небезпеки державній безпеці та обороноздатності – посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав, втручання у внутрішні справи України, підливна діяльність спецслужб, розголошення інформації, яка становить державну таємницю, недоторканність державного кордону України, небезпечне зниження рівня обороноздатності держави, посягання на конституційний лад, створення і використання незаконних воєнізованих формувань та ін.;

– небезпеки навколишньому середовищу – порушення екологічної і техногенної безпеки, кризові явища (катастрофи, надзвичайні ситуації, епідемії, та їх наслідки), небезпечна антропогенна діяльність, вичерпання природних ресурсів, погіршення екологічного стану внаслідок накопичення екологічно небезпечних відходів, поширення небезпечних технологій та їх продуктів та ін.;

– небезпеки духовним і культурним цінностям – деформація духовних засад суспільства і порушення моральних норм, кризові явища (гуманітарні, демографічні тощо), прояви моральної та духовної деградації, поширення бідності та соціальних хвороб (безробітність, безпритульність, бродяжництво, наркоманія, алкоголізм, тощо), поширення культури насильства, жорстокості, порнографії та ін.

З.н.б. виступають базовою конструкцією, яка поєднує між собою інші компоненти безпеки. Зокрема, одним з визначальних принципів побудови та функціонування *системи забезпечення національної безпеки* є забезпечення адекватності заходів щодо реагування на **З.н.б.** Невідповідність вказаних заходів рівню загрози може призвести до її ескалації (зростання). Тому під час планування заходів щодо нейтралізації **З.н.б.** розрізняють такі загрози: об'єктивні – виникають незалежно від людської діяльності (наприклад природна катастрофа); суб'єктивні – виникають як результат людської діяльності; уявні – ре-

зультат неправильної оцінки інформації (тобто загроза інтерпретується як даність за її відсутності); потенційні – можуть бути реалізовані за тих чи інших обставин; реальні – вже реалізуються або можуть бути здійснені у будь-який час.

Принципово важливим є не тільки якість та комплексність аналізу **З.н.б.**, а й її сприйняття вищим керівництвом держави. Від цього залежить вибір сил, засобів та способів реагування на загрозу. Тому оперативне надання керівництву держави комплексних оцінок щодо **З.н.б.** є одним з головних завдань сил і засобів *сектора безпеки*. Це значною мірою дає змогу уникнути неоптимальних управлінських рішень та орієнтації зусиль держави на виконання другорядних завдань. Водночас в історії відомі ситуації, коли політична еліта, незважаючи на якість, повноту та оперативність інформації щодо **З.н.б.**, виходячи зі своїх корпоративних інтересів, здатна видавати поодинокі локальні загрози як широкомасштабні загрози загальнодержавного значення або, навпаки – свідомо приховувати катастрофічний стан країни, ігноруючи реальні факти й тенденції, які свідчать про реальні **З.н.б.**

Крім того, оцінка **З.н.б.** може мати значну частку суб'єктивізму, зумовлену політичними уподобаннями, рівнем фахової підготовки та практичним досвідом тих, хто бере участь в оцінках, а також вимогами політичної доцільності з боку осіб, які приймають політичне рішення щодо конкретних заходів, спрямованих на нейтралізацію загроз. Тобто, оцінка **З.н.б.** – завжди суб'єктивний процес сприйняття певною особою чи соціальною групою тих чи інших чинників крізь призму власних інтересів.

Сьогодні у більшості провідних країн проводиться значна й кропітка робота щодо чіткішого визначення переліку, структури, джерел, масштабів, можливих наслідків **З.н.б.**, їх уніфікації та стандартизації як ключової передумови підвищення ефективності діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки в процесі виявлення, прогнозування, попередження та нейтралізації загроз. Результати цієї роботи, як правило, оформляються у вигляді матриць або паспортів загроз. Вказані документи також передбачають визначення організаційно-правових та інших механізмів діяльності суб'єктів забезпечення безпеки з реагування на загрози

(моніторинг, запобігання, превентивні дії, локалізація тощо). Тому розробка цих документів є важливою умовою впровадження ефективної системи комплексного аналізу та моніторингу **З.н.б.**, підвищення ефективності стратегічного планування забезпечення національної безпеки.

В Україні ця робота перебуває на початковій стадії, що не сприяє чіткості у діяльності органів державної влади з реагування на **З.н.б.** Тому для підвищення ефективності державного управління національною безпекою доцільно передусім формалізувати процес визначення **З.н.б.** України, їх класифікації, проведення періодичної оцінки можливих наслідків, уточнення стану та можливостей сил і засобів сектора безпеки з реагування на загрози, розробку (уточнення) планів практичних заходів.

Відповідно до чинного законодавства України виявлення, оцінка та вжиття відповідних заходів щодо зниження негативного впливу **З.н.б.** на реалізацію національних інтересів покладається на систему забезпечення національної безпеки, визначальне місце у якій належить Раді національної безпеки і оборони України, яку очолює Президент України.

Літ.: Закон України про основи національної безпеки // Відом. Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351 (зі змінами); *Абдурахманов М. И.* Геополитика, международная и национальная безопасность : слов.-справочник / М. И. Абдурахманов, В. А. Баришполец, В. Л. Манилов. – М. : Пробел, 1999; *Безопасность России.* Правовые, социально-экономические и научно-технические аспекты : слов. терминов и определенной. – 2-е изд. – М. : [б. и.], 1999; *Бодрук О. С.* Структури военной безопасности: национальный та міжнародний аспекти : монографія / О. С. Бодрук. – К. : НІПМБ, 2001; *Міжнародна і національна безпека* : корот. слов. термінів / уклад. : Г. П. Ситник (кер. творч. кол.), В. Ю. Богданович, М. Ф. Єжєєв ; за заг. ред. Г. П. Ситника. – К. : Центр навч. л-ри, 2004; *Общая теория национальной безопасности* : учебник / А. В. Возженников, Н. В. Кривельская, И. К. Макаренко и др. / под. общ. ред. А. А. Прохожева. – М. : Изд-во РАГС, 2002; *Ситник Г. П.* Державне управління національною безпекою (теорія і практика) : монографія / Г. П. Ситник. – К. : Вид-во НАДУ, 2004; *Ситник Г. П.* Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України : навч. посіб. / Г. П. Ситник, В. І. Абрамов, Д. Я. Кучма : у 3 ч. Ч. 1 : Філософсько-методологічні та системні основи забезпечення національної безпеки. – К. : НАДУ, 2009; *National Security Council.* The

National Security Strategy of the United States of America. – Washington, DC: US Government Printing Office, 2002.

Ситник Г.П.

ЗАГРОЗА ПОЛІТИЧНІЙ БЕЗПЕЦІ – сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку політичним інтересам людини, суспільства й держави.

У широкому розумінні до **З.п.б.** відносять соціальні явища, процеси, дії, здатні порушити правовий порядок, конституційний устрій, спричинити хаос, конфронтаційні конфлікти, соціальну деградацію, позбавити громадян і суспільство здобутих політичних прав і свобод, різко знизити або взагалі ліквідувати можливості конструктивного опонування владі з боку альтернативних політичних сил та громадянського суспільства, призвести до послаблення і навіть втрати державності.

Увесь спектр **З.п.б.** доцільно звести до двох взаємопов'язаних груп: загроз, що мають власне політичне походження (внутрішнє та зовнішнє); загроз, що продукуються (породжуються) в різних сферах життєдіяльності суспільства – економічній, соціальній, духовно-культурній та ін.

Законодавство України до внутрішніх **З.п.б.** відносить: порушення з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування Конституції і законів України, прав і свобод людини і громадянина (в тому числі під час проведення виборчих кампаній), недостатню ефективність контролю за дотриманням вимог Конституції і виконанням законів; можливість виникнення конфліктів у сфері міжєтнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад; загрозу проявів сепаратизму в окремих регіонах України, намагання автономізації за етнічною ознакою; структурну та функціональну незбалансованість політичної системи суспільства, нездатність окремих її ланок до оперативного реагування на загрози національній безпеці. Зовнішньополітичними **З.п.б.** згідно з національним законодавством є: посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку ін. держав; спроби втручання у внутрішні справи України з боку ін. держав; воєнно-політичну нестабільність, регіональні

та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України.

Серед **З.п.б.** є такі, що мають комбіновані змістові виміри (як внутрішні, так і зовнішні). Зокрема, йдеться про поширення міжнародного тероризму, загрозу використання з терористичною метою ядерних та ін. об'єктів на території України, можливість незаконного ввезення в країну зброї, боєприпасів, вибухових речовин і засобів масового ураження, радіоактивних і наркотичних засобів, спроби створення і функціонування незаконних збройних формувань, намагання використати в інтересах певних сил державні військові формування та правоохоронні органи.

Літ.: Закон України про основи національної безпеки України; *Стратегія* національної безпеки України від 12.02.2007 р.; *Горбулін В. П.* Засади національної безпеки України / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : [б. в.], 2008; *Циганов В. В.* Політична безпека і безпечна політика: складові, ознаки, стан, тенденції / В. В. Циганов. – К. : Ніка-Центр, 2006.

Смолянук В.Ф.

ЗАКЛЮЧНИЙ АКТ НАРАДИ З БЕЗПЕКИ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ

(Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe), також відомий як Гельсінський заключний акт (Helsinki Final Act), Гельсінські домовленості (Helsinki Accords) або Гельсінська декларація (Helsinki Declaration) – міжнародно-правовий документ, підписаний 1 серпня 1975 р. главами 33 європейських країн, а також США і Канади в столиці Фінляндії Гельсінкі. Єдиною країною Європи, яка не взяла участь у нараді з безпеки і співробітництва в Європі, була Албанія.

З.а.Н.б.с.Є. є підсумковим документом наради з безпеки і співробітництва в Європі, яка проходила в три етапи. Перший етап наради відбувся в м.Гельсінкі (Фінляндія) 3 липня 1973 р. Другий етап проходив у м.Женева (Швейцарія) з 18 вересня 1973 р. по 21 липня 1975 р. Третій, заключний, етап наради відбувся в м.Гельсінкі (Фінляндія) 1 серпня 1975 р.

Укладаючи **З.а.Н.б.с.Є.**, уряди з різними політичними системами взяли на себе зобов'язання у сфері контролю над озброєннями, економічного співробітництва і дотримання мінімальних стандартів з прав людини.

З.а.Н.б.с.Є. складається з преамбули і п'яти розділів: “Питання, що стосуються безпеки в Європі”; “Співробітництво у сфері економіки, науки і техніки і навколишнього середовища”; “Питання, що стосуються безпеки і співробітництва у Середземномор'ї”; “Співробітництво в гуманітарній та інших сферах”; “Подальші кроки після Наради”. Гельсінський акт включає три основні групи рекомендацій, відомих як “кошки”. Перша група (“Кошик I”) – військово-політичні аспекти безпеки: принципи, якими керуватимуться у взаємовідносинах держави-учасниці, і військові засоби зміцнення довіри. Друга група (“Кошик II”) стосується співробітництва в таких сферах, як економіка, наука і техніка та навколишнє середовище. Третя група (“Кошик III”) включає рекомендації і співробітництва в гуманітарній та інших сферах – дотримання прав людини, контакти між людьми, співробітництво у сферах освіти, культури, туризму, спорту. Окремо виділено питання про інформаційне співробітництво, а також співробітництво в Середземноморському регіоні. Декларація принципів, якими керуватимуться у своїх відносинах держави-учасниці, відома також під назвою “Тельсінський декалог” (англ. The Decalogue). Вона включає 10 принципів:

1. Суверенна рівність, повага прав, притаманних суверенітету. Держави-учасниці мають поважати суверенну рівність і своєрідність, право кожної держави на юридичну рівність, територіальну цілісність, свободу, політичну незалежність тощо.
2. Незастосування сили чи погрози силою. Держави-учасниці мають утримуватися від порушення територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави шляхом застосування сили чи погрози силою або в будь-який інший спосіб, несумісний з цілями Об'єднаних Націй і цією Декларацією.
3. Непорушність кордонів. Держави-учасниці визнали непорушність кордонів одна одної, як і кордонів усіх європейських держав, та зобов'язались утримуватись від будь-яких посягань на них.
4. Територіальна цілісність держав. Утримання від будь-яких дій, що суперечать Статуту ООН та спрямовані проти територіальної цілісності, політичної незалежності чи єдності будь-якої держави-учасниці.
5. Мирне врегулювання спорів. Вирішення спорів між державами-учасницями таким

чином, щоб не створювати загрозу міжнародному миру, безпеці та співробітництву.

6. Невтручання у внутрішні справи. Утримання від прямого чи безпосереднього, індивідуального чи колективного втручання у внутрішні справи, які належать до внутрішньої компетенції іншої держави-учасниці, незалежно від їх взаємовідносин.
7. Повага прав людини і основоположних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії чи переконань. Держави-учасниці зобов'язалися поважати права й основоположні свободи людини, включаючи свободу думки, совісті, релігії і переконань, незалежно від раси, статі, мови та релігії, дотримуючись положень Статуту ООН і Загальної декларації прав людини.
8. Рівноправ'я і самовизначення народів. Виходячи з цього принципу, всі народи мають право самостійно визначати своє внутрішнє і зовнішнє політичне становище без будь-якого втручання ззовні, а також на свій розсуд здійснювати свій політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток.
9. Співробітництво між державами. Держави-учасниці зобов'язуються розвивати співробітництво одна з одною, а також з іншими державами, в усіх сферах згідно з цілями і принципами Статуту ООН.
10. Сумлінне виконання зобов'язань з міжнародного права. Держави-учасниці повинні сумлінно виконувати зобов'язання, що випливають із загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, а також ті, що передбачені укладеними ними міжнародними договорами чи іншими угодами.

В останньому розділі **З.а.Н.б.с.Є.** “Подальші кроки після Наради” відображено намір учасників продовжувати розпочатий процес багатосторонніх дискусій і переговорів з актуальних проблем європейської безпеки, який згодом дістав назву “гельсінського”.

Президент України Л.Кравчук підписав **З.а.Н.б.с.Є.** під час офіційного візиту до Гельсінкі 26 лютого 1992 р. Це означало, що Європейська спільнота визнала нашу державу, а Україна заявила про свою готовність дотримуватись визначених зовнішньополітичних правил, дала згоду на активну участь у міждержавній співпраці. На початку грудня 1994 р. на зустрічі глав держав і урядів країн-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі в Будапешті лідери чотирьох держав – України, США, Великої

Британії та Росії – підписали Меморандум про гарантії безпеки України. В ньому три ядерні країни підтвердили свої зобов'язання поважати незалежність, суверенітет та територіальну цілісність нашої держави, утримуватися від загрози чи використання сили проти України.

Літ.: *Conference on Security and Cooperation in Europe. Final Act.* – Helsinki, 1975; *Дзюбко І. С.* Політологія : підручник / І. С. Дзюбко, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко та ін. ; за заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. – К. : Вища шк., 1998. – 304 с.; *Мицик Ю. А.* Історія України : навч. посіб. / Ю. А. Мицик, О. Г. Бажан, В. С. Власов. – К. : Видавн. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 586 с.; *Україна в міжнародних відносинах* : енциклопед. слов.-довід. – Вип. 2. Предметно-тематична частина: Д–Й / відп. ред. М. М. Варварцев. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2010. – 252 с.; *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 2.

Ващук О.М.

ЗАСАДНИЧІ ПРИНЦИПИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (див. *Принципи субсидіарності і пропорційності*).

ЗАХІДНОАФРИКАНСЬКИЙ БАНК РОЗВИТКУ (англ. West African Development Bank, WADB) створений у 1973 р., приступив до операцій у 1976 р. Його метою є фінансування розвитку країн-членів західноафриканського валютного союзу, створеного в 1973 р. і перетвореного в 1994 р. в Західноафриканський економічний і валютний союз – УЕМОА. У складі Банку 16 членів, з них сім держав, що входять до Західноафриканського економічного і валютного союзу (УЕМОА): Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-д’Івуар, Малі, Нігер, Сенегал, Того, один інституційний регіональний член – Центральний банк західноафриканських держав, три інституційних члена: Африканський банк розвитку (АФБР), Німецька корпорація розвитку, Європейський інвестиційний банк, дві країни: Бельгія, Франція.

Цілі З.б.р.: сприяння збалансованому розвитку держав-членів; реалізація економічної інтеграції Західної Африки; фінансування проектів, що мають пріоритетне значення. **Основні напрями діяльності З.б.р.:** сприяння розвитку та координація економічної політики в галузі: промисловість і агропромисловий комплекс; енергетика; розвиток сіль-

ських регіонів; інфраструктура; телекомунікації; видача кредитів для фінансування національних регіональних проектів; надання гарантій; участь у капіталі підприємств і національних фінансових інститутів; фінансування техніко-економічних обґрунтувань; надання допомоги малим і середнім підприємствам; співпраця з регіональними та субрегіональними організаціями розвитку, такими як Африканський банк розвитку, Економічна співдружність держав Західної Африки, Фонд африканської солідарності, Банк розвитку держав Центральної Африки (БДЕАС); співробітництво з міжнародними організаціями, що входять у систему ООН, з Європейським Союзом, з банками Азії, Північної Америки, Північних країн, Німеччини; здійснення двосторонніх відносин з Бельгією, Німеччиною, Данією, Канадою, Нідерландами, Норвегією, Фінляндією, Францією, Швейцарією, Швецією, Японією.

Фінансові ресурси **З.б.р.** складаються з підписного капіталу, який може збільшуватися за рахунок внесків або шляхом капіталізації резервів або запозичень. Відповідно до директив Ради міністрів Західноафриканського економічного союзу (УЕМОА), яка є вищим керівним і контрольним органом **З.б.р.**, правління **З.б.р.** вирішує питання, що стосуються розмірів статутного капіталу, встановлює загальні правила надання **З.б.р.** позик і гарантій та інвестування коштів, приймає рішення з питань видачі фінансової допомоги, стверджує участь **З.б.р.** у фінансових операціях.

Літ.: *Офіційний сайт ЗАБР.* – Режим доступу : <http://www.boad.org/>

Стрельцов В.Ю.

ЗАХІДНОАФРИКАНСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ І ВАЛЮТНИЙ СОЮЗ (фр. Union économique et monétaire ouest-africaine, УЕМОА) створений в 1994 р. як наступник західноафриканського валютного союзу, що існував з 1973 р. До його складу входять вісім країн: Бенін, Буркіна-Фасо, Гвінея-Бісау, Кот-д’Івуар, Малі, Нігер, Сенегал, Того.

Цілями та основними напрямами діяльності **З.е.в.ф.** є: економічна інтеграція шляхом координації економічного розвитку та економічної політики країн-членів за допомогою введення багатосторонньої системи контролю; створення спільного ринку на основі запровадження спільних митних тарифів,

проведення спільної торгової політики; забезпечення свободи руху товарів та послуг, людей і введення свободи помешкання; координація національної економічної політики по галузях: промисловість і гірнична справа; енергетика, сільське господарство, транспорт і телекомунікації, навколишнє середовище; людські ресурси. Здійснення регіонального планування; гармонізація законодавства, особливо різних податкових систем держав-членів; сприяння підвищенню конкурентоспроможності, економічного і фінансового потенціалу країн-членів на вільному ринку. Рішення про основні напрями діяльності **З.е.в.ф.** приймаються на конференції глав держав і урядів, яка є вищим органом Союзу. Рада міністрів, що складається з міністрів економіки, планування і фінансів, розробляє постанови і директиви, обов'язкові для всіх країн-членів; приймає рішення, обов'язкові для держави, якої вони стосуються, а також розробляє рекомендації. Реалізація та контроль за виконанням рішень покладаються на Комісію, яка є виконавчим органом **З.е.в.ф.** У число автономних спеціалізованих інститутів входять: Центральний банк держав Західної Африки (Сенегал) і *Західноафриканський банк розвитку* (Того).

З.е.в.ф. фінансується за рахунок спільних зовнішніх тарифів та непрямих податків, а також за рахунок позик, одержуваних на міжнародних фінансових ринках, субсидій та допомоги. Країни-члени **З.е.в.ф.** використовують єдину валюту, що випускається Центральним банком Західноафриканських держав (англ. Central Bank of West African States). Цей Банк і Західноафриканський банк розвитку є основними членами **З.е.в.ф.**

Літ.: *Офіційний сайт УЕМОА.* – Режим доступу : <http://www.uemoa.int>

Стрельцов В.Ю.

ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (Western European Union) – регіональна військово-політична організація європейських країн, створена для забезпечення колективної самооборони її членів, штаб-квартира якої знаходиться в Брюсселі. **ЗЄС** заснований згідно з Паризькими угодами, які були укладені в 1954 р., а ратифіковані в 1955 р. Ці угоди внесли зміни до Брюссельського договору (пакту) про економічне, соціальне і культурне співробітництво та колективну самооборону між Бельгією, Великобрита-

нією, Люксембургом, Нідерландами і Францією 1948 р. Ці зміни відкрили можливість приєднатися до Брюссельського договору Німеччині та Італії.

ЗЄС утворений з метою: надання відповідно до Статуту ООН військ та іншої допомоги у підтриманні міжнародного миру і безпеки, протидії будь-якій агресії в політиці; сприяння єдності Європи; тісного співробітництва з НАТО та ЄС; зміцнення і забезпечення демократії, особистої та політичної свободи, конституційних традицій, поважання закону; зміцнення економічних, соціальних і культурних зв'язків між державами-членами.

ЗЄС включає 28 країн з чотирма різними статусами: країни-члени, асоційовані члени, спостерігачі та асоційовані партнери. Всі держави ЄС до розширення 2004 р. мають статус країн-членів: Бельгія, Великобританія, Греція, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Португалія і Франція, крім Австрії, Данії, Фінляндії, Ірландії та Швеції, які належать до спостерігачів. Асоційовані члени – Ісландія, Норвегія, Польща, Туреччина, Угорщина та Чехія; асоційовані партнери – Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина та Словенія.

Структура **ЗЄС** складається з: 1) Рада **ЗЄС**; 2) Постійна Рада, включаючи робочу групу Ради; 3) начальники генеральних штабів; 4) штаб з планування; 5) робочі групи (спеціальна робоча група, група представників міністерств оборони); 6) Асамблея **ЗЄС**; 7) секретаріат.

Рада **ЗЄС** на рівні міністрів закордонних справ і оборони держав-членів збирається двічі на рік. Як вищий орган **ЗЄС** несе політичну та військову відповідальність за діяльність організації. Раду може бути скликано у будь-який час на пропозицію держави-члена для обговорення становища, загрозливого для миру або економічної стабільності. Постійна Рада, що складається з послів держав-членів, скликається раз на тиждень у штаб-квартирі **ЗЄС** для забезпечення постійного керівництва Союзом. Головує на засіданнях генеральний секретар. Робоча група Ради готує її щотижневі засідання. Начальники генеральних штабів держав-членів зустрічаються двічі на рік напередодні регулярних засідань Ради **ЗЄС**. Штаб із планування, підлеглий Раді, відповідає за: підготовку планів можливого використання збройних сил під егідою **ЗЄС**; розробку рекомендацій

для систем управління, включаючи постійно діючі служби, інструкції для оперативних штабів, що створюються у разі необхідності; ведення списку частин і з'єднань, які може бути виділено у розпорядження ЗЄС для проведення певних операцій. На допомогу Раді створено робочі групи: спеціальна робоча група із представників МЗС країн-членів (політичні питання європейської безпеки); група представників міністерств оборони (військові питання європейської безпеки). Асамблея ЗЄС складається з 108 депутатів держав-членів Брюссельського договору у Парламентській асамблеї Ради Європи. Збирається двічі на рік для обговорення усіх питань діяльності Союзу, обирає бюро у складі голови та 8 його заступників. Керує Радою ЗЄС секретаріат на чолі з генеральним секретарем та його заступником. У 1990 р. за рішенням Ради ЗЄС створено Інститут проблем безпеки, на який покладено такі завдання, як: проведення досліджень для Ради та Парламентської асамблеї; інформування громадської думки з питань європейської безпеки; формування банку даних; проведення міжнародних семінарів і колоквиумів разом з аналогічними інститутами держав-членів. Директора інституту призначає Рада. У 1992 р. члени ЗЄС ухвалили Маастрихтську заяву до Договору про ЄС і Петербурзьку декларацію, а 1993 р. на їх розвиток – Люксембурзьку декларацію, у яких визначено політику щодо подальших відносин з НАТО, засновану на принципах прозорості та співробітництва, а також намічено заходи щодо розвитку відносин ЄС з питань підтримання миру та безпеки в європейському регіоні. Маастрихтська заява передбачає: зміцнення європейської єдності у сфері безпеки та оборони, а також взяття на себе більшої відповідальності у питаннях оборони Європи; спрямування діяльності ЗЄС як невід'ємної складової частини процесу розвитку ЄС; посилення ролі ЗЄС у довгостроковій перспективі загальної оборонної політики ЄС та в її узгодженості з політикою НАТО. Щодо розвитку відносин з ЄС, передбачено вжиття таких заходів: узгодження місць і термінів зустрічей, організаційних та процедурних питань; забезпечення тісного співробітництва між Радою ЄС та його секретаріатом, з одного боку, і секретаріатом ЗЄС, з другого; вивчення можливості узгодження послідовності та строків головуван-

ня у ЄС і ЗЄС; інформування Європейської Комісії про діяльність ЗЄС у зв'язку із спільною зовнішньою політикою та політикою безпеки ЄС; поглиблення співробітництва між Асамблеєю, ЗЄС та Європейським Парламентом. Щодо заходів, які стосуються розвитку відносин з НАТО, у заяві проголошено політику: поглиблення координації у питаннях, що становлять спільний інтерес; узгодження місць і строків зустрічей, організаційних та процедурних питань; забезпечення тісного співробітництва між секретаріатами ЗЄС і НАТО.

У Петербурзькій декларації держав-членів ЗЄС передбачено вжиття таких заходів: надання військ, підрозділів усіх родів звичайних озброєнь держав-членів для вирішення завдань під егідою ЗЄС (гуманітарні та рятувальні операції, операції щодо підтримання миру, бойові дії з метою подолання криз, заходи для встановлення миру); використання військових частин, підлеглих ЗЄС, за рішенням Ради ЗЄС (прийняття рішень державами-членами ЗЄС про їх участь у певних операціях відповідно до внутрішнього законодавства); узгодження планів та їх здійснення; створення багатонаціональних військових з'єднань із збройних сил держав-членів ЗЄС, включаючи призначені для виконання завдань НАТО (після консультації з НАТО). Важливими етапами діяльності в цьому напрямі є включення Петербурзьких завдань ЗЄС у Договір Європейського Союзу та розвиток тісніших інституційних зв'язків із ЗЄС. У 1992 р. міністри закордонних справ та оборони європейських держав ухвалили рішення про поглиблення багатосторонніх відносин шляхом: проведення щорічних зустрічей міністрів закордонних справ і міністрів оборони; створення консультативного форуму з Постійною радою ЗЄС і послів інших країн (зустрічі двічі на рік); організації можливих зустрічей “спеціальної трійки” на рівні найвищих посад, осіб; обміну документами та інформацією; співробітництва між Інститутом проблем безпеки ЗЄС та аналогічними інститутами інших країн.

У червні 1997 р. на сесії Європейської Ради, що проходила на вищому рівні в Амстердамі, був схвалений проект Договору, підготовлений під час роботи Міжурядової конференції. У жовтні 1997 р. договір був остаточно схвалений головами держав та урядів країн-членів ЄС.

Амстердамський договір зробив ЗЄС “невіддільною частиною розвитку Союзу”, надавши йому оперативні повноваження у сфері оборони. ЗЄС відіграв ключову роль у виконанні перших Петербурзьких завдань на Балканах. Утім зараз він дедалі більше поступається своїми функціями підрозділам ЄС, що розвиваються в рамках спільної зовнішньої та політичної безпеки. У листопаді 2000 р. Рада міністрів з безпеки ЗЄС ухвалила рішення про поступове розформування цієї організації та передавання її повноважень відповідним структурам і агентствам ЄС. До ЄС 1 січня 2002 р. відійшли такі установи ЗЄС, як Інститут безпеки та супутниковий центр ЄС. Головна функція, що залишилась у ЗЄС – колективна безпека, її передача ЄС поки що відкладена.

Літ.: Грицяк І. А. Право та інституції Європейського Союзу : навч. посіб. / І. А. Грицяк. – К. : К.І.С, 2006; Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право / М. О. Баймуратов. – Х. : Одиссей, 2008; Дмитрієв А. І. Історія міжнародного права / А. І. Дмитрієв, Ю. А. Дмитрієва, О. В. Задорожний. – К. : Видавн. дім “Промені”, 2008; Лукашук І. І. Международное право / И. И. Лукашук. – М. : [б. и.], 2000; Міжнародне право : підручник / В. А. Ліпкан, В. Ф. Антипенко, С. О. Акулов та ін. ; заг. ред. В. А. Ліпкана. – К. : КНТ, 2009; Теліпко В. Е. Міжнародне публічне право : навч. посіб. / В. Е. Теліпко, А. С. Овчаренко ; за заг. ред. В. Е. Теліпко. – К. : Центр навч. л-ри, 2010; Шреплер Х. А. Международные организации / Х. А. Шреплер. – М. : [б. и.], 1995; *Yearbook of International Organizations*, 1998/99. – Munchen-New Providence – London – Paris, 1998.

Труш О.О., Стороженко О.В.

ЗВАЖУВАННЯ ГОЛОСІВ У РАДІ ЄС (англ. Weighting of votes in the Council) – метод визначення фіксованих квот голосів кожної держави-члена ЄС з урахуванням чисельності її населення. На основі З.г.Р.ЄС, яка застосовується з часу утворення в 1957 р. *Європейської Економічної Спільноти*, визначається кваліфікована більшість під час голосування в Раді ЄС.

З.г.Р.ЄС є результатом досягнення компромісу між державами-членами, які, хоча й рівні перед законом, однак відрізняються за низкою аспектів. Кількість голосів кожної з держав-членів визначається розміром її населення, з певним коригуванням, на користь держав з маленькою чисельністю населення, що веде до їх відносно надмірного представ-

ництва. В ЄС-15 метод зважування голосів надавав легітимності рішенням, прийнятим кваліфікованою більшістю, яка базувалася на максимально можливій згоді. Великі держави-члени не могли об’єднатися, щоб залишити маленькі у меншості, й навпаки.

З огляду на майбутнє масштабне розширення ЄС, на міжурядовій конференції з підготовки *Ніццького договору* (2000) було ініційовано перегляд системи зважування голосів з метою гарантування відповідності відносної ваги малих та середніх за розміром держав-членів чисельності їх населення. Основними причинами реформи системи З.г.Р.ЄС були, по-перше, бажання держав-членів, які до цього часу мали по два представники в *Європейській Комісії*, отримати певну компенсацію за зміни у складі Комісії, пов’язавши її з питанням З.г.Р.ЄС, а по-друге, ризик порушення балансу між державами-членами під час прийняття рішень в Раді ЄС у разі збереження старої системи З.г.Р.ЄС після вступу в ЄС значної кількості держав, більшість з яких мала невелику кількість населення. На міжурядовій конференції були розглянуті кілька варіантів розв’язання проблеми, починаючи зі З.г.Р.ЄС тісно прив’язаного до кількості населення і закінчуючи системою подвійної більшості. У результаті досягнутого компромісу було збільшено кількість голосів для всіх держав-членів, однак кількість голосів, наданих найбільш населеним державам-членам, зросла відносно інших, що дало можливість забезпечити легітимність рішень Ради на основі демографічного представництва. Згідно із закріпленою *Ніццьким договором* чинною системою З.г.Р.ЄС, яка набула чинності з 1 листопада 2004 р., держави-члени з найбільшою чисельністю населення мають 27-29 голосів, середньою – 7-14 голосів, маленькою – 3 або 4 голоси. Прийняття рішення кваліфікованою більшістю вимагає щонайменше 255 голоси з 345.

Питання визначення кваліфікованої більшості було одним з найбільш дискусійних як під час розробки проекту *Конституції ЄС*, так і в процесі підготовки Лісабонського договору. З двох альтернативних методів визначення *кваліфікованої* більшості – на основі методу зважування голосів або методу *подвійної більшості* – був обраний останній, що означало відмову від зважування голосів і заміну його двома іншими кри-

теріями: більшості держав-членів (кожна держава-член отримує один голос в Раді ЄС) та більшості населення ЄС, що в них проживає. Однак на вимогу окремих держав-членів, зокрема Польщі, запровадження методу подвійної більшості відтерміновано до 1 листопада 2014 р., до якого продовжиться використання методу зважування голосів Договором також передбачене існування перехідного періоду – до 31 березня 2017 р., – упродовж якого метод зважування голосів може бути застосований на вимогу будь-якої держави-члена. За відсутності такої вимоги кваліфікована більшість визначатиметься за новими правилами.

Літ.: *Грицяк І. А.* Правова та інституційна основа Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов. – Х. : Магістр, 2009; *Дайнен Д.* Дедали міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен. – К. : К.І.С., 2006; *Європейський Союз : Основопологаючі акти в редакції Лиссабонського договору з коментаріями.* – М. : ИНФРА-М, 2008; *Копійка В. В.* Європейський Союз : заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Ін Юре, 2001; *Копійка В. В.* Європейський Союз : історія і засади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Знання, 2009; *Право Європейського Союзу : навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова.* – К. : Істина, 2009; *Hayes-Renshaw F.* The Council of Ministers / F. Hayes-Renshaw, H. Wallace. – New York, N.Y. : Palgrave Macmillan, 2006; *Horváth Z.* The Union after Lisbon – The Treaty reform of the EU / Z. Horváth, V. Ódor. – HVG-ORAC Publishing House, 2010; *Szyszczak E.* Understanding EU Law / E. Szyszczak, F. Cygan. – London : Sweet & Maxwell, 2005.

Рудік О.М.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ТА БЕЗПЕКОВИЙ ВЕКТОР ПЛАНУ ДІЙ УКРАЇНА–НАТО. Схвалений на Празькому саміті НАТО в листопаді 2002 р. План дій Україна – НАТО, по-суті, став довгостроковою програмою підготовки України до членства в Північноатлантичному альянсі. Він визначив принципи та цілі, реалізація яких мала сприяти інтеграції України в євроатлантичні структури безпеки. З-поміж 64 сформульованих у ньому цілей лише 11 стосуються безпосередньо сфери зовнішньої та безпекової політики, ще 10 – військовому співробітництву, абсолютна ж більшість присвячена питанням суто цивільного характеру – внутрішньополітичним, економічним, правовим та інформаційним.

Зasadничим принципом Плану дій Україна – НАТО було зафіксоване в ньому положення про те, що повна інтеграція у євроатлантичні структури безпеки є пріоритетом і стратегічною метою України. Всі наступні положення Плану дій були підпорядковані цій меті і визначали засоби її досягнення. Важливе значення мала також констатація Україною і НАТО спільності бачення об'єднаної і вільної Європи, спільної рідущості боротися з тероризмом, поширенням зброї масового знищення (ЗМЗ), регіональною нестабільністю та іншими загрозами безпеці. Вагомими чинниками, що спонукали Україну і НАТО до істотного поглиблення відносин між ними, були інтереси національної безпеки та існуюча міжнародна ситуація. У Плані дій було визначено наступні цілі у сфері зовнішньої і безпекової політики: 1) оновлення зовнішньої політики і політики в галузі безпеки з метою відображення мети України щодо повної євроатлантичної інтеграції; 2) реформування державних органів у сфері національної безпеки та оборони, яке б відображало євроатлантичну політику України; 3) ствердження України як ключового донора регіональної стабільності та безпеки, включаючи збільшення внеску України до міжнародного співробітництва з врегулювання конфліктів та підтримання миру; 4) продовження і розширення участі у відповідних операціях з підтримання миру; 5) повне дотримання міжнародних зобов'язань з контролю над озброєнням; 6) подальший розвиток цивільно-військових відносин; 7) розширення участі у міжнародній боротьбі проти тероризму, включаючи повне виконання всіх пов'язаних з цією проблемою резолюцій Ради Безпеки ООН, а також участь у заходах, передбачених Планом дій Партнерства проти тероризму; 8) подальше запровадження необхідних внутрішніх заходів у галузі боротьби з тероризмом, зокрема шляхом зміцнення безпеки кордонів і системи експортного контролю з метою боротьби з поширенням ЗМЗ та засобів її доставки, а також відмивання грошей.

Визначені в Плані дій принципи положення конкретизувались у щорічних Цільових планах, що розроблялися за погодженням з Комісією Україна – НАТО. Цільові плани охоплювали як внутрішні, так і спільні заходи України з НАТО. На заміну їм згідно з рішенням, прийнятим у грудні 2008 р.

Північноатлантичною Радою НАТО та Комісією Україна – НАТО, було запроваджено створення Річних національних програм з підготовки України до набуття членства України в Організації Північноатлантичного договору. Першу таку програму було розроблено в 2009 р.

Річні національні програми засвідчили початок нового етапу співробітництва України з Північноатлантичним альянсом, який відзначався більш високим рівнем інтенсивності та глибиною. Це стосувалося всіх напрямів співпраці, у т. ч. зовнішньої і безпекової політики. Так, у програмі на 2010 р. зазначалося, що Україна буде продовжувати робити свій внесок у справу підтримки миру і стабільності на євроатлантичному просторі та поза його межами, братиме активну участь в операціях та місіях під егідою НАТО в Ісламській республіці Афганістан, Косово, Республіці Іран. Україна зобов'язувалася продовжувати військово-морське співробітництво з Альянсом у рамках антитерористичної операції НАТО в Середземному морі. Планувалися також подальші кроки для практичної реалізації зобов'язань України щодо участі її Збройних Сил в Силах реагування НАТО. Важливим напрямом співробітництва визначено участь у забезпеченні регіональної безпеки, зокрема в рамках Організації за демократію та економічний розвиток (ГУАМ), Організації Чорноморського Економічного співробітництва. Серед поточних завдань цього напрямку є заходи, спрямовані на реалізацію проекту створення спільного українсько-польсько-литовського батальйону “УкрПолЛитбат” та участь у діяльності Чорноморської Групи Військово-Морського співробітництва (BLACKSEAFOR). Програма передбачала також здійснення внеску у врегулювання “заморожених” конфліктів на пострадянському просторі, зокрема щодо розв'язання придністровської проблеми у переговорному форматі “5+2”, у т. ч. на основі українського плану мирного врегулювання та сприяння розв'язання мирним шляхом конфлікту в Грузії (Абхазія, Південна Осетія).

У сфері здійснення контролю над озброєнням і непоширенням зброї масового знищення програма визначила завдання участі України в реалізації ініціативи держав Великої вісімки “Глобальне партнерство проти поширення зброї та матеріалів масового знищення”, а також заходів у рамках Програми спільного

зменшення загрози. Серед поточних завдань було визначено співробітництво з Верифікаційним координаційним центром НАТО та Оборонною групою високого рівня НАТО з питань поширення зброї масового знищення. Вагоме місце в програмі посіли заходи, присвячені боротьбі з тероризмом. Зокрема, йдеться про участь України в реалізації Глобальної ініціативи по боротьбі з актами ядерного тероризму, положень Глобальної контртерористичної стратегії ООН, про співробітництво з Міжнародною організацією цивільної авіації (ІКАО) та Європейською організацією з безпеки аеронавігації (Євроконтроль), про роботу з узагальнення та практичного використання досвіду держав-членів НАТО у сфері боротьби з тероризмом.

План дій Україна – НАТО та річні Цільові плани і національні програми помітно просули Україну на шляху набуття членства у Північноатлантичному альянсі.

Літ.: *Соскін О. І.* Вступ до НАТО – стратегічний вибір України / за заг. ред. О. І. Соскіна. – К. : Вид-во “Ін-т трансформації сусп-ва”, 2008; *Соскін О. І.* Партнерство заради безпеки: досвід країн НАТО та українська перспектива / за заг. ред. О. І. Соскіна. – К. : Вид-во “Ін-т трансформації сусп-ва”, 2007; *Тодоров І.* Україна і НАТО / І. Тодоров, О. Філонов, В. Суботін. – К. : Парус, 2008; *Чернеча О.* НАТО та система міжнародної безпеки / О. Чернеча, І. Іваненко. – Донецьк : ОЛТО, 2009; *Федонюк С.* НАТО: історія, структура, діяльність, перспективи / С. Федонюк, В. Лажнік. – Луцьк : Вид-во Волинського ІДЮ, 2008.

Красівський О.Я., Мороз Ю.М.

ЗОНА ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ (англ. Free Trade Area) – форма міжнародної економічної інтеграції, яка передбачає скорочення та відміну митних тарифів, кількісних обмежень та преференцій у торгівлі між країнами, угруповання та збереження національних митних тарифів у відносинах з третіми країнами (див. *Спільний ринок ЄС та Свободи внутрішнього ринку ЄС*).

У контексті становлення міжнародної економічної інтеграції, де формування економічного і монетарного союзу визнається однією з найвищих форм, **З.в.т.** є одним з початкових етапів її розвитку після створення преференційної торгівлі, яка надає преференційний доступ лише окремим групам товарів з певних країн (див. *Етапи формування єдиного європейського Економічного і монетарного союзу*). Прикладами **З.в.т.** у міжна-

родній практиці є: MERCOSUR – у Південній Америці, NAFTA – у Північній Америці, EFTA та CEFTA (див. *Центральноєвропейська угода про зону вільної торгівлі (CEFTA)*) – у Європі.

Співпраця в межах **З.в.т.** визначається міжнародними дво- чи багатосторонніми угодами. Такі угоди завжди є взаємними. Вони також бувають асиметричними, можуть передбачати перехідні періоди у скасуванні митних чи кількісних обмежень у торгівлі та поряд з питаннями лібералізації товаропотоків можуть торкатися низки інших сфер торговельно-економічної співпраці.

У більшості випадків зона вільної торгівлі поширюється на всі товари, за винятком сільськогосподарських. Угоди, що поряд із запровадженням режиму вільної торгівлі певними товарами, лібералізують інші сфери економічних відносин, називаються “поглибленими **З.в.т.**”, або “**З.в.т.** плюс”. Водночас створення **З.в.т.** не передбачає обов’язкового запровадження спільної торговельної політики щодо третіх країн, як цього вимагає створення, наприклад, митного та економічного союзу. Кожна держава-учасниця **З.в.т.** зберігає автономію у цих питаннях.

З огляду на відсутність спільного зовнішнього торговельного тарифу щодо третіх країн між країнами-учасницями зберігаються митні кордони та пости, які контролюють походження товарів, що перетинають державні кордони. Тому важливу роль відіграє встановлення країни – походження товару. Згідно з міжнародною практикою країною походження товару вважається країна, у якій товар був повністю вироблений або підданий достатній переробці. Лише товари, що відповідають цим критеріям, отримують право на особливе поводження згідно з положеннями **З.в.т.** Метою **З.в.т.** є зменшення бар’єрів для обміну товарами та послугами в такий спосіб, що торгівля може зрости в результаті спеціалізації, поділу праці та, що найважливіше, завдяки порівняльним перевагам. Теорія порівняльних переваг стверджує, що за умов необмеженої ринкової території (за рівних умов), будь-який виробник прагнучим до спеціалізації у тій галузі, де він має порівняльні (радіше, ніж абсолютні) переваги. Результатом такого розвитку буде зростання прибутків та загального добробуту у **З.в.т.** Програють у цій ситуації, однак, ті галузі, які мали порівняльні переваги перед тим.

Загалом сумарний вигравш від **З.в.т.** може бути використаний з метою компенсації за наслідки зниження бар’єрів шляхом відповідного обміну між сторонами.

Прикладом успішного створення та ефективного функціонування є **З.в.т.** у межах ЄС. **З.в.т.** та спільний ринок ЄС були створені на підставі Римського договору (1957). Можливості для вільної торгівлі в межах Співтовариств були створені передусім завдяки впровадженню свобод спільного ринку, а саме – свободі пересування товарів. Кількісні обмеження у торгівлі були ліквідовані ще у 1961 р. Процес ліквідації митних обмежень у внутрішній торгівлі був завершений у липні 1968 р. Відтак, побудова **З.в.т.** відбувалася одночасно з побудовою преференційної торгівлі, створення умов для митного союзу та побудовою спільного ринку. Амбітний план щодо преференційної торгівлі, створення **З.в.т.** та митного союзу було достроково успішно реалізовано впродовж 10 років (1958-1968) шляхом поетапної ліквідації митних бар’єрів у торгівлі між д.-ч. Згідно з положеннями Договору спільний ринок мав бути створений поступово за три етапи (12 років), тобто до кінця 1969 р. Проте ця мета не була повністю реалізована. (див. *Спільний ринок ЄС та Свободи внутрішнього ринку ЄС*).

Виокремлюють шість етапів економічної та монетарної інтеграції ЄС, які мають багатонаціональний характер, взаємопов’язані та взаємозумовлені з огляду на цілі побудови ЄС. Межі мають певною мірою умовний характер, але загалом характеризуються так: 1) зона преференційної торгівлі (1950-1957); 2) зона вільної торгівлі (1958-1968); 3) митний союз (1968-1986); 4) спільний (єдиний) ринок (1987-1992); 5) економічний союз (1993-1998); 6) економічна та монетарна інтеграція (1999 – триває).

Колишні Комісар ЄС Пітер Мендельсон і Президент України Віктор Ющенко 18 лютого 2008 р. розпочали переговори стосовно укладення угоди про **З.в.т.** між ЄС та Україною. Необхідною передумовою початку перемовин щодо Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС (УВТ) був вступ до Світової організації торгівлі (СОТ), членом якої Україна формально стала 16 травня 2008 р.). Переговори з ЄС розпочалися 5 лютого 2008 р., тобто паралельно із завершенням формальної процедури приєднання до СОТ.

УВТ Україна – ЄС стане невід’ємною частиною майбутньої Угоди про асоціацію, переговори щодо якої розпочато 6 березня 2007 р. УВТ є частиною ширшої політики ЄС, спрямованої на встановлення стабільних і сприятливих сусідських стосунків шляхом зміцнення економічних зв’язків.

УВТ між Україною та ЄС має стати першим документом нового типу “глибоких та всеохоплюючих” торговельних угод. УВТ охоплюватиме широкий спектр питань, пов’язаних з торгівлею (“всеохоплююча угода”), а її метою є усунення перепон для торгівлі, що виникають “поза кордонами” держав, шляхом нормативно-правового наближення, таким чином частково відкриваючи/розширюючи внутрішній ринок ЄС для України (“глибока угода”). УВТ надасть Україні “частку на внутрішньому ринку ЄС”.

Обговорення проводяться в рамках засідань робочих груп, присвячених наступним темам: 1) торгівля товарами; 2) торгівля і статистика; 3) правила походження товарів; 4) послуги, капітал та інвестування; 5) інтелектуальні права власності (у т. ч. географічні походження); 6) митний контроль та сприяння торгівлі; 7) державні закупівлі; 8) конкуренція (антидопінгова політика і державна допомога); 9) санітарні та фітосанітарні заходи; 10) енергетичні питання, пов’язані з торгівлею; 11) тарифні пропозиції; 12) розв’язання суперечок; 13) прозорість.

Літ.: *Мудрий Я.* Словник-довідник термінів з європейської інтеграції / Я. Мудрий ; за заг. ред. Я. М. Мудрого, О. М. Рудіка та ін. – К. : Міленіум, 2009. – 588 с.; *Стрельцов В. Ю.* Європейська економічна інтеграція : навч. посіб. / В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, Я. Мудрого, О. Рудіка. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 148 с.; *Тоді Ф.* Нарис історії Європейського Союзу / Ф. Тоді ; пер. з англ. М. Марченко. – К. : К.І.С., 2001. – 136 с.; *Интернет-сторінка Представництва ЄС в Україні / Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС.* – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/trade_relation/free_trade_agreement/index_uk.htm

Заворітня Г.П.

ЗОНА ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ КРАЇНАМИ АСЕАН (англ. ASEAN Free Trade Area, AFTA) представляє собою торговельний блок Асоціації Південноазійських держав, який підтримує виробничі процеси в 10 країнах-учасниках: Бруней, М’янма, Камбоджа, Індонезія, Лаос, Малайзія, Філіппіни,

Сінгапур, Таїланд та В’єтнам. Угода про створення АФТА була підписана 28 січня 1992 р. в Сінгапурі шістьма країнами-засновницями. АФТА є ядром регіональної інтеграції в Азії, оскільки є найбільш інституціоналізованою структурою, має внутрішню зону вільної торгівлі (остаточне оформлення передбачається у 2015 р.), а також має підписані або веде переговори про підписання угод про вільну торгівлю з усіма найбільшими економіками в Азії – Китаєм, Японією, Індією і Південною Кореєю, а також ЄС.

Присутність і зацікавлення багатьох впливових акторів у регіональних справах зумовлює існування конкурентних трансрегіональних інтеграційних проєктів. Угода про вільну торгівлю між АСЕАН і Китаєм вступила в дію 1 січня 2010 р.

Нині найбільш потужною зоною вільної торгівлі в Східній Азії є Китай+АСЕАН (КАФТА). В 2010 р. обсяг товарообігу між сторонами склав 292,78 млрд дол. США, що у порівнянні з 2009 р. зафіксувало зростання на 37,5%. Тож тенденцією, яка чи не найбільш виразно проявляється у процесах регіоналізації в Південносхідній Азії, є посилення ролі Китаю і, відповідно, динамічний розвиток процесів у руслі його інтересів. У рамках КАФТА скасовані більшість митних тарифів, податків, а також кількісних обмежень у взаємному товарообігу, що дає змогу Китаю відтіснити конкурентів з третіх країн в імпортних операціях у регіон. Не тільки обсяги торгівлі, а й фінансові вливання Китаю в інфраструктурні проєкти країн-учасниць АСЕАН, пільгове кредитування та підтримка їх модернізації створили сприятливі умови для масштабного залучення китайських компаній до ведення бізнесу в регіоні. Зі свого боку Китай очікує лояльності країн АСЕАН щодо можливості переходу на юань в регіональних розрахунках. Підвищується роль Сянгану (Гонконгу) як офшорного центру розрахунків в юанях, аналогічна форма розрахунків прийнята в операціях між Гуансі-Чжуанським автономним районом та країнами АСЕАН. Це дає змогу припустити, що в середньостроковій перспективі юань перетвориться на валюту регіональних розрахунків, з можливістю дальшої інтернаціоналізації.

Літ.: *Офіційний сайт АСЕАН.* – Режим доступу : <http://www.aseansec.org/>

Стрельцов В.Ю.